

luc verstraete

appeltjes

*van het
meetjesland*

Provincie
Oost-Vlaanderen

Centrale Bibliotheek

Uitgegeven met de steun van
- de Vlaamse Gemeenschap
- het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen
- en de gemeenten - Aalter
 - Evergem
 - Kaprijke en
 - Maldegem.

PO213490X

Omslagtekening van Luc Verstraete

A P P E L T J E S
V A N H E T
M E E T J E S L A N D

JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 51 - 2000

MALDEGEM
2000

In memoriam

Maurice Ryckaert

Hugo NOTTEBOOM

We zagen onze trouwe medewerker voor het laatst in Ursel, tijdens de jaarlijkse heemkundige uitstap van zondag 20 augustus. Maurice was heel tevreden er terug 'bij te zijn', aan schalkse opmerkingen ontbrak het hem niet en met de hem aangeboren vinnigheid diste hij tal van anekdotes en wetenswaardigheden op over Ursel en omgeving. Als geen ander kon Maurice het gezellig maken voor de mensen rondom hem, bewonderend werd geluisterd naar zijn onuitputtelijke kennis van het

Meetjesland. Hij zat nog vol plannen voor de toekomst, vooral nu hij de 'computer' onder de knie had, zou hij zeker weer heel wat schrijven voor *Appeltjes*. Weinige tijd later ontvingen we zijn allerlaatste bijdrage over het Goed van Schaubroek te Zomergem. Tot onze verbijstering ontvingen we het bericht dat hij op maandag 13 november 2000 plots was overleden.

Zijn eerste historische bijdragen verschenen vanaf 1951 in het weekblad *Vrij Maldegem* dat voor verschillende Meetjeslandse heemkundigen de springplank vormde naar het grotere werk. Gedurende bijna een halve eeuw schreef Maurice bijdragen voor *Appeltjes* dat hem zeer na aan het hart lag. In het jaarboek van 1954 publiceerde hij een eerste bijdrage van honderd bladzijden over 'Zomergem, zijn heerlijkheden en zijn heren'. In de volgende jaarboeken kan men nog steeds lezenswaardige artikels lezen waarin allerlei aspecten van de Zomergemse geschiedenis aan bod komen, want Maurice was een veelzijdig man die geen historisch probleem of onderwerp uit de weg ging. Hij

Maurice Ryckaert en Jozef Vandeveire tijdens de historische uitstap naar Ursel, zomer 2000...

ploos de archieven uit tot op het bot, om dan, in zijn eigen schrijftrant, het verhaal te doen van zijn opzoekingen. Naast een gedegen vorser, was hij een geboren verteller die als geen ander het volkse leven wist uit te beelden met een overvloed aan woorden. Wie de historische uitstappen onder de leiding van Maurice meemaakte, en dat waren er drie, weet waarover wij het hebben. We zien hem nog steeds aan de biechtstoel staan in de kerk van Ronsele waarbij hij aan de talrijke aanwezigen een ander dan theologisch traktaat over de biecht hield. Met veel begrip en mededogen, nooit kwetsend of denigrerend, legde hij de kleine kantjes van de mensen bloot, had hij oog voor de gemeenschap waarin diezelfde mensen soms met veel moeite een menswaardig bestaan opbouwden en klaagde hij de willekeur van de machtshebbers aan. Maurice was een man uit het volk die schreef over zijn volk. Zijn genealogische interesse en het samenstellen van stambomen zijn er de getuige van. Hij was bestuurslid of lid van talrijke Zomergemse verenigingen, kende iedereen en was door iedereen gekend.

Een aspect dat misschien minder gekend is maar waar we toch ook even willen op wijzen, was zijn behulpzaamheid. De talloze studenten, geïnteresseerden en collega's die op hem beroep deden voor inlichtingen of documentatie, werden zelden of nooit met lege handen weggestuurd. Zonder het ter beschikking stellen van zijn documentatie over Oostwinkel, was de geschiedenis van deze parochie er waarschijnlijk nooit gekomen. *"Hier, neem maar mee, ge kunt het beter gebruiken dan ikzelf"*, zei hij terwijl hij ons tientallen geschreven nota's op fiches over Oostwinkel overhandigde. We zijn er Maurice nog steeds dankbaar voor.

Alhoewel hij er niet zo van hield in het zonnetje te worden gezet, kon hij er bij zijn vijfenzestigste verjaardag toch niet onderuit om op 11 februari 1985 gevierd te worden door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland. Het was voorzitter Achiel de Vos die een warme hulde bracht aan zijn vriend Maurice waarna deze zelf het woord nam. We luis-teren nog heel even naar Maurice:

"Het was inderdaad niet nodig mij te vieren, maar 't is wel aange-naam en ik zou hier staan liegen als het niet zo was. De enige verdienste die ik denk te mogen op mijn naam schrijven is het feit dat ik een massa gegevens heb kunnen doorgeven, want aan het pluizen in een muf lokaal in beschimmelde papieren is niet zoveel gelegen. Het is zelfs niet aange-naam, en toch heb ik het meer dan 30 jaar gedaan. Voor ik naar hier kwam, keek ik nog eens naar mijn boekenplank waarop mijn 33 jaar-boeken van het Meetjesland op staan. Mijn hart was vervuld van dankbaarheid als ik aan al die mensen denk die dit monument van het Meetjesland hebben helpen mogelijk maken. Als ik bedenk dat er van mij alleen al een duizendtal bladzijden in Appeltjes zijn verschenen, dan voel ik me niet alleen fier, maar ook dankbaar voor de mensen die dit mogelijk hebben gemaakt. Ik ben blij dat ik het nageslacht toch iets zal nalaten, en 't is nog niet gedaan, want ik ben nog altijd bezig, er komt geen eind aan..."

Net als Achiël, Firmin, Georges, Luc, Alfons en nog vele andere medewerkers moet nu ook Maurice aan de rij trouwe medewerkers worden toegevoegd die ons veel te vroeg zijn ontvallen. De talrijke aanwezigen die de uitvaart bijwoonden en Maurice een laatste groet kwamen brengen, waren een bewijs te meer dat hij een graag gezien man was, een vriend voor iedereen. Beter dan het op zijn bidprentje staat, kunnen wij het niet verwoorden:

Velen zullen u in hun herinnering bewaren
Als de man die zijn dorp en streek
Door en door liefhad en kende
Tot eeuwen terug,
En toch leergierig de toekomst tegemoet zag,
De man die jarenlang zijn geloof uitzong
In kerk en koor
De man met een grote genegenheid
Voor wie oud werd van dagen.

Het bestuur van het Heemkundig Genootschap biedt aan mevrouw Ryckaert, aan de kinderen en kleinkinderen en aan de familie hun oprechte deelneming aan bij het overlijden van Maurice, van wie het laatste artikel hierbij wordt gepubliceerd.

Het Goed van Schaubroek te Zomergem

Maurice RYCKAERT

OVER DE NAAM

Aan het einde van de lange Meirlarestraat, op een boogscheut van de Lieve die omstreeks 1250 in de bedding van de oude Bekka werd gegraven en aan wiens oever eeuwenlang de oude windmolen van de dorpsheer stond, beter bekend als "Schaubroekmolen" of "Bekemolen", ligt het oude Goed van Schaubroek, dat zijn naam ontleende aan de gelijknamige heerlijkheid van Schaubroek, ook wel eens Schauburch genoemd en waarvan het hof het foncier uitmaakte.

De naam Schaubroek die men aan het pachthof gegeven heeft is zeer doorzichtig. Van oudsher was het noordoostelijk deel van Zomergem één uitgestrekt moerassig gebied. Dit verklappen ons de aldaar gelegen wijknamen zoals Meirlaere (*merlar*), bosje of struikgewas in moerassig gebied, Korteboeken (*curtebroucen*) weinig uitgestrekte, drassige landen en Langeboeken (*langheboecen*), of uitgestrekte moerassen. Deze drie plaatsen vormden één aaneengesloten gebied van moerassen, gavers, putten, vijvers, donken, broeken, plassen en wallen. We nemen een greep uit de talrijke toponiemen die op deze geografische toestanden wijzen. Nieuwenbroek (1520), Papenbroek (1703), Sweertinkbroek (1681), Baaskensvijver (1793), Hogen Kleemput (1681), Keizersplas (1681), Kleemput (1613), Koolput (1745), Simoensvijver (1623), Paddenplas (1710), Paddemeerselkens (1710), Vossenvijverken (1674), Walleken (1625), Wellenstik (1654) Roost (1607), Collendonken (1613), Doorndonk (1626), Schoondonk (1625), Hellendonk (1698), Kapelaandonk (1667), Spellare (1729) Vissendonk (1574)¹.

Maurits Gysseling vond in de oudste spelling "scaubrouck", het Keltisch "skaldu" wat *lis* betekent en "brouc", wat in het Middelnederlands *moeras* betekent. Schaubroek betekent dus een moerassig gebied dat overvloedig met lis was begroeid². Het lag dan ook

voor de hand dat men het gebied "Scaubrouc" ging noemen, waaraan de Heerlijkheid van Schaubroek zijn naam ontleende en hem doorgaf aan de hoeve die er het foncier van uitmaakte³. Er werd wel eens gejongleerd, zowel met de naam van de heerlijkheid als met die van de hoeve die zowat kriskras door elkaar liepen en scaudenbroec (1356), scaubroc (1332), Scaubrouck (1574), Schauwenburch (1664), Goedt van Scaubrouck (1520) en Schauwbroek goet (1792) werd genoemd.

Op een ongedateerde kaart, waarschijnlijk uit de 17de eeuw, staat de hoeve vermeld als *Schonbreck huys*, wat uiteraard totaal verkeerd is. De kabinetskaart van de Ferraris van 1771 noemt ze *Schaubroeck goet*. In het landboek van Zomergem, sectie Meirlaere, lezen we: "*item hebbe noort daer aen ghemeten de hofstede, lande, mote van Schauwenburgh. singhels, de wallen ende hebbe de selve t hal groot bevonden tot...*"⁴.

DE STICHTING

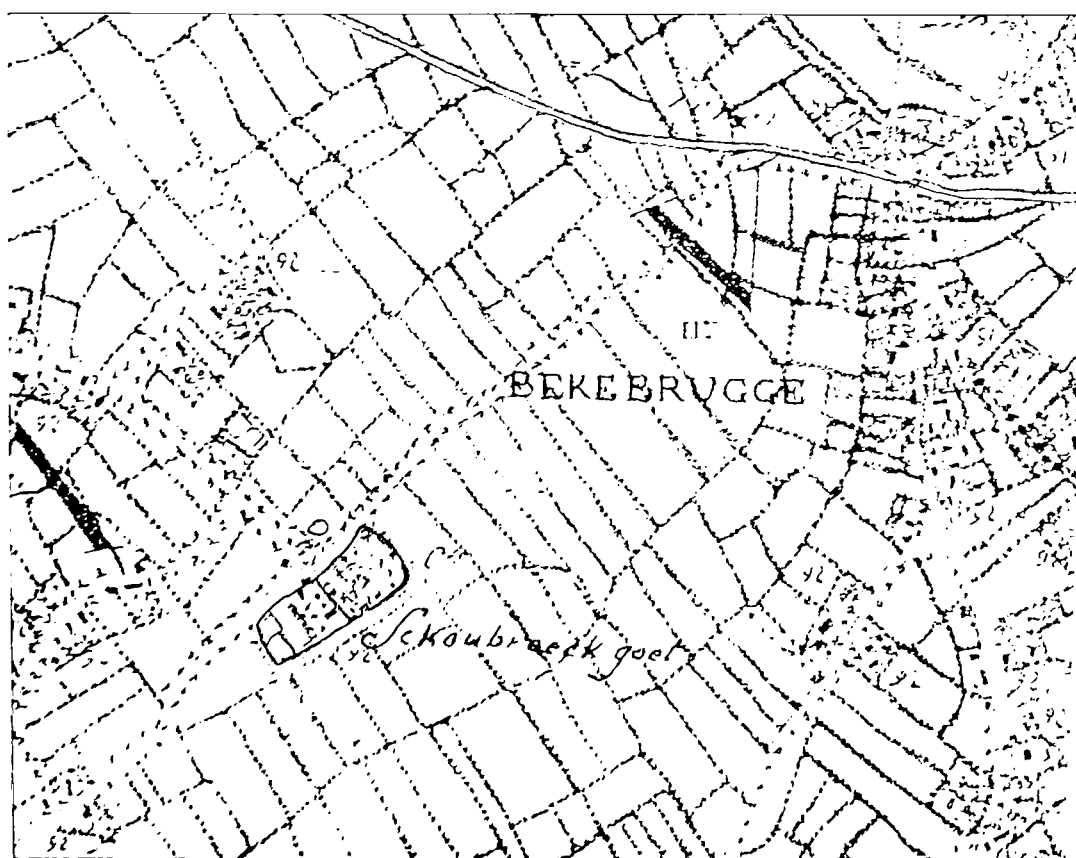
De synthese die we over de stichting van het Goed van Rapenburg, het Goed te Meirlare en Hof van Schipdonk gemaakt hebben, geldt ook voor het Goed van Schaubroek. Kort samengevat komt het hierop neer, dat de stichting het logisch gevolg was van de vercijnzing van woeste gronden door de graaf van Vlaanderen, die in plaats greep tussen de 10de en de 15de eeuw, met een hoogtepunt in de 14de eeuw. De cijnsgronden te Zomergem situeerden zich immers in de wijken Meirlare, Durmen, Robeke en Stoktevijver, een nagenoeg aaneengesloten gebied dat zich uitstrekte over de genoemde wijken, waar we precies de oudste hoeven aantreffen, zoals Het Goed ter Meersch, het Goed van Rapenburg, het Goed te Meirlare of het Begijnengoed en het Goed van Schaubroek, die aan het einde van de 16de eeuw reeds in volle expansie waren.

Voordat we het ontstaan en de evolutie van het Goed van Schaubroek beschrijven, moeten we eerst een paar regels wijden aan de Heerlijkheid van Schaubroek. Dit feodaal ressort was een van de vele heerlijkheden en lenen die tijdens het Ancien Régime afhingen van de Kasselrij van de Oudburg van Gent. We vinden haar reeds vermeld in 1356 en ze behoorde toen aan een zekere jonkvrouw Kathelijne Oorspronkelijk zou de heerlijkheid in het bezit geweest zijn van een familie Scaubroeck, die waarschijnlijk een andere familienaam droeg, maar de naam van de heerlijkheid als toenaam gebruikte, wat destijds meermaals gebeurde, zoals bijvoorbeeld Filip van Zomergem, heer van Zomergem, die eigenlijk een Van Heule was⁵.

We zijn er niet in geslaagd de opeenvolgende heren van de heerlijkheid te vinden, maar we weten dat de heerlijkheid, evenals de hofstede die er het foncier van uitmaakte, lang heeft toebehoord aan de adellijke familie Snouckaert, die vanaf de tweede helft van de 16de eeuw tot in het begin van de 18de eeuw ook ononderbroken heren van de

Heerlijkheid van Zomergem zijn geweest. Een tak van de familie Snouckaert week in de 17de eeuw uit naar Nederland, waarvan de nazaten nadien de titel van "Snouckaert de Scauburg" voerden en waarvan er thans nog nazaten bestaan.

De Heerlijkheid van Schaubroek strekte zich uit in de wijken Meirlare, Voorde en de Vijf Eiken binnen Zomergem en een gedeelte in Waarschoot. Ze had een oppervlakte van nagenoeg 100 gemeten in land en meersen, met inbegrip van de hoeve van Schaubroek, die 3 gemeten 150 roeden groot was. De heerlijkheid was belast met een rente van 13 pond 13 schellingen 9 groten parisis, met zes en half kapoenen en 51 kippen. Ze werd bestuurd door de baljuw en de schepbank van de heerlijkheid Zomergem, die er ook recht spraken tot 3 pond parisis. Verder beschikte de heer over bijna alle overheidsrechten die gewoonlijk aan een feodaal goed toebehoorde, zoals: dagwaarheden, marktgeld, wandel- en sterfkoop, het beste hoofd, bastaard- en verdwaald goed, enz. De heer bezat ook het molenrecht van de molen van Beke, die aan de oevers van de Lieve stond.

Schaubroek op de kaart van graaf de Ferraris 1771-1776.

Van de Heerlijkheid van Schaubroek werden 15 achterlenen gehouden die bestonden uit diverse percelen akkerland en een hofstede, gelegen binnen Zomergem, Waarschoot, Bassevelde en Kortrijk. Er was eveneens een leentiende die bezet was op de Heerlijkheid van Beughezele in Aalter en Lotenhulle⁶.

We moeten meer dan waarschijnlijk de stichting van het Goed van Schaubroek toeschrijven aan een Gentse patriciërsfamilie, die de hoeve in de 13de of de 14de liet bouwen, wanneer ook de bovengeciteerde hoeven hun ontstaan kenden.

BESCHRIJVING VAN DE HOEVE

De hoeve van het Goed van Schaubroek is een tussenvorm van het Frankische type of het hofsysteem, waarvan het woonhuis en de bedrijfsgebouwen los van elkaar en bijna altijd haaks tegenover elkaar staan ingeplant en het langgerekte of geveltype, waarvan de meeste gebouwen als het woonhuis, de stallen en het wagenhuis zich onder éénzelfde dak bevinden.

De Schaubroekhoeve is deels langgerekt, en deels open aangezien de woning, de stallen en het wagenhuis één gebouw vormen, met uitzondering van de grote schuur, die apart staat. Alle gebouwen waren relatief klein voor een zo belangrijke hofstede als het pachthof van Schaubroek er toch een was, zodat men mag aannemen dat de veestapel niet veel voorstelde.

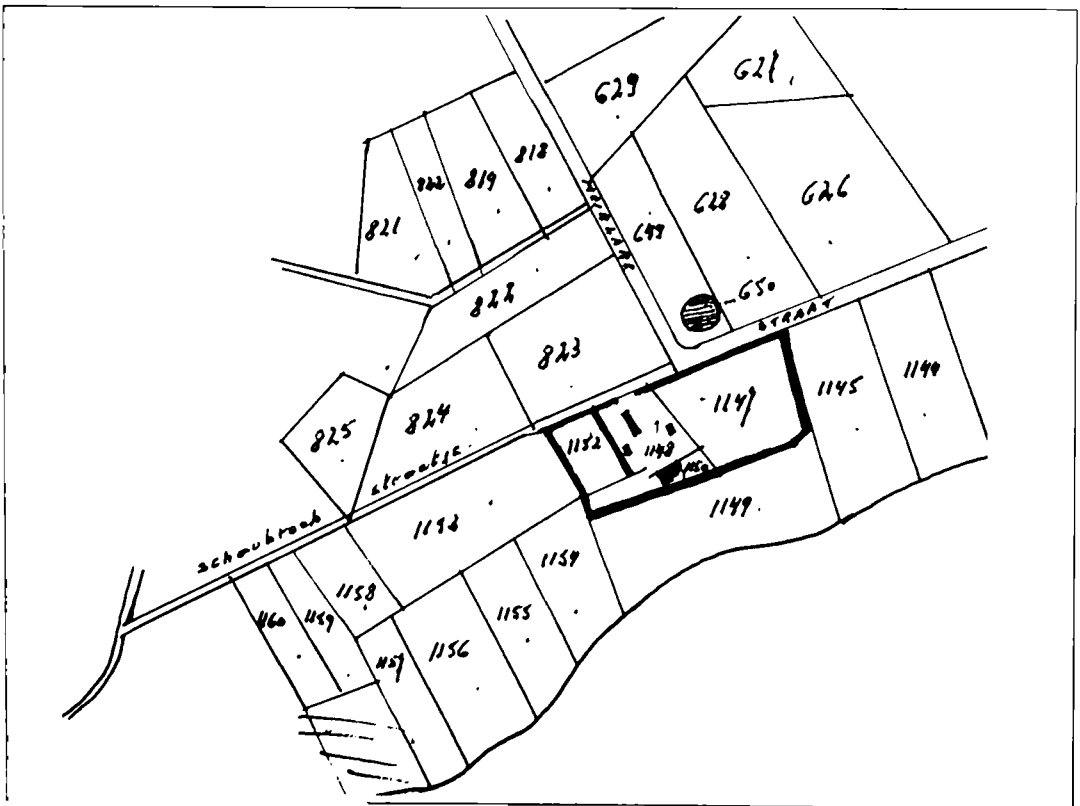
Het enige pachtcontract dat voor de schepenen van de Keure te Gent in 1531 werd opgemaakt, laat ons toe een bondige beschrijving van het pachthof te geven. Naast de niet al te ruime woning vond men op het erf een ruime schuur met stro bedekt, een manege en stallen voor het vee en de paarden. Achter het woonhuis stonden nog een paar kleinere gebouwtjes, waaronder een varkenshok en het ovenbuur. Het kleine gebouwtje dat op sommige kaarten werd getekend midden het erf, zal waarschijnlijk een tuinhuis geweest zijn, waar klein veldalaam werd opgeborgen.

Het hof was in zijn geheel omwald, net als de grote motte naast het hof en de singel die een deel van de motte had ingenomen. Volgens het landboek van het einde van de 17de eeuw waren de hofwallen meer dan een bunder groot. Vóór en achter het hof lagen nog een paar wallen, die waarschijnlijk als drinkputten voor het vee dienst deden. De grote wal, gelegen was aan de overzijde van de Meirlarestraat, juist in de bocht van de straat, werd in de volksmond de "*duivelsput*" genoemd, maar in de oorkonden als "*den singhelwal*" aangeduid⁷.

Het hof was afgesloten met een "*stenen poorte*", opgehangen tussen twee gemetselde stijlen. Later werd de poort omstreeks in het begin van

de 20ste eeuw door een smeedijzeren hek vervangen, toen liet pachter Jan Sonnevile ook beetje bij beetje de ringwallen liet opvullen.

Vanaf de poort van het pachthof van Schaubroek liepen twee straatjes: het Schaubroekstraatje en de Schaubroekdreef. Alhoewel beide straatjes wat betreft ligging zeer goed uit elkaar konden gehouden worden, werden ze toch vaak in allerlei documenten met elkaar verward en zelfs vereenzelvigd. Het Schaubroeksstraatje verbond de hoeve met de Lieve aan de molen van Beke, terwijl de Schaubroekdreef het goed verbond met de Korteboekenstraat: *het scaubrouck stratkin* (1574), *het Scaubruch straetjen* (1681), *het schaubroeckstraetje van 't goed van Schaubroeck naer Bekebrugghen* (1716), *langs de gentsche lieve, abouterende het Schaubroeckstraetjen*, (1761), *noort 't Schaubrouckstraetkin, oost mijns heere van Zomergems Leykin, de schaubroeckdreve* (1565), *lanks de dreve van Schaubroeck* (1656), *de dreve van het goed van Schaubroeck, ledende naer de corteboeckenstraete* (1616)⁸.

Het Goed van Schaubroek met het bijhorend land op de kadasterkaart van Popp.

Na de Eerste Wereldoorlog begon de Schaubroekdreef veel van haar nut te verliezen. Ze versmalde tot een brede weg, om uiteindelijk door het landbouwland te worden opgeslorpt en totaal te verdwijnen. De bomen die de vroegere dreef afzoomden, werden door militairen tijdens de Eerste Wereldoorlog vernield en nadien door de pachter gerooid.

Langs de noordoostzijde van het hof vloeide het "Schaubroekleiken", een 2878 meter lange waterloop, die zijn oorsprong vindt in de moerassige weiden van Roost, zich door de Korteboekenakker slingerde, onder de Korteboeken- en de Landdonkstraat door liep, de hoeve rake-lings passeerde en in de Lieve uitmondde aan de molen van Beke. Het Schoubroekleiken ("t Leedekin, noort 't schaubroeck straetkin"⁹, "van Roost naer de Lieve mijns heeren van Zomerghem leycken bij Schaubrouck"¹⁰, "mijns heere van Zomerghems leycken"¹¹) werd door de eigenaar, Martin Snouckaert, heer van het ambacht Zomergem en de heerlijkheid van Schaubroek en eigenaar van de hoeve, verbreed en uitgediept, om kleine schuitjes toe te laten zijn hofstede te bereiken vanaf de Lieve. Deze toestand is tot op heden schier onveranderd gebleven, enkel de bedding is verkleind.

Het areaal dat bij de hoeve van Schaubroek behoorde, staat in diverse documenten beschreven. We lezen in de pachtbrief van 17 oktober 1531, dat Jan Vander Sluys een pachtcontract afsloot met Charles Clayssone, van het *pachtgoet van Scaubroec*, groot 75 gemeten en 60 roeden, of nagenoeg 33 hectaren. Er wordt geen enkele naam van de landerijen vermeld, evenmin als hun oppervlakte, zodat we ze niet kunnen vergelijken met de opgaven in het landboek van Zomergem, sectie Beke anno 1698.

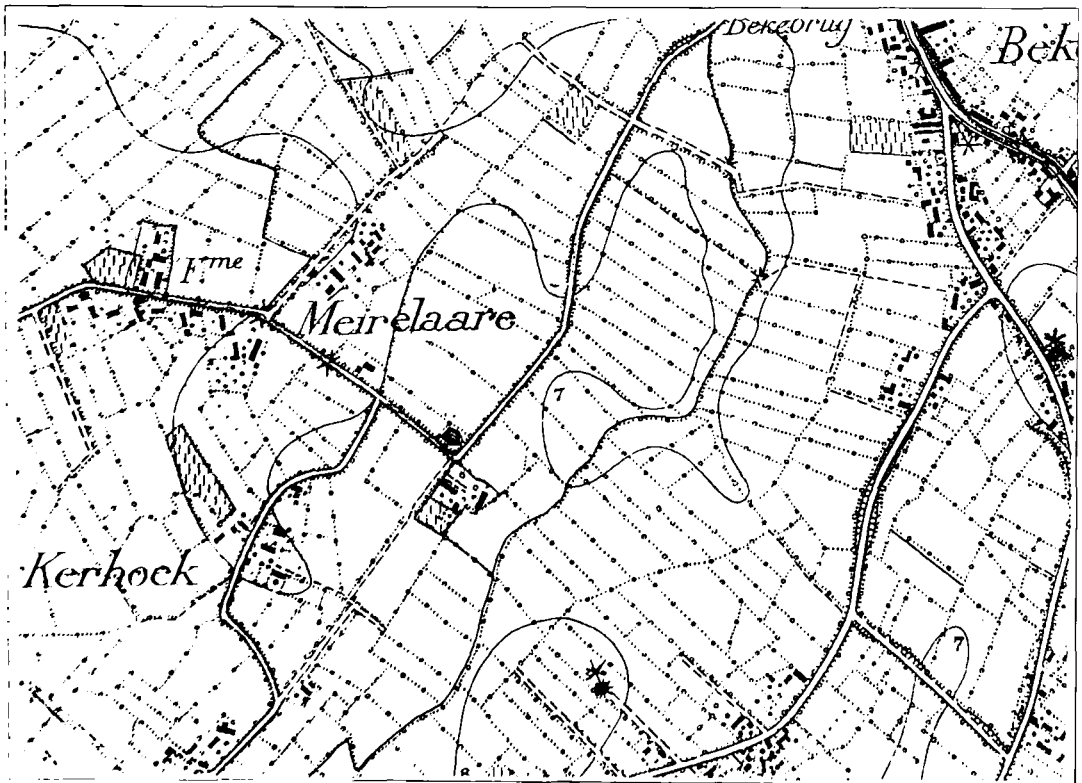
Op 5 december 1543, had Jan Vander Sluys tegenover Charles Claeysone, een pachtcontract afgesloten van elf partijen land met een totale oppervlakte van 17 gemeten 7 roeden of circa 6 hectaren. We weten niet of deze landen tot het areaal van het Goed van Schaubroek behoorde¹².

Het landboek van Zomergem, sectie Beke van 1698, vermeldt het volgende:

"t naervolghende is t gheheele goedt van Schauwenburgt, competerende Mher Martijn Snouckaert, Rudder, heere deser Prochie, Hersele, etc:

- eerst d'hofstede met het huys en de schuere daer op staende mitgaeders den boomgaert met 't hof achter deselve schuere, liggende bewald en van d'eene seyde commende jegens het voorseyde leengoet van schaubroeck, dies de steene poorte hebbende, dienende tot het ghebruyck van het selve nederhof is staende op het voorseyde leen en bij dien niet mede en wort vercocht, nemaer alleen den gront ofte erfve allodiaal sijnde, groot twee ghemete ofte daeromtrent. De hofstede, Lande, mote van Schauwenburgh, Singhels, de wallen ende hebbe deselve 't hal groot bevonden tot 5 gemet 150 roeden.

- item ghemeten de dreve van 't goet van Schauwenburgh, beginnende aen het Schaubrouck straetjen ende eyndende met het Landt van Anthone baudts opde meirlaerstraete daer in is oock begrepen de Dreve voor het hof Langhst den plantsoenbosch ende syn t' saemen groot 600 roeden.
- ende hebbe aldaer ghemeten den opgaenden eeckbosch, eindende west op het land van Pieter van hyfte, noord de straete, oost de dreve naer meirlaere, groot 628 roeden.
- Zuyt daeraan hebbe ghemeten eene partije van lande genaempt de bijle, west Bernaerd van hecke d'oude, oost ende suyt de Dreve groot 6 gemete 180 roeden.
- item gemeten een stuck Landt genaemt de Vier ghemete, west Suzanne baudts ende de dreve, noort oock de dreve, noort oost den wal, groot 3 ghemet 150 roeden.
- Zuyt oost daeraen ghemeten den achtersten Strynck, suyt oost marten van hyfte, suyt west 't landt van gillis van leysele, groot 868 roeden.

Het Hof van Schaubroek op een militaire kaart van 1909.

- noort oost daeraen ghemeten den Strynck, suyt oost eyndende op 't Leyken dat hiermede niet gemeten en is, groot 621 roeden.
 - noort oost daeraen ghemeten den eersten strynck, suyt oost het Leyken vanden voornoemden mheer Marten Snouckaert, groot 575 roeden.
 - oost daar aen hebben ghemeten den nederen bogaert, suyt oost het Leyken, noort oost den wal, groot 833 roeden.
 - noort oost daer aen hebben ghemeten de plantagie, suyt oost het Leyken, noort den Singhelwal, groot 462 roeden.
 - item ghemeten den plantsoen bosch met het viverken voor de poorte, suyt oost ende west de dreve, noort west 't Landt van mr van hyfte, groot t saemen 350 roeden.
 - item hebbe noort oost Daer aen ghemeten een partije landt, genaempt den Steenoven, Suyt oost de Dreve, noort west 't landt van M van Hijfte, groot 5 gemete 33 roeden.
 - item ghemeten den Casteel bilck, suyt oost het Leijken, west de planterie ende den Wal vanden Singhele, oost noort daer aen ghemeten den eersten strynck, suyt oost het Leyken vanden voornoemde mheer Martijn Snouckaert, groot 602 roeden.
 - noort oost daer aen hebbe ghemeten den peirden bilck, noort west 't landt van Pieter van hyfte ende jooris van Hecke, noort oost 't landt van Matthys Wittevronghel, groot 3 ghemeten 110 roeden.
 - item ghemeten den peirden bilck van 't selve goedt, suyt oost daeraen noort oost 't lanct van Jooris van hecke, suyt oost de Scauwbrouck dreve, groot 3 ghemeten 154 roeden.
 - item hebbe ten lesten ghemeten noort oost daer aen een partije van Lande, ghenamt De Drij ghemete, suyt oost het Leyken, noort oost 't land van paulus De Keijser, groot 3 ghemeten 16 roeden.
- Dit beloop is groot tot 50 ghemeten 79 roeden (= 16 bunder 2 gemeten 79 roeden of circa 21 hectaren.)*¹³

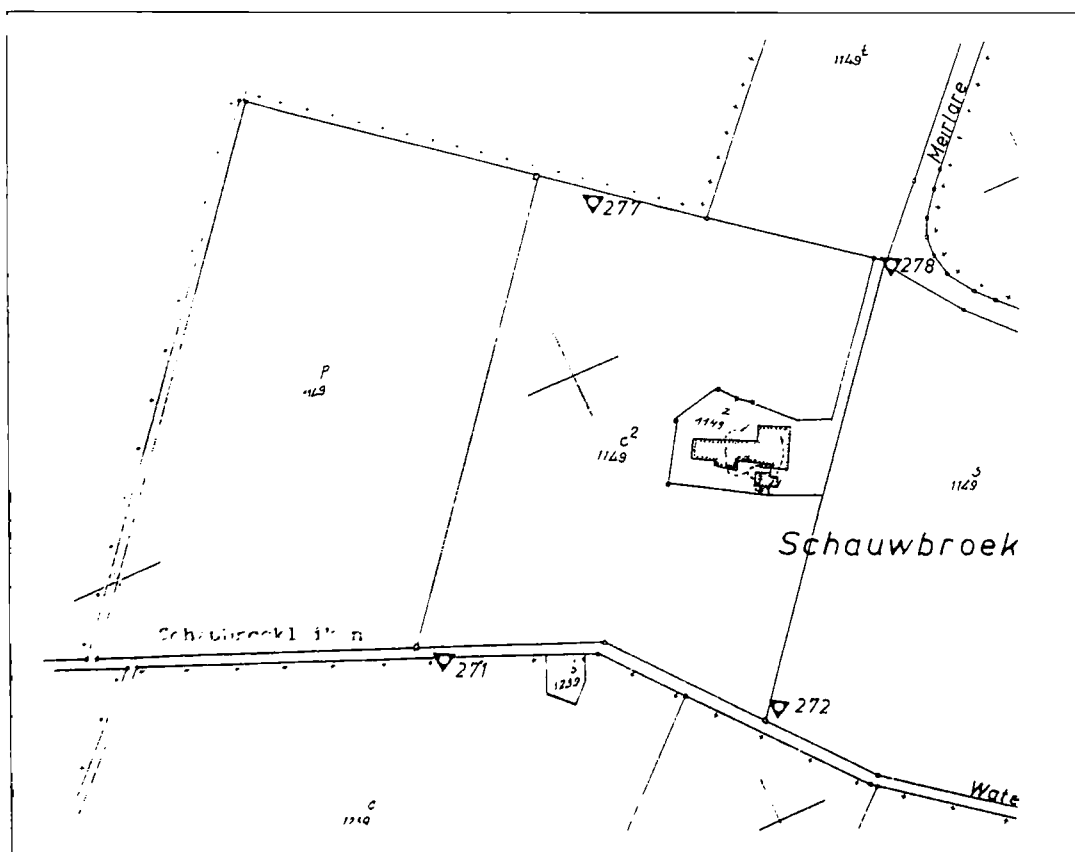
Volgens de pachtbrief van 1534 bedraagt de totale uitbating 21 hectaren waarvan er ongeveer 9 hectaren bijpacht was. Al de landerijen van het hof lagen rondom het erf en vormden één blok tussen de Meirlarestraat, de Lieve, de Bekestraat, de Kerhoek en de Korteboekenstraat.

HET CASTEELKEN

Op een aparte singel van 3 gemeten groot, die met een brugje over de ringwal van het hof kon bereikt worden, stond een gebouwtje dat meestal het "casteelken" werd genoemd. In het pachtcontract van 17 oktober 1531 dat tussen de eigenaar Charles Clayssone en de pachter Jan Vander Sluys werd afgesloten, stond ondermeer vermeld: "ende dat hy pachter voorts sal onderhouden thusekin up de mote also hy dat bewonen wilt, ende dat de voorseyde Mr Charles ende syn wif met syn huysghesyn sullen moghen commen up de voornoemde mote ende singhele alst hemlieden belieft ende gratelic plucken van het fruyt datter up staet"¹⁴.

De meeste van de oudste hoeven te Zomergem bezaten zulk een “casteelken” op een motte naast het neerhof en sommige bleven lang bestaan, zelfs tot aan het einde van de 18de eeuw, maar hadden zeer vroeg hun oorspronkelijke functie verloren en werden gebruikt als tuighuizen en opbergplaatsen voor seizoenalaam, om uiteindelijk voor-
goed te worden gesloopt.

Op het Goed van Rapenburg op den Bos in Zomergem, stond op een stukje omwalde singel naast de hofwal, een gebouw dat men altijd “*het casteelken*” noemde. Het was een aparte woning die de eigenaar van de hofstede reeds zeer vroeg had laten optrekken om te dienen als buitenverblijf voor hem en zijn gezin. Zo vonden we in een pachtbrief van 1412 de volgende vermelding: *ende mine jonckvrouwe voornoemt sal behouden tot haerwaert, den huuse die up den wal vanden voornoemten goede staet ende eenen stal voor peerden aent waeghenhuys, benevens te haeren aysementen*¹⁵.

Het Goed van Schaubroek, volgens het huidige kadaster. Er blijft alleen nog een klein hofje met het woonhuis en een uitweg naar de Meerlarestraat.

Het "Casteelken" op de singel van het Goed van Schaubroek moet reeds zeer vroeg verdwenen zijn, of tenminste onbewoond zijn gebleven want in geen enkel document van na de 16de eeuw wordt er nog over gesproken. In een oorkonde van circa 1700 is er nog eens sprake van een "casteelbilck" naast het hof wat nog een bewijs is dat daar vroeger een soort woning heeft gestaan. Het is dit woonhuis dat in de pachtbrief van 1534 een "huisekin" wordt genoemd en kennelijk niet ruim zal geweest zijn. Het bestaan van dergelijke buitenverblijfsjes naast de pachthoven, heeft hieraan doorgaans de naam van "casteelken" gegeven, waarrond dan wel eens een legende of een spookverhaal werd geweven die geen grond van waarheid inhielden. Hoelang het Kasteeltje naast de hoeve van Schaubroek heeft bestaan hebben we niet kunnen achterhalen. Noch in het landboek van Zomergem, noch op de stafkaart van de Ferraris, noch op de kadastrale kaart van Popp staat het gebouwtje aangeduid.

De latere pachters, waaronder we er nog een paar konden ondervragen en die de vroegere motte hebben bewerkt waarop het Kasteeltje heeft gestaan, zeiden dat ze steeds veel moeite hebben gehad

Het Goed te Schaubroek.

bij het ploegen, omwille van stenen die naar boven kwamen en die duidelijk afkomstig waren van funderingen van een quasi rechthoekig gebouwtje, dat ongeveer in het midden van de motte gestaan had.

Door de eenzame ligging van de Schaubroekhoeve is deze altijd omgeven geweest met een waas van geheimzinnigheid die stof gaf aan spookverhalen en die de kinderen die er vaak gingen spelen en in de "duivelsput" gingen zwemmen, de rillingen op het lijf joeg. Precies in het midden van de ondergrondse fundamenteën van het vroegere Kasteeltje stond sinds 's mensenheugenis, een oude notenboom onder wiens kruin - zo wordt beweerd - een vermeende edelman van het kasteel begraven lag. Op de bodem van de oude wal, die aan de oostzijde van de dreef lag, huisde een duivel die 's nachts zijn ronde deed en waarvan de naam "duivelsput" komt. Desondanks bleef het een geliefd zwem- en speelrein voor de Zomergemse jeugd.

Het was verder voor niemand een geheim dat de hoeve te Meerlare via een onderaardse gang verbonden was met het feodaal kasteel aan het einde van de Kasteeldreef te Zomergem, om in tijden van onrust aan de bewoners de kans te geven hun hoeve te ontvluchten om in het versterkte en omwalde kasteel bescherming te zoeken. Het graven van het Kanaal van Schipdonk rond 1860, dat het Schaubroekstraatje op een diepte van meer dan drie meter doorsneed, heeft evenwel bewezen dat er geen gang of tunnel kan gelegen hebben tussen de hoeve en het kasteel.

Over het uitzicht van het Kasteeltje is ons eigenlijk niets bekend. Wanneer echter Karel Lodewijk Ledeganck in 1840 vrederechter was van het kanton Zomergem en er in 1844 zijn epos "*Het Burgslot van Zomergem*" schreef, liet hij zich, zoals hij het zelf in zijn voorrede beweert, inspijeren door het Kasteel van Schaubroek en gaf er zelfs een bondige beschrijving van¹⁶.

We noteerden :

"Eenige tyd geleden bevond ik mij op een oud kasteel, hetwelk eenige jaren te voren gedeeltelijk was hersteld, en waarvan een ander gedeelte was geslecht. De kelders van het bouwvallige gedeelte waren te diep en te sterk gemetseld om niet nog lang aen de trage verdelging des tyds te wederstaen, en daerom waren dezelve van den hamer des afbrekers bevryd gebleven. In het diepste van een dezer kelders, werwaerts enge en donkere wenteltrappen geleidden, ontwaerde ik een overblijfsel van middeleeuwsche harbary dat my deed yzen : eene soort van vierkante cel, nauwelyks ruim genoeg om drie of vier digt aen elkander staende personen te bevatten; in een der hoeken dezer onderaardsche krocht eenen steenen zitbank, zienelyk door lange wryving gesleten, en boven de bank, ter hoogte van den hals eens zittenden persoons, een zware yzeren ring, almede zichthare teekenen dragende van vorig gebruik.

Dit gezicht werkte krachtiger op my dan alles wat ik ooit te voren over harbaerschheid der middeleeuwen en over de hatelyke feodaliteit in

boeken had gelezen of in taferelen had gezien. En inderdaed, wat kan een pen van een Simonde de Sismonde of het penseel van een De Keyzer by wezendlykheid die ik daer tastbaer en sprekend voor my had ? Sints dit oogenblik kon ik aen den innerlyken aendrang niet wederstaen, om in een sterk gekleurd tafereel de euvel daden te schetsen, die zulks een overblyfsel der oude tirany vermoeden liet.

Men verhaelde my toen ter plaets de geschiedenis van eene vrouw van hoogen rang, die gedurende een aental jaren in dit afgryselyke kot een misstap jegens haer gemael zoude hebben geboet; maer behalve dat dit verhael van zamenhang ontbloot was, kwam het my tot myn oogmerk minder geschikt voor, omdat ik alle toepassing op personen of plaetsen wilde vermeden hebben. Ik achtte het dus verkiezelyker de stof tot myn tafereel alleen in de verbeelding te zoeken, op eene plaats en in een tydvak die tot geene regtstreeksche toepassing konden aenleiding geven."

In hoeverre we deze zagezegde ooggetuigenis mogen voor waar nemen weten we niet, maar we twijfelen zeer sterk aan de echtheid van dit verhaal en we menen dat Ledeganck zich door zijn dichterlijke ontboezemingen heeft laten meeslepen. We kunnen niet aannemen dat het "huisekin" of het Kasteeltje iets anders is geweest dan een rustig buitenverblijfje, dat trouwens niet lang heeft bestaan.

PACHTERS

De eerste pachter die we kennen, was een zekere Jan Vander Sluys, die op 17 oktober 1531 een pachtbrief ondertekende tegenover de toenmalige eigenaar Charles Claeysse, raadsheer in de Raad van Vlaanderen, voor een termijn van negen jaar, vanaf Kerstmis 1531, voor de prijs van 20 pond 10 schellingen groten per jaar. De hofstede was toen 75 gemeten 60 roeden groot of ongeveer 32 hectaren. Op 5 december 1533 zou Jan Vander Sluys van dezelfde eigenaar nog verscheidene stukken land in pacht nemen, waarvan de pachttermijn zou ingaan op Kerstavond daarop. Om al deze transacties en hun voorwaarden beter te kunnen volgen geven we hierna de tekst van dit pachtcontract¹⁷:

"Jan Vander Sluis, wonende up tgoet ghenaeamt Scaubrouc in Zomerghem, toebehorende mr charles claeysse, Raet ordinaire, kent dat hy bij andere onsliden voorsaeten, scepenen vande keure kennisse in daten van xviij dach van octobre xvc xxxi, thuere ghenomen heeft des selfs meester charles, pachtgoet van scaubrouc, groot Lxxv ghemeten ende sestich roeden oft daerontrent, aldaer ghestaen ende ghelegen es, eenen termyn van neghen jaeren, die inneginghen te kerstmesse int voorseyde jaer xxxi, omme de somme van twintich ponden thien scellynghen grooten tsjaers. Ende voorts by een andre scepenen, kennisse onsliden voorsaeten vande keure voorseyt in daten vanden vyfden dach van Decembre xvc xxxiii laestleden, drie andre partyen van lande, tsaemen groot untrent den vyf gheme-

ten, eenen termyn van zeven jaeren, die inneghegingen te kerstmesse lest-
 leden xvc xxxiii omme de somme van xxxviii scellinghen gr. sjaers. Elc
 vande voorseyde hueringhen met de conditien oft voorwaerde, begrepen in
 elck scepenen kennisse van die kent ende lydt dat hy noch bovendien ten
 date van desen loyalen pachte ghenomen heeft jeghens den voorseyden
 meester charles, vier ghemeten hondert lvi Roeden lants ofte daer ontrent
 in vier naervolghende partyen elck als die ghestaen ende gheleghen es in
 Zomerghem, ghecocht bijden voornoemden mr charles Sierens te wetene
 een sticxkin saylant, groot iic roeden commen an tvoorseyde goet van
 scaubrouc daerof laetst pachter gheweest es adriaen kerse. Item vc
 Roeden lants aen christoffels de vlieghere en Laureys christiaens. Item een
 plaetse groot untrent iiic roeden daer up dat plachte te staene een hofstede
 ende nu staen daeruppe twee appelboomen, ligghende aen den voornoem-
 den Mr charles claeysone ende de broucestaete, daerof laetst pachter
 gheweest es den voornoemden adriaen kerse. Item ende iic Roeden Lants
 ligghende an Willems, vor den termin van zeven jaeren, die inghinghen te
 kerstmesse voorseyt xvc xxxiii, omme de somme van xxiii sch. gr. tsjaers.
 Ende boven al die voorschreven es, kent noch ghenomen hebbende in loya-

De woning, schilderij van C. Laureyns - 1921.

len pachte, de mote, singhelen ende walgrachten vanden leene enden hove van scaubrouc voorseyt, groot iii ghemeten ende een half ofte untrent also die ende alse andere voorschreven partyen ghestaen ende ghelegghen zyn voor eenen termyn van zeven jaeren, die inghinghen te kerstmesse lastleden, omme de some van xii schell. gr. tsjaers, bedraeghende alle de voor-noemde partyen xxiii pond xiiii schell. xx gr. tsjaers, dewelcke hy daer-vooren jaerlicx belooft te betaelene up ende met condicie de voor-noemde laetste partyen verhuert zeven jaeren ende die te laetene also hy die zelve aenveert heeft dienof dat ghemaect sal syn eene geschrifte, ende dat hy, pachtre, niet en sal moghen weeren eenich fruyt boomen, groene nocte drooghe gheplant noch te plantene die al bleven sullen up tgoet, sonder daenof recompensie thebbene, ende dat hy voorts sal onderhouden thusekin up de mote, also hy dat bewonen wilt, ende dat de voorseyde Mr charles ende syn wif met syne huisgesyn sullen moghen commen up de voor-noemde mote ende singhele alst hemlieden belieft, ende gratelic plucken van het fruyt dater up staet. Actum xviii aprilis xxxiii ad Paeschen."

In het pachtcontract stonden enkele voorwaarden. Zoals: "dat hy pachtre niet en sal moghen weeren eenich fruytboomen groene nocte drooge, gheplant noch te planten die al bliven sullen up tgoet, sonder daerof recompensie thebbene ende dat hy voorts sal onderhouden thusekin up de mote also hy dat bewonen wilt ende dat de voorseyde Mr charles ende syn wif met syne huysghesyn sullen moghen commen up de voor-noemde mote ende singhele alst hemlieden belieft ende gratelic plucken van het fruyt dater up staet". Er is geen sprake van het onderhouden van de daken van het woonhuis en de dienstgebouwen.

In 1571 vinden we als pachter van de hofstede Jooris Vander Sluys, vermoedelijk een zoon van Jan. De familie Vander Sluys was ook pachter van de Korenwindmolen en de rosmolen van Beke, die toebehoorde aan de familie Snouckaert.

Rond 1577 was een Jacob De Vlieggher pachter van de hofstede. We lezen in de penningkohieren van Zomergem van dit jaar "Jacob De Vliegghere hout in pachte van myn vrouwe van Zomerghem, een pachtgoet, groot met den lande, xvi bunder ende 200 roeden, voor xxxv ponden 14 schell. gr. 's jaers"¹⁸. De vrouw van Zomergem waarvan hier gesproken wordt, kennen we niet met naam, maar ze was gehuwd geweest met Martin Snouckaert, een zoon van Martin en van Livina Benning. Martin was in 1559-1562 heer van Zomergem en Schaubroek. Zeer waarschijnlijk zal Jacob De Vlieggher de pacht van de familie Vander Sluys tussen 1550 en 1560 overgenomen hebben. We denken dat Jacob De Vlieggher de vader was van Jacob, die sedert 1600 pachter was van het Goed te Meirlare, dat toebehoorde aan het Sint Elisabethbegijnhof te Gent, een zeer belangrijke hoeve die slechts op een boogscheut van het Goed van Schaubroek gelegen was. Jacob De Vlieggher was een telg uit een zeer oud en voornaam boerengeslacht met groot aanzien, waarvan leden door de dorpsheer werden aangezocht om een politieke of kerkelijke functie op zich te nemen, zoals, baljuw, burgemeester, schepenen, kerk- en arm-

meester, pointer, zetter of prijzer. De familie De Vliegheer heeft gedurende zes generaties lang, tussen 1600 en 1759 het Goed te Meirlare bewoond¹⁹.

Wie de pacht van Jacob De Vliegheer heeft overgenomen en wanneer dat gebeurde weten we niet. Wanneer Nicolaas Snouckaert op 15 december 1712 te Zomergem overleed, was hij eigenaar van de hofstede die waarschijnlijk ook aan zijn ouders en voorouders had toebehoord. Op 17 februari 1713 verkochten zijn erfgenamen de hoeve aan Anna vande

De schuur, schilderij van J. Segers - 1939.

Fonteyne, weduwe van Jan Vander Slooten. Toen was zekere Jan Van Hecke pachter van de hoeve door een huurcontract dat was aangegaan in 1705 voor een termijn van negen jaar voor de huurprijs van 33 pond groten per jaar. De pachttermijn zou dus eindigen op kerstavond 1714. Als bijzondere voorwaarde werd gesteld, dat de pachter 200 bonden gleistro moest leveren voor het onderhoud van de daken van het woonhuis en de schuur. Jan Van Hecke was op 25 mei 1670 te Zomergem geboren uit het tweede huwelijk van Christoffel Van Hecke met Maria Van Wassenhove en overleed op zijn hoeve op 9 februari 1729. Jan was gehuwd met Petronella Verhaeghen, die op 12 mei 1754 te Zomergem stierf.

We weten niet of Jan zijn vader als pachter van de hoeve heeft opgevolgd. Waarschijnlijk was dat zo, want we mogen stellen dat de familie De Vliegheer de familie Vander Sluys heeft opgevolgd. Christoffel Van Hecke was omstreeks 1633 te Zomergem geboren, op 19 februari 1651 aldaar gehuwd met Maria Vander Sluys, dochter van Jan. Ze was mogelijks een kleindochter van Jan die pachter was in 1532. In dit geval zou Christoffel Van Hecke de familie De Vliegheer als pachter hebben opgevolgd.

Wie na Jan Van Hecke pachter van de hoeve is geweest weten we niet, evenmin of zijn weduwe na zijn overlijden op het hof is gebleven. Aangezien zijn weduwe in 1754 overleed en eerst vanaf 1798 zekere Dominique Ryckaert als de volgende huurder vermeld wordt, is het best mogelijk dat een zoon van Jan Van Hecke pachter was van 1754 tot 1798. Dominique Ryckaert was een zoon van Lieven en Joanna Vereecken. Hij was te Zomergem geboren op 20 maart 1752 en overleed op de hoeve in Meirlare op 9 januari 1827. Hij was in 1795 gehuwd met Isabella Theresia Mortier. Dominique was op het hof gekomen kort na zijn huwelijk met Isabella en zijn pacht werd hernieuwd op 24 december 1814 en nogmaals op 24 december 1820, telkens voor een termijn van zes jaar. Aangezien Dominique Ryckaert in 1827 overleed, had hij waarschijnlijk nog in 1826 een nieuwe huur aangegaan die hij niet voleindigde.

Na het overlijden van Dominique Ryckaert kwam als nieuwe pachter op het hof Petrus Joannes Vertriest. Hij werd geboren te Ronsele op 26 oktober 1755 als zoon van Joannes en Catharina Geirnaert en overleed te Zomergem op de hoeve op 19 april 1836. Hij was te Zomergem gehuwd op 1 maart 1791 met Maria Anna Bral, dochter van Bernard.

Petrus Joannes Vertriest werd als pachter van de hofstede in 1836 opgevolgd door Karel Francies Buysse, afkomstig van Aalter, waar hij in 1771 was geboren als zoon van Jan en Maria Petronella Verstraete. Hij huwde in 1802 met Maria Petronella Willems, dochter van Karel en Maria Hertleer, afkomstig van Merendree, waar ze in 1769 was geboren. Maria Petronella Willems stierf te Zomergem op haar hoeve op 1 november 1854, ze was 85 jaar oud. Na het overlijden van haar man bleef Maria

Petronella op de hoeve wonen maar had reeds in 1847 de touwtjes van het bedrijf in handen gegeven van haar schoonzoon, Jacobus Francies De Sutter.

Jacobus Francies De Sutter werd dus pachter op het Goed van Schaubroek in 1847. Hij werd te Zomergem geboren op 2 mei 1802 als zoon van Jozef en Joanna Catharina Van Hulle en stierf op zijn hoeve op 3 november 1882. Jacobus Francies De Sutter was op 14 juli 1847 te Zomergem gehuwd met Blondina Buysse, dochter van de voorgaande pachter Karel Francies Buysse. Blondina zag het levenslicht te Aalter op 2 juni 1809 en overleed op de hoeve op 20 augustus 1890. Het echtpaar kreeg vier kinderen, waaronder Henri, die zijn vader als pachter van het goed zou opvolgen.

Henri De Sutter, die vanaf 1884 als pachter op het hof kwam, werd te Zomergem geboren op 27 januari 1857. Hij huwde er op 21 november 1883 met Emmerence Van Den Bossche, dochter van Karel Francies en van Marie Caroline Gryp. Zij was te Zomergem geboren op 7 augustus 1858.

Het echtpaar ging na zijn huwelijk naar Sleidinge wonen, maar kwam in 1884 terug naar de hoeve. In 1898 staakten ze de uitbating en verhuisden op 4 augustus van hetzelfde jaar opnieuw naar Sleidinge waar beiden overleden. Ze hadden geen opvolgers. Hun enig kind, Marie Celina, die op 23 juni 1886 op de hoeve was geboren, trad in 1909 als religieuze in de Congregatie van de Zusters Vincentius a Paulo te Zomergem onder de naam van Zuster Victoria. Ze was gedurende vele jaren kleuteronderwijzeres in de gemeenteschool van Ronsele en ging er op rust als bestuurster.

De volgende pachter van het Goed van Schaubroek, was Jan Baptist Sonnevile, zoon van Felix en De Kesel Melanie. Hij werd te Waarschoot geboren op 10 december 1858 en stierf aldaar bij zijn dochter Maria op 8 december 1942. Jan Baptist huwde te Zomergem op 14 september 1892 met Maria Mathilde Vereecke, een dochter van Jan Baptist en Maria Theresia Van Hecke, geboren te Zomergem op 12 oktober 1862 en overleden op haar hoeve op 10 juni 1903. Jan Baptist Sonnevile had op 5 augustus 1898 de pacht overgenomen van Henri De Sutter. Het gezin telde acht kinderen die samen het bedrijf op gang hielden. Jan liet in 1923 het bedrijf over aan zijn zoon Cyriel, geboren te Zomergem op 23 oktober 1898 en overleden te Gent op 5 september 1959. Cyriel was te Drongen gehuwd op 2 september 1925 met Augusta De Weirdt, een dochter van Alfons en Pharailde De Pauw, geboren te Drongen op 14 november 1896 en overleden te Zomergem op 16 oktober 1974. Cyriel en Augusta hadden negen kinderen die samen met hen het bedrijf uitbaat-ten.

Nadat Augusta De Weirdt haar intrek had genomen bij een van haar kinderen, werd op 11 maart 1961 de pacht overgenomen door Basiel

Van De Steene. Basiel werd te Bellem geboren op 17 december 1925 en stierf te Zomergem op zijn hoeve op 5 september 1981. Hij huwde te Aalter op 5 juli 1949 met Angèle Blomme, geboren te Aalter op 17 april 1927, dochter van René en van Irma Van de Reviere. Zoals verder aangeduid onder de rubriek "eigenaars", kocht Basiel in 1973 de hoeve met een deel van het bijbehorend land, van de toenmalige eigenaar Janssens de Varebeke.

EIGENAARS

We weten dat de heer van een heerlijkheid niet altijd eigenaar was van de belangrijkste hoeve die tot de heerlijkheid behoorde, tenware dat deze hoeve allodiaal of persoonlijke eigendom van de heer was, wat ons voor het Goed van Schaubroek niet bekend is. Alhoewel...

Zou het hof oorspronkelijk in het bezit geweest zijn van de familie Schaubroek, waarvan zekere Barbara in 1529 overleed en nadien overgegaan zijn aan Charles Claeysone die we in 1531 als eigenaar aantreffen? Het is best mogelijk, maar het blijft gissen.

Op 28 augustus 1529 overleed, zoals hierboven vermeld, zekere Barbara Schaubroek als echtgenote van Jan Everaert, zoon van Jacob en raadsheer in de Raad van Vlaanderen, die te Gent overleed op 21 november 1558²⁰. De familie Schaubroek voerde een wapen van keel met een hoekige dwarsbalk van goud.

De vroegste eigenaar van het Goed van Schaubroek waarvan we de naam met zekerheid kennen, was Charles Claeysone, hij sloot in 1531 een huurcontract af met zijn pachter Jan Vander Sluys²¹.

Charles Claeysone was ridder, heer van Waalbeek en raadgever in de Raad van Vlaanderen tussen 1523 en 1529. Hij zou omstreeks 1480 te Gent geboren zijn als zoon van Laurent en van Anna van Marievoorde. Hij overleed te Gent op 19 april 1540 en werd aldaar begraven in de St.-Michielskerk. Hij huwde een eerste maal met zekere Rosse Bovart, dochter van Jean en Catharina De Neve; na haar dood op 3 april 1515 huwde hij met een dochter van Livien Leyers en na haar overlijden nog een derde keer met Margriete van Steelant.

Charles had een zoon, Jean, die ontvanger was van de Staten van Vlaanderen en gehuwd met Anna de Courtewyle, dochter van Adrien en Margriete Colins. Charles had ook twee dochters, Margriete, gehuwd met Philip Coene, advocaat in de Raad van Vlaanderen en Anna, gehuwd met Jean de Gruutere, heer van Wallebeke. We weten niet of een van hen door erfenis eigenaar is geworden van de Schaubroekhoeve. Het is wel zo dat Jean de Gruutere, die met Anna Claeysone was gehuwd, heer was van Wallebeke, titel waarmee hij zijn schoonvader Charles had opgevolgd.

De familie Claeysse was van adel en voerde een schild van keel met een keper van zilver, vergezeld in de schildvoet van een zilveren ster²².

De zoektocht naar de eigenaars van de hoeve van vroeger dan 1531 en deze tussen 1531 en 1712 is ons bepaald niet meegevallen, omdat er over de hoeve betrekkelijk weinig archiefmateriaal te vinden is. Tussen Charles Claeysse, die in het eerste kwartaal van de 16de eeuw de hofstede in zijn bezit had en Nicolas Snouckaert, die er tijdens het eerste kwartaal van de 18de eeuw eigenaar van was, zijn ons schier geen bezitters bekend.

Meer dan waarschijnlijk zou de hoeve na de familie Claeysse in handen gekomen zijn van het geslacht Snouckaert, aangezien zekere Martin Snouckaert, nadat hij in 1559-1562, heer van Zomergem was geworden, ook andere heerlijkheden verwierf; waarvan de meeste binnen het ressort van het Ambacht Zomergem geëncloveerd lagen. Hieronder ook de Heerlijkheid van Schaubroek, waarvan het Goed van Schaubroek de schutshoeve was. Deze hoeve moet direct van de familie Claeysse in handen gekomen zijn van de familie Snoeckaert, want we lezen in de Biographie Nationale, dat Martin Snouckaert reeds van voor 1559, het jaar waarin hij het Hof van Schipdonk kocht, het Goed van Schaubroek in eigendom bezat. Martin werd, evenals zijn broer Guillaume, Snouckaert van Schauwenburg genoemd, wat ons bijna de zekerheid geeft dat Martin reeds heer was van de heerlijkheid van Schaubroek, voordat hij de heerlijkheid van Zomergem verwierf²³.

Martin Snouckaert overleed in 1569 en in 1577 lezen we dat zekere Jacob De Vlieghe het hof pachtte van de "*weduwe vande heere van Somerghem*". Deze dame was Isabelle de Blitterswyck. Dit bewijst dat het Goed van Schaubroek reeds van voor 1559 aan de familie Snouckaert toebehoorde. De hoeve zou tot in 1713 aan dezelfde familie blijven.

Misschien zou het bezit van de Schaubroekhoeve Martin op de idee gebracht hebben om ook het Hof van Schipdonk te kopen, dat in dezelfde gemeente lag en waarvan de heerlijkheid van Schaubroek ook deel van uitmaakte²⁴.

Martin Snouckaert, zoon van Martin en Livine Bennins, werd geboren te Gent op 16 augustus 1514 en stierf er op 27 april 1569. De Sint-Walburgakerk van Brugge bewaart zijn gebeenten²⁵. Hij stond, net als zijn vader Martin, in hoog aanzien bij Keizer Karel V en werd door hem met verscheidene hoge functies belast. Om zijn uitzonderlijke verdiensten aan zijn vorst en om zijn buitengewone gaven werd hem bij patentbrieven van 8 november 1544 de titel van ridder verleend. Hij voerde een schild van goud met drie balken van sabel²⁶.

Wie er tussen de dood van Martin in 1569 en zijn achterkleinzoon Nicolas, die in 1712 de hoeve in zijn bezit had, eigenaar geweest is weten

we niet met zekerheid. Het ligt evenwel voor de hand om aan te nemen dat de familie Snouckaert altijd eigenaar van de hofstede is gebleven. We lezen dat tussen 1672 en 1680 de hoeve toebehoorde aan de weduwe van Martin Snouckaert, Marie Lansaeme, vrouw van Zomergem en Delwaerde. Het goed was toen belast met een rente van 25 pond groten ten voordele van haar schoonbroer Pieter Frans Snouckaert, heer van Rijvisch en broer van Martin, die in 1680 was overleden²⁷.

Op 15 december 1706 verkochten de erfgenamen van Martin Snouckaert en Marie Lansaeme, al hun leengoederen, waaronder de heerlijkheid van Zomergem, aan jonker Jan Theodoor de Jonghe, heer van Walburgh en Ter Heyden. De allodiale goederen of de eigen goederen van de familie, bleven nog een tijdje onverdeeld aan de weduwe en haar kinderen.. Kort daarop moet er een uitvergroting of verdeling van de nalatenschap hebben plaatsgevonden tussen de weduwe en haar kinderen en kwam de hoeve van Schaubroek voor een gedeelte aan zoon Nicolas zoals hierboven vermeld.

Nicolas Snouckaert was de laatste telg uit dit voornaam geslacht die het hof in zijn bezit heeft gehad. Hij stierf te Gent op 15 december 1712 en zijn erfgenamen verkochten al de nagelaten onroerende goederen die te Zomergem gelegen waren, inclusief het Goed van Schaubroek op 17 februari 1713 aan Jonkvrouwe Anna Vande Fonteyne, weduwe van Jan Vander Slooten²⁸.

Op welke wijze dit gebeurde weten we vooralsnog niet, maar in 1758 vinden we de hoeve van Schaubroek in handen van Fredric Frans de Draeck, heer van de Heerlijkheid van Ronsele, zoon van Jacob Anselme en Marie Allegambe, geboren te Gent op 25 augustus 1710 en in 1745 gehuwd met Marie Lucie Gage, dochter van Henri Walrand en van Angeline Louise de Brune. Frederic Frans de Draeck overleed te Munster op 24 augustus 1794. Na diens overlijden, kwam de hofstede in het bezit van zijn erfgenamen. Waarschijnlijk moeten die de hoeve verkocht hebben, maar aan wie weten we vooralsnog niet. We lezen in een document van 1758; "*Mevrouw van Somerghem uyt een hofstede, lant, motte ende wallen, alsmede singhelen, van 't goet van Schauwbroeck, groot 5 gemet ende 150 roeden*"²⁹.

Bij het opmaken van de eerste kadastrale leggers te Zomergem omstreeks 1820-1825, vinden we als eigenaar, Philip Gobert, rentenier te Gent, die op Kerstavond 1816 de hoeve verpachtte aan Dominique Ryckaert voor een termijn van zes jaar, tegen 540 frank per jaar. Philip Gobert was dus reeds eigenaar in 1814. De hoeve was toen 15 ha 79 a en 50 ca groot³⁰. Gobert werd in 1831 als eigenaar van de hoeve opgevolgd door majoor Emmanuel Finez uit Gent en in 1868 ging ze over in handen van zijn zoon Ferdinand Ernest Finez, officier in het leger en wonende in Luik. Hij stierf in 1874.

In 1875 verkochten de erfgenamen van Ferdinand Ernest Finez het goed aan Jan, Lodewijk en Marie Louise Hey of Heys en in 1922 stonden Jan en Marie Louise hun deel, dat ze als eigendom in de hoeve hadden, af aan hun broer Lodewijk, die er eigenaar van bleef tot in 1964.

Op 15 april 1964 verwierf Christian Bernard Janssens de Varebeke het hof met het bijkomend areaal uit de erfenis van zijn tante Librecht Germaine, weduwe van Fernand Janssens de Varebeke, samen met nog andere erfgenamen. Christian Bernard Janssens de Varebeke was te Gent geboren op 3 oktober 1921³¹.

Op 13 april 1973 verkocht Christian Bernard Janssens de Varebeke een gedeelte van het goed, een totale oppervlakte van 99a. 89ca, bestaande uit het hof met de afhankelijkheden en de omliggende weiden, aan zijn pachter Basiel Van De Steene, die we reeds onder de pachters vermeldde³². Na het overlijden van haar echtgenoot in 1981 bleef zijn weduwe, samen met haar kinderen het bedrijf nog enkele jaren runnen, tot ze op 3 mei 1988 de hoeve verliet. Op 3 februari 1989 verkocht de weduwe haar eigendom in twee afzonderlijke delen. Het land, samen met een deel van het hof werd verkocht aan twee landbouwers en het hof dat daardoor in oppervlakte fel verminderd was, aan het echtpaar José De Smet - Monika Van Poucke.

Ondertussen was de hoeve fel verwaarloosd. De schuur was gesloopt, samen met een paar bijgebouwen en ook het woonhuis zag er lamentabel uit. De nieuwe eigenaars hebben met veel ijver en smaak alles opgeknapt en van het geheel een zeer fraaie woning gemaakt. De huidige aanblik van de hoeve en de omgeving laten geen enkel spoor meer zien van het vroegere omwalde en imposante Goed van Schaubroek, zoals het eeuwenlang was geweest.

NOTEN.

- 1 Maurice RYCKAERT, *Het kultuurlandschapsbeeld van Zomergem in de voorbije eeuwen, geschetst door een brok toponymie*, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 20, jg. 1969.
- 2 Maurits GYSSELING, *Zomergems oudste namen*, in: Appeltjes van het Meetjesland, nr. 7, jg. 1956.
- 3 Maurits GYSSELING, *a.w.*
- 4 RAG, Zomergem, 314, landboek 1681 en 242, landboek 1696
- 5 Maurice RYCKAERT, *Zomergem, zijn heerlijkheden en hun heren*, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 4, jg. 1954.
- 6 Maurice RYCKAERT, *a.w.*
- 7 RAG, Zomergem, 314, landboek 1681 en 242, landboek 1696.
- 8 RAG, *id.*
- 9 RAG, Zomergem, staten van goed.

- 10 RAG, Zomergem, staten van goed.
- 11 RAG, Zomergem, staten van goed.
- 12 SAG, 301, Registers van de Keure, 88. Pachtcontract van 17 oktober 1531.
- 13 RAG, Zomergem, 319. Verkoopbrief van 1714.
- 14 SAG, 301, Registers van de Keure, 88. Pachtcontract van 17 oktober 1531
- 15 SAG, 301, Registers van de Keure, 88. Pachtcontract van 17 oktober 1531.
- 16 Karel Lodewijk LEDEGANCK, *Burgslot van Zomergem*, Antwerpen 1844, voorrede.
- 17 SAG, 301, Registers van de Keure, nr 88. Pachtcontract van 17 oktober 1531
- 18 SAG, 83, Penningkohieren van Zomergem, 1571-1577.
- 19 Maurice RYCKAERT, *Het Goed te Meerlare in Zomergem*, in: Appeltjes van het Meetjesland nr. 32, jg. 1981.
- 20 F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Zomergem*, Gent, 1866.
- 21 SAG, 301, Registers van de Keure, 88. Pachtcontract van 17 oktober 1531.
- 22 Wapenborden in de Sint Michielskerk te Gent en RIETSTAP, *Wapenboek*.
- 23 Maurice RYCKAERT, *Zomergem, zijn heerlijkheden en hun heren*, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 4, jg. 1954.
- 24 Maurice RYCKAERT, *a.w.*
- 25 Maurice RYCKAERT, *a.w.*
- 26 Maurice RYCKAERT, *a.w.*
- 27 Maurice RYCKAERT, *a.w.*
- 28 Maurice RYCKAERT, *a.w.*
- 29 Maurice RYCKAERT, *a. w.*
- 30 Gemeentearchief Zomergem, kadaster.
- 31 Verkoopcontract.

Technische knowhow voor miniaturisten uit de priorij van Waarschoot (17de eeuw)

Willy L. BRAEKMAN

De priorij van Waarschoot, ook O.-L.-Vrouw ten Hove geheten¹, was tot het einde van het Ancien Régime een van de zeven kloosters uit de Gentse regio dat de regel van Citeaux volgde. Daartoe behoorden ook de abdij van de Bijloke en die van Baudelo, om er slechts twee te noemen. Behalve de charters² zijn er praktisch geen archivalia bewaard die van vóór de zeventiende eeuw dateren. Dit is te wijten aan verscheidene omstandigheden zoals een brand op het einde van de vijftiende en plundering tijdens de troebele jaren op het einde van de zestiende eeuw³.

De priorij, die in 1449 gesticht was op initiatief van Simon Utenhove, een geboren Gentenaar, baljuw van Eeklo en later econoom van de Vlaamse graaf Philips de Goede, had, zoals vele kloosters, een *refuge* in een grote stad, hier met name Gent.

Bij de plundering in de late zestiende eeuw is de priorij ook verwoest. Kort nadien werd ze heropgebouwd onder leiding van de abdij van Baudelo. Toch duurde het tot in de eerste helft van de zeventiende eeuw vooraleer de abdij heropbloei. Toen werd ook, dank zij de monniken van de abdij Ter Duinen, het ledenaantal aangevuld. In de tweede helft van dezelfde eeuw kende de priorij een bloeiperiode waarin er onderricht in de filosofie en de theologie werd verstrekt. Of er ook een scriptorium aan de priorij verbonden was waar handschriften werden gekopieerd en verlucht, kan moeilijk bewezen worden. De weinig talrijke archieven vermelden die alvast niet. Wat we wel weten, is dat er reeds in 1580 een schoolmeester was te Waarschoot⁴.

De enige aanwijzing voor het bestaan van een scriptorium, hoe bescheiden ook, is een dubbelblad in folio-formaat⁵ met een reeks recepten voor het bereiden van kleuren en verfstoffen zoals die door miniaturisten gebruikt werden⁶. Vermoedelijk is dit een fragment van een groter geheel. Deze veronderstelling lijkt steun te vinden in wat de indruk geeft

een opschrift te zijn : *“Ten eersten om lacken oft veirwen te maeken uut cruijden, blomen of wortelen”*. De woorden *“Ten eersten”* wekken de verwachting dat er tenminste nog een *“ten tweeden”* zou volgen, maar dit is niet het geval. De lading die in de titel aangekondigd wordt, komt niet overeen met de werkelijke inhoud van het dubbelblad. Die bestaat uit negenentwintig losse recepten die helemaal niet blijken *“uut cruijden, blomen of wortelen”* bereid te zijn. De belofte uit de titel wordt dus niet waargemaakt, althans niet op het dubbelblad, het enige dat tot ons gekomen is.

De negenentwintig bewaarde recepten hebben – op een paar na – alle een eigen opschrift dat wel accuraat het doel ervan weergeeft. Deze opschriften zijn :

1. Om alderleij been en hout te veirwen.
2. Om vernis dat eer drooght.
3. Om gout te bereijden daer men mede schrijven can.
4. Om fijn gout te bereijden.
5. Een ander maniere om gaut te bereiden.
6. Om u letters verheven te maken.
7. Om groen te maeken.
8. Noch anders.
9. Om witten int te maeken.
10. Om genaber oft vermilloen te maeken.
11. Om brillie te bereiden.
12. Om blauwen int te maeken.
13. Het temperatuerwaeter om te bereijden alle verwen.
14. Item een ander tempertuerwaeter.
15. Dit zijn de 6 gomen die men tot goutgront ghebruijckt.
16. Ematitus oft bloetsteen ...
17. Hoe dat men het gout oft silver sal fixeren.
18. Draeckenbloet.
19. [Om bruijn te verwen.]
20. Om leververwe.
21. Vierverwen.
22. Gautgeelw.
23. [Menschenverwe.]
24. Witte verwe.
25. Witte bolus.
26. [...?]
27. Een tempertuerwaeter tot alle veirwe.
28. Om oorngeheel weeck te maeken.
29. Om beenwit te maeken.

Verfrecepten in het algemeen, inclusief die voor het leggen van goud en zilver, treft men soms geïsoleerd aan in vijftiende-eeuwse artes-handschriften, in collecties van overwegend medische en technische recepten⁷. Vele daarvan zijn bestemd voor het illumineren van handschriften, maar het totale aantal blijft vrij beperkt.

De grootste groepen verfrecepten in de volkstaal die ons uit de Nederlanden gedurende de Middeleeuwen bewaard zijn, werden in 1986 samengebracht in een deel van de *Scripta*-reeks, waarnaar ik de belangstellende lezer hier dan ook verwijs⁸. De meeste recepten hebben betrekking op het kleuren van laken, garen, hout, been, leder, enz. Het minst talrijk zijn de middelen om kleur aan te brengen op perkament of papier. Hierbij treft men recepten aan om basiskleuren te bereiden, zowel als instructies om die te mengen voor het ene of het andere specifiek doel, b.v. “om een doot verwe te maken tot aensichten”, d.i. om een lijkkleur te geven aan een dood lichaam, of om “gheel hair verwe te maken”. Alleen een kleine verzameling van dertien recepten “om te scriven oft floreren”, d.i. verluchten, uit een handschrift dat uit de eerste helft van de zestiende eeuw dateert, vormt een homogeen geheel⁹.

Uit de zeventiende eeuw dateert een Antwerps handschrift dat zich sinds eeuwen te Rome in de bibliotheek van het Vaticaan bevindt en pas enkele jaren geleden gemakkelijk toegankelijk werd gemaakt¹⁰. Het is een uitvoerig en bijzonder interessant zakboekje dat ooit moet hebben toebehoord aan een verlichter of *inkleurder* van de devotieprentjes waarvoor Antwerpen eeuwenlang een belangrijk, internationaal productiecentrum was. Dit bijna honderdvijftig recepten tellend oblong boekje is de belangrijkste handschriftelijke bron uit onze gewesten die tot op heden bekend is.

Naast handschriften moeten ook een paar gedrukte werkjes hier vermeld worden. Zo is er het in 1634 te Leiden verschenen boekje *Verlichtery Kunst-Boeck*, samengesteld door een in zijn tijd als voortreffijken *Kunst-Verlichter* bekend staande Geerard ter Brugghen. Het bestaat uit twee delen die dezelfde materie behandelen die ook in het Vaticaanse handschrift aan bod komt, zonder dat er, evenwel, van enige onderlinge beïnvloeding sprake is¹¹. Dit nu zeer zeldzaam geworden boekje moet grote invloed hebben uitgeoefend. Het werd immers herhaalde malen herdrukt en “met noodige aanmerkingen vermeerderd” door de Noord-Nederlandse verlichter Willem Goeree, die het een gewijzigde titel meegaf: *Verligterie-Kunde. Of regt Gebruik der Water-Verwen ...*¹². Ook in de achttiende eeuw bleef het een zekere bekendheid genieten¹³.

Een ander, bijzonder populair werkje van Noord-Nederlandse origine, is het onder verschillende titels in verscheidene uitgaven en niet met steeds identieke inhoud vanaf 1551 op de markt verschijnend boekje van de Amsterdammer Simon Andriessen¹⁴. In sommige van de talrijke uitgaven komt “een schoon Tractaet van sommige werkingen der Alchemistische dinghen” voor, waarin men leert hoe men allerlei soorten verf kan bereiden.

Opmerkelijk en belangrijk voor de hiernavolgende recepten is dat er, buiten de – gezien de gelijkenis in de behandelde materie – onvermijdelijke, algemene en vage overeenkomsten, geen noemenswaardige gelijkenis valt te bespeuren. Wat eveneens hier moet vermeld worden, is dat

in geen enkel van de negenentwintig hiernavolgende recepten een beroep wordt gedaan op autoriteiten om ze een grotere mate van krediet- of geloofwaardigheid te verlenen. Verder valt op dat slechts uitzonderlijk (enkel nrs. 13, 14 en 27), precieze (bv. "een notschelp", nr. 13) hoeveelheden voor de ingrediënten worden aangegeven en dat de namen hiervan soms verbasterd worden weergegeven.

Dit alles geeft de indruk dat de hiernavolgende groep recepten werd neergepend door een weinig geschoold iemand die zeer waarschijnlijk geen Latijn kende. Wegens het zo-even vermelde veelal ontbreken van precieze hoeveelheden is het ook de vraag of hij wel zelf de ingrediënten heeft gemengd en bereid. Was hij misschien een scribe in een atelier, die de recepten alleen maar kopieerde en zelf met de behandelde materie niet persoonlijk vertrouwd was? Wat er ook van zij, de inhoud lijkt sterk te steunen op empirische kennis en ten hoogste in heel beperkte mate op informatie uit geschreven bronnen, voor zover die nog bewaard en bekend zijn.

Deze groep zeldzame recepten laten we nu volgen¹⁵.

Ten eersten om lacken oft veirwen te maeken
uut cruiden, blomen of wortelen.

1. Om alderleij been en hout te veirwen.

Neemst scheirpen wijnazijn in een glas, doet daerbij gevilt¹⁶ coper, vitriool, alluijn, spaensgroen¹⁷, van elcx even veel, menghelet onderen, ende laet het alsoo staen seven daeghen lanck, laet het daernaer sieden, doetter de beenen of het hout bij, daerbij doende een weijnigh alluijn, sij sullen met alsulcke veirwe wesen gheveirvet als ghij daertoe inmenght naer u believen.

2 Om vernis dat eer drooght.

Neemst suijveren wierooch, jenever, ghom, van elcx even veel, clopse sijn beijde tot een sijn poeder, doet daer [toe] soo veel vernissetempertijn¹⁸ bij als u dunckt dat het ghenoech is, menghelse over het vier, ende gietse dan door eenen doeck die ghij daertoe ghebruijckt, daerdoor ghedauwen wesende; het selve cout bewaeren.

3 Om gout te bereijden daer men mede schrijven can.

Neemst oprechte salarmonica¹⁹ ende seer vet gomwaeter, dat doetmen soo langhe wrijven tot dattet eenen witten pappe wort, en alsdan sal men een wit blat gaut nemen t'seffens, en doen darin, ende dat daer wel in wrijven totdat het kleijne sij, ende soo voorts totdat het ghenoech sij.

Noch dat het gaut wel een uere ghevreven moet worden.

Neemst het alsdan wel reijne ende doet het in een suijver glas met seer clear en suijver reghewaeter, het selve lauw mackende. Roert alsdan met een suijver stoccken wel onder malcanderen, en laet het soo staen sincken, giet het dan soo stille af, vult het dan weder met schoon waeter soo dickwils totdat de onsuijverheijt wel af is, en dan suldijs gaut soe-

tiens²⁰ in een schoone schelpen doen, ende verspreijden in de schelpen. Laet het alsdan drooghen en dun gomwaeter nemen en ghebruiken daert u belieft.

4. Om fijn gout te bereijden.

Nempt gheslaeghen gaut en vier dreupelen honigh ghemenghelt altesaemen, en doet het in een glas, ende als ghij het te weircke wilt stellen, soo tempert met gomwaeter ende het is bereijt.

(fol. 1v) 5. Een ander maniere om gaut te bereiden.

Neemst soo veel gheslaeghen silver oft gout als ghij wilt, spreijdet uijt in een gheblaesen²¹ eflen schaele die schoon en claer is. Maket met een weijnigh water nat, breket met den vingher en breijt²² het niet te wijt uijt, continueert aldus totdat het wel ghebrocken is, daer altijt wat waeter bij doende, ende als u dunckt dat wel ghebrocken is, vult de schaele op met waeter, ende onderroertse wel, ende [daer]naer suldi het waeter al soetiens afgieten, ende het gout oft silver sal op de gront van de schaele ligghen, het welcke ghij naer u believen sult laeten drooghen. Ende als ghij 't te weircke wilt stellen soo tempert met gomwaeter, ende men moet het ghedeckt houden opdat²³ daer vuil in viele.

6 Om u letters verheven te maken.

Nemst 2 a 3 bollen loock, maectse wel schoon ende stampet en perse het sap uut, doetter een weijnigh inct bij tot het swart is of een weijnigh safferaen sonder int, ende schrijft daermede grootachtighe letteren ende laetse drooghen, overtreckse noch eens om dit soo te maeken [ende] laetse [drooghen]. Als ghij u gout daerop wilt legghen, soo maectse waerm met uwen assem en leght dan u goutblaeren, deckse terstont met catoen, vrijvet af : het sal afgaen daer het niet gevat en heeft, soo doende sal u werck vergult blijven.

7. Om groen te maeken.

Neemt spaensgroen, latergirim²⁴ ende queecksilver²⁵, stampet het wel tesaemen met kinderpisse, schrijft oft vrijft oft veirwt daermede, het sal een schoon couleur wesen.

8. Noch anders.

Neemt spaensgroen, lanck en steirck ghevreven met wijnsteen en wijnazijn, en door eenen doeck ghedaen, ende alsoo ghebesicht is goet.

9. Om witten int te maeken.

Neemt lootwit, vrijftet wel, tempert met steirck gomwaeter of met een maetelick²⁶ waeterken, desghelijckx met t'klaer van eijers, is witten int.

10. Om genaber²⁷ oft vermilloen te maeken.

Nemst den ghenaber en vrijvet fijn op eenen steen met schoon claer waeter en laet hem drooghen, doet hem daarnaer in een glas of in een pot-tien²⁸, gietter pisse op, menghelt wel tegaeder en laettet soo staen tot den avont totdat den genaber ghesoncken is, ververst met pisse als vooren.

laetet soo tot den morghen staen alsoo wel ghepurseert²⁹ sij 4 a 5 daeghen. Daernaer neemt het wit van een eij, wel geklart totdat het in claer waeter verandert, het welcke ghij (fol. 2r) op den genaber doet totdat het eenen vingher dick [is] ende boven swemt. Roert het dan met een stoccken en laet den genaber sijnnen, ende doet als [ghij] vooren met den pisse ghedaen hebt 2 a 3 daeghen lanck. Dit sal den stanck vanden pisse weghnemen; het welck ghedaen sijnde, doetter onder witte van eij en menghelt wel tsaemen, maer men moet het wel gheclopt houden, het blijft altijt goet.

11. Om brillie³⁰ te bereijden.

Neemt goet kleijn out bier, twee ghemeene ruijmers³¹ out reghenwaeter, eenen ruijmer wijnazijn, doet daerbij een alf pont brillie, drij loot witten claeren alluijn en een loot goma dragacanti³², siet het tsaemen op d'hilft en giet het alsdan claer af ende behout het suyverlick datter geen stof in en come : het wort hoe langher hoe schoonder.

12. Om blauwen int te maeken.

Neemt wel ghesuijverde smalde³³, mengheltse met gomwaeter maetelick, maer niet te dicke. Ghij moet smalle, langhe pennen³⁴ hebben.

13. Het temperatuerwaeter³⁵ om te bereijden alle verwen.

Neemt een loot gom van arabien en twee dragma gom van amandelboom, giet claer water daerop en laettet 4 daeghen lanck staen. Settet daernaer op eete kollen sonder sieden, roeret allinskens om, vrijnghet door eenen doeck, giet dan daerbij een notschelp roosewaeter, stoppet in een glas en ghebruijckt het als 't u ghelieft.

14. Item een ander tempertuerwaeter.

Neemt een loot gom van arabien, een loot van perseboom³⁶, een dragma lijm, een dragma lilaere miera³⁷, stamt al onderen en giet daerop eenen ruijmer waeter, laettet al te saemen staen weecken, roeret om totdat het al te saem ghesmolten is. Doet dan daerbij 2 lepels wijnasijn, settet op het vier, laettet sachtien sieden, laetet daernaer cout worden, vrenghet het door eenen doeck en ghebruijcket soo.

15. [Goutgront.]

Dit zijn de 6 gomen die men tot goutgront ghebruijckt. D'^e is amoniacum³⁸, de 2^e galbanium³⁹, de 3^e apopanax⁴⁰, de 4^e serapium⁴¹, 5^e alle de epatica⁴², 6^e calapoetia⁴³.

Neemt eene van dese ses gomen, het derdedeel, en die sult ghij wel vrijven, vrijft daertoe noch eens soo veel crijtwit onderen, en soo veel ghenobers⁴⁴. Stampet dan met eijenwit, maer ten mach niet te dun noch te dick sijn. Laettet wel drooghen, bruijneert⁴⁵ al sachtien en leght u gout daerop. Den tagantum⁴⁶ moet 2 daeghen weecken. Siet hem dan⁴⁷ in het selve waeter daer hij in gheweect is, roeret soetiens om met een spaeltjen⁴⁸, vrijnghet door eenen witten doeck, bewaert hem. 't is seer bequaem⁴⁹ tot alle soorten van velrwe insonderheijt tot gout.

(fol. 2v) 16. Ematitus⁵⁰ oft bloetsteen dat is vleeschroodt.

17. Hoe dat men het gout oft silver sal fixeren.

Neemt een weijnigh sout, maeket gloeiende, legget op den vrijfsteen, doet daerbij een dikke gome die ghelick tot ollie gesolveert⁵¹ is, vrijft t'ondereen op den vrijfsteen, neemt dan de blaere gout oft silver deen naer d'ander een goede tijt lanck. Doet daernaer in een glas, giet daerop claer waeter, roeret om, laetet wat staen, giet het af, doet dat soo dickmaels totdat het claer wort, soo doet het in een mosselschelp. Wilt ghij nu ghebruijcken, doet daerbij een dun gomwaeterken.

18. Draeckenbloet⁵² is het beste inwendigh claer roodt.

Vrijvet met salamaniacq⁵³ en met gom soo verre als ghij een schoon verwe hebben wilt. Soo menghelst daeronder den meestendeel lootwit en een weynigh mine⁵⁴, ofte maect wat brandewijn waerm, legghet daerin, het sal van hem selven smilt en schoon worden.

19. [Om bruijn te verwen.]

Neempt om bruijn te verwen vitriool, doet een weijnigh eete bresilieverwe⁵⁵ daerbij, maer niet te veele.

20. Om leververwe.

Neempt wel ghevreven roode eerde⁵⁶ en vrijft daeronder ghebranden wijnsteen, doet dat tsaemen in bresilieverwe.

21. Vierverwen⁵⁷.

Aurum musicum⁵⁸ met miene⁵⁹ is een goede vierverwe.

22. Gautgeelw.

Neemt orpighement⁶⁰, vrijft dat heel kleijn met ossengal, doet daerbij een weijnigh sofferaen, giet daerop witten wijn, hanghet over het vier, laetet sachtien sieden totdat het dickachtigh worde, laetet daernaer cout worden, dunnet met gal die met wijn ghetempert is.

23. [Menschenverwe⁶¹.]

Mommie⁶² is menschenverwe : tempert met gom totdat het dun is.

24. Witte verwe.

Neemt ongheb[l]ust calck en vrijften onder calck van eijerschalen ghemaect, vrijft dat beijde wel ondereen met geetennielck, verwet daerop ghij wilt.

25. Witten bolus⁶³.

Tempert hem ghelick ander verwen : is vaelwe⁶⁴ verwe.

26. [...?]

Neemt soete⁶⁵ verwe, vrijft die onder ghebranden ocker en een weijnigh mine⁶⁶.

27. Een tempertuerwaeter⁶⁷ tot alle veirwe.

Neemt een loot gom van arabien kleijn ghesneden, een dragma gom van kesseboom⁶⁸, een dragma suijcker condijs⁶⁹, doet tsaemen in een verlooden⁷⁰ pot, giet daerop clær waeter, laetet staen totdat de gomen gesmolten zijn, vrijnghet door eenen doeck, set het op vier, soo hebt ghij een tempertuer voor alle veirwe.

28. Om oornghheel weeck te maeken.

Neempt pota[s]ch, speck, ongheblust calck, maeckt daer een steirc-ke looghe van. In dese looghe legt schaeffelijnghen oft vijlsel van oorn, laettet sieden tot een pap, druckt het [in de] vorm die ghij wilt en wat couleur dat ghij hebben wilt doet daer sulcke verwe bij.

29. Om beenwit te maeken.

Neempt calck en waeter, legt been daerin, laetse tsaemen sieden en schuijmtse altijts, si sullen wit worden als sneeuw.

NOTEN

1. A. CASSIMAN, *O.-L.-V.-ten Hove of de priorij van Waarschoot*, in Appeltjes van het Meetjesland, jb. 1(1949), p. 11-27 en P. VERHAEGEN, *Le Prieuré gantois de Waarschoot*, in Apollo, nr. 15 (oktober 1942), p. 6-10.
2. A. DE VOS, *Prieuré de Notre-Dame ten Hove en Waarschoot, plus tard à Gand*, in Monasticon belge VII, Province de Flandre orientale, vol. III; Liège, 1980, p. 271-286.
3. M. HAEGEMAN, *Inventaris van het Archief van de Priorij van Waarschoot* (Ongepubl. Lic. Verhand. VUB, 1991), Inleiding.
4. F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis der Gemeenten*, Gent, 1864-1870, 1ste reeks, deel 7, p. 18.
5. RA Gent, *Priorij van Waarschoot*, nr. 681.
6. Men denke aan de "smalle, langhe pennen" (nr. 12). M. HAEGEMAN, *Op. cit.*, p. 165 spreekt van "Recepten voor de bereiding van zalven".
7. W.L. BRAEKMAN, *Medische en Technische Middelnederlandse Recepten*, Gent, Kon. Acad. NTL, 1975, *Inhoud*, s.v. *Technische procédés en Verfstoffen*.
8. W.L. BRAEKMAN, *Middelnederlandse Verfrecepten voor miniaturen en 'alderhande substantien'* (Scripta 18), Brussel, 1986.
9. Utrecht, Centrale Bibliotheek, hs. 2141 : zie Scripta 18, Tekst IV, p. 108-116.
10. W.L. BRAEKMAN, "Antwerpse 'consten ende secreten' voor verlichters en 'afsetters' van gedrukte prenten (17de E.)", *Versl. en Med. KANTL*, 1994, p. 78-152.
11. Dit is evenmin het geval voor het beroemde Duitse, te Bazel in 1549 verschenen *Illuminierbuch* van de predikant Valentinus Boltz von Ruffach.
12. Het boekje werd ook in het Duits vertaald (cf. p. 89-92 van het in noot 10 vermelde werk).
13. Een deel van de Inhoud werd in 1777 opgenomen in de *Nieuwen Verlichter der konst-schilders, vernissers, vergulders en marmelaers ...* (Gent).
14. R. JANSEN-SIEBEN, *Repertorium van de middelnederlandse Artes-litteratuur*, Utrecht, 1989, p. 88-89.

15. Aangepast werden aan het hedendaags gebruik : hoofdletters, woordscheidingen, leestekens, *w* voor *uu*, *u* voor *v* (en omgekeerd). Afkortingen zijn stilzwijgend opgelost.
16. *gevilt* : gevijld, vijlsel.
17. *spaensgroen* : groenspaan, groen koperoxide.
18. *vernissetempertijn* : terpentijnvernis.
19. *oprechte salarmonica* : echte, goede *sal armoniaci* (Lat.) : salmiak, ammoniumchloride.
20. *soetiens* : zachtjes.
21. *gheblaesen* : van geblazen glas.
22. *breijt* : smeert.
23. *opdat* : voor het geval dat.
24. *latergirum* : bedoeld is *lithargirum*, "as" van lood, loodwit, loodmonoxide.
25. *queecksilver* : kwiksilver.
26. *maetelick* : middelmatig sterk.
27. *genaber* : meestal *synober* : cinnaber, het rode kwiksulfide.
28. *pottien* : potje.
29. *ghepurseert* : gepurgeerd, gezuiverd.
30. *brillie* : brasilie (?), fernambukhout, bresiliehout (*Caesalpinia echinata* L.).
31. *ghemeene ruijmers* : gewone roemers.
32. *goma dragacanti* : meestal *dragagantum* geheten, harsachtige afscheiding van verscheidene soorten van het geslacht *Astragalus*, die stolt bij contact met lucht.
33. *smalde* : blauwe kleurstof bestaande uit fijngevreven kobaltsilicaat; de intensiteit van de kleur verschilt volgens de verhouding tussen het kobalt en het silicium van glas.
34. *pennen* : ganzenveren.
35. *temperatuerwaeter* : water om stoffen te temperen, d.w.z. in de juiste (hier vloeibare) toestand te brengen.
36. *perseboom* : perzikboom.
37. *lilaere miera* : het eerste van beide (Lat. ?) woorden is mij niet bekend; *miera* zou *mirre*, een harssoort kunnen zijn.
38. *amoniacuum* : lees *armoniacum* (Lat.), een gomhars uit de stengels van de plant *Dorema ammoniacum* Don. en andere umbelliferen.
39. *galbanium* : lees *galbanum* (Lat.), gomhars, de gestolde afscheiding van twee bepaalde soorten van het geslacht *Ferula* (vgl. noot 26).
40. *apopanacum* : meestal *opoponax*, geelachtig gomhars vooral uit de wortel van *Apopanax chironium* (L.) W.D.J. Koch of *Ferula apopanax* (Sprengel).
41. *serapium* : lees *serafinum* (Lat.), een van de soorten van het geslacht *Ferula* (vgl. *galbanium* hierboven).
42. *alle de epatica* : lees *aloes epaticum* (Lat.), leverkleurig aloes.
43. *calapoetia* : corrupt voor *catapucia* (Lat.), springkruid, braakwortel (*Euphorbia lathyris* L.).
44. *ghenobers* : part. gen. van *ghenober*, zie noot 12.
45. *bruijneert* : polijst.
46. *tagantum* : lees *dragagantum* (Lat.), zie noot 17.
47. *hem dan* : hs. *dan hem*.
48. *spaeijntjen* : spaandertje, stokje.
49. *bequaem* : geschikt.
50. *ematitus* : *ematitis* (Lat.), bloedsteen, Lat. *lapis haematitis*, bruinrood tot staalgrijs ijzeroxide.
51. *gesolveert* : opgelost.
52. *draeckenbloet* : Lat. *sanguis draconis*, het hars van *Daemonorops Draco* (Willd.).
53. *salamantacq* : salamak, zie noot 4.

54. *mine* : menie, rood loodoxide.
55. *bresilieverwe* : zie noot 15.
56. *roode eerde* : Lat. *bolus armenicus*, donkerrode leem afkomstig uit Armenië.
57. *Vierverwen* : de kleur om vuur en vlammen weer te geven.
58. *Aurum musicum* : Lat. schildersgoud, er zijn verscheidene manieren om het te bereiden, bv. de volgende : men neemt een mengsel van tin en kwikzilver, wrijft dat met zwavel en zout in alcohol en sublimeert dit geheel in een glazen kolf.
59. *miene* : zie noot 39.
60. *orpighement* : *auripigmentum* (Lat.). Men onderscheidde twee soorten : rood a. (sandracha, realgar) en geel a. (geel arseensulfide).
61. *Menschenverwe* : bedoeld is : verfstof afkomstig van gebalsemde lijken van mensen.
62. *mommie* : Lat. *mumia*, eigenlijk een zonderling geneesmiddel dat in detail in de *Circa instans* van Platearius beschreven wordt; daar heet het "Mummya is ene specie diemen vint in doeder lude lichame grave ..." ; een asfaltkleurige stof.
63. *witten bolus* : witte klei, zuur aluminiumsilikaat in poedervorm (vgl. rode bolus : *bolus armenicus*, zie noot 41).
64. *vaelwe* : geelachtig, blond of bleekgrijs.
65. *soete* : bet. mij niet duidelijk.
66. *mine* : zie noot 39.
67. *tempertuerwaeter* : zie noot 20.
68. *kesseboom* : kerselaar.
69. *suijcker condij* : kandij- of rietsuiker.
70. *verlooden* : koperen pot die langs binnen met een laagje lood of tin bedekt is.

Het vijfde-penningkohier van Eeklo (1580)

Erik DE SMET

INLEIDING

Dat Alva's vermaarde penningkohieren waardevolle werkinstrumenten zijn, uit zich in de vele publicaties waarvoor ze als basis dienen. In het bijzonder voor het bestuderen van de bedrijfsstructuur tijdens de tweede helft van de 16de eeuw kenden ze veel bijval¹. Opvallend maar niet verwonderlijk is de vaststelling dat de onderzoekers zich in het bijzonder toespitsen op eerder kleine plattelandsdorpen. De verklaring ligt ongetwijfeld in het arbeidsintensieve karakter van een dergelijk onderzoek voor een stad. Dat de complicaties voor een stedelijke entiteit groter zijn dan voor een landelijk gebied, is evident. Dank zij de integratie van de computer en de beschikbaarheid van rekenbladen werd de verwerking van het Eeklose penningkohier echter aanzienlijk vergemakkelijkt.

Met deze bijdrage willen we tegemoetkomen aan de oproep van Peter Stabel om deze schitterende bron, die voor onze regio massaal voorhanden is, voor geïnteresseerden toegankelijk te maken². Voor Eeklo hebben we slechts één penningkohier teruggevonden, namelijk dat van de vijfde penning van 1580. Uit de stadsrekeningen blijkt nochtans dat dergelijke belastingen hier meermaals werden geheven, weliswaar niet eerder van deze omvang, met name 20% op het totale onroerende bezit en op de tienden³. Belastingen die onder deze noemer schuilgaan, zij het met een variabele aanslagvoet, staan bekend als vijfde (20%), tiende (10%), twintigste (5%) en honderdste penning (1%) en werden meermaals door de Staten van Vlaanderen, ten voordele van de Spaanse kroon, geheven.

De belasting te Eeklo, waarover we het zullen hebben, kwam er op initiatief van de hertog van Alva, die in dienst van Spanje naar de Nederlanden afzakte om orde op zaken te stellen. Bij zijn aankomst trof hij hier een zo goed als lege staatskas aan.

In een streven om de macht van de Staten, die nog steeds de traditionele bedden moesten goedkeuren, te ondermijnen, hervormde hij het belastingstelsel. Eenmalig werd de honderdste penning op alle bezittingen - zowel op roerend als op onroerend goed - geheven. Daarnaast was er een permanente belasting van een twintigste penning op de verkoop van

onroerende goederen en een tiende penning op de verkoop van roerend goed en op export.

De inning van de honderdste penning verliep nagenoeg probleemloos. Voor de Vlaamse bevolking was een dergelijke belasting trouwens niet nieuw: sporadisch was vanaf 1543-45 een belasting van 1% geheven op onroerend en roerend bezit. De kat werd pas in 1571 de bel aangebonden toen Alva ook aan de tiende en twintigste penning een permanent karakter wilde geven. Het verzet van de Staten resulteerde in 1572 evenwel in een opschorting en in 1574 in de definitieve afschaffing van deze belastingvorm.

Inmiddels had Alva op 18 december 1573 de Nederlanden verlaten en het bestuur overgedragen aan Requesens. Bij plakkaat van 7 juni 1574 schafte deze de beruchte Raad van Beroerte en de gehate penningbelasting af.

De oorlogssperikelen in de jaren tachtig van de 16de eeuw noodzaakten de Spaanse bezetter in 1577 - in een ultieme poging om extra geldmiddelen te verwerven - om terug te grijpen naar de "*penningbelasting*". Om de vereiste fondsen bijeen te krijgen werd een belasting van "*eenen dobbelen thienden penninck*" (20%) op de huurwaarde der onroerende goederen ingevoerd. Concreet betekende dit een belasting van 20% op de (geschatte) pachtwaarde van huizen, gronden, graanmolens en tienden. Deze belasting moest betaald worden door de gebruiker en niet door de bezitter. Hierdoor werden de twee invloedrijkste standen, de adel en geestelijkheid (met haar talloze instellingen), uit wiens rangen men verzet verwachtte, gespaard.

In de eerste helft van 1580 verscheen te Eeklo een *messagier* van de Raad van Vlaanderen met de bekendmaking van de belasting, kort daarop gevolgd door de bode van het Brugse Vrije die de Eeklose Wet inviteerde op de "*generaele vergaderinghe*", waarop de modaliteiten van de belastingsheffing kenbaar werden gemaakt⁴.

Nog in de loop van 1580 werd te Eeklo een aanvang genomen met het opstellen van het kohier. Op 21 juni 1581 sloot stadsgriffier Philips Ysembaert de door hem "*gheregistreeerde ende ghescreven twee boucken*" af. Daarin waren de onroerende goederen en tienden opgetekend, volgens de onderrichtingen met vermelding van de naam van de pachter en de eigenaar, de aard van het belaste huis met de bijbehorende erven, de aard van de landerijen, de oppervlakte van het onroerende goed en de jaarlijkse pacht prijs. De belastingplichtigen moesten zelf instaan voor het invullen van hun "*billet*", dat door de commissarissen Gheeraert Diericx en Jan Huyghe werd ingezameld. Bij meningsverschillen rond de opgegeven jaarlijkse huur, of het equivalent ervan wanneer de eigenaar het goed zelf gebruikte, kon het pachtcontract of getuigen worden gevorderd. Op die huurwaarde werd dan de vijfde penning of 20% belasting geheven.

De onvolledigheid en de slordigheid van de notities in het Eeklose kohier roepen vragen op. Had de Wet voorkennis van het feit dat de inning uiteindelijke geen doorgang zou vinden? De lacunes zijn te opvallend en te onaanvaardbaar voor een belastingskohier! Toen het kohier, zij het in zeer onvolledige vorm "afgewerkt" was, werd van overheidswege besloten van de inning af te zien.

DE BRON

Het Eeklose kohier van de vijfde penning, afgesloten op 21 juni 1581, wordt bewaard in het stadsarchief van Gent onder "*reeks 28, nr.15/68B*". Het bestaat uit twee papieren katernen, respectievelijk van "*Eeckeloo binnen*" en "*Eeckeloo buiten*", door de griffier "*boucken*" genoemd.

Elke katern is onderverdeeld in een aantal rubrieken, met daarop aansluitend het globale bedrag. Op het einde van elke katern wordt het eindtotaal weergegeven van de huurwaarde en de te innen vijfde penning. In de katern "*Eeckeloo buiten*" wordt een eindtotaal berekend voor de volledige stad.

Overzicht van de te innen vijfde penning:

LOCATIE	EIGENDOM	PACHT	TOTALEN	Folio
Eeklo-binnen	131p. 9s. 5gr.	160p. 17s. 2gr.	292p. 6s. 7gr.	1-43
Balgerhoeke	32p. 9s. 6gr*	47p. 18s. gr.**		1- 6v
Eeklo-buiten		74p. 0s. 6gr.		7-11v
Bus, Peperstr., Zandvleuge	31p. 17s. 7gr.	79p. 14s. 4gr.	111p. 11s. 11gr.	12-22v
Raverschoot				
Nieuwendorpe	16p. 15s. 3gr.	28p. 18s. 4gr.	45p. 13s. 4gr.	23-31v
Moerstraat, Boterhoek	14p. 16s. 8gr.	19p. 18s. 9gr.	34p. 15s. 5gr.	32-37v
Oostveld, Vrombautstr.	14p. 1s. 2gr.	32p. 6s. 1gr.	46p. 7s. 3gr.	38-45v
RENTEN			geen 5 ^e pen.	46v
TIENDEN		4p. 0s. 0gr. 12s. 0gr. 4s. 0gr. 24p. 0s. 0gr.	29p. 12s. 0gr.	47
TOTAAL			644p. 7s. 10gr.	

* onvolledig; ** geen totaal van pacht opgegeven.

De geldwaarden werden afgerond op *groten*. Kleinere bedragen in miten, deniers, corten en oortjes werden niet opgenomen.

Zoals eerder gezegd nam men het hier niet zo nauw met de begeleidende richtlijnen. De weerslag daarvan laat zich op elk niveau van informatie duidelijk voelen.

De katern van *"Eeckeloo binnen"* telt 43 niet-genummerde folio's, die twee rubrieken, *"Eyghen"* (eigendom) en *"Pacht"* bevatten. De eerste 55 bladzijden hebben betrekking op de eigenaar-gebruikers, de resterende 30 op de pachters. Ze zijn grosso modo alfabetisch op de voornaam gerangschikt.

De aanvang luidt *"Register vande billieten vanden Ven pennynck der stede ende vryhede van Eecloo binnen zoo wel vande eyghendomme als vande pachten vanden jaere xv^c ende lxxx^{tich}".*

Onder *"Eyghen"* komen de eigenaars voor die hun onroerend goed zelf gebruikten, met daarnaast de aard, soms de oppervlakte en de geschatte jaarlijkse huurwaarde en de daarop berekende vijfde penning. Het ontbreken van gegevens is bij deze groep gebruikers bijna de regel. Opgaven als deze zijn dan ook schering en inslag:

"Aernaut blomme gheeft over een behuusde hofstede staende int susterhuusstraetken, ghetaxeerd xs.gr.

Noch een bilcxken lants ligghende inde kerckstraete, ghetaxeerd x s.gr.

Somme xx s.gr.

Den Ven pennynck iij s.gr."

Het is duidelijk dat we op basis hiervan moeilijk een overzicht van de bedrijfsgrootte kunnen maken. Maar ook dat het voor de controleurs een quasi onmogelijke opgave was, de juistheid van de gegevens na te gaan.

Onder *"Pacht"* vinden we naast de naam van de pachter ook nog die van de eigenaar, de jaarlijkse pacht, de aard, oppervlakte van het goed en de berekende belasting.

Ook hier ontbreekt vaak de oppervlakte van het gepachte goed en moeten we ons tevreden stellen met vermeldingen als: *"een behuysde hofstede, een hofstedeken, een huus, een cleyn huusekin, een partyken lants, een bilcxken lants,"...etc.*

De katern van *"Eeckeloo buiten"* was oorspronkelijk evenmin gefolieerd maar, kreeg vermoedelijk in de 19de eeuw een bladnummering. Deze vangt aan met één en eindigt bij 47. *Den buiten* werd in tegenstelling tot *den binnen* per wijk gegroepeerd en pas daarbinnen opgesplitst in de rubrieken eigendom en pacht. De zowat 94 bladzijden behandelen vijf wijken: Balgerhoeke, de Busakker-Peperstraat-Zandvleuge, Raverschoot-Nieuwendorpe, Moerstraat-Boterhoek en Oostveld-Vromboutstraat. De rubriek *"Renten"* slaat op de rentelast van de stad, waarvoor uiteindelijk geen vijfde penning werd geboekt. De tienden daarentegen werden wel belast.

Bij grondig nazicht bleek deze katern evenwel onvolledig te zijn. Meteen rezen vragen: hoe groot was het verlies? Welk stadsdeel was onvolledig? Vlug bleek dat de verloren items betrekking hadden op Balgerhoeke en thuishoorden bij de eigenaars-gebruikers. De omvang bepalen vroeg wel enig rekenwerk. Eigenlijk bleek het best mee te vallen. Het verlies zou circa 4 pond gr. aan vijfde penninggeld bedragen. Aan gemiddeld 2 p.gr. per bladzijde zou enkel de eerste folio verloren zijn gegaan.

Op de latente slordigheid van het document, met een zeer hoge graad van onvolledigheid tot gevolg, hebben we reeds gewezen. Dat dit bij de verwerking, niettegenstaande de uitgevoerde extrapolaties, voor significante afwijkingen kan zorgen, is vrijwel zeker. Zonder deze rekenkundige ingreep was evenwel geen synthese mogelijk.

Een opsomming van enkele hiaten toont voldoende aan hoe problematisch de accuratesse wel is. Vergelijking met de resultaten van de eerder aangehaalde gelijkaardige onderzoeken, waar duidelijke raakpunten in voor komen, mag ons laten veronderstellen dat de gehanteerde coëfficiënten relevant zijn.

Als voornaamste tekort noteerden we het achterwege laten van de oppervlakte bij huizen en akkerland. Slechts bij 1275 van de 1586 of 79,5% van de taxaties werd opgenomen. Omdat dit tekort van circa 20% ons inziens te zwaar zou doorwegen bij de besluitvorming, probeerden we deze leemten door middel van een correctiecoëfficiënt aan te vullen. Daar de waardeschaal van de akkergrond te Eeklo, als kleine stad, variabelere was dan in een plattelandsdorp, konden we ons niet behelpen met één algemeen gemiddelde. Daarom hebben we alle gekende oppervlakten per locatie opgedeeld en een gemiddelde waarde per gemet akkerland opgesteld. De ontbrekende gegevens werden volgens onderstaande tabel aangevuld:

Locatie	gr/gemet	Locatie	gr/gemet	Locatie	gr/gemet
Eeklo-centrum	147	Bus	90	Raverschoot	73
Balgerhoeke	132	Moerstraat	87	Nieuwendorpe	72
Moeie	120	Ganzepoel	84	Vlotte	60
Boterhoek	105	Pokmoerakker	81	Galgenakker	69
Paardenkerkhofakker	102	Oostveld-Helakker	81	Schaperij	39
Oostakker	99	Vrouwenstraat	78		

Het is duidelijk dat in de bewoningskernen te Eeklo en Balgerhoeke, waar de grond in kleinere percelen was opgesplitst, de prijs per gemet hoog was. De prijs van de overige gronden wordt in sterke mate bepaald door de kwaliteit. Voor magere, zanderige grond, in het zuidoosten van de stad, tegen de grens met Lembeke en Waarschoot, bedroeg de gemiddelde grondprijs slechts 39 groten per gemet.

Pogingen om volgens een analoog patroon ook een waardeschaal voor huizen op te stellen, bleek niet mogelijk: te veel indicatoren ontbraken om tot een representatief cijfer te komen. De aard van het huis, de staat, de omvang van het bijbehorende erf en de ligging zijn allemaal bepalende factoren waarover gegevens ontbraken.

Een belemmerende factor was verder de vaststelling dat twintig (1,2%) dubbele notities voorkwamen, dit voor een getaxeerde waarde van 19p. 4s. 2gr. Enkel een verregaande slordigheid kan hier aan de basis liggen, aangezien de Eeklonaar zeker niet opgezet was met een dubbele vermelding.

DE BEDRIJFSSTRUCTUUR

Voor alle duidelijkheid willen we stellen dat pas van een “*bedrijf*” sprake is vanaf het ogenblik dat er, naast grondgebruik, ook bewoning is en dit alles geëxploiteerd wordt door dezelfde persoon.

Circa 5% van de eigenaars-belastingbetalers beschikten over geen woning, maar beheerden toch gronden. Een ruim deel van hen woonde in bij verwanten, maar aangezien ze aan het gestelde criterium niet voldeden, werden ze niet in de cijfers van de bedrijfsstructuur opgenomen. Hun preciese aantal kon niet worden bepaald, daar enkele niet-Eeklonaars, die in het bijzonder bos beheerden, ook in voornoemde categorie terecht is gekomen.

Evenmin werden die personen opgenomen die het leeuwendeel van hun inkomsten niet uit hun grond putten. Alle bewoners van huizen met minder dan 0,5 ha werden als dusdanig beschouwd. De 50% van alle woningen die onder deze noemer schuilgingen zijn overwegend centrumpan-

Zuiver informatief worden ze in de tabellen cursief weergegeven.

Na het aanvullen van de ontbrekende oppervlakten door middel van de berekende gemiddelde prijs per roede akkerland, waren we in staat een quasi volledige lijst van belastingplichtigen te Eeklo in kaart te brengen volgens de geëigende classificatie: pacht, gemengd en eigendom.

Voor de bedrijfsgrootte hebben we een opsplitsing in zeven groepen voorzien. De bewoning op percelen kleiner dan 0,5 ha of (zoals vaak voorkomend in Eeklo-Binnen zonder opgave van oppervlakte, werd informatief weergegeven:

Pacht

<i>-0,5ha</i>	<i>0,5-5ha</i>	<i>5-10ha</i>	<i>10-15ha</i>	<i>15-20ha</i>	<i>20-25ha</i>	<i>+25ha</i>	<i>Tot.</i>
<i>-336r</i>	<i>337-3369r</i>	<i>3370-6736r</i>	<i>6737-10105r</i>	<i>10106-13474r</i>	<i>13475-16843r</i>	<i>+16844r</i>	
<i>96</i>	<i>23</i>	<i>6</i>	<i>1</i>	<i>4</i>	<i>-</i>	<i>2</i>	<i>134/36</i>

Opvallend is dat het merendeel van de gepachte bedrijven, 77%, tussen 0,5 en 10 ha groot was.

We noteerden 36 bedrijven, of 13,5% van het totaal aantal bedrijven, die uitsluitend uit pachtgoed bestonden.

Ook dient opgemerkt dat twee bedrijven, groter dan 25 ha, eigendom van geestelijke instellingen waren: de Lazarije of het Rijke Gasthuis van Gent en het St.-Janshospitaal van Brugge.

Van de 96 woningen met een oppervlakte beneden de 0,5 ha, waren er 94 zonder expliciete opgave. Het gros van deze woningen was te situeren binnen Eeklo-Centrum en in Balgerhoeke.

GEMENGD

Het is evident dat de meeste landbouwuitbatingen uit pachtland en eigendom waren samengesteld: de grootgrondbezitters, die over voldoende middelen beschikten om een hofstede in eigendom uit te baten, woonden veelal buiten de stad en verpachtten hun goed. De onderste lagen van de bevolking beschikten niet over de nodige financiële armslag om een landbouwbedrijf op poten te zetten. Restte dus nog de middenklasse, zij die wel genoeg geld hadden, maar te weinig grond bezaten om hun landbouwbedrijf rendabel te maken. De 138 gemengde bedrijven in handen van deze Eeklonaars, vormden met 51,7% ook de grootste groep. In tegenstelling tot tal van verwerkte penningkohieren, maar dan steeds van plattelandsdorpen, waarin het aandeel pachtland dit van eigendom ver overtrof, houden de twee groepen in Eeklo elkaar in evenwicht. Het percentage pachtland in de door de gemengde bedrijven ingenomen oppervlakte bedroeg 51,9%, tegen 48,1% eigendom.

0,5ha	0,5-5ha	5-10ha	10-15ha	15-20ha	20-25ha	+25ha	Tot.
·336r	337-3369r	3370-6736r	6737-10105r	10106-13474r	13475-16843r	+16844r	
2	51	50	22	7	5	5	142/140

Net als bij de integraal uit pachtgrond bestaande bedrijven ligt het zwaartepunt bij de gemengde bedrijven met 72,1% ook tussen de 0,5 en 10 ha.

In tegenstelling tot de alleen uit pachtgoed samengestelde bedrijven, waarvan de grootste boerderijen volledig eigendom van geestelijke instellingen waren, krijgen we hier een gelijkmatiger verdeling: van de twee bedrijven waarin geestelijke instellingen participeerden was het Goed ten Moere, eigendom van het St.-Janshospitaal in handen van Cornelis Danckaert, die toch voor 25% eigen inbreng zorgde; Martens Thomaes, die pachtte van het klooster van Oosteeeklo, bracht slechts voor 3% eigendom in. Volledig in particulier bezit waren de bedrijven van Jan de Muunck met circa 60% eigendom, dit van Hubrecht Claeys met 56% eigen inbreng en van Willem de Coorebytre met 25% eigendom.

EIGENDOM

-0,5ha	0,5-5ha	5-10ha	10-15ha	15-20ha	20-25ha	+25ha	Tot.
-336r	337-3369r	3370-6736r	6737-10105r	10106-13474r	13475-16843r	+16844r	
189	69	15	15	9	-	-	282/93

Dat de landbouwbedrijven volledig in eigendom van de uitbater de 20 ha niet te boven gingen, was voorspelbaar. Amper 25% van dit soort uitbating was groter dan 5 ha. Het percentage van de bedrijven tussen 0,5 en 5 ha stijgt hier tot 74.2%. Ook neemt het aantal woningen met een oppervlakte kleiner dan 0,5 ha gevoelig toe. Aan de basis daarvan ligt het stedelijk karakter van Eeklo, dat binnen het centrum bijna uitsluitend kleinere woonpercelen telde.

Daartegenover staat dat geen enkele grote hoeve (+15 ha) in eigendom geëxploiteerd werd.

AANTAL BEDRIJVEN

Uit bijgaande tabel blijkt dat de bedrijven tussen 0,5 en 10 ha, in totaal 214, de meerderheid uitmaakten. Zoals gezegd worden erfjes kleiner dan 0,5 ha niet als "bedrijf" erkend. Wanneer we deze groep buiten beschouwing laten, stijgt dit aantal "middelgrote" bedrijven zelfs tot circa 80%.

	Pacht	Gemengd	Eigendom	Totaal
-0,5ha	96	2	189	287 (51,5%)
0,5 - 5 ha	23	51	69	143 (25,7%)
5 - 10 ha	6	50	15	71 (12,8%)
10 - 15 ha	1	22	9	32 (5,8%)
15 - 25 ha	4	7	-	11 (2,0%)
20 - 25 ha	-	5	-	5 (0,9%)
+25 ha	2	5	-	7 (1,3%)
Totaal	132	142	282	556 (100 %)

Dit heeft voor gevolg dat we een sterke versnippering van het landbouwlandschap krijgen. Wanneer we de massaal aanwezige kleine boerderijtjes erbij betrekken, rest de grotere bedrijven nog weinig, een verschijnsel typisch voor onze streek.

De gemiddelde grootte van de gepachte en gemengde bedrijven is het dubbele of het drievoud van die van de bedrijven in volle eigendom: *gemengd* noteren we 7 ha 94 a, bij *pacht* 12 ha 8 a en in *eigendom* slechts 3 ha 87 a. Hierin zijn de woonkernen kleiner dan 0,5 ha niet meegerekend. Met voorgaande cijfers lopen we parallel met de eerder in voetnoot 1 aangehaalde plattelandsdorpen. Het verschil tussen een kleine stad als Eeklo en een landelijke woonkern situeert zich in het centrum, waar bij eerstgenoemde veel meer huizen en kleine hofsteden voorkomen met een

oppervlakte van minder dan 0,5 ha. In Moorsele bijvoorbeeld waren slechts 9,3% van de bedrijven kleiner dan 1 ha. Hierbij hoefde de auteur slechts acht woonhuizen buiten beschouwing te laten. Te Eeklo daarentegen was niet minder dan 51,5% van de woonsites kleiner dan 0,5 ha. Een duidelijk signaal dat te Eeklo heel wat andere beroepsactiviteiten vertegenwoordigd waren dan landbouw.

Volledigheidshalve moeten we opmerken dat Eeklo 38 personen telde die gronden uitbaatten, maar volgens het kohier over geen woning beschikten. In 47% van de gevallen ging het om bos door de eigenaars zelf in gebruik genomen, 16 personen of 42% was gemengd goed en 4 of 11% enkel pacht. Bij de laatste twee ging het bijna uitsluitend om landbouwland. Normaliter mogen we deze personen als Eeklonaars beschouwen, daar ze hier ook belasting betaalden. Een transactie die volgens het reglement gekoppeld was aan een verblijfplaats binnen de stadsgrenzen. Indien de commissarissen hun taak naar behoren hadden vervuld, waren de exploitanten hier *“pro memorie”* opgenomen. Aangezien ze hier ook getaxeerd werden, gaan we ervan uit dat ze hier ook werkelijk verbleven. De meest voor de hand liggende verklaring is, dat het ging om jonge volwassenen die bij hun ouders inwoonden.

Voor die *“huislozen”* kunnen we dezelfde opdeling maken:

-0,5ha	0,5-5ha	5-10ha	10-15ha	15-20ha	20-25ha	+25ha	Tot.
-336r	337-3369r	3370-6736r	6737-10105r	10106-13474r	13475-16843r	+16844r	
7	19	11	1	-	-	-	38/31

Zoals blijkt gaat het vrijwel uitsluitend om goed kleiner dan 10 ha. Het enige grotere onbehuide goed werd door Jooris Buusse in pacht gehouden van het St.-Janshospitaal te Brugge. Alles wijst erop dat Jooris bij zijn moeder (-weduwe) inwoonde. De totale oppervlakte van deze groep bedroeg 141 ha 74 a.

GROOTGRONDBEDRIJVERS

Werden als *“grootgrondgebruiker”* gecatalogeerd, zij die een bedrijf groter dan 20 ha uitbaatten.

Gebruiker	Grootte in roede	Pachtgebruik particulier	geestelijke instell.	Eigen bezit
Bolle Jacop dhaude	14634	400		14234
Claeys Hubrecht	19907	7457	1200	11250
Danckaert Cornelis	21300		21300	
Danckaert Jan	16428	16428		
Dhaene Aernaut	45450		45450	

Dherckere Matheeus	33300		33300	
Dhooghe Christoffels	15535	7235		8300
Van Hecke Jan	15900	3900		12000
Heyns Pieter	21600		21600	
Martens Thomaes	22650		21975	675
Mussche Christoffel	13500		13500	
De Muunck Jan	24485	2100	7800	14585
Raes Jan	13821	3214	8357	2250
Staes Jan	15600	2100	9600	3900

Particulier en geestelijk grondbezit lijken elkaar ongeveer in evenwicht te hebben gehouden.

In 64% van de gevallen werkte de boer op geestelijk goed, hetzij volledig (35,7%), hetzij gedeeltelijk (28,3%). Slechts uitzonderlijk bezat de pachter van geestelijke instellingen zelf grond en indien die er al was, werd hij vaak zelf verpacht.

HET BEZIT PER STAND

DE GEESTELIJKHEID

Het aandeel van de geestelijke instellingen in het grondbezit was te Eeklo aanzienlijk. Niet minder dan 21,5% van de berekende oppervlakte behoorde de kerk toe. Binnen deze 21,5% was de Lazarij te Gent met 132 ha 78 a 87 ca - te situeren rond hun ontginningshoeve, bekend als "*het Groot Goed*" - het nadrukkelijkst aanwezig⁵. Op de tweede plaats noteerden we het St.-Janshospitaal te Brugge, met 99 ha 12 a 37 ca.⁶. Daarna volgden de abdij van Oosteecklo, het klooster ten Doorn van Eeklo en de abdij van Waarschoot. Het overige kerkelijk bezit werd verdeeld onder een vijftiental instellingen. Naast het klooster ten Doorn bezat ook de plaatselijke geestelijkheid een deeltje van de koek: de armendis, het hospitaal, de kerk, het O.-L.-Vrouwaltaar en het St.-Elooisaltaar.

De 21,5% of 491 ha 77 a 26 ca in bezit van geestelijke instellingen was als volgt opgedeeld:

Instelling	Oppervlakte (roede)	% aandeel
Abdij van Eekhout te Brugge	5400	1,6%
Abdij van Oosteecklo	43576	13,1%
Abdij van St.-Andries	11700	3,5%
Abdij van Waarschoot	21222	6,5%
Armendis van Eeklo	17570	5,3%
Begijnhof van St.-Elisabeth Gent	12931	3,9%
Hospitaal van Rijsel	10580	3,2%
Hospitaal van Eeklo	2118	0,6%
Kerk van Adegem	400	0,1%
Kerk van Eeklo	5130	1,5%

Kerk van St.-Jan te Gent	4500	1,4%
Klooster Jacobinessen Brugge	3080	0,9%
Klooster ten Doorn te Eeklo	28034	8,5%
Klooster van de Zwarte Zusters Gent	3000	0,9%
Lazarij te Gent	89420	27,0%
O.-L.-Vrouwaltaar te Eeklo	400	0,1%
St.-Janshospitaal te Brugge	66750	20,1%
St.-Antonius te Brugge	1536	0,5%
St.-Elooisaltaar te Eeklo	500	0,2%
Vuldershuis te Gent	3313	1,0%

DE ADEL

Gebrek aan informatie liet ons niet toe het bezit van de kleine adel in beeld te brengen. Nergens werd de vermelding *jonckheer* of *jonckvrauwe* gebruikt. Enkel van de familie Hauweel weten we dat ze tot de adel behoorde. Lieven, Christiaen, Cathelyne en Elysabeth Hauweel bezaten te Eeklo 21 ha land. Dit is slechts 0,9% van de totaal berekende oppervlakte. Daarnaast hadden heel zeker nog enkele leden van de lagere adel hier gronden liggen.

DE DERDE STAND

De gronden van de zogenaamde "middenstand" werden op uitzondering van hun eigen woning en bos praktisch altijd verpacht. Het ging dan ook vaak om handelaars, renteniers of personen die een openbaar ambt uitoefenden en die door erfenis of aankoop landbouwgronden hadden verworven waar ze zelf geen gebruik van maakten.

De belangrijkste verpachter was Cornelis van Pottelberghe, die met 39,5 ha toch enige afstand nam van Jan van Hoorebeke met 30,2 ha. De overige grote namen waren Jan Lauwers met 26 ha en Heyndrick Goederthier met 17,3 ha. Zij waren allen *afsetenen*, personen die niet te Eeklo woonden.

Uit de stad zelf vinden we in de lijst alleen Jan Yman en Jooris Kervyn, met respectievelijk 16 en 15,2 ha. Beide families behoorden op dat ogenblik tot het kruim van de Eeklose bevolking.

Van 149 van de 196 tot de derde stand behorende verpachters vonden we geen sporen terug. Ongetwijfeld woonde een groot deel onder hen buiten de stad en verbleef een gering aantal nog bij hun ouders.

Hieronder een overzicht van het bezit per stand. Voor de derde stand werd gepachte en eigen grond bijeengebracht.

Geestelijkheid	Adel	Derde stand	Totaal
491,8 ha 21,5%	21 ha 0,9%	1776,5 ha 77,6%	2289,3 ha 100%

TIENDEN

Onder de last van de vijfde penning vielen niet alleen de gronden maar ook de verpachte tienden. Oorspronkelijk zorgde een tiende voor het levensonderhoud van de pastoor en het onderhoud van de kerk. Al vroeg werden deze rechten ingepalmd door de grote abdijen en kapittels. In de 16de eeuw noteerden we reeds een doorgedreven versnippe-ring, waarbij kleine delen naar kleinere geestelijke instellingen en particulieren gingen.

Te Eeklo waren het O.-L.-Vrouwkapittel van Doornik en het St.-Salvatorskapittel van Harelbeke de grote bezitters⁷. Hun beider territorium strekte zich uit over het hele grondgebied van het oude West-Eeklo. Lieven en Jan de Grave pachtten in 1580 deze tiende voor 124 p.gr.⁸. Op Raverschoot pachtte Jan de Zwaef fs Pieter een tiende voor 20 p.gr., vermoedelijk van een particulier, maar die werd niet vermeld. Jacob vander Linden hield de tiende van Pieter Blondeel voor 3 p.gr., terwijl Jan Blondeel fs Amandt voor 1 p.gr. een klein *tiendeken* van de O.-L.-Vrouwerkerk te Brugge in huur hield. De totale pacht prijs van tienden te Eeklo bedroeg 148 p.gr. of 4,5% van het belaste geld.

In de lijst van de pachters van onroerend goed komt ook Gillis Weytens voor, met 11 p. 8s.gr. voor een *tiende*. Noch de eigenaar, noch de reden waarom dit item niet onder de tienden voorkomt, werd vermeld!

BELASTE GEBOUWEN

In het penningkohier staan 493 hofsteden, zowel grote pachthoven als de *dwerghoerderijken*.

Daarnaast noteerden we nog 61 huizen, 12 "*cleyne huusekins*", 9 kamers die als verblijfplaats verhuurd werden, 3 brouwerijen en 10 herbergen.

Aan de brouwkuip troffen we de weduwe van Jacob van Berthum, de weduwe van Jacob Mulaert en Lieven Kervyn *de jonghe* aan.

Wat het aantal herbergen betreft, zijn we ervan overtuigd dat te Eeklo meer herbergen bestonden dan in het kohier worden vermeld. De hier genoemde konden we situeren op basis van de namen. Enkel "*de ostelrye de zwaene*" werd als herberg-hotel genoteerd. Hoeveel *behuisde hofsteden* als herberg fungeerden, konden we niet achterhalen.

Lijst van bij naam genoemde huizen:

Naam huis	Uitbater	Eigenaar
<i>den Ynghele</i>	De Baets Aernaut	De Baets Aernaut
<i>de Roose</i>	Blondeel Pauwel	Blondeel Pauwel
<i>St.-Jooris</i>	Dyserinc Gillis	Dyserinc Gillis
<i>de Hert</i>	Dyserync Pieter	Dyserync Pieter
<i>den gauden Leeu</i>	Hamerlynck Jan	Yman Jan

<i>de Sterre</i>	Lindeman Pauwels	Lindeman Pauwels
<i>het gauden Hooft</i>	Seghers Jan	Seghers Jan
<i>de Zwaene</i>	Van Hullebussche	Van Hullebussche
	Niclaeys	Niclaeys
<i>de Lelye</i>	De Wulf Jan fs Gillis	De Wulf Jan fs Gillis
<i>tschotters hof</i>	Steppe Aernaut, wed.	St.-Sebastiaansgilde

MOLENS

Als wij alle constructies met de benaming "molen" meerekenen, telde Eeklo tien actieve maalwerken. Vooreerst waren er de twee grafelijke molens, de *hoostcorenmeulen* gepacht door Michiel Michiels en de *westcorenmeulen* gebruikt door Jan van Haele *dhaude*. Jan bezat zelf nog een *stampmeulen* die hij eveneens runde. De weduwe van Aernaut de Meulenaere en de hoirs van Gillis Kerf bezatten beiden een stampmolen, zij het dat deze laatste werd betiteld als zijnde "*een cleen stampmeulenken*". Aan *olymeulens* had de stad zeker geen gebrek; we noteerden er vier, allemaal uitgebaat door de eigenaars: Christiaen de Nockere, Jacob en Jheronimus de Nockere, Jacob Huughe en Adriaen Kerf met de wezen Gillis Kerf. De enige schorsmolen was eigendom van Thomas en Sebastiaen Blomme en de weduwe van Lieven Kerf, en werd gebruikt door Jan Kerf.

SLOTBESCHOUWING

Dat het ene penningkohier het andere niet is, mochten we van bij de eerste confrontatie ervaren. Bij consultatie van analoge publicaties vonden we weinig signalen van onvolledigheid terug.

Ofwel was Eeklo hierin een buitenbeentje, ofwel werden in de vreemde penningkohieren de gegevens verwerkt zoals ze waren genoteerd. Voor ons onderzoek van de bedrijfsgrootte was het aantal restricties ons inziens te groot om adequaat te kunnen werken.

Het ontbreken van - vermoedelijk - één folio had weinig impact op het totaalbeeld. Erger was het gesteld met het hoge aantal ontbrekende oppervlakten bij landbouwgronden, hofsteden met erf en woningen. De totale in het kohier vermelde oppervlakte voor Eeklo bedroeg 1973 ha 20 a 86 ca, een verschil van maar liefst 774 ha of 28% met het landboek van 1638.

Aan de hand van een model waarbij de gemiddelde grondwaarde per wijk werd vastgelegd, was het ons mogelijk een groot deel van de onbebouwde gronden qua oppervlakte in kaart te brengen. Op deze wijze kwamen we voor Eeklo aan een oppervlakte van 2289 ha 33 a 68 ca. Het nog ontbrekende deel is overwegend te zoeken in de bebouwde percelen waarvan vrijwel nooit (slechts bij 4,9%) een oppervlakte was opgegeven.

Met de aanvullende gegevens en in het besef van de onvolledigheid van het document hebben we toch getracht een zo nauwkeurig mogelijk beeld van de Eeklose bedrijfsgrootte op te stellen.

Een eerste vaststelling, die ingaat tegen het algemeen geldende opvatting, dat de geestelijkheid en de adel het grootste deel van de gronden in handen hadden, ging te Eeklo niet op. Samen bezaten ze slechts 22,5% van de totale oppervlakte. Weliswaar beschikten ze over de uitgebreidste hoeven. De Lazarij te Gent met het *Groot Goed* en het St.-Janshospitaal te Brugge met het *Goed ten Moere* waren pachthoven die de kas goed spijsden. Opmerkelijk is, dat de pachters van deze goederen zelden gronden in eigendom hadden, maar toch tot de notabelen behoorden. Het was dus niet nodig zelf een grootgrondbezitter te zijn om hoog op de maatschappelijke ladder te prijken.

Het gros van de bevolking genoot deze status evenwel niet, zeker in de binnenstad, waar de lagere klasse in kleine huisjes, vaak met een lapje grond, de militaire grillen van vijandige en bevriende troepen onderging. De landarbeiders, die veelal op de hofstede van hun werkgever verbleven, waren onbemiddeld maar leden minder honger en genoten meer bescherming.

In deze bijdrage hebben we ons in het bijzonder beperkt tot een fractie van de agrarische geschiedenis: met name de landverdeling en de bedrijfsgrootte. Dit neemt niet weg dat het penningkohier ook vanuit andere invalshoeken benaderd kan worden. Als voorbeeld zullen we in het genealogisch tijdschrift *De Eik* een bijdrage publiceren waarin we de "stambomers" kennis willen laten maken met deze rijke bron.

NOTEN

1. L. VANDERMAELEN, *Tiende-penningkohieren van Anzegem 1574*, in *De Gaverstreke*, jg. 26 (1998), p. 335-368.
J. DELEYE, *Het penningkohier van Moorsele uit 1571*, in *De Leiegouw*, jg. 33 (1991), p. 313-327.
P. STABEL, *Het twintigste penningkohier van Oudenaarde-Pamele (1572)*, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, deel xxvii (1990), p. 2-59; deel xxviii (1991), p. 7-75.
R. BUYCK, *De bedrijfsstructuur te Kaprijke volgens het penningkohier van 1580*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jg. 32 (1981), p. 230-244.
F. BENOIT, *Deerlijk volgens het 20ste-penningkohier van 1572*, in *De Gaverstreke*, jg. 17 (1989), p. 217-247.
R. OPSOMMER, *Kerkhove en Elsegem volgens het twintigste-penningkohier van 1572*, in *De Gaverstreke*, jg. 12 (1984), p. 119-242.
2. P. STABEL, *Het twintigste penningkohier van Oudenaarde-Pamele (1572)*, in *Handelingen...*, deel xxvii (1990), p. 2-59; deel xxviii (1991), p. 7-75.
3. SAE 563, Stadsrekening 13 sept. 1579-31 aug. 1580, fol.11, 14, 15, 18, 27, 28; Stadsrekening 1 sept. 1580-31 aug. 1581, fol.6, 14, "Ontfaen vande collecteurs

vanden Ven penninck der stede ende vryhede van Eecloo ende prochie van Lembeke van dies hemlieden gevalideert es ten comptoire van Corn. Laureins (Lauwers) in minderinghe vanden V^{en} penninck vanden jaere tachtentich, over tremboursement vande leeninghe by den ingesetenen der voors. Stede ende vryhede van Eecloo ghedaen inde maendt van Meye int voors. Jaer tachtentich, bedraeghende ij^m ij^cxx p. iij s. ij d.par....".

SAE 563, Stadsrekening 1 sept. 1580-31 aug. 1581, fol.14. "Item van dat den clercq Ysembaert inde latste rekeninghe tot laste vande stede gebrocht heft de somme van iijc p. betaelt aende collecteurs vanden V^{en} penninck deser stede conform tarticle danoff wesende...". Blijkt dat de collecteurs eveneens betaald waren door de ontvanger van het Brugse Vrije. Bij auditie van de rekening ontsnapte deze dubbele inning de controleurs niet en diende 246 parisispond teruggevorderd. De toegestane vergoeding lag opmerkelijk lager: voor de inners van Eeklo (Gheeraert Diericx en Jan Huyghe) elk 6 p.par., voor Lembeke 4 p.par..

4. SAE 563, Stadsrekening 13 sept. 1579-31 aug. 1580, fol.14, 15.
5. E. DE SMET, *De bezittingen van het Rijke Gasthuis te Eeklo*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jg. 27 (1976), p.181-276.
6. L. STOCKMAN, *Het Goed ten Moere te Eeklo*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jg.22 (1971) p.121-156.
7. L. STOCKMAN, *Primitieve parochiale structuur*, in *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, 1990, p.20-21.
8. SAG, Reeks 28, 15/68B. "Lieven ende Jan de grave houden in pachte de thienden binnen eecloo, toebehoorende cappitel van doornicke ende harelebeke tsrs 124 p.gr."

LIJST EIGENAARS, PACHTERS EN VERPACHTERS VAN ONROEREND GOED (in roede) IN EEKLO

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
ABDU EEKHOUT BRUGGE	5400		5400	0	
ABDU OOSTEEKLO	43576		34576	0	
ABDU ST.-ANDRIES	18000		18000	0	
ABDU WAARSCHOOT	21222		21222	0	
ACKER VAN Jan	666	2850		3516	BH
ADROP VAN Jacop		x			Hu
ALAERTS Cornelis	1200		1200	0	
ALLAERTS Gillis	1400		1400	0	
ALLEYT Gheeraert		x			Hu
ARENS Jan	1450		1450	0	
ARMENDIS EEKLO	17570		17570	0	
BAECKE Willem	x				BH
BAES Berthelmeeus	12			12	CH
BAES Cornelis	2500			2500	BH
BAES Jan		1500		1500	BH
BAES Pieter	150	627		777	H
BAETS DE Aernaut	x				BH
BAETS DE Daneel		6000		6000	BH
BAETS DE Michiel		3300		3300	BH
BAETS DE Thieryn	900		900	0	
BAEYAERT (VAN) Abraham	1740	1723		3463	BH
BAEYAERT (VAN) Jan (weus)	x		x	0	
BAEYAERT Gillis	10			10	BH
BAEYAERT Pieter	50	1200		1250	BH
BAEYAERT Pieter fs Willems		x			Hu
BAEYAERT Sebastiaen	x				BH
BAEYAERT Willem	40			40	Hu
BAKE Eloy	x				Hu
BAKE Victor	x				BH
BARDUYN Chipriaen (Mrc)	900		900	0	
BART(S) Jan	200	2256		2456	H
BARTS Paesschier	x		x	0	
BAZYN Pieter	x				BH
BEGHERS Lauwereys		1550		1550	?
BEGUNKOF ST-ELISABETH GENT	12931		12931	0	
BEKE VANDER Gillis (Mrc)	900		900	0	
BERCHEM VAN Jeroomimus	35			35	BH
BERCLAS Laurecys	12			12	BH
BERGHE VANDEN Francies	2850		2850	0	
BERGHE VANDEN Jacob (Mrc)	1800	2670		4470	BH
BERGHE VANDEN Jan (wed)	1650	1800		3450	H
BERGHE VANDEN Joos	2625	3300		5925	?
BERGHE VANDEN Pieter		2400		2400	?
BERGHE VANDEN Vincent	2850	4900		7750	H
BERNAERT Fransoys		x			Hu
BERTHOET Jan (wed)	6600			6600	BH
BERTHUM VAN Clacys		300		300	BH
BERTHUM VAN Jacob	1200		1200	0	
BERTHUM VAN Jacob (wed)		2222		2222	BHBR
BLUWENS Jacob (wed)		x			BH
BEYLAERT Christoffels	10			10	Hu
BEZOETE Jan	x				BH
BEZOETE Pieter	600		600	0	
BLANCKAERT Barthelmeeus	2300	4355		6655	BH
BLANCKAERT Jan		x			Hu
BLANCKAERT Matthys		x			H
BLANCKAERT Pauwels		1800		1800	CA

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
BLANCKAERT Pauwels (wed)	650	2100		2750	H
BLANCKAERT Philips		x			BH
BLANCKAERT Pieter	x		x	0	
BLOMME Aernaut	375			375	BH
BLOMME Jan	814			814	BH
BLOMME Joos	700	4350		5050	BH
BLOMME Matheus	940	1806		2746	BH
BLOMME Michiel (kind)	x		x	0	
BLOMME Sacharias	2000	9100		11100	BH
BLOMME Sebastiaen	2100		1200	900	BH
BLOMME Symoen (dhoirs)	x		x	0	
BLOMME Thomas	x			25	BH
BLOMME Willem	1125	625		1750	BH
BLOMME Willem (wed)	x				CH
BLONDEEL Adriaen	400	2925		3325	BH
BLONDEEL Aernout	3060	1668	960	3768	BH
BLONDEEL Baudewyn	1200		1200	0	
BLONDEEL Christoffels (wed)	75			75	CH
BLONDEEL Cornelis	2275	4800	300	6775	BH
BLONDEEL Jan	2805		2805	0	
BLONDEEL Jan (vader)	1800		1800	0	
BLONDEEL Jan fs Aernout	400	1700		2100	BH
BLONDEEL Jan fs Michiel	2		2	0	
BLONDEEL Jan fs Pieter	3486			3486	CA
BLONDEEL Jan fs Victor	2610	5100		7710	BH
BLONDEEL Jooris		x			H
BLONDEEL Joos	10125	375	500	10000	BH
BLONDEEL Lieven	30			30	BH
BLONDEEL Lieven fs Frans	800		800	0	
BLONDEEL Pauwels	x				BHHerb
BLONDEEL Pieter	768	1200	768	1200	H
BLONDEEL Pieter (dhoirs)	1900			1900	H
BLONDEEL Pieter fs Jan	5500	2100	600	7000	BH+CA
BLONDEEL Pieter fs Michiel		2450		2450	?
BLONDEEL Sebastiaen		7260		7260	?
BLONDEEL Silvester fs Jan		6000		6000	H
BLONDEEL Symoen	3133	1200		4333	BH
BLONDEEL Symoen fs Jan	3950	2132		6082	H
BLONDEEL Victor (kind.)	233		233	0	
BLONDEEL Vincent	2677		2027	650	?
BOBBELAERE Laureyns	250		250	0	
BOESTAL VAN Jacop	170			170	BH
BOELINS Jan	1650			1650	BH
BOGAERT Jan	406		400	6	Hu
BOGAERT Paesschier	x				H
BOJAERT Guillaume	15			15	BH
BOLE Jacob		x			s
BOLE Jacob fs Jan		1540		1540	H
BOLE Jacob dhoude	14234	400		14634	BH+s
BOLE Jan fs Jan	3600	400		4000	BH
BOSSCHIE VANDEN Laureyns	30			30	BH
BOSSCHIE VANDEN Symoen	x				BH
BRABANDERE DE Joos	1800	1800		3600	BH
BRAEL Anthuenis (wed)		x			BH
BRAUWAEN VAN Pieter	6712	2400	1000	8112	BH
BREE DE Cornelis	1200	7600	1200	7600	BH
BREE DE Joos	1800	1950		3750	BH
BREUSTEEN Vincent		x			Hu
BROUCKE VANDEN Jooris	1800		1800	0	
BRUNE DE Joos	16			16	BH
BRUNEEL Jan (wed)	16			16	BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
BRUUSCHAERT Laureins	450		450	0	
BRUUSCHAERT Pieter	1350		1350	0	
BRUWAEN VAN Adriaen (wed)		x			Hu
BRUYNE DE Adam (kind.)	675		675	0	
BRUYLAERE Fransoys		2413		2413	BH
BUCK DE (BUUCK) Jan	x				BH
BUCLAERE VAN Victoir	100			100	BH
BUFFELE DE Victoor		x			BH
BUJSTERMAN Aernaut	x		x	0	
BUQUET (BUKET) Michiel (wed)	x		x	0	
BUQUET (BUKET) Ryckaert		x			BH
BUQUET (BUKET) Tobias		x			Hu
BUQUET Jacob	25			25	BH
BUQUET Lucas	650	3200		3850	BH
BUQUET Pieter	1500			1500	BH
BUQUET Sacharias	1650	1500		3150	BH
BUS Jan	9			9	BH
BUS Pieter	25			25	BH
BUS Vincent		x			Hu
BUUCK Pieter	3714			3714	BH
BUUS Marten	350	1400		1750	?
BUUSE Jaspaert (wed)		x			BH
BUUSSE Jooris		7200		7200	?
BUUSSE Joos (wed)	2600			2600	BH
BUUSTERMAN Aernaut	3750		3750	0	
CAELEWAERT Pieter		x			BH
CAES (KAES) Gillis	1500			1500	?
CAES Reynier	648	1870		2518	BH
CAES Sebastiaen	30	1500		1530	BH
CAIFER Everaert		600		600	BH
CARETTE Jan (wed)	x				BH
CARLUER Fransoys		x			Hu
CASITJEER DE Adriaen kind.	300		300	0	
CASITJEER DE Jan	x	1600		1600	CH
CLAEYS Barthelmecus (dhoirs)	2656		2656	0	
CLAEYS Barthelmecus (kind.)	3877		3877	0	
CLAEYS Barthelmecus (wezen)	x		x	0	
CLAEYS Gheerolf		9450		9450	BH
CLAEYS Hubrecht	11250	8657		19907	H
CLAEYS Pieter	18			18	BH
CLAEYS Wauter (wed)	x				CA
CLAEYSSONE (CLAEYSSENS) Aclaert	512		512	0	
CLAEYSSONE Allaert (dhoirs)	10167		600	9567	BH
CLAEYSSONE Jacob dhaude	x				BH
CLAEYSSONE Jacob jonghe	629			629	BH
CLAEYSSONE Paesschier	12			12	BH
CLAEYSSONE Thomaes	3380		900	2480	BH
CLERCK DE Francies	1440		1440	0	
CLERCK DE Pieter		x			BH
CLERCQ DE Jacop (wed)		x			BH
COEVOORDE VAN Lieven		x			Hu
COEYERE DE Fransoys	100	5100		5200	BH
CONYNCK DE Pieter	1800		1800	0	
CONYNCK DE Adriaen		x			BH
CONYNCK DE Claeys	30			30	Hu
CONYNCK DE Jan	1400	353		1753	BH
CONYNCK DE Jooris	660	1230		1890	BH
CONYNCK DE Laureyns fs Vincent	15			15	BH
CONYNCK DE Pieter	9040		9040	0	
CONYNCK DE Pieter dhaude	3620	428		4048	H
CONYNCK DE Pieter fs Vincent.	18			18	BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
CONYNCK DE Pieter fs Willem		x			BH
CONYNCK DE Vincent	500	40	500	40	BH
CONYNCK DE Vincent dhaude	600			600	H
CONINCK DE Pieter	1500		1500	0	
COORDE Pieter	150			150	?
COOREBYTRE DE Andries	3900	774		4674	BH
COOREBYTRE DE Cornelis (wed)	1050	750		1800	Hu+CA
COOREBYTRE DE Gheleyn	1580	1550		3130	BH
COOREBYTRE DE Vincent (wed)	3600		3600	0	
COOREBYTRE DE Willem	6450	19500		25950	H
COORENBYTRE DE Pieter	x	10650		10650	BH
COPPENS Adriaen	500			500	BH
COPPENS Claesys	600		600	0	
COPPENS Gheleyn	7129			7129	BH
CORNELIS Pieter		800		800	?
CORTIALS Adriaen fs Pieter		4450		4450	?
CORTIALS Adriaen fs Vincent	4650	1450		6100	BH
CORTIALS Gillis	2850			2850	H
CORTIALS Gillis (dhoirs)	1200		1200	0	
CORTIALS Jacop	2400	900		3300	BH
CORTIALS Jan	3566			3566	BH
CORTIALS Jan (kind)	5342		5342	0	
CORTIALS Michiel	1200	6672		7872	BH
CORTIALS Pieter	1100	3250		4350	BH
CORTIALS Pieter (wed)	1950		1950	0	
CORTIALS Vincent	x		x	0	
CORTIALS Vincent (kind)	x		x	0	
CORTIALS Vincent fs Pieter	900	2400		3300	BH
CORTIALS Vincent fs Vincent	2700	5342		8042	BH
CORTIALS Willem fs Vincent	7580	500		8080	BH
CORYN Pieter	32			32	BH
COSTER DE Jan	x				BH
COSTER DE Pieter	40			40	BH
COTTEM VAN Marten	705	750		1455	?
COTTEM VAN Symoen	1050	300		1350	?
CRAENE Vincent	1800			1800	BH
CRAMERE DE Jan	17	3420		3437	BH
CRAPPOEN Lieven	9			9	BH
CREKELE DE Cornelis	4140			4140	?
CREKELE DE Danciel	4015		2965	1050	BH
CREKELE DE Guillaume/CLAEYSSONE Passchier	1600		1600	0	
CREKELE DE Victor	820		820	0	
CRUEL Fransoys	1806			1806	BH
CROOCK DE Victor		3479		3479	?
CROOCK DE Vincent (wed)	3486	1650		5136	BH
DANCKAERT Cornelis	5400	21300	5400	21300	BH
DANCKAERT Danciel	4390	185		4575	BH
DANCKAERT Hubrecht (wed)	900		900	0	
DANCKAERT Jan	1800	16428	1800	16428	BH
DANCKAERT Jan (dhoirs)	600		600	0	
DANCKAERT Jan (kind)	1344		1344	0	
DANCKAERT Jan fs Symoen	5700			5700	BH
DANCKAERT Vincent fs Jan		1050		1050	BH
DANIELS Jan		x			BH
DANIELS Pieter	20			20	BH
DEBHAUT Jacop		x			Hu
DEBHAUT Anthuenis		x			Hu
DEKENS Vincent	30			30	BH
DELANOY Marten		x			s
DELANE (DIANE) Mattheus	2115		1200	915	BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
DHAENE Aernaut fs Sebastiaen	4050	3600		7650	BH
DHAENE Aernaut fs Victor	1500	45450	1500	45450	BH
DHAENE Jan fs Robrecht	1350			1350	BH
DHAENE Jaspert		1050		1050	?
DHAENE Vincent		2342		2342	?
DHAENE Jacop dhaude	30			30	BH
DHANINS Joos		4800		4800	H
DIERCKERE Mathecus		33300		33300	BH
DIEYNSE VAN Anthonius	4691		4691	0	
DIOOGHE Christoffels	8300	7235		15535	BH
DIOOGHE Joos	400			400	BH
DINAERE Vincent	x				BH
DIERENDONCK VAN Dierick		300		300	?
DIERICKX Gheeraert (Mre)		x			BH
DIERKINS Aernaut	x		x	0	
DIERKINS Adriaen	3000		3000	0	
DIERKINS Aernaut fs Rochus	1650			1650	Hu
DIERKINS Aernaut fs Sebastiaen	60	3000		3060	BH
DIERKINS Claeys	5179		300	4879	BH
DIERKINS Cornelis	1700	2900		4600	BH
DIERKINS Franchoyfs fs Dancel	1809	x	1809		BH
DIERKINS Fransoyfs fs Aernaut	25			25	BH
DIERKINS Gheraert	30			30	BH
DIERKINS Jacop	950	1800		2750	BH
DIERKINS Jan	14			14	BH
DIERKINS Mathecus	3340		2900	440	BH
DIERKINS Michiel	900	3050		3950	?
DIERKINS Pieter	1750	7800		9550	BH
DIERKINS Roochus	1460			1460	BH
DIERKINS Sebastiaen	1240			1240	BH
DIERKINS Vincent	1306	3900		5206	BH
DIERKINS Willem (wed)		x			CH
DIERMAN Dancel & Jan	x				BH
DOBBELAERE Gheeraert	30	2800		2830	BH
DOBBELAERE Jacob	2586			2586	BH
DOBBELAERE Jan	800			800	BH
DROOGHE DE Pieter (wed)	3550			3550	BH
DYSERINC(K) Jan	1900	5400	600	6700	BH
DYSERINCK Adam	127		127	0	
DYSERINCK Jan (wed)	200		200	0	
DYSERINCK Lieven	1800	3518		5318	?
DYSERYNC Gillis	2571			2571	BHHerb
DYSERYNC Jan fs Gillis		x			BH
DYSERYNC Pieter		900		900	BHHerb
FECKEBOOM Jan	327		327	0	
EKKLO STAD	x		x	0	
ERJANS Francoyfs	10			10	Hu
ESSEN VAN Dierick	14			14	BH
FETE Mathys		710		710	Hu
FLORIS Jacobus	2900		2900	0	
FONTEYNE VANDE Hectoor	200	360		560	BH
FONTEYNE VANDE Jooris		x			BH
FONTEYNE VANDE Marten	12			12	Hu
GAELENS Fransoyfs	1817			1817	BH
GATS VAN Guillaume	988		988	0	
GAUSENS Pieter	20			20	BH
GHEENENS Vincent		x			BH
GHEERAERT Aernaut	1606		1606	0	
GHEENACHTE VAN Cornelis		2600		2600	BH
GHEENACHTE VAN Gillis		x			BH
GHEENACHTE VAN Herman	575			575	BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
GHIENACHTIE VAN Lieven		1965		1965	BH
GHIENACHTIE VAN Pieter	4500	4500	1200	7800	BH
GHIENACHTIE VAN Victor	300	1200		1500	?
GHIENACHTIE VAN Vincent	20	1157		1177	BH
GHEVERS Bernaert		x			BH
GILDE ST.-JORIS EEKLO	x		x	0	
GOLDFERTIER Heyndrick	11625		11625	0	
GONNACHT Vincent	10			10	BH
GONTHALS Jan	11963		4200	7763	BH
GONTHALS Jan Is Lucas	36			36	Hu
GONTHALS Jooris		x			Hu
GONTHALS Jooris (wed)	x				BH
GONTHALS Joos	300		300	0	
GONTHALS Pieter	x				BH
GOSENS Christiaen		x			Hu
GRACHT VANDER Aernaut (wed)	30			30	BH
GRAEVE DE Fransoys	15			15	BH
GRAEVE DE Pieter	10			10	BH
GRAEVE DE Vincent	x				BH
GRAVE DE Christiaen	1275		600	675	H
GROOTAERT Jan	850			850	BH
GUCHTENAERE DE Erasmus		900		900	BH
GUCHTENAERE DE Lieven		x			BH
HACKE Dominicus	1800		1800	0	
HAELJE VAN Jan	750		750	0	
HALEWYN Jacop	2700		2700	0	
HAMERLINCK Cornelis dhoirs	600			600	?
HAMERLINCK Jacop	x				BH
HAMERLINCK Jan	6			6	BH
HARDUYN Chipriaen (Mre)	900		900	0	
HASEBAERT Jacop (wed)	x				BH
HAUWEL Cathelene	9708		9708	0	
HAUWEL Elysabeth	3420		3420	0	
HAUWEELS Christiaen	615		615	0	
HAUWEELS Lieven	423		423	0	
HEBBRECHT Christoffels	4500	900		5400	H
HECKE VAN Fransoys	x				BH
HECKE VAN Jan	12000	3900		15900	H
HECKE VAN Jan, CROMBUGHE VAN Pauwels	1040		1040	0	
HECKE VAN Pieter	38			38	H
HECKE VAN Simoen (kind.)	914		914	0	
HEECKE VANDER Fransoys	300		300	0	
HEEDE VAN Christiaen	x				BH
HEEDE VAN Claeys		x			Hu
HEEDE VAN Symoen	30	1800		1830	BH
HEEDE VAN Vincent (kind.)	560		560	0	
HEELE Gillis		x			Hu
HEELE Matheus	x				BH
HELST VANDER Pieter	600		600	0	
HENDE VAN Jooris	40	4181		4221	BH
HENDE VAN Pieter Is Baudewyns	3716		3691	25	BH
HENDE VANDEN Pieter	28			28	BH
HENDE VANDEN Willem	x				BH
HEVELE VAN Cornelis	12	600		612	BH
HEVELE VAN Eloy		x			BH
HEVELE VAN Fransoys	30			30	BH
HEVELE VAN Jan	4190	4200		8390	BH
HEVERDEY Cornelis		x			H
HEVERDEY Cornelis (wed)	x				BH
HEVERDEY Daniel (dhoirs)	14			14	BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
HEVERDY Jooris (kind.)	900		900	0	
HEYNAERT Philips (wed)	9			9	CA
HEYNAERT Vincent (wed)	12			12	Hu
HEYNAUT Gheeraert		x			BH
HEYNAUT Pauwels	x		x	0	
HEYNOOT Cornelis	3900		3900	0	
HEYNS Pieter		21600		21600	BH
HEYNIKENS Jan	90	300		390	?
HILLAERTS Gillis	3214		3214	0	
HILLE VAN Christoffel	697		697	0	
HOFSTEDE VANDER Andries		500		500	?
HOOREBEKE VAN Jan	20388		20388	0	
HOPPE VAN Pieter	18			18	BH
HOSPITAAL COMTESSE RIJSEL	10580		10580	0	
HOSPITAAL EEKLO	2118		2118	0	
HUEVERBEKE VAN Paesschier	15			15	BH
HULLE VAN Christoffels	774		774	0	
HULLE VAN Vincent		x			BH
HULLEBUSSCHIE VAN Nicolaes	2900	3000		5900	BH
HUUBRECHT Eloy (kind)	x		x	0	
HUUBRECHT Jan		x			BH
HUUBRECHT Pieter	800		800	0	
HUUBRECHT Pieter (dhoirs)	200			200	BH
HUUBRECHT Pieter fs Jan	x		x	0	
HUUGHE Claes	12			12	Hu
HUUGHE Jacob	1200	3450		4650	BH
HUUGHE Jan		x			BH
HUUTERIE Cornelis	5			5	Hu
HUUTERYE Jan		x			Hu
HUUTERYE Vincent	469			469	Hu
HUWE Anthunis (Mre)	1245			1245	BH
HUWE Davidt	215			215	BH
HUWE Jan	40			40	BH
HUWE Pieter		x			BH
HYSEMBAERT Victor		5196		5196	?
IMMEZOETE Clerens	900		900	0	
IMMEZOETE Nyelaes	200			200	?
JACXSENS Vincent	30			30	BH
JAGHERE DE Gillis	2100			2100	BH
JANSSSENS Claes	1012	876		1888	BH
JANSSONE (JANSSSENS) Jooris	1200	600		1800	BH
JOCHENS Dierick		x			BH
JOOS Jacop	725	1800		2525	BH
KAILLOOT Lieven (kind)	12			12	BH
KEMPE Adriaen	4400	900	800	4500	BH
KERCVOORDE VAN Fransoys		30		30	H
KERF Adriaen	x				BH
KERF Adriaen & Gillis (wezen)					Mo
KERF Gillis (kind)	1500		1200	300	?
KERF Jan fs Lieven	1100	300		1400	Hu
KERF Jooris		2900		2900	BH
KERF Lieven (wed)	8116			8116	BH
KERK ADEGEM	400		400	0	
KERK EEKLO	5130		5130	0	
KERK ST-JAN GENT	4500		4500	0	
KERVE Inghel	7			7	BH
KERVYN Fransoys (dhoirs)	900		900	0	
KERVYN Fransoys (wed)	500		500	0	
KERVYN Jacop	4800		4800	0	
KERVYN Jacop (dhoirs)	5196		5196	0	
KERVYN Jan	480	1200		1680	BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
KI.RVYN Jan (dhoirs)	1000		1000	0	
KI.RVYN Jan (kind)	1875	900	825	1950	?
KI.RVYN Jooris	19680		10230	9450	BH
KI.RVYN Lieven (dhoirs)	1765		1765	0	
KI.RVYN Lieven de jonghe		600		600	BHBR
KI.RVYN Lieven dhaude	x		x	0	BHBR
KI.RVYN Lieven dhaude (wed)	3940			3940	BH
KERVYN Rogier/CRAYE Baudwyn.	x				Hu
KERVYN Vincent	14			14	BH
KESBEKE VAN Christoffel (Mre)		x			BH
KETELBOETER DE Jan (hoirs)	x				BH
KETELBOETER DE Jooris	2990		1750	1240	?
KETELBOETERE DE Pauwel	x				Hu
KETELBOETERE DE Victor		2946	960	1986	BH
KEY DE Joachim		1800		1800	BH
KEY DE Joachim (wed)	1200		1200	0	
KEY DE Lowys (wed)	876		876	0	
KEY DE Vincent	2222		2222	0	
KEYSERE DE Marten	6000	2400		8400	BH
KLOOSTER JACOBINESSEN BRUGGE	3080		3080	0	
KLOOSTER TEN DOORN EEKLO	28034		8034	20000	
KLOOSTER ZWARTE ZUSTERS GENT	3000			3000	Bos
KON. DOMEIN	x		x	0	2 Mo
LAM Matheus	300			300	Hu
LAM Willem		x			Hu
LAMBRECHT Vincent	4600			4600	CA
LAMBRECHT Berthelmecus	300			300	BH
LAMBRECHT Jan	1250		200	1050	BH
LAMBRECHT Jan (lansman)	x				BH
LAMBRECHT Jan fs Pieter	500		300	200	BH
LAMBRECHT Pieter fs Symoen	1268	2000		3268	BH
LAMBRECHT Pieter fs Vincent	30	1250		1280	BH
LAMMERANT Matelyn	2886			2886	BH
LAMPENS Joos	50			50	BH
LAMSOETS Gheleyn		x			BH
LANCKMES Gheseraert		x			BH
LANCKMES Pieter	12			12	H
LANGHE (VAN) Jan (Mre)	x				Hu
LANGHE VAN Alaert	25			25	BH
LANGHE VAN Herman		x			Hu
LANGHE VAN Jan (Mre-wed))	2251			2251	BH
LANTSCHOOT Joos (dhoirs)	2630			2630	BH
LANTSCHOOT VAN Cornelis	3100			3100	BH
LANTSCHOOT VAN Jan	10			10	BH
LANTSCHOOT VAN Lieven	4			4	BH
LANTSCHOOT VAN Pieter	2120	2805		4925	BH
LASOEN Jan (wed)		x			BH
LAUWERS Jan	17100		17100	0	
LAZARUS GENT	89420		89420	0	
LEBBE Jan	10	428		438	BH
LECKWYCK VAN Aelbrecht	14			14	BH
LEFYN Fransoys	9			9	BH
LEGHERS Jan	x				BH
LEM Jacop		x			BH
LEIRE VAN Jan (wed)	40			40	BH
LEIVENS Jacques	1800		1800	0	
LINDX VANDER Jacob	x				BH
LINDXMAN Pauwels	1358			1358	BH
LINDXMAN Vincent	x		x	0	
LINDXMAN Vincent (wed)	20			20	Hu
LINDXMAN Willem	10			10	Hu

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
LIPPENS Cornelis	2100	1760		3860	H
LIPPENS Heynderick	3870			3870	BH
LIPPENS Jacob	600		600	0	
LIPPENS Jacob fs Jan	5100		600	4500	?
LIPPENS Jacob fs Vincent	3200			3200	BH
LIPPENS Jan (dhoirs)	4355		4355	0	
LIPPENS Jan (wed)	5000		5000	0	
LIPPENS Philips	600	2800		3400	?
LIPPENS Pieter	x				BH
LIPPENS Pieter (Mrc)	1600		1200	400	?
LIPPENS Vincent (kinderen)	450			450	?
LIPPENS Vincent (wed)	300		300	0	
LIPPENS Vincent (wezen)	4500		4500	0	
LIT VAN Jan (wed)	x				BH
LOETE Aernaut		x			BH
LOETE Fransoys	10			10	BH
LOETE Rogier	x				BH
LOETE Symoen	500			500	BH
LOETE Symoen fs Rogier		x			Hu
LOETE Vincent		x			BH
LOO VAN Jan (wed)	75			75	BH
LOO VAN Philips	6			6	BH
LUCHTERPAEU Aernout	2300	2700		5000	BH
LUCHTERPAEU Fransoys		x			BH
LUCHTERPAEU Jan (dhoirs)	7200			7200	BH
LUCHTERPAEU Jan fs Lieven	3150	800		3950	BH
LUCHTERPAEU Pieter		12000		12000	BH
LYBAERT Christiaan	1300			1300	?
LYBAERT Jan	1200		1200	0	
LYBAERT Jan (wed)	200			200	BH
LYBAERT Jooris	x				BH
MAELDRAET Hubrecht	150			150	?
MAES Ghyselbrecht		x			BH
MAES Laurecyns	x		x	0	
MAES Laurecyns fs Eloy	36	2100		2136	BH
MAES Laurecyns fs Pieter	4250			4250	BH
MALDEGHEM VAN Joos	9			9	BH
MALDEGHEM VAN Lucas	18			18	BH
MANNAUT Philips	25			25	H
MANNENS Willem	1941			1941	BH
MARTENS Jan	x				BH
MARTENS Thomas	675	21975		22650	BH
MATHEUX Jooris		12750		12750	BH
MATTHYS (MATTHEUS) Adriaen (wed)	2100		2100	0	
MATTHYS Jan	600	1200		1800	BH
MATTHYS Vincent	4100	6800		10900	BH
MATTHEUS Vincent		1050		1050	BH
MATTHYS Aernout	4825	400	400	4825	?
MATTHYS Pieter	1650	8800		10450	BH
MEERE VANDER Christiaan	1200			1200	BH
MEERE VANDER Pieter	800	1050		1850	BH
MEERE VANDER Tielman		x			BH
MEULEMEESTER DE Jan	x				BH
MEULENAERE DE Aernaut (wed)	600			600	BH
MEULENE VANDER Zegher	600		600	0	
MEUSEVOET Pieter		4418		4418	BH
MEUSEVOET Jan	650	7000		7650	BH
MEYERE DE Fransoys (Mrc)	718			718	BH
MEYERE DE Steven	2250		2250	0	
MICHELIS Gheeraert	1494			1494	?
MICHELIS Jacob		900		900	Hu

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
MIKHELS Michiel	3000	450		3450	HuMo
MIKHELS Michiel, moeder	450		450	0	
MOEDE Fransoys		x			Hu
MOENENS Joos (wezen)	x		x	0	
MOENNENS Joos (kind)	x		x	0	
MOERBEKE VAN Pieter	700		700	0	
MOORTHAMER (Gheeraert) (wed)	x				BH
MOORTHAMER Gillis		x			Hu
MOORTHAMER Jan		x			Hu
MOORTHAMER Matheeus	75			75	BH
MOORTHAMER Vincent (wed)	x				BH
MULAERT Aemaut		1385		1385	?
MULAERT Jacob		900		900	?
MULAERT Jacop (wed)	6			6	BH
MULLEM VAN Jacop	150	150		300	CH
MUNCK DE Steven	1200			1200	?
MUSSCHIE Christoffels	6428			6428	?
MUSSCHIE Christoffels		13500		13500	?
MUNCK DE Christoffels	25			25	BH
MUNCK DE Jan	15985	9900	1400	24485	BH
MUNCK DE Pieter	900		900	0	
MUNCK DE Vincent	3600	1200		4800	H
MUNCK DE Eloy	900		900	0	
MUYSSCHAERT Jan		2100		2100	BH
NARDWYN DE Christiaen (Mre)	2100		2100	0	
NOKER DE Christiaen	x				BHMo
NOKER DE Jacob	3720		3000	720	BH
NOKER DE Jheronimus	x				BH
NOOTE Pieter	625		625	0	
NULLUY Pieter		x			BH
NYSENS Vincent	1500			1500	BH
NYSENS Vincent fs Hubrecht	4000	750		4750	BH
O.L.VROUWALTAAR EEKLO	400		400	0	
ONDERMERCK Jan		x			BH
OVERZEE VAN Pieter	x		x	0	
PAEU DE Jan	1300	3300		4600	BH
PAEU DE Jan (wed)	3500			3500	BH
PAEU DE Jan fs Clement	2700			2700	H
PAEU DE Jan fs Jan		600		600	?
PAEU DE Matheeus	5300	968		6268	BH
PAEU DE Matheeus (dhoirs)	5050		4800	250	?
PAEU DE Matheeus (wed)	3600	1500	2700	2400	?
PAEU DE Matheeuw (kind)	2560		2560	0	
PAEU DE Pieter fs Jan	4800	2850		7650	BH
PAEU DE Vincent	x		x	0	
PAEU DE Vincent (wed)	1940			1940	?
PAPE DE Vincent	50			50	BH
PAPI Mathys		x			BH
PARADYS (PARASYS) Danciel	6			6	BH
PARADYS Erasmus (dhoirs)	x		x	0	
PARADYS Erasmus wed (dhoirs)	2100			2100	?
PARADYS Michiel	6			6	CH
PAUWELS Jan	600	4800	600	4800	BH
PAUWELS Pieter		2400		2400	BH
PIETERIEYNS Aemaut		3146		3146	?
PIETERIEYNS Inghel		1600		1600	BH
PIETERIEYNS Vincent	x				BH
PIETERS Jan	x				BH
PINCKELE (PYNCKELLE) Adriaen	1668	2088	818	2938	?
PINCKELE Anthonis	10310	2100		12410	BH
PINCKELE Jacop	3900	1471		5371	BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
PINCKELE Jooris	1200		1200	0	
PINCKELE Pieter	1800	890		2690	BH
PIITE VANDE Clacys (wed)		x			BH
PLANAERT Aernaut	x				BH
PLASSCHAERT Boudewyn		12900		12900	BH
PLASSCHAERT Fransoys (dhoirs)	333			333	?
PLASSCHAERT Pieter	1050		1050	0	
PLECKERE DE Adriaen	x				BH
PLECKERE DE Vincent	30			30	H
POELE VANDE Guilleme (Mre)		1800		1800	BH
POORTERE DE Marten	30			30	CH
POPPE Symoen		1200		1200	?
POTTELBERGHE VAN Cornelis	26571		26571	0	
PRAEM DE Gheeraert	1300			1300	BH
PRAEM DE Jacop		x			Hu
PRAEM DE Tobias	15			15	BH
PRAET VAN Cornelis	600		600	0	
PRAET VAN Jan	1200			1200	?
PUTOIR Michiel (wed)	2460			2460	BH
PYL Pieter de jonghe		x			BH
PYL Pieter dhaude	50			50	BH
RAES Jan	2250	11571		13821	BH
RAET DE Jan	620	1200		1820	CH
REYNDOR Jan		x			Hu
RIETAGHE VAN Segher	28			28	BH
RUCKE DE Joos	4200		4200	0	
ROELANT Frederick		x			Hu
ROELOF Cornelis (wed)	2800	1800		4600	BH
ROELOF Jan (wed)	1200		1200	0	
ROELOF Laureyns	1000		1000	0	
ROELOF Laureyns (wed-dhoirs)	75			75	?
ROELOF Willem (kind.)	x		x	0	
ROELS Lieven (dhoirs)	1800		1800	0	
ROO DE Jan	1518	1400		2918	BH
ROUGIERS Christoffel	4800			4800	BH
RYCKAERT Jan	2850		2850	0	
RYCKE DE Aernaut	30			30	BH
RYCKE DE Frachoy		6300		6300	BH
RYCKE DE Francies	3100			3100	BH
RYCKE DE Jan	984			984	BH
SADONIS Pieter	1350	1000		2350	BH
SANDERS Aernaut	600			600	BH
SANDERS Gheleyn	2720	600		3320	BH
SANDERS Jacob	1124	450		1574	BH
SANDERS Jan (wed)	x				BH
SANDERS Jooris	8464		7950	514	BH
SANDERS Lieven (Mre)	2623		2623	0	
SANDERS Vincent (wed)	100			100	BH
SANT Fransoys		x			H
SANT Jacob		1200		1200	H
SANT Jan		x			BH
SANT Jooris	10			10	BH
SCHAUFIET Lieven		x			BH
SCHIELLEBROOT Jan	1200			1200	?
SCHIERPINCK Aernaut		1200		1200	BH
SCHIERPINCK Jacop	2700	1456		4156	BH
SCHIERPINCK Jan	1800	1800		3600	BH
SCHIERPINCK Jan (wed)	2400		2400	0	
SCHIERPINCK Pieter	1700	1650		3350	BH
SCHOONACKERE VAN Fransoys (wed)	3004		2504	500	BH
SCHOPPERE DE Cornelis	50	600		650	H

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
SCHOPPERE DE Tobias		2400		2400	BH
SLIGHAERT Jan	6			6	BH
SLIGHIERS Jan	6030		750	5280	BHHerb
SLIGHIERS Pauwels		1477		1477	?
SELT (FELT) Jan		4800		4800	BH
SINAEY VAN Barthelmecus	6			6	CH
SINAEY VAN Vincent		x			Hu
SLEEKOUT (SLEELANT) Lievyne	8028		8028	0	
SMET DE Adriaen	1800		1800	0	
SMET DE Gillis		x			BH
SOMPILE VAN Adriaen		2400		2400	BH
SPEECKAERT Gillis	800			800	BH
SPEECKAERT Gillis (kind)	600		600	0	
SPEYBROCK VAN Baudewyn	900		900	0	
SPROT Lieven		1536		1536	Hu
ST. JANSKOSPITAAL BRUGGE	66750		66750	0	
ST.-SEBASTIAANS GilDE	x		x	0	
STAELENS Paesschier		x			BH
STAELENS Siraphin	x				BH
STAES Cornelis	2700			2700	BH
STAES Corryn	x				BH
STAES Fransoys	x				CH
STAES Jan	8100		8100	0	
STAES Jan (wed)	200			200	BH
STAES Jan fs Laureyns	3900	11700		15600	BH
STAES Jooris	2700			2700	BH
STAES Pieter		4200		4200	BH
STAES Thomaes		1350		1350	BH
STANDAERT Marten (kind)	1100		1100	0	
STANDAERT Marten (wed)	185		185	0	
ST-ANDRIES BRUGGE	6300		6300	0	
ST-ANTONIUS BRUGGE e.a.	1536		1536	0	
STEEELANT Lieven	900		900	0	
STEINBEKE Pieter		600		600	BH
STEENBEKE VAN Olivier (wed)	8			8	BH
STEENPITTE VAN Christiaen	8			8	BH
ST-ELDOALTAAR EEKLO	500			500	?
STEPPE Jan		x			Hu
STEPPE Pieter		x			H
STICHELE VAN Jacob	16			16	BH
STUVER DE Jan		x			BH
STUVERE DE Barthelm. (wed)		x			BH
TEMMERMAN Gheeraert	x				BH
THEEMS VAN Jheronimus	2300	2100		4400	BH
THEERLINCK Gheeraert	x				H
THEERLYNCK (THEERLYNC) Pieter	12			12	BH
TOLLINS Eloy fs Cornelis	900	3160		4060	BH
TOLLINS Eloy fs Dancel		500		500	BH
TOLLINS Jan (wed)	2800		2800	0	
TOLLINS Jan fs Jan	x	600	x	600	?
TOLLINS Jan fs Pieter (wed)	x				BH
TOLLINS Vincent	x				BH
TURRE VAN Adriaen	30			30	Hu
TURRE VAN Adriaen (wed)	x		x	0	
TURRE VAN Christiaen	x				CH
VALCKE Pauwels		x			H
VAN HAECKE Jan	x		x	0	
VAN HAELE Jan de jonghe		750		750	BH
VAN HAELE Jan dhaude	400	900		1300	BHMo
VAN DEN BERGHE Jacop (kind.)	2800		2800	0	
VARREWYCK VAN Joon	x				BH

NAAM	EIGENDOM	PACHT	VERPACHT	BEDRIJFS- GROOTTE	WOONST
SCHOPPERE DE Tobias		2400		2400	BH
SEGHAERT Jan	6			6	BH
SEGHERS Jan	6030		750	5280	BHHerb
SEGHERS Pauwels		1477		1477	?
SELT (FELD) Jan		4800		4800	BH
SINAEY VAN Barthelmeeus	6			6	CH
SINAEY VAN Vincent		x			Hu
SLEELIOUT (SLEELANT) Lievyne	8028		8028	0	
SMET DE Adriaen	1800		1800	0	
SMET DE Gillis		x			BH
SOMPELE VAN Adriaen		2400		2400	BH
SPEECKAERT Gillis	800			800	BH
SPEECKAERT Gillis (kind)	600		600	0	
SPEYBROCK VAN Baudewyn	900		900	0	
SPROT Lieven		1536		1536	Hu
ST- JANSKOSPITAAL BRUGGE	66750		66750	0	
ST.-SEBASTIAANS GilDE	x		x	0	
STAELENS Paesschier		x			BH
STAELENS Sirraphin	x				BH
STAES Cornelis	2700			2700	BH
STAES Corryn	x				BH
STAES Fransoys	x				CH
STAES Jan	8100		8100	0	
STAES Jan (wed)	200			200	BH
STAES Jan fs Laureyns	3900	11700		15600	BH
STAES Jooris	2700			2700	BH
STAES Pieter		4200		4200	BH
STAES Thomaes		1350		1350	BH
STANDAERT Marten (kind)	1100		1100	0	
STANDAERT Marten (wed)	185		185	0	
ST-ANDRIES BRUGGE	6300		6300	0	
ST-ANTONIUS BRUGGE c.a.	1536		1536	0	
STEEELANT Lieven	900		900	0	
STEENBEKE Pieter		600		600	BH
STEENBEKE VAN Olivier (wed)	8			8	BH
STEENPITTE VAN Christiaen	8			8	BH
ST-ELLOALTAAR EEKLO	500			500	?
STEPPE Jan		x			Hu
STEPPE Pieter		x			H
STICHELE VAN Jacob	16			16	BH
STUVER DE Jan		x			BH
STUVERE DE Barthelm. (wed)		x			BH
TEMMERMAN Gheeraert	x				BH
THEEMS VAN Jheronimus	2300	2100		4400	BH
THEERLINCK Gheeraert	x				H
THEERLYNCK (THEERLYNC) Pieter	12			12	BH
TOLLINS Eloy fs Cornelis	900	3160		4060	BH
TOLLINS Eloy fs Dancel		500		500	BH
TOLLINS Jan (wed)	2800		2800	0	
TOLLINS Jan fs Jan	x	600	x	600	?
TOLLINS Jan fs Pieter (wed)	x				BH
TOLLINS Vincent	x				BH
TURRE VAN Adriaen	30			30	Hu
TURRE VAN Adriaen (wed)	x		x	0	
TURRE VAN Christiaen	x				CH
VALCKE Pauwels		x			H
VAN HAECKE Jan	x		x	0	
VAN HAELE Jan de jonghe		750		750	BH
VAN HAELE Jan dhaude	400	900		1300	BHMo
VANDEN BERGHIE Jacop (kind.)	2800		2800	0	
VARRIEWYCK VAN Joss	x				BH

Toelichting gebruikte afkortingen :

BH :	Behuisde Hofstede
BR :	Brouwerij
CA :	Kamer
CH :	<i>Cleyn huuseken; huuseken</i>
H :	Hofstede(ken) - Heeft betrekking op de kavel waarop, meestal door de gebruiker zelf een huis is opgetrokken. Zelden van steen. Gaat vaak samen met de geijkte uitdrukking <i>"aertvast ende naghelvast"</i> .
Hu :	Huis
Mo :	Molen
s :	Smis
? :	Twijfelgevallen, als er al dan niet een woning aanwezig is
x :	Enkel opgave van bewoning, zonder oppervlakte
<i>cursief</i> :	Berekende oppervlakte

Vaccatien in opdracht van de Kaprijkse wet (1638-1668)

Roger BUYCK

In vroegere bijdragen over Kaprijkes verleden werd reeds voldoende beklemtoond dat pas vanaf 1668 door de resolutieboeken de sluier over het dagdagelijkse gebeuren tijdens de tweede helft van de 17de eeuw kon worden opgelicht¹. Dank zij de *prochierekeningen* kregen wij zelfs beknopte informatie over de voorafgaande periode 1621-1668. De bondigheid echter waarmee inkomsten en uitgaven werden verantwoord, liet ons niet toe vaststaande uitspraken te doen over de verplichtingen van burgemeesters en schepenen, baljuws en griffiers, noch over de talloze *vaccatien* in verband met dreigend oorlogsgevaar, waarbij de impact van bepaalde personen blijkbaar doorslaggevend was.

Door een gelukkig toeval kregen wij inzage in een *vaccatie*-register² dat ons voor de periode 1638-1668 de zendingen van onze toenmalige lokale bewindslieden in chronologische volgorde beschreef. *Vaccatien* zou men kunnen omschrijven als “*zendingen of opdrachten waarmee griffiers, baljuws, burgemeesters en schepenen werden gelast*”. Deze opdrachten hielden verband met alle aspecten van het dagdagelijkse leven te Kaprijke en dit in relatie met de verschillende instanties op hoger niveau.

En hierbij rezen natuurlijk heel wat vragen. Aan wie werd bij voorbeeld een politieke zending opgedragen? Ging hierbij de voorkeur uit naar de burgemeester, naar de eerste, tweede, ... schepenen? Of was het integendeel het voorrecht van een door de heer van Kaprijke aangestelde vertegenwoordiger? Welke waren de instanties waarmee geregeld contacten werden onderhouden? Waarheen gingen onze afgevaardigden en hoeveel tijd nam dit in beslag? Welke waren de problemen waarmee ze werden geconfronteerd? Welke factoren waren hierbij doorslaggevend? Uit de veelheid van de informatie distilleerden we enkele in het oog springende items die hieronder meer in extenso zullen worden behandeld.

1. VACCATIEN

1.1 NAAR TIJD EN AANTAL

Uitzondering gemaakt voor het jaar 1644 waarvoor slechts 4 zendingen werden genoteerd, situeert zich het aantal *vaccatien* per jaar tussen minimaal 15 in vreedstijd en maximaal 61 tijdens de oorlogsjaren. Binnen deze beide extremen was er een grote diversiteit waarbij de hoofdmoot zich situeerde tussen 20 à 30 *vaccatien* per jaar.

1.2 NAAR DE BESTEMMING

Bij het beoordelen van de plaats waarheen de *vaccatie* gebeurde, kan onderscheid worden gemaakt tussen *vaste* en *toevallige* bestemmingen. Bij *vaste* bestemmingen ging het om voorspelbare verplaatsingen, om deelname aan vergaderingen die reeds bij voorbaat waren gepland. Zo werd bij voorbeeld Kaprijke als *contribuante* van het Brugse Vrije vanuit financieel en militair oogpunt op algemene vergaderingen te Brugge uitgenodigd. Aldus werd "... Jo^r Arnault Hauweel, bailliu... geauthoriseert omme te reysen naer Brugge ter generaele vergaderijnghe van tVrije omme aldaer op den XIII^{en} deser (november 1641) te aenhooren de propositie vanwegen Syne Conincklycke Majesteyt...."³. Ook de stad Gent kon tot op zekere hoogte als een *vaste* bestemming worden aangeduid, daar de meeste juridische geschillen hun beslag kregen voor de Raad van Vlaanderen. Voor de hangende processen was een regelmatig contact tussen procureurs bij de Raad van Vlaanderen enerzijds en het lokaal bewind te Kaprijke anderzijds immers onontbeerlijk. Dergelijke *vaccatien* vielen dus niet zomaar uit de lucht, maar behoorden tot de *voorziene* verplaatsingen. Zo ging schepen Pieter de Coorebyter op 4 september 1657 naar Gent "... omme daer met rechtsgeleerde t'adviseren de processen criminele gheintendeert tot laste van Jan de Strooper, Cornelis Dhuyvetter ende Pieter Huycke ..." ⁴. Uiteraard vormden de *toevallige* bestemmingen het leeuwenaandeel van de *vaccatien*. Zoals uit onderstaande tabel is af te lezen waren er 43 lokaliteiten waarmee Kaprijke in mindere of meerdere mate contacten onderhield. Hierbij krijgen wij natuurlijk een brede waaier, gaande van 1 tot 57 *vaccatien* per lokaliteit tijdens de hier behandelde periode. Vanzelfsprekend rijst hierbij de vraag in hoever men bij een relatief groot aantal *vaccatien* nog kan gewagen van *toevallige vaccatien*. De omschrijving *toevallig* wordt echter niet bepaald door het aantal, maar wel door het onvoorspelbare, het nog niet vooraf gekend zijn van de opdracht.

Het merendeel van deze *toevallige vaccatien* hield verband met dreigend oorlogsgevaar. De kans op inkwartiering van bevriende of vijandige troepen en de reële dreiging van troebelen bracht de molen van onderlinge contacten en afspraken aan het draaien. Wethouders belegden vergaderingen met de bewindslieden uit naburige dorpen en zochten naar een zo gunstig mogelijke oplossing. Vanuit deze optiek is het begrijpelijk dat Bassevelde, Lembeke, Eeklo en Watervliet in de hierbovenstaande tabel

Tabel 1
VACCATIEN VOLGENS DE BESTEMMING

Lokalteit	Aantal	Lokalteit	Aantal
's Gravenhage	2	Leger	5
Aalter	1	Lembeke	36
Aardenburg	5	Lovendegem	2
Adegem	1	Maagd van Gent	1
Albertuspolder	7	Maldegem	13
Assenede	8	Mechelen	3
Axel	1	Meulestede	3
Bassevelde	12	Middelburg (Vl.)	1
Bentille	2	Moerbeke	3
Biervliet	1	Nederbrakel	1
Boekhoude	7	Oosteeklo	2
Brugge	223	Oostwinkel	1
Brugse Vaart	2	Philippine	24
Brussel	23	Rodenhuize	2
Damme	4	Sas van Gent	36
Diksmuide	1	Sint-Laureins	1
Eeklo	57	Sluis	32
Evergem	1	St.-Janspolder	2
Fort Sint-Philippe	1	Steenbrugge	1
Frans leger	1	Waarschoot	3
Gent	345	Wachtebeke	3
Ijzendijke	2	Watervliet	15
		Zelzate	13

relatief hoog scoorden. Philippine, Sas van Gent en Sluis scoorden eveneens zeer hoog, hetgeen gezien de omstandigheden niet uitzonderlijk was. Wilde men van een inkwartiering worden bevrijd of was het wenselijk een *sauvegarde* te verkrijgen, dan was de gouverneur van Sluis daartoe de aangewezen persoon. Toch komen in de tabel ook plaatsnamen voor die op het eerste gezicht weinig uitstaans hadden met Kaprijke, met name Meulestede en Nederbrakel. De verklaring is hier te zoeken in de bouw van het nieuwe stadhuis dat in het begin van de jaren zestig werd opgetrokken. Zo noteerde de griffier dat burgemeester Lieven de Mey en Pieter de Laet op 24 februari 1662 naar Nederbrakel trokken om "... *aldaer te gaen visiteren boven Opbrakel in de bosschen het gesaeght hout besteet te leveren aen Jaecques Bruyne ende Pieter Tant tot t'opbouwen van het nieuwe stathuys...*"⁵.

1.3 NAAR DE AARD VAN DE VACCATIE

Wanneer wij hoger reeds vermeldden dat de *vaccatien* een afspiegeling vormden van de problemen in een lokaliteit, dan is het vanzelfsprekend dat ook te Kaprijke een ruime waaier van onderwerpen aan bod

kwam. Uit de veelheid van de motieven distilleerden wij een zestal domeinen waarmee de toenmalige bewindslieden werden geconfronteerd.

1.3.1 Militaire acties

Aangezien de hier behandelde tijdspanne voor heel wat jaren werd gekenmerkt door oorlogstroebelen, ligt het voor de hand dat zeer veel *vacatien* verband hielden met zendingen naar invloedrijke personen die door hun voorspraak de plaats van inkwartiering of de deelname in de krijgslasten konden doen wijzigen. Zo trok schepen Lieven Weytssens met griffier Joos Hooft op 30 oktober 1640 naar het kwartier van de Maagd van Gent (bij Watervliet) *"... omme te vernemen alwaer Zyn Exc. Don Andreo de Cantelmo met al zijn legervolck zynen keer nam ende indien zij thoof naer Caprycke hadden, tselve te beletten indient doendelick waere..."*⁶. Bij hun terugkeer bleek uit hun verslag dat de poging geen succes kende.

Op 25 augustus 1642 waren de baljuw en de griffier te Brugge *"... omme aldaer aen Syn Exc. don Carlo Guasco te presenteren een stuck wijn metg. dese stede aen hem te excuseren dat deselve niet en sal moeten betaelen in de terre bij hem ende syne troupen gedaen tot Watervliet..."*⁷. Uit hun rapport bleek echter dat Kaprijke zijn aandeel zou moeten betalen en dat hij het stuk wijn niet kon aanvaarden, *"... maer dat tselve sal geschieden met andere occasie..."*⁸.

Inkwartiering ging nogal dikwijls gepaard met geweldpleging, opeising van voedsel allerhande en drankmisbruik. Om zich hiertegen te verzetten, werden ook gezamenlijke acties met naburige dorpen ondernomen. Zo ging griffier Joos Hooft op 4 oktober 1642 naar Gent *"... omme aldaer met andere magistraeten te resolveren ... op wat manieren men soude voorcommen ende beletten de disorders ende gewelt twelcke continuelyck gedaen wort bij de soldaeten aende lantslieden bij nachte par forme van moortbrant ende huysrooverije..."*⁹. Ook voor bevrijding van wintergarnizoenen werden af en toe wel eens gezamenlijke pogingen ondernomen. Zo waren Lieven Weytssens en de griffier op 24 september 1648 te Eeklo *"... omme aldaer mette omliggende plaetsen te resolveren met wat middel men best beletten soude twintergarnisoen ..."*¹⁰. Hoe invloedrijker de instantie, hoe meer kans op een goede afloop, zo dacht men althans te Kaprijke. Het was dan ook niet verwonderlijk dat op 4 december 1648 de griffier naar Brugge toog en met de heren van het Brugse Vrije overleg pleegde *"... overmidts alhier groote vreese was dat die van Watervliet, Ste Jans ende andere gelogiert wierden met ruyterije..."*¹¹. Uit het relaas bleek dat er volgens het Vrije geen apparentie was dat er in Kaprijke noch zelfs in het Brugse Vrije garnizoenen zouden komen. In het tegengestelde geval was er nog altijd de pensionaris Maroux te Brussel die dit wel zou beletten. Het waren blijkbaar ijdele woorden, want op 12 december waren Lieven Weytssens en zijn griffier weer te Brugge *"... omme te beletten de logterynghen vande ruyterije op Caprycke ... mits men verstont dat daertoe ordre van Brussel is gecommen..."*¹².

Begin 1649 werd het maar al te duidelijk dat de verdeling van de respectieve compagnieën heel wat geschillen tussen de aangrenzende dorpen veroorzaakte. Op 14 februari trok griffier Hooft naar Gent “... *omme aldaer met advocaeten te adviseren tdiffrent met die van Watervliet ende St. Jans datter tusschen hemlieden is vande repartitie ende smalde-lynghe vande vier compagnien peerden...*”¹³.

Inkwartiering bleef ook tijdens de daarop volgende jaren een continu probleem. En het bleef dan ook een touwtrekken tussen de aangrenzende gemeenten om de last op andermans schouders te schuiven. Een probaat middel hiertoe - ook al werkte het niet altijd - was het geven van presenten. Zo was griffier Hooft op 11 februari 1653 te Brussel “... *omme aldaer te solliciteren dat deselve stede soude moghen worden verlost ende ontlast van tjeghenwoordich wintergarnisoen wesende den colonel Galle met syn geheele compagnie peerden ... daertoe te doene alsulcke heerlycke presenten, schinckagien als den voorn. gemachtichden dienstich ende oirboirich zal vinden te behooren...*”¹⁴. Men schrok er trouwens niet voor terug om ook Mevrouw van Kaprijke hiervoor in te schakelen, want op 18 februari 1653 trok schepen Adriaen Huyghe naar Gent met het verzoek dat zij contractueel voor het nodige geld zou zorgen¹⁵. Op een inspanning min of meer werd niet gekeken; alleen het resultaat telde. Dit verklaart dat Jan de Pape en griffier Pieter de Laet op 22 februari 1653 naar Brugge “... *vertrocken ten twee uren in den nacht ende wederkeerden ten zelve dage laete inden avont ... omme te vercryghen delogierynge van twinterlogement...*”¹⁶. Presenten in geld of natura konden op lange termijn hoog oplopen, zo hoog zelfs dat men niet langer bij machte was om de schulden uit de eigen stadskas te betalen. Zo bleek dat op 28 april 1653 de gemeentenaren werden bijeengeroepen en de vraag voorgelegd hoe men aan een bedrag van 300 ponden groten kon geraken om dringende schulden te delgen¹⁷.

Ook al waren de jaren veertig en vijftig van de 17de eeuw ver van veilig, dan bracht de bewindsperiode van Lodewijk XIV toch nog veel meer dreigend oorlogsgevaar; brandstichting maakte hiervan maar al te dikwijls deel uit. Niet alleen de eigen bezittingen, maar evenzeer de vrijwaring van het lokale archief, werden hierdoor bedreigd. Toen het Franse gevaar meer en meer reëel werd, voerde voorschen Vincent van Heulendonck - vergezeld van griffier Joos Hooft - op 2 juli 1667 “... *twee coffers pampieren van tcomptoir deser stede naer de stede van Ghendt...*”¹⁸. Toen bleek dat niet alle documenten in beide koffers konden worden opgeborgen, “... *zoo heeft dito greffier die tot Ghendt ten huysse van Mevrauwe deser stede moeten sluyten in eenen anderen coffer midts deselve in eene cleermante wierde vertransporteert...*”¹⁹.

1.3.2 Het geven van “presenten”

Zoals reeds duidelijk werd in vorig kapittel, werd bij naderend onheil heel wat gelobbyd om de bevolking in de mate van het mogelijke

hiervan te vrijwaren. Op dergelijke ogenblikken was het belangrijk *goede vrienden* te hebben die door hun bemiddeling de last konden verlichten. Om deze vriendschap warm te houden, werden af en toe *presenten* gedaan die naargelang van de persoon of instantie diverse vormen konden aannemen. Een paar voorbeelden ter verduidelijking:

- aan de gouverneur van Sluis werd een voer stro naast enkele fazanten en een haas geschonken²⁰
- aan don Carlo Guasco, verblijvend te Brugge, werd een stuk wijn aangeboden " ... *in recompentie van de groote vrientschap bij hem aen dese stede bewesen...*" ²¹
- op 27 en 28 juli 1649 werden te St.-Kruis twee jonge vaarzen gekocht "... *die geschoncken zijn aen sekeren goeden heere dese stede dienst ghe-daen hebbende...*"²²
- aan burgemeester Oniati - burgemeester van het Brugse Vrije - gaf men 12 ducats "...*ten respecte van zyne groote debvoiren die hij heeft ghe-daen dat dese stede ten voorleden jaere (1653) gheexempteert es ghe-weest van wintergarnisoen....*" ²³
- op 12 november 1658 bracht Vincent van Heulendonck een voer appelen naar Brugge "... *om te verheeren aen vrienden de stede dienst gedaen hebbende...*"²⁴

1.3.3 Pastorele aangelegenheden

In een vroegere bijdrage²⁵ werd reeds uitvoerig ingegaan op het dubbel pastoorschap dat o.m. te Kaprijke gedurende eeuwen werd gehandhaafd. Het overlijden van een van beide pastoors was dan ook een telkens terugkerende kans om - door bisschoppelijke interventie - aan dit dubbel pastoorschap een einde te stellen.

Toen burgemeester Jacques Wauters op 4 december 1656 naar Brugge toog om van de bisschop te verkrijgen dat deze een tweede pastoor zou benoemen na het overlijden van Anthonis Cousyn²⁶, bleek "... *dat deselve Syn Eerw. daertoe niet en wilt verstaen nemaer dat hij de stede soude voorsien van eenen geleerden onderpasteur...*"²⁷. Toch lieten de wethouders zich niet ontmoedigen en op 19 april 1657 werd aan de griffier opdracht gegeven om de aangelegenheid te bespreken met kanunnik Vandersijpe die op 29 april zeker in Watervliet zou zijn. Achteraf bleek dat hun bemoeiingen zeker niet nutteloos waren geweest, want de kanunnik "... *beloofde behulpich te syne tot tstellen vanden gemelden i^{er}n pasteur ende dat hij ten dien eynde op morghen soude naer Caprijcke comen*"²⁸; zijn opvolger zou Cornelius Courtois worden.

1.3.4 De heerlijkheid Kaprijke

Reeds in 1421 was duidelijk geworden dat de Kaprijkenaren nauwlettend toezicht hielden op de naleving van de hun verleende privileges

(De heerlijkheid Kaprijke ging toen van Daneel Alaert over in handen van hertog Filips de Goede). Pas in 1626 werd Kaprijke opnieuw in leenpand gegeven aan Valentijn de Clercq, een rijke poorter uit Brugge, voor 10.000 gulden²⁹.

Een vroegtijdig overlijden had in 1640 een wisseling van het heerschap voor gevolg en toen ook de nieuwe heer van Kaprijke - Franchois van den Caloene - het vlug voor bekeken hield, kwamen de Kaprijkenaren in actie. Reeds op 3 maart 1642 trok burgemeester Lieven Weytssens naar Brugge om er met laatstgenoemde heer van Kaprijke te spreken over de kerkgeboden die "... *Syne Con. Ma^t vuytgesonden heeft omme te vercoopen onder andere de heerlycheyt van Caprycke...*"³⁰. Nauwelijks acht dagen later trokken baljuw Arnaut Hauweel en de burgemeester naar Brussel om "... *aldaer te vertoogen de privilege die dese stede heeft dat deselve nemmermeer en mach vercocht nochte gesepareert worden van tgraefschap Vlaenderen ende met eenen requeste te presenteren aenden Conynck ofte syne financien dat de vercoopynghe vande selve heerlycheyt mach onderblyfven ende daertoe te doene de debvoiren daertoe staende...*"³¹. Hun tussenkomst bracht echter weinig zoden aan de dijk, want toen griffier Joos Hooft op 12 april van een *vaccatie* naar Brussel terugkeerde, rapporteerde hij dat "... *de beleenynghe voor XIX^m gulden is gebleven op Jooris de Seclyn, heere van Heyne...*"³².

1.3.5 Rekwesten

Niettegenstaande de hier behandelde archiefbron uiteindelijk slechts werd bijgehouden als bewijsstuk voor uitgevoerde opdrachten die financieel moesten worden vergoed, krijgen wij uitzonderlijk toch ook verzoekschriften waarbij geen ambtelijke verplaatsingen buiten Kaprijke ter sprake kwamen. In voorkomend geval ging het dan meestal om verzoeken tot financiële ondersteuning.

Zo richtte chirurgijn Jan Gautvliet een verzoek tot de schepenen van Kaprijke om evenals zijn voorganger Guillaeme Tsionckers een toeslag van vier ponden groten te mogen genieten "... *voor het cureren vande aerne menschen, soldaeten, passanten ende repassanten daertoe hij alreede geemployeert is geweest vande voornomde heeren pastoors ende wethouders op hope van hijlech van tvoorn. pentioen ofte anderssins daervan betaelt te worden...*"³³. Na goedkeuring van de heer van Kaprijke en van de pastoors werd hem dit op 7 maart 1646 ook toegestaan.

Niet enkel chirurgijns doch evenzeer bakkers probeerden op het gepaste ogenblik voor hun rechten op te komen. Normaal werden broodleveringen aan de armen door de armendis betaald. Een toename van de armoede betekende meteen een stijging van het aantal behoeftigen en dus ook van het brood dat moest worden geleverd, m.a.w. een niet te versmaden bron van inkomsten voor de bakkers. Dit was blijkbaar ook de mening van bakker Jan Lambrecht toen deze aan de schepenen vroeg dat ook hij, evenals zijn collega's-bakkers, brood zou mogen leveren aan de armen³⁴.

1.3.6 De bouw van het nieuw stadhuis

Eind 1660 waren onze Kaprijkse schepenen reeds druk bezig met het ontwerp van een nieuw te bouwen stadhuis en het zoeken naar de financiële middelen die daartoe nodig waren. Niet enkel het bestuursorgaan doch weldra ook de gehele lokale bevolking zou daartoe haar steentje bijdragen. Reeds op 24 november 1660 werd een aanvraag tot octrooi ingediend "... omme te moghen innen ende doen betaelen 3 schellingen 4 groten op elcke tonne dobbel bier ende vier groten op elcken stoop wijn ende gebrandewijn tot vinden een deel vande onkosten tot topmaecken van een nieuw stathuys..."³⁵.

Werd het een renovatie of moest het een volledige nieuwbouw worden? Pas na het oordeel van ervaren metsers en timmerlieden zou hierover een beslissing vallen. Op 1 december 1660 trokken griffier Pieter de Laet en burgemeester Lieven de Mey naar Eeklo "... omme te spreken de meesters metsers ende temmerlieden ten fyne van tjegenwoordich stathuys eens te commen visiteren omme te weten oft zelve noch bequaeme was omme te houden staen..."³⁶. Zij waren trouwens niet de enigen, want op 1 januari 1661 kwam raadsheer Van Steenberghe - commissaris op het verzoek van het octrooi - in hoogst eigen persoon naar Kaprijke "... omme te visiteren hetselve stathuys..."³⁷.

Blijkbaar was elkeen het eens over de bouw van een totaal nieuw stadhuis, want op 20 januari 1662 waren Pieter de Laet en Lieven de Mey te Gent in het gezelschap van Jacques Bruyne en Pieter Tant, houtbrekers van Nederbrakel, om een contract af te sluiten voor de levering van al het hout dat nodig was voor de nieuwbouw. Op 22 januari waren onze gezagdragers reeds in Lede om "... aldaer te gaen visiteren de putten omme den arduyn te coopen tot voornomden ghebau noodich ende alsoo aldaer geen bequaemen steen gevonden en wiert, syn vertrocken naer Balegem..."³⁸. Na inspectie van de arduinsteen op beide lokaliteiten en na vergelijking van de aankoopprijs keerden zij terug naar Gent, waar zij eveneens inlichtingen inwonnen bij Gentse steenhouwers. Uiteindelijk werd de knoop doorgehakt ten voordele van Jacques Dommenick en Peere Dumont, steenhouwers te Balegem "... nopende het doen vande voormelde leverynge van alle den arduyn noodich tot tvoorschreven werck ende dat ingevolge den contracte gesloten den XXV^{en} dito..."³⁹.

Arduinsteen en hout vormden uiteraard maar een deel van de benodigde materialen. Ook het ijzerwerk vergde bekwame ambachtslieden en het was dan ook opnieuw de taak van griffier Pieter de Laet en burgemeester Lieven de Mey om op zoek te gaan naar "... eenen bequaemen smet tot tmaecken van de haecken dienende tot de haecksteen om te hanghen de deuren ende veijnsters..."⁴⁰. Hun keuze viel op meester-smid Chaerles Van Hoecke die voor de levering zou instaan "... te weten de veynsterhaecken tot vijf stuyvers de coppelen, de deurhaecken thien stuyvers tpaer ende omme alle deselve wercken te doen maecken met een goed faultsoen hebben doen maecken twee pateroonen van elcx een om de leverynghe op dien voet te doene..."⁴¹. Het werden drukke dagen voor

burgemeester de Mey en zijn griffier. Contracten afsluiten en materialen kiezen vergden heel wat tijd, doch ook nadat het werk eenmaal begonnen was, bleef controle noodzakelijk. Vanuit deze optiek togen de burgemeester en zijn griffier op 24 februari 1662 naar Nederbrakel om in de bossen het gezaagde hout te gaan inspecteren en tevens een idee te krijgen van *"... eenen hauten patroon omme in conformiteyte vandien te zaeghen de crome scheirstylen omme die alsoo te doen hebben een schoon verdiep op den solder ende denselven bequaem te maecken tot een gildcamer..."*⁴². Van Nederbrakel ging hun tocht naar Balem waar zij op 26 februari de kwaliteit van de door hen bestelde arduinsteen konden controleren. Op hun terugweg brachten zij nog een bezoek aan Mr. Chaerles van Hoecke, waar zij de prijs voor 40 paar vensterhaken en tien paar deurhaken betaalden. Begin juni waren de werkzaamheden reeds zover gevorderd dat gewoon timmerhout dringend nodig was. Op 9 juni werd een eerste lading in Meulestede aanvaard en drie dagen later werden nog eens 14 wagens geladen⁴³.

Het oude stadhuis dat zich toen bevond op de plaats van de huidige parochiale kring - links van de toegang tot de kerk - kon nu worden afgebroken *"... omme te verhoeden het groot peryckel vanden inval van tselve huys..."*⁴⁴. De werkzaamheden vorderden blijkbaar goed, want op 31 juli 1662 werd door Jo^r Franchois van Seclyn, heer van Kaprijke, de eerste steen gelegd *"... ende licht ontrent tmidden vande veurmuer daer den inganck van tselve werck is ende is denselven steen geleyt inde presentie van vrouwe Jenne de Schietere ... mitsgaeders oock ter presentie van dheer George Godart, bailliu, d'eersaeme Lieven de Mey, burchmeester ende Jacques Wauters..."*⁴⁵.

Op 1 oktober 1662 waren burgemeester en griffier te Yzendijke en Middelburg om een bestelling te doen van *"... delen dienende tot schailiebert ende oock omme te solderen het nieuwe stathuys..."*⁴⁶. De arduinsteen waarover hierboven reeds sprake, was klaar en kon naar Kaprijke verscheept worden. Op 12 november ging burgemeester Lieven de Mey, vergezeld van zijn griffier en schepenen Jacques Wauters naar *"... het Land van Aalst op de Schelde daermen tnoempt Weire van Abraham binnen de prochie van Dickelwijne ende aldaer tschepe te doen doen alle den arduynen steen noodich tot tmaecken van tnieuw stathuys..."*⁴⁷. Teruggekeerd te Kaprijke, bleek uit hun verslag dat Mr. Andries Bedde, steenhouwer te Gent, was aangezocht voor het maken van een arduinen poort voor het nieuwe stadhuis en dit voor een bedrag van 20 ponden 10 schellingen groten. Op 7 maart 1663 werd een contract afgesloten met Pieter Posier, schaliedekker, voor het dekken van het stadhuis. Toen baljuw Godart en burgemeester Lieven de Mey op 23 mei 1663 naar IJzendijke trokken *"... omme aldaer te coopen hollantschen clincquart omme te terasseren den kelder int stathuys..."*⁴⁸, had het nieuwe stadhuis bijna zijn hedendaags uitzicht en was enkel nog wat binnenwerk nodig. De huidige gedenksteen voor het bouwjaar - 1663 - kan inderdaad een exacte weergave van de werkelijkheid worden genoemd.

2. PERSONEN AAN WIE EEN VACCATIE WERD TOEVERTROUWD

Deel uitmaken van de magistraat was een eer die slechts voor een beperkte groep van de lokale bevolking was weggelegd. Een goede socio-economische positie en/of familiale binding waren hierbij doorslaggevend⁴⁹. Eenmaal tot schepen verkozen, behoorde een *vaccatie* tot een van de mogelijke ambtelijke taken; toch was een dergelijke opdracht niet voor elke schepen vanzelfsprekend. Contacten met hogere instanties - zoals Raad van Vlaanderen, Burgemeesters en Schepenen van het Brugse Vrije, Raad van State en Raad van Financiën - veronderstelden meer dan alleen maar het bezit van gronden of het meesterschap in een of ander ambacht. Kennis van de Franse taal en persoonlijke relaties met vertegenwoordigers van de hogere gezagsinstanties gaven in sommige gevallen meer kans op een goed resultaat. Wij vonden het dan ook de moeite waard om voor de hier behandelde periode na te gaan wie met dergelijke opdrachten werden gelast. Bekijken we daartoe vooreerst tabel nr. 2.

Zoals onmiddellijk duidelijk wordt, was de griffier dé persoon bij uitstek om op *vaccatie* gezonden te worden. Joos Hooft tijdens de periode 1638-1652 en Pieter de Laet voor de periode 1652-1668 bewijzen met hun respectievelijk aantal zendingen dat de griffier dé politieke zaakgelastigde van de magistraat was. Ook de baljuw, als vertegenwoordiger van de lokale heer, kreeg een respectabel aantal opdrachten op zijn naam. Even intrigerend is echter de vraag aan welke magistraatsleden meerder zendingen werden toevertrouwd.

Tabel 2

PERSONEN DIE VACCATIEN VERVULDEN (1638-1668) (*)

Naam	Aantal keren als			
	schepen	burgemeester	griffier	baljuw
Blancquaert Gillis	12	11		
Bruynsteen Jan	5			
Claeys Christoffel	1			
Coppejans Jan	2			
Cortvrient Pieter	1			
De Bock Pieter	11			
De Causmaecker Lieven	14			
De Coorebyter Gelain	8	22		
De Coorebyter Pieter	8			
De Decker Jan	1			
De Laet Pieter			330	
De Loose Guillaeme	1			
De Mey Lieven	15	45		

De Mol Anthonis	5		
De Pape Jan		28	
De Pape Vincent	1		
De Vlieger Arnaut	1		
Doppegieter Cornelis	5		
Godart George			64
Geerart Joachim	3		
Hauweel Arnaut			124
Hooft Joos		333	
Huyghe Adriaen	16		
Huyghe Christiaen	1		
Huyghe Jan	5		
Huyghe Jan fs Adriaen	2		
Huyghe Lieven fs Christiaen	8		
Isebrant Arnaut		19	
Luck Pauwel	2		
Martens Adriaen	1		
Morthier Jan	3		
Schollaert Jaecques	29	8	
Soetaert Franchois	7		
Speeckaert Jaecques	2		
Tsionckers Guillaeme	7		
Van Dapel Jan	6	11	
Van Eeckhaute Pieter	1		
Van Heulendonck Vincent	30		
Van Hyfte Christiaen	1		
Van Waes Jooris	2		
Vercauter Adriaen	9		
Wauters Jaecques	22	12	
Weytssens Lieven fs Ingel	4	112	

(*) Voor de periode 1638-1643 werden zeker niet alle wetsvernieuwingen in de prochie-rekeningen genoteerd; dit verklaart dat Jan Bruynsteen en Guillaeme de Loose wel op vaccatie gingen doch niet in de wetsvernieuwingen voorkomen.

Reeds bij een eerste oogopslag wordt het duidelijk dat voor een zelfde *vaccatie* dikwijls twee, soms drie en uitzonderlijk vier personen werden aangeduid. Vermoedelijk speelde ook de factor veiligheid hierin een rol, naast het feit dat de kennis van de Franse taal in uitzonderlijke gevallen onontbeerlijk was. Nemen we de volledige hier behandelde periode in aanmerking, dan komen we tot een totaal van 909 *vaccatien*. Opgesplitst volgens het aantal personen per zending geeft dit volgend beeld:

<i>vaccatien</i> door 1 persoon	:	490	of	53,90 %
<i>vaccatien</i> door 2 personen	:	363	of	39,90 %
<i>vaccatien</i> door 3 personen	:	55	of	6,04 %
<i>vaccatien</i> door 4 personen	:	4	of	0,44 %

De hoge score van 53,9 % is zeker normaal te noemen, aangezien het merendeel van dergelijke *vaccatien* gebeurde, hetzij door de griffier, hetzij door de baljuw. Zeker bij eerstgenoemde kan men veronderstellen dat hij geen taalkundige noch ambtelijke hulp nodig had. Hij was bij uitstek de persoon die - wat de lokale problemen ook mochten zijn - perfect op de hoogte was en ze met kennis van zaken bij andere instanties kon voorleggen en bespreken. Toch was het zeker geen uitzondering dat ook een schepen een dergelijke taak op eigen houtje moest opknappen. Dit was namelijk het geval voor :

Schepenen	Datum	Plaats van bestemming
Blancquaert Gillis	21/10/1638	Sas van Gent
	10/05/1640	Brugge
Bruynsteen Jan	21/02/1643	Sluis
	07/04/1643	Philippine
Coppejans Jan	23/07/1646	Assenede
Cortvrient Pieter	03/11/1667	Brugge
De Bock Pieter	28/11/1646	Sas van Gent
De Causmaecker Lieven	10/04/1653	Brugge
	30/04/1658	Brugge
De Mey Lieven	28/03/1653	Brugge
	13/09/1657	Brugge
De Pape Vincent	14/09/1667	Brugge
	05/10/1667	Brugge
	06/02/1668	Brugge
	28/03/1668	Brugge
Doppegieters Cornelis	13/09/1655	Gent
	22/11/1655	Gent
Huyghe Adriaen	31/01/1653	Gent
	18/02/1653	Gent
	09/06/1653	Brussel
	30/10/1653	Gent
	04/06/1668	Middelburg (Vl.)
Huyghe Jan fs Adriaen	10/07/1645	Oosteeklo
	28/02/1647	Sas van Gent
Schollaert Jaecques	22/09/1638	Philippine
	01/07/1639	Philippine
	18/10/1647	Gent
	23/12/1654	Gent
Van Heulendonck Vincent	13/10/1655	Brugge
	16/10/1658	Eeklo
	28/10/1658	Eeklo
	19/02/1660	Brugge

Algemeen beschouwd moet men echter toegeven dat bij de wet-houders in eerste instantie aan de burgemeester en pas daarna aan de voorschepen, politieke opdrachten werden toevertrouwd. Vanuit deze

vaststelling is het dan ook te begrijpen dat Lieven Weytssens met negen ambtstermijnen als burgemeester 112 maal op zending mocht gaan. Wanneer wij ons echter beperken tot de groep van de *schepenen*, dan zijn ook daar de hoogste scores te verklaren door een respectabel aantal ambtstermijnen, zoals o.m. het geval was voor Lieven de Causmaecker, Adriaen Huyghe en Vincent van Heulendonck. Niet minder dan 17 schepenen moesten zich tevreden houden met 1 à 4 opdrachten tijdens hun ambts-termijn(en). Uit wat voorafgaat, menen wij te mogen afleiden dat op de overige schepenen slechts een beroep werd gedaan wanneer dringende omstandigheden hun inzet vereisten.

NOTEN

1. RAG, *Fonds Kaprijke*, nr. 648 behandelt zagezegd de periode 1668-1693, doch geeft in werkelijkheid slechts een paar momentopnamen uit de voorgestelde periode. Evenzo is het gesteld met het nr. 657 dat theoretisch het interval 20/05/1661-12/02/1676 bestrijkt, maar waar de notulen van f° 3 v° reeds 22/10/1672 als datum dragen.
2. *Vaccatien 1638-1668*, in privé-bezit.
3. Idem, f° 18 v°.
4. Idem, f° 103 v°.
5. Idem, f° 157 v°.
6. Idem, f° 13.
7. Idem, f° 23.
8. Idem, f° 23.
9. Idem, f° 24.
10. Idem, f° 34.
11. Idem, f° 35.
12. Idem, f° 35.
13. Idem, f° 37.
14. Idem, f° 67 v°.
15. Idem, f° 68 v°.
16. Idem, f° 69.
17. Idem, f° 73 v°.
18. Idem, f° 181.
19. Idem, f° 181.
20. Idem, f° 182 v°.
21. Idem, f° 6 v°.
22. Idem, f° 25 v°.
23. Idem, f° 58 v°.
24. Idem, f° 133.
25. R. BUYCK, *Kerkelijk en parochiaal leven te Kaprijke (13de-18de eeuw)*, in A.M., jh. nr. 44(1993), p. 5-77.
26. R. BUYCK, *Kerkelijk en parochiaal leven ...*, p. 19.
27. *Vaccatien 1638-1668*, f° 99.
28. Idem, f° 101.
29. R. BUYCK, *De Heren van Kaprijke en Hetne*, in A.M., jh. nr. 42(1991), p. 113-152.

30. *Vaccatien 1638-1668*, f° 20 v°.
31. Idem, f° 20 v°.
32. Idem, f° 21 v°.
33. Idem, f° 31.
34. Idem, f° 32.
35. Idem, f° 147 v°.
36. Idem, f° 148.
37. Idem, f° 148 v°.
38. Idem, f° 156.
39. Idem, f° 157.
40. Idem, f° 157 et v°.
41. Idem, f° 157 v°.
42. Idem, f° 157 v°.
43. Idem, f° 160.
44. Idem, f° 160 v°.
45. Idem, f° 161 v°.
46. Idem, f° 162 v°-163.
47. Idem, f° 164.
48. Idem, f° 169 v°.
49. R. BUYCK, *De magistraat van Eeklo. Bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van de 18de eeuw*, Gemeentekrediet van België, Historische uitgaven, nr. 63, 1982.

BIJLAGE

WETSVERNIEUWINGEN (1638-1668) *

Datum	Wethouders	Referentie
1638	Gillis Blancquaert Jaecques Schollaert Pieter van Eeckhaute Arnaut de Vlieger Christiaen Huyghe Jan Morthier	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 62
1639	Lieven Weytssens fs Ingel Guilliaeme Tsionckers Jan de Deckere Christiaen van Hyfte Jooris van den Heede Jaecques Schollaert Gillis Blancquaert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 62
21/10/1643	Lieven Weytssens fs Ingel Jaecques Schollaert Jan van Dapel Jan Huyghe Anthonis de Mol Adriaen van Nieuwenhuyse Gillis van Waes	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 64
21/11/1645	Lieven Weytssens fs Ingel Jaecques Schollaert Jan van Dapel Jan Huyghe Anthonis de Mol Adriaen van Nieuwenhuyse Gillis van Waes	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 64
23/10/1646	Lieven Weytssens fs Ingel Jaecques Schollaert Jaecques Wauters Anthonis de Mol Christiaen Huyghe Jan Morthier Franchois Soetaert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 64
15/09/1647	Lieven Weytssens fs Ingel Jaecques Schollaert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 64

	Jan van Dapel Jan Huyghe Anthonis de Mol Adriaen van Nieuwenhuysse Gillis van Waes	
13/09/1649	Lieven Weytssens fs Ingel Joos Hooft Jaecques Wauters Anthonis de Mol Christiaen Huyghe Jan Morthier Franchois Soetaert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 63
07/09/1650	Jan de Pape Jooris van Waes Christiaen van Hyfte Jan Huyghe fs Gabriël Jan de Deckere Lieven de Mey Joachim Geeraert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 63
02/09/1652	Jan de Pape Jaecques Wauters Lieven de Mey Joos Morthier Lieven de Causmaecker Ingelbert van Dapel Adriaen Huyghe	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 65
23/09/1653	Lieven Weytssens fs Ingel Jaecques Wauters Vincent van Heulendonck Joos Morthier Lieven de Causmaecker Ingelbert van Dapel Adriaen Huyghe	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 63
15/09/1654	Lieven Weytssens fs Ingel Jaecques Schollaert Vincent van Heulendonck Bauduijn Wauters Jaecques Dherckere Cornelis Doppegieters Mr. Jan Gautvliet	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 65
21/09/1655	Lieven Weytssens fs Ingel Jaecques Schollaert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 65

	Vincent van Heulendonck Bauduijn Wauters Jaecques Dherckere Cornelis Doppegieters Mr. Jan Gautvliet	
24/09/1657	Jaecques Wauters Jan van Dapel Lieven de Mey Adriaen Huyghe Lieven de Causmaecker Pieter de Coorebyter Vincent de Pape	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 65
? /10/1658	Jan van Dapel Vincent van Heulendonck Lieven de Causmaecker Pieter de Bock Joachim Geeraert Pieter Cortvrient Lieven Huyghe	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 65
15/09/1659	Jan van Dapel Vincent van Heulendonck Lieven de Causmaecker Pieter de Bock Joachim Geeraert Pieter Cortvrient Lieven Huyghe fs Christiaen	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 66
05/10/1661	Lieven de Mey Jaecques Wauters Jan Morthier Franchois Soetaert Adriaen Vercauter Vincent de Pape Gelain de Coorebyter	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 66
24/10/1662	Lieven de Mey Jaecques Wauters Jan Morthier Franchois Soetaert Adriaen Vercauter Vincent de Pape Gelain de Coorebyter	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 66
16/10/1664	Lieven de Mey Jaecques Wauters	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 68

	Gelain de Coorebyter Lieven de Causmaecker Lieven Huyghe Christoffel Claeys Jan Speeckaert	
21/10/1665	Gelain de Coorebyter Vincent van Heulendonck Lieven de Causmaecker Lieven Huyghe fs Christiaen Christoffel Claeys Jan Speeckaert Pauwel Luck	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 68
25/10/1666	Gelain de Coorebyter Vincent van Heulendonck Francois Soetaert Vincent de Pape Pieter Cortvrient Pauwel Luck Jaecques Speeckaert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 68
06/12/1667	Jo^r Arnaut Isebrant Jan van Dapel d'oude Francois Soetaert Vincent de Pape Adriaen Huyghe Pieter Cortvrient Jaecques Speeckaert	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 68
17/10/1668	Jo^r Arnaut Isebrant Jan van Dapel Adriaen Huyghe Adriaen Vercauter Jan Schollaert Joos Doppegieters Ryckaert van Hecke	(B) RAG, Fonds Kaprijke nr. 68

(*) Voor de jaren 1638 en 1639 zijn geen wetsvernieuwingen bewaard; de namen van de respectieve burgemeesters en schepenen werden gerecupereerd aan de hand van de ondertekeningen der *prochierekening*e.

Manslag in Middelburg

Hugo NOTTEBOOM

HET FAICT OF MISDRIJF

Op zondagnamiddag 30 augustus 1711, omstreeks drie uur, verlaat Hendrik Gersdorst *“de stede ende Graefschape van Middelburgh”*¹ om in Maldegem enkele zaken te regelen. Hendrik is pruikenmaker van beroep en telt verschillende Maldegemnaren onder zijn cliëntèle. Ook Jan De Groote en schepen Bertelomeus Gabij met zijn zoontje, profiteren van de dag des Heren om er eens uit te trekken. Schepen Gabij wil enkele kennissen in Ede bezoeken. Het gezelschap loopt op de Papendijk, oost van Middelburg. Als ze ongeveer honderd roeden ver zijn, reeds *“op den bodem van haere hooghmoghende d’heeren staten generael der Vereenigde Nederlanden”*, maar toch nog onder de jurisdictie van Middelburg, komen ze Antoon Van Heckenhaghe tegen. Antoon, 19 jaar oud, knecht bij de Middelburgse meesterschoenmaker Jan Dulster, heeft in Ede een paar schoenen afgeleverd en gaat naar huis.

Terwijl het gezelschap een praatje slaat, komt daar plots, ongeveer aan de put achter de Aardenburgse poort, een zekere Jozef Spieck aangelopen die de mannen enkel kennen ‘van zien’. Spieck loopt als een haas in de richting van Aardenburg waarbij hij wordt achternagezeten door Jacob Lensens, knecht of garde *“vande admotiateurs”*² *vande provinciale rechten in vlaenderen op spaenschen bodem* die de vluchter aanmaant te stoppen: *“Arrest! Arrest! Mort Dieu, staet!”* In zijn handen houdt Lensens een *ghespannen fusique* waarmee hij dreigt te schieten. Schepen Gabij, die ziet dat er iets ernstigs aan de hand is, roept Spieck toe: *“Loopt! Loopt!”*, waarop deze plots stilstaat, zich omkeert en antwoordt: *“Waerom soude ick loopen, ick ben hier op Staten bodem ende vrije aerde!”*

Voordat Lensens goed en wel weet wat er gebeurt, loopt Spieck naar hem en neemt hij de loop van het geweer vast om dit af te weren. Beide mannen gaan aan het vechten. Spieck krijgt wat stampen en roept: *“Scheet van mij! Scheet van mij!”*, ondertussen almaar aan het geweer trekkend. Pruikenmaker Hendrik loopt naar de worstelende mannen en

slaagt erin Lensens zijn geweer te ontfutselen. Nadat de ruziemakers wat *geappaiseerd* zijn, geeft Hendrik het geweer terug, *“ghepersuadeert dat partijen ghenoeghsaem waeren versoent.”* Maar pas heeft hij de rug gekeerd of daar begint het gekrakeel opnieuw. Hetzelfde scenario herhaalt zich, maar nu geeft Hendrik het geweer pas terug als Lensens *“hem ten dry stonden succesievelick belofde als heerelijcke man daarmede niet te sullen schieten.”* De vechters blijven nog wat discussiëren, tot Lensens Hendrik geruststelt: *“Gaet heen, ick en sal hem gheen quaet doen.”*

Lensens krijgt zijn geweer terug maar, *“contrarie aen sijne voorgaende belofte”*, gaat hij twee à drie stappen achteruit en *“heeft sijne fusique nieuwelicx ghespannen ende aengheleyt om te schieten”*. Spieck, ondertussen al een drietal roeden ver, wordt gewaar dat Lensens naar hem mikt waarop *“hij rasselycke te rugghe is ghekeert met intentie om hem Lenssens andermael in te loopen ende af te weiren sijne fusique, doch dat hij ghecommen sijnde eenighe weijnighe stappen van den voorseijden Lensens, hij Lensens lossende t’voorseyde sijn roer, heeft becommen eene schote in sijne borst.”* Spieck zakt in elkaar, rustend op de rechterarm.

De getuigen weten niet waar ze het hebben van alteratie. Eer ze er goed en wel van bekomen zijn, zien ze dat Lensens zijn slachtoffer verder afmaakt met een paar harde slagen van de kolf van zijn geweer, waardoor de ongelukkige plat ter aarde valt. Hendrik Gersdorst, schepen Gabij met zoontje, Jan De Groote en Antoon Van Heckenhaghe lopen naar het slachtoffer en zien dat hij stervende is *“hoe wel aen hem gheene wonde ofte bloet”* te zien zijn, maar enkel *“een stucxken vleesch ontrent sijn aensicht vande lichte ofte swaere levere”*, zo menen de mannen. Een kwartier later geeft de ongelukkige de geest.

De dader die meende *“t’evaderen over den gracht naer den cant van t’voorseyde Middelburgh”*, wordt door Hendrik Gersdorst achternagezeten en gevat, zijn geweer wordt hem afgenomen en hij wordt *“ghevangelick gheleijt terugghe naer de ghemelde stede van Middelburgh”* waar hij wordt overgeleverd in handen van baljuw Frans Bernard Vlieghe *“die hem voorder in bewaernisse heeft ghenomen.”*

Het spreekt vanzelf dat heel Middelburg die zondagnamiddag in rep en roer staat en dat de consternatie groot is. In Aardenburg en Sluis is men ondertussen ook op de hoogte van het *“faict vanden manslaggh”* op een van hun medeburgers, dergelijke zaken gaan blijkbaar als een lopend vuurtje. Baljuw Vlieghe van Middelburg neemt op maandag 31 augustus de verklaring van de verschillende getuigen op die nagenoeg eensluidend is.

WETTIGE ZELFVERDEDIGING?

Onmiddellijk na de feiten treedt een heel administratief apparaat in werking, het is merkwaardig hoe vlug informatie wordt doorgespeeld in

die tijd. Tussen 1 en 6 september worden er over deze zaak wel twintig brieven geschreven tussen Middelburg, Brugge, Brussel, Sluis en Gent.

De *admodiateurs* bijvoorbeeld, laten hun werknemer niet in de steek. Op 3 september komt brigadier Van Hecke naar Middelburg om te informeren hoe het met Lensens gesteld is en 's anderendaags is het de beurt aan brigadier Cornelis Provoost die een en ander bij zich heeft voor de *passient* die hij echter niet te zien krijgt. Geen nood, in Middelburg volgt een vertrouwensman (een advocaat?) de zaak op de voet. Blijkbaar kan die informant zonder problemen bij Lensens geraken, want in een brief aan diens werkgevers laat hij weten dat de gevangene "*d'heeren admodiateurs grootelckx bedanckende is over de goede zorghe inde welke hij dheeren versouckt de continuatie, hij en zal niet mancquieren van particuliereelick voor dheeren te bidden*".

Door al deze steun krijgt Lensens enige moed en hij denkt zelfs gratie te zullen krijgen. Het onderzoek wijst inderdaad uit dat de baljuw op het slachtoffer *eene sack pistolle* aantrof, waardoor aangetoond werd dat Spieck helemaal geen goede bedoelingen had en dat hij van plan was geweest terug te schieten "*in dien hy het schoon ghevonden hadde*". Daarbij bezat Spieck geen wapenvergunning. Allemaal verzachtende omstandigheden voor Lensens.

Het is natuurlijk de vraag of de heren van Middelburg dit wel zouden vermelden in hun proces-verbaal. In elk geval, in de plaats dat Lensens reeds de week na de feiten zou terechtstaan, kon dit nu wat langer aanslepen. Aan dit uitstel was echter ook een nadeel verbonden. Middelburg kon namelijk onder druk worden gezet door Sluis, waardoor men de gevangene misschien zou moeten uitleveren.

De informant uit Middelburg belooft de *admodiateurs* nauwkeurig op de hoogte houden van de evolutie van de affaire. Hij geeft hen de raad, mocht de zaak toch "*naer dheeren staeten gaen*" - wat God verhoede - "*van te sien eenighe vrienden te maecken*" in Sluis, men wist immers maar nooit.

NOG MEER GEVANGENEN

Daar Middelburg over geen gevangenis beschikt, wordt Jacob Lensens in verzekerde bewaring gehouden in een herberg waar hij bewaakt wordt door vier à vijf officieren. Er wordt gepolst naar zijn ware identiteit, het blijkt inderdaad een officier te zijn die de grens tussen de Vereenigde Provinciën en de Spaanse Nederlanden in het oog moest houden. Hij werkt onder het gezag van *commijs*³ Stefaan De Clercq, "*op den post van hoecke, ontrent het fort van St. Donaes*".

De kosten van zijn 'verblijf' in de herberg - drank, eten, bewaking, overnachtingen, enz. - moet Lensens zelf betalen. Op dinsdag 1 september dient hij een verzoekschrift in bij de Raad van Vlaanderen waarin hij

vraagt, “om te eviteren overgrootte expresse en inutile kosten” overgebracht te worden “onder goede hoede ende wel bewaert” naar de gevangenis in Brugge of in Gent. De Raad van Vlaanderen gaat akkoord met de overbrenging naar Brugge en geeft bevel aan de Middelburgse baljuw en aan iedereen die het aangaat, de deurwaarder met zijn officieren geen strobreed in de weg te leggen als ze Lensens komen halen. Een boete van honderd gulden hangt hen boven het hoofd.

Lensens vraagt zijn overplaatsing niet uitsluitend omwille van de kosten, hij vreest namelijk dat hij zal worden uitgeleverd aan de Verenigde Provinciën, daar de feiten gebeurd zijn “op den bodem van haere hooch moghende heeren Staeten Generael der geunieerde provincien”, weliswaar nog onder de “jurisdictie van onsen Graefschepen”, maar toch. De magistraat van Sluis vraagt nagenoeg onmiddellijk een relaas van de feiten en verzoekt (eist...) “den criminelen in alle securiteyt te bewaeren ende ten spoedigste doendelick naer bevindt van saecken, sonder uytstel over hem behoorelicke justitie te doen ende bij aldien UE den ghedetineerden aen ons, als treckende misen⁴ van justitie, wilt overleveren om bij ons te worden recht ghedaen.” Wel gaat men ermee akkoord dat eerst voldaan wordt aan de gewoonten van Middelburg, maar eens dat is gebeurd, wordt Lensens in Sluis verwacht.

Middelburg denkt er niet aan, onder druk van Sluis, maar ook omdat het tegen het gewoonterecht indruist, Lensens uit Middelburg te laten vetrekken. De heren van de Raad van Vlaanderen zijn daar erg verwonderd over, zij hadden namelijk advies ingewonnen bij “*deputez des ecclesiastiques et Membres de flandres*” waaruit blijkt dat niets de overbrenging van de gevangene naar Brugge in de weg staat. De raadsheren de la Faille en Delacourt ordonneren de overbrenging, dreigen met een boete, eisen binnen de vierentwintig uur uitleg, vragen “zonder uytstel over te senden de informatien met een gheraisonnert advijs om ghesien te worden by de Majesteijt, niets helpt. In Middelburg blijven ze op het standpunt dat Lensens ter plaatse moet blijven tot alles juridisch in orde is. Ze wijzen er daarbij uitdrukkelijk op “dat Schepenen vande selve graefschepen op den bodem van haere hoogmoghende de Staeten Generael der Vereenighde nederlanden uytdruckelyck hebben gheprotesteert iegens de voorschreven oversendijn”.

Deurwaarder Du Werchin begeeft zich, samen met diverse assistenten op 12 september vanuit Gent naar Middelburg om de dader *pede ligato* over te brengen naar de *ciperagie* van Brugge. Alle deuren en vensters van de kamer waar de gedetineerde wordt vastgehouden, zijn gesloten en dus begeeft de deurwaarder zich met zijn gevolg zich naar de woning van baljuw Vlieghe die niet thuis is. Zijn vrouw verklaart dat hij naar Gent is. Een poosje later arriveert Vlieghe dan toch, men had hem verwittigd van de komst van Du Werchin. De baljuw was waarschijnlijk helemaal niet naar Gent, zijn plotselinge aanwezigheid is immers onverklaarbaar. De deurwaarder leest het bevelschrift voor waarna hij het aan de baljuw overhandigt en hem verzoekt Lensens te gaan halen. De deur-

waarder vraagt daarbij bijstand van de Middelburgse officieren en de baljuw zal achteraf een gedetailleerd proces-verbaal krijgen met daarin een omstandig relaas van de uitlevering van de gedetineerde.

De baljuw verklaart echter dat hij Lensens onmogelijk kan laten gaan, daar de magistraat van Sluis de burgemeester en schepenen van Middelburg ten stelligste verbod Lensens naar een andere plaats te laten overbrengen. De baljuw voegt er nog aan toe dat hij afhangt van zowel Sluis als van *Sijne Majesteyt*, het zou wel eens kunnen dat "*hij sulcx doende deselve hen soudén ruïneren*". Daarop laat de baljuw burgemeester Keselaere en schepenen Hanssens halen. De deurwaarder verzocht hen tot drie, vier keer, de gevangene uit te leveren, hij leest nog maar eens het bevel voor, legt de nadruk op de zware boete die hen boven het hoofd hangt, het helpt allemaal geen zier, de heren van Middelburg hebben "*gedaen eenpaerelyck gelyck refus*". Du Werchin zegt dat er hem dan niets anders opzit dan hen vanwege de majesteit aan te houden "*ten eynde sylieden soudén hebben te obedieren ende reverenderen*". De Middelburgse bestuurders blijven halsstarrig en verklaren voor de zoveelste keer dat zij niet kunnen of willen toegeven, "*het coste wat het wilde*". Terwijl de discussie in Middelburg almaar heftiger verloopt, reed een officier te vierklauwens naar Sluis om de magistraat aldaar op de hoogte te brengen van datgene wat zich in Middelburg afspeelt.

Terwijl de discussie nog aan gang is, komt de officier terug uit Sluis met een brief waarin verzocht wordt de gevangene over te leveren in handen van baljuw Swancke "*om alhier in sequestratie by ons ghebracht te worden terwyl wy tegemoet sien dat by faute van overleveringhe den selven gevanghene wel lichtelick uyt handen van de justitie mochte commen te eschaperen en ul daer door in een onverantwoordelick laborent⁵ ghe-raecken ende quarant jegens elck en een leghelick*".

Ten einde raad vordert de deurwaarder een kar op om de baljuw, burgemeester en schepenen gevangelijk naar Gent over te brengen. Nog een laatste maal vraagt hij het drietal of ze Lensens ja dan neen gaan uitleveren, waarop opnieuw en met veel overtuiging, negatief wordt geantwoord. De mannen worden op de kar gebonden en gevangelijk naar Eeklo gevoerd waar de nacht wordt doorgebracht. Op dertien september arriveert het gezelschap in Gent waar het drietal *gerecomandeert* wordt in herberg De Lelie, een *huijs van taire*, in plaats van in de gevangenis. Ze worden bewaakt door de assistenten van de deurwaarder en het wordt hen ten strengste verboden de herberg te verlaten, behalve als zij daarvoor de toelating zouden krijgen.

De hele affaire zit de heren van de Raad van Vlaanderen duidelijk dwars. Ze brengen de *Messengnieurs* in Brussel op de hoogte van de weigering van de Middelburgse magistraat om Lensens te laten overbrengen naar Brugge en hun daaropvolgende gevangenneming daar hun "*défence vlent à choquer ouvertement l'authorité de sa majesté*". Er wordt ook een schrijven van Sluis bijgevoegd "*portant défense de ne déferera*

aucun estat ou surséance qui se pourroit accorder même quand elle serait emannée par vos Excellences"

MIDDELBURG IN HET VERWEER

De drie aangehouden Middelburgse bestuurders verklaren hun houding in een brief *"Aen hooghe ende moghende heeren vanden raede in desselfs Vlaenderen"*. Ze wijzen er op dat het graafschap Middelburg bij de limiet-scheiding in twee werd verdeeld: een deel ressorteert onder de *souvereyniteyt van de Majesteyt*, het ander deel ligt op de *"bodem van dhoogmoghende heeren staeten generael der vereenigde provincien"*. De magistraat van het graafschap wordt in overleg samengesteld uit personen *"residerende onder beyde de ghehoorsaemheden"*. Zowel het Brugse Vrije als het Vrije van Sluis behandelen, in de beste verstandhouding, alle mogelijke rechtszaken en kleine en grotere overtredingen. Men houdt zich daarbij strikt aan de *"wederzydsche concordantien ende decreten van ouden tyden tot nu toe sonder difficulteyt"*.

Van zowel de Raad van Vlaanderen als van het Vrije van Sluis ontving men brieven met informatie over datgene wat de wet van Middelburg te doen stond. Het ligt echter niet in de macht van Middelburg om in deze zaak een beslissing te nemen. Hoe zou immers een conflict *"van jurisdictie tusschen de Majesteyt ende dhooghmoghende heeren staeten"* kunnen beslecht worden door een plaatselijke vierschaar? Het is materie die het plaatselijke overstijgt *"en die soude raecken de souveyniteyt"*. Het is niet Middelburg dat kan of mag beslissen wat er met Lensens dient te gebeuren, maar wel de hogere overheid van beide landen.

De drie 'gevangenen' menen dan ook dat ze geheel ten onrechte naar Gent werden overgebracht en ze vragen dan ook *"hemlieden volcommen te slaecken de selve supplianten van detentie"*. De heren van de Raad van Vlaanderen nemen het wijze besluit de Middelburgse gevangenen vrij te laten, op voorwaarde echter dat ze Lensens *in goede egthenisse* zullen houden en alle *vijthaelinghe* beletten, zoniet zullen ze zich te verantwoorden hebben en op passende wijze bestraft worden.

SLUIS VERONTWAARDIGD

In Sluis reageert men verontwaardigd over de gevangenneming van de baljuw, burgemeester en schepen van Middelburg. Het graafschap komt daardoor in een soort juridisch vacuüm terecht, de aangehouden kunnen hun ambt niet meer uitoefenen en *"de justitie is door het ghevanghelyck weghvoeren nu gheel ende al gestremt ende buyten haer cracht ghestelt"*. Er moet immers recht gesproken worden *"door de gansche weth op haer naem"*. En, alluderend op de bemoeienissen van Brussel, wordt er nog aan toegevoegd dat de vierschaar van Middelburg volledig onafhankelijk opereert *"sonder te moghen ghehoorsaemen aende"*

bevelen van eenigh ander souverajin". In Sluis vreest men dat Lensens toch nog zal overgebracht worden naar een andere stad, "*op een vremd territoir buyten de souverijnneteijt van haere hooghmoghende ende alsoo de selve justitie werden ontrocken*". Voor alle zekerheid wordt een notaris naar Middelburg gestuurd om aan de resterende leden van de wet duidelijk te maken dat het voor Sluis *ondraeghelyck* zou zijn zo Lensens niet door hen zou kunnen veroordeeld worden. Daarom moet Middelburg er voor zorgen dat de gevangene alleszins ter plaatse blijft en het zal niet geduld worden dat hij overgedragen wordt aan de Raad van Vlaanderen. Het zou nog beter zijn "*op dat den gedetineerden niet connen te echaperen ter meerder securiteyt den selven te doen brenghen op staten bodem*" waar hij in verzekerde bewaring "*sal worden gebracht ten haeren steene*" en er geen ontsnapping mogelijk is. Dit wordt allemaal beslist op 13 september 1711 in de raadskamer van Sluis en wordt door notaris De Munck nog dezelfde dag overhandigd "*aen vijf schepenen mits de apprehensie*⁶ *van den heer bailliu, burchmeestere ende den schepen Jan Hanssen*".

Hoe het verder met Lensens is vergaan, is ons jammer genoeg niet bekend. Waarschijnlijk is de man er met een lichte straf vanaf gekomen gezien de invloed van zijn werkgevers die nauwkeurig op de hoogte werden gehouden van de evolutie van de zaak. Verschillende brievenetrokken 'per express' naar "*Mijnheer Audenrogghe admodiateur vande provinciale Rechten van Vlaenderen, cito dobbel port tot desen avond bestelt...*" Dat Lensens niet aan Sluis werd uitgeleverd is zo goed als zeker, de wet aldaar beperkt zich tot enkele dreigementen, een goed nabuurschap zal zeker niet verkwanseld worden door de zaak te laten escaleren. Desondanks zorgde dit grensincident toch voor de nodige commotie en werd een heel administratief apparaat in werking gesteld waarvan de efficiëntie en de snelheid ons bijzonder verwonderen, gezien de beperkte verkeersmogelijkheden die tijd.

NOTEN

1. Het hele dossier van deze zaak, behalve de uitspraak, bevindt zich in RAG, Raad van Vlaanderen, 136.
2. *Admodiateurs* zijn pachters, hier in dit geval van de provinciale rechten.
3. Een *commies* is een persoon aan wie de overheid een deel van zijn taak overdraagt; meestal zijn het belastingambtenaren.
4. De gevangene dient zelf in te staan voor zijn levensonderhoud, de bewaking echter valt ten laste van zowel Middelburg als Sluis, dus meent men in Sluis het recht te hebben de aangehoudene ook te veroordelen.
5. Bedoeld wordt dat die van Middelburg zich in een justitieel labirint zullen werken.
6. Apprehensie is gevangenneming, arrestatie.

Charles Joseph De Grave en de zoektocht naar Atlantis

HUGO NOTTEBOOM

DE FAMILIE DE GRAVE IN AALTER EN URSEL

Op 24 oktober 1736 wordt te Ursel in het gezin van Jan De Grave en Regina Verstraete zoon Carolus Josephus geboren¹.

Jan De Grave, geboren in 1700 en overleden in 1780, wordt in 1727 griffier van Ursel en weet zich in enkele decennia op te werken tot een van de rijkste en meest geziene notabelen uit het Meetjesland. De familie De Grave is een beetje te vergelijken met andere 18de-eeuwse ambtenarenfamilies zoals Zoetaert, Pecksteen, De Smet en andere.

Op 18 juli 1666 huwt Gillis De Grave te Aalter met Gerarda Mauers. Vanwaar Gillis afkomstig was, konden we niet achterhalen. In 1670, 1676 en 1683 is hij pachter van het marktschip dat tussen Aalter en Gent vaart en van 1674 tot 1676 is Gillis schepen van de heerlijkheid Woeste. Hij overlijdt waarschijnlijk eind 1696 want zijn weduwe hertrouwt op 27 november 1697 met Jacob van Zevecote. In 1698 wordt een staat van goed opgesteld waarvan Gerarda Mauers *houderigge* is over haar minderjarige kinderen.

Joris De Grave, zoon van Gillis, raakt al wat meer ingeburgerd in Aalter dan zijn vader. Hij wordt te Aalter geboren op 4 april 1672 en overlijdt er op 10 maart 1737. In 1694 huwt hij te Ursel met Anna Martens waarmee de latere link met Ursel gelegd is. Van juli 1705 tot januari 1707 is Joris baljuw van het Land van de Woestijne en van 1715 tot aan zijn overlijden zien we hem afwisselend in de functie van baljuw van de heerlijkheden Woeste en Weibroek, Schoonberge, Walle en Venakker. Andere leden van de familie nemen in andere heerlijkheden ook het baljuwschap waar. Joris is verschillende jaren belastingsontvanger van Aalter. Dat gaat niet zonder moeilijkheden, want hij is herhaaldelijk te laat met het betalen van de belastingen in Gent en wordt om die reden in 1707 en 1709 een tijdlang gevangen gehouden in het Gravenkasteel. Joris is ook kapelmeester van de Sint-Corneliusgilde in Aalter en zoals het past voor een voorname familie wordt zoon Pieter Jacobus naar het Gentse semi-

A.D. 64 by den Secretaris te Rotterdam
overgevoerd. Die de Goudguldigheid van de
Staat met een Reest van 1000000000
continen ten overtuiging heeft, men zal
niet aan de presentatie, voor
de

J. H. De Graeven

De Grave

J. J. De Groot

1760

Livine Roubant

Garland L. V. Zandt

Handtekeningen van de kinderen de Grave op de staat van goet van hun vader, griffier Jan de Grave.

narie gezonden. Om de kosten te betalen, hypothekeert zijn vader een van zijn eigendommen met een jaarlijkse rente van 200 gulden. Het betreft zijn *“schoon huys ende brauwerije ghenaeemt de Swaene met schuere, peirdestal, bacheete ende steenen brouwput”* dat in 1700 werd aangekocht, maar waar hij al langer woonde.

De kinderen van griffier Jan de Grave

Jan, een van de kinderen van Joris, wordt te Aalter geboren op 14 mei 1700 en overlijdt te Ursel op 30 december 1786. Jan huwt op 20 december 1724 *“daeghs voor st Thomas Dagh”* in de Sint-Amanduskapel te Brugge met Regina Verstraete, dochter van Isaak en Johanna Dujardin, die op 13 september 1756 overlijdt. Er wordt een huwelijkscontract afgesloten voor pastoor Bierblock uit Loppem, maar daar het echtpaar vlug kinderen heeft, vervallen nagenoeg alle bepalingen uit dit contract.

Jan de Grave en Regina Verstraete krijgen volgende kinderen:

- Johanna Maria
zij huwt op Sint-Andriesdag 1751 met Jacobus van Beveren uit Gent, ze krijgt bij die gelegenheid 124-22-2 p. gr. van haar ouders. In 1760 is Johanna Maria overleden, *“achterlaetend vyf kinderen daer van twee gestorven syn.”*
- Emmanuel Andreas,
advocaat in de Raad van Vlaanderen en (in 1777) griffier van het Land van Waas.
- Francisca Regina,
geboren in 1735. Ze wordt begijn in het Groot Begijnhof of Sint-Elisabethsbegijnhof te Gent. Bij haar intrede dient vader de Grave 66-13-4 p. gr. te betalen voor intredekosten.
- **Charles Joseph**
- Jan Francies,
geboren in 1737. Jan Francies de Grave loopt van 1750 tot 1752 school bij de paters recolleten in Eeklo. In 1764 wordt hij door Albert Wouters, heer van Oostwinkel, aangesteld als baljuw *“door goet rapport aen ons ghedaen ende syn capaciteyt hebbend hem gheconsenteert ende geoffereert onse baillinage vande voorseyde prochie”*². Ook in 1773 en in 1791 legt hij in Oostwinkel de eed af als baljuw. Op 30 januari 1796 wordt het baljuwschap afgeschaft en alle *“acten van police, placcaeten, kercgheboden”* enz., worden voortaan uitgevoerd door diegenen die aangesteld zijn door *“de commissarissen der Fransche Republique tot Brussel”*³. In 1767 volgt Jan Francies zijn vader op als griffier van Ursel; in 1770 is hij ook baljuw van de heerlijkheid Schoonberge.
- Dionisius Jacobus,
geboren in 1739, *canoniq regulier (ctivelyk doodt)* in het klooster van Melle. In 1787 wordt hij vermeld als *“gesubprtmeerden religieus van het klooster van Melle”*. Hij wordt handelaar en houdt zich voornamelijk bezig met import en export van de meest verschillende goederen: linnen, indigo,

LIVRE BLANC

O U

REVOLUTION

G O R D U N E.

*Ut imperium evertant , libertatem præferunt :
Si perverterint , libertatem ipsam aggredientur.*

TACITUS Lib. 16. N°. XXII. Annal.

M. D. C. C. X C.

Titelblad van het Livre Blanc waarin de spot wordt gedreven met de Grave.

jenever, wijn, thee, enz. Blijkbaar was de continentale blokkade toch niet zo waterdicht, want er worden goede zaken gedaan met Londen. Dionisius verblijft dikwijls in Ursel, zijn zaken beredert hij vanuit zijn hotel aan de Veldstraat, hij woont in zijn buitenverblijf in Mariakerke⁴.

- Monica Angelina

overlijdt in september 1758 in het klooster van de Ursulinen in Tourcoing.

- Brigitta Françoise,

geboren in 1742, overlijdt op 20 december 1772. Brigitte studeert Frans in een Rijselse school. Ze huwt met notaris Livinus le Begue *den Jonghsten*, baljuw van Kluizen en Balen bij wie ze zes kinderen heeft. Charles Joseph wordt na haar overlijden aangesteld als voogd over de kinderen van zijn zus.

Jan de Grave laat zijn kinderen allemaal studeren, een teken van welstand maar ook van vooruitziendheid. Voor de meisjes betekent dit in hoofdzaak dat ze Frans leren, wat de kans op 'n voordelig huwelijk aanzienlijk doet toenemen. Op het platteland begint het al van vroeg in de 18de eeuw bon ton te worden Frans te spreken, vandaar dat de griffier niet alleen zoon Jan Francies maar ook zijn dochters naar Rijsel stuurt. Griffier de Grave is niet al te haastig met het betalen van het kostgeld van een van zijn dochters, want als hij daarover een briefje krijgt, antwoordt hij:

"Dochter,

Sondag den 4den ougste houde ik kermesse. Indien 't u tot ryssel verveelt is ende gheen profyt kondt doen, kont met al u bagagie wederkeren ende de kermesse bywoonen, doch kont ontrent doen ende laeten dat u best profitabel is. Indien u blyft continueren voor 't geheel jaer, sal de ses maenden tafelkosten maer afsenden in 't eynde van 't jaer...Alhier is niet particuliers voorghevallen. Recommandere u de Ghodtsvruchtigheyt ende neirsticheyt. Wordt van ons allen gegroet en blyve, dochter u seer geneghen vader."

Dochterlief is echter niet tevreden met vaders antwoord, ze vreest dat men er haar zal op aankijken dat het kostgeld niet wordt betaald. Ze doet beroep op haar broer Jan Francies, die ook in Rijsel verblijft en vrij veel invloed heeft op zijn vader, en vraagt hem bij haar vader aan te dringen het kostgeld zo vlug als mogelijk te betalen.

Een welstellend griffier

Jan De Grave kent - via zijn vader - al een beetje het klappen van de administratieve zweep als hij in 1727 griffier wordt van Ursel. De aanstelling van de griffier gebeurt door de hertog van Ursel. Ambten als baljuw en griffier worden niet meer zomaar aan de een of andere landbouwer toegewezen zoals dat voordien wel eens het geval was. Gegadigden dienen niet alleen te beschikken over serieuze financiële

mogelijkheden, ook wordt hun curriculum uitgevlooid op hun administratieve en juridische kennis. Immers, hoe bekwamer de personen zijn die ze benoemen, des te zekerder de heren zijn dat hun zaken goed zullen worden beheerd en dat ze zich geen financiële zorgen hoeven te maken over hun inkomsten. Jan is niet alleen griffier van Ursel, hij is ook baljuw van verschillende heerlijkheden, maar bijvoorbeeld ook 18 jaar baljuw van Zomergem, van 1738 tot 1756⁵.

Bijna onmiddellijk na zijn benoeming in 1727 koopt de kersverse griffier in Ursel het oude ambachtshuis, zuid naast de kerk, dat hij laat verbouwen tot een voorname burgerwoning. Het jaar daarop pacht hij van Konrad Albert, hertog van Ursel, alle inkomsten van de heerlijkheden van Ursel, Wessegem en Knesselare. Hij dient daarvoor 9000 gulden te betalen, en dat brengt Jan tijdelijk in financiële moeilijkheden. Herhaaldelijk laat hij de hertog weten dat de slechte tijd er de oorzaak van is dat hij niet kan betalen en ook klaagt hij er steen en been over dat

Den feloenen Raedsheer DE GRAVE.

Fantasteportret van Charles Joseph de Grave uit de Print Cronike van Vlaenderen.

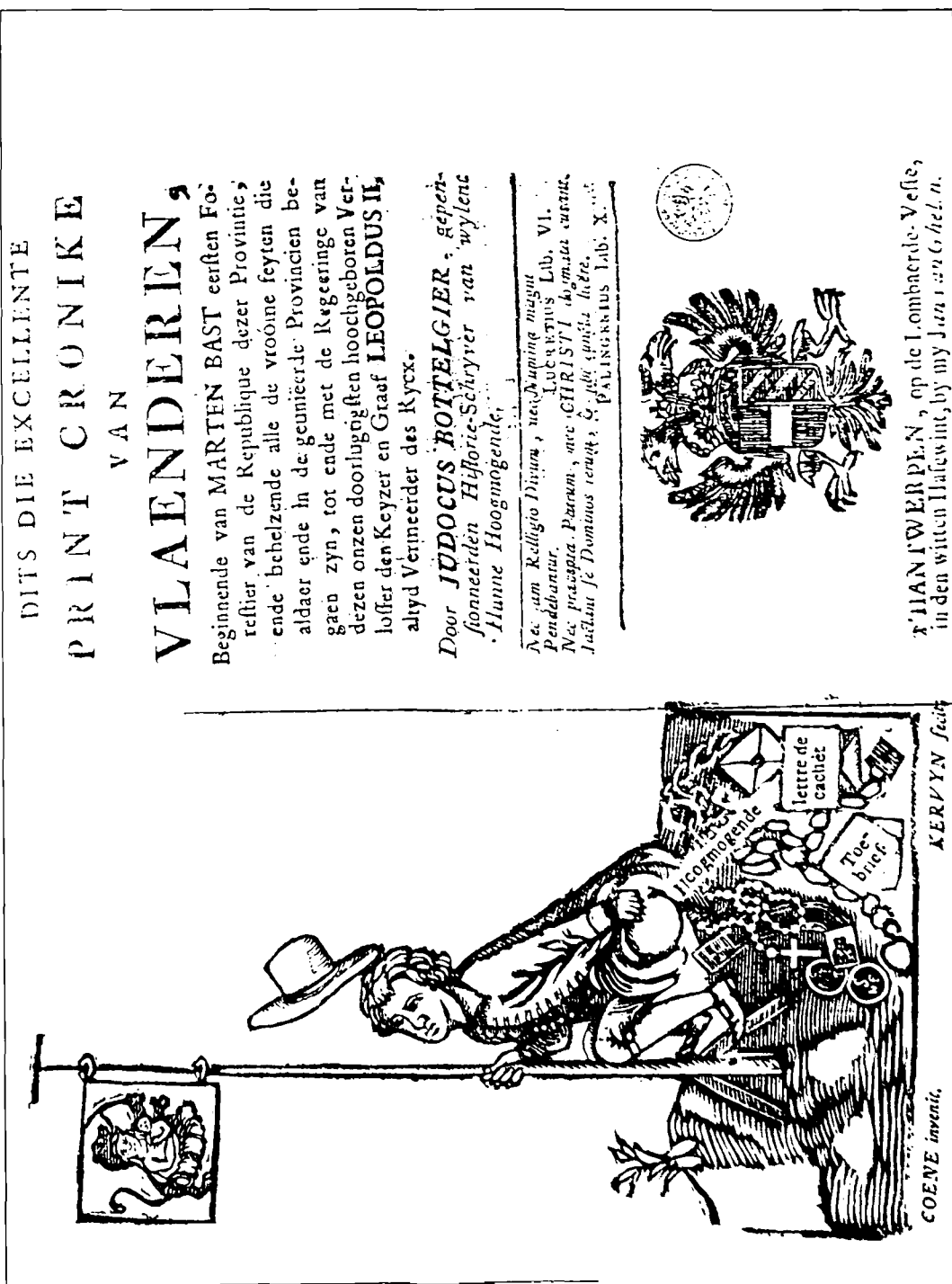
er nog andere heren heerlijke rechten laten gelden op Ursel waardoor zijn inkomsten verminderen. Bijvoorbeeld beweert Walckiers, heer van Oostwinkel, het jachtrecht te bezitten in Ursel. Er zijn problemen met de Urselse pastoor die de schepenbank verwijderd uit het koor van de kerk waardoor de baljuw, zo meent hij, macht en aanzien verliest. De baljuw wil voor de kerk een schandpaal oprichten die er volgens hem meer dan nodig is in Ursel. De uniformen van zijn drie officieren zijn dringend aan vervanging toe. De hertog van Ursel is het geklaag van zijn Urselse griffier vlug beu, want hij laat de Grave korzelig weten dat alles voortaan moet geregeld worden met zijn zaakwaarnemer. Zolang de Grave betaalt, is alles goed.

Stilaan raakt de griffier er bovenop. In 1750 neemt hij het Koningsgoed te Ursel en het Prinsengoed te Knesselare in cijnspacht, in 1761 is het hem zelfs financieel mogelijk de hoeven te kopen. Hij laat de pacht van de heerlijke rechten vallen en geeft zijn ontslag als griffier in het voordeel van zijn zoon Jan Francies.

Op 13 december 1756 overlijdt Regina Verstraete en uit de staat van goed die pas vier jaar later, op 7 augustus 1760, wordt opgesteld, wordt duidelijk dat de Grave bij de grootgrondbezitters en de rijke mensen van Ursel kan worden gerekend. Zijn overleden echtgenote bezat te Loppem de heerlijkheid van den Nieuwen, 45 gemeten bos, waarvan vier gemeten allodiaal in het grote Tillegembos, een heerlijkheid van de Burg van Brugge, drie vierden van *den hoyevaer*, een korenwindmolen in Koekelare en nog een rente van 304-4-1 wisselgeld ten laste van de heerlijkheid van den Hondschen in Loppem.

De eigendommen en gronden die het echtpaar tijdens hun huwelijk verwerft, zijn indrukwekkend:

- het reeds vermelde *ghysel ofte wethuys* waarvan de pastoor een twaalf-tal roeden in cijnspacht heeft in ruil voor het celebreren van een zielmis voor de parochianen;
- de herberg Den Grooten Leopoldus, het huidige wethuis van de parochie waarop een lijfrente van 8 p.par. rust tot voordeel van Francisca, begijn in Gent;
- een kleine hofstede aan de Kapellestraat met het achterliggende land;
- een oud hofstedeken aan het Eikelstraatje (nu een boombos);
- een geruïneerd hofstedeken in Onderdale;
- een hofstede met boomgaard en land op Wulfsberge;
- een hofstede met land in Aalter, een leen van het leenhof van Biesen, meersen (38 gemeten, gekocht van Ignatius van Maldeghem);
- twee hofsteden, met een oppervlakte van 250 gemeten, voor 99 jaar in cijnspacht gehouden voor 41-8-0, later werden deze twee hofsteden gekocht;
- tientallen partijen land, bossen en meersen in Ursel 't Vrije, Ursel 't Gentse, Wessegem, Knesselare en Aalter. Het overgrote deel ervan wordt gebruikt voor het kweken van bomen: eiken, *boucknotten*, beuken, enz.
- meersen en allodiaal land in Ruiselede, enz.

Titelblad van de Excellente Print-Cronike die nagenoeg onmiddellijk na verschijnen
verboden werd.

De waarde van het plantgoed, de jonge boompjes en het tailliehout van de bossen in Ursel en omgeving en in Tillegem wordt op meer dan 1750 pond geschat.

Bij dit alles dienen nog de inkomsten van renten en obligaties te worden toegevoegd, de griffier leent soms vrij grote bedragen aan particulieren, maar ook bijvoorbeeld aan de magistraat van Ursel als die in moeilijkheden zit door de kosten die doortrekkende troepen met zich meebrengen. Naast de meubelen bevinden er zich in het sterfhuis nog heel wat andere kostbaarheden: zilveren lepels en vorken, juwelen, een diamanten ring, schilderijen en boeken.

In 1767 doet Jan de Grave vrijwillig afstand van het griffierschap ten voordele van zijn zoon Jan Francies. Hij houdt zich gedurende zijn verdere leven voornamelijk bezig met de planterij, doorheen heel de streek worden jonge bomen van hem verkocht voor de aanleg van nieuwe bossen, om parken en tuinen te verfraaien, maar ook om wegen af te zomen.

Op 1 mei 1772 stelt de gewezen griffier zijn testament op, misschien voelt hij zich niet al te best. Hij beveelt zijn ziel *“in de goede bermhertige genade van godt, biddende de alderheijligste maegt ende moeder godtsn mijnen h. Engel bewaerder, mijnen h. patroon en t’geheel heijligh hemels geselschap mijne voorsprekers te wesen.”* In Ursel moeten honderd requiemmissen worden gecelebreerd, indien de pastoor en de onderpastoor weigeren moeten de missen door de paters recollecten uit Eeklo worden gedaan. Men moet weten dat de Grave op niet al te goede voet leeft met de pastoor en de onderpastoor. De pastoor had hij beschuldigd van houtdiefstal, van machtsmisbruik en meer andere zaken en met de benoeming van de onderpastoor en de invulling van zijn functie ging het ook fout, eindeloze disputen waren er het gevolg van. Het minste wat men van griffier de Grave kan zeggen is dat het een doordrijver was en zijn functie stipt uitvoerde, zonder aanzien des persoons. Schrijft hij immers niet dat hij *“actuelick bemint ende gevreesst wordt van het ghemeynte”*?⁶ Ook zoon Dionisius moet in Melle honderd missen lezen. De griffier wil begraven worden in de kerk, bij het graf van zijn vrouw *“met de minst weireldlijksche prachtigheijt dat het volgens de wetten doendelijck is”*. Er zal een mooie marmeren zerk moeten worden gemaakt die in het koor van de kerk moet geplaatst worden, tegen de schepenbank, aan de zitplaats van de burgemeester, *“met dordinaire inscriptie van ons heijde overlijden”*⁷.

Verder bepaalt de griffier dat zijn klederen moeten verdeeld worden onder de armen, bepaalt hij welke bedragen aan zijn huispersoneel gegeven moeten worden en geeft hij nauwkeurige richtlijnen over het verloop van zijn uitvaart. Zijn zakhorloge schenkt hij aan zijn petekind, Jan le Begue, maar het jongetje overlijdt vóór zijn grootvader. Interessant is ook dat we dankzij het testament weten dat Jan de Grave het veldkruis liet oprichten op de grens tussen Ursel en Oostwinkel: *“het kruijs met het*

beeldt van christus door my gestelt op de straete van oostwynckel velt, nu bosch". Hij wil dat dit kruis door zijn kinderen en nakomelingen eeuwig zal onderhouden worden "*in goeden staet t'sy tot reparatie ofte restauratie*". Voor dit doel belast hij twee stukken land op Wulfsberge, ongeveer 750 roeden groot. Na het overlijden van de griffier wordt deze clausule uit testament geroyeerd als in tegenspraak met de plakaten die eeuwige fundaties verbieden⁸.

Als Jan op 31 december 1787 op zeer gezegende leeftijd overlijdt, wordt een staat van goed opgemaakt door zijn zoon Jan Francies, "*actuelen griffier in Ursel*". Daaruit blijkt dat alle onroerende goederen reeds in december 1784 waren verdeeld, behalve de goederen die de overledene nog voor zichzelf hield; het Gijzelhuis, de Grote Leopoldus, landerijen en lenen, renten, enz. Samen met de inboedel van het huis (meubelen, zilver, *tourswyn ende ingrande*, enz.) wordt het bezit geschat op 1257-6-26 p. gr. Na aftrok van alle kosten (begrafenis, traktaties, giften aan armen, verkoop van de *hoyvaermolen*) blijft er nog netto 708-16.10.6 p. gr. te verdelen onder de kinderen.

Door het overlijden van Jan de Grave verdwijnt in Ursel een invloedrijk man. Zijn ambt van griffier, maar ook door zijn vele bezittingen, was hij een machtig man. Dikwijls worden tegen hem klachten ingediend, af en toe treedt hij nogal voortvarend op, maar... de wet wordt gerespecteerd in Ursel. Hij is bijzonder begaan met het lot van de armen: in barre tijden bezorgt hij hen een onderkomen, voedsel en *sargies*, zijn klederen moeten na zijn overlijden onder de armen worden verdeeld. Hij is loyaal tegenover de heren die hem in dienst nemen, maar laat zich door hen niet imponeren. Als er in 1741 een klacht wordt neergelegd en er gedreigd wordt hem af te zetten, dan kan de Grave enkel zijn eerlijkheid en loyaliteit aanvoeren. Hij vraagt - smeekt niet - "*van noch eenighe prolongatie te becommen*" want, zo schrijft hij "*ick en trachte maer als eerlick man myne kinderkens te queecken*" en ook: "*Mynheer, ick can Ul. Waerlick niet schryven hoe seer ick van het gemeijnte beclaeght worde ende hoedanich den ontvangher roelants onbemint is...*"⁹

Zoals we hierboven zagen, slaagt griffier de Grave slaagt er meer dan behoorlijk in zijn *kinderkens te queecken*. Een ervan, Charles Joseph de Grave, was wel een heel bijzonder en apart man.

CHARLES JOSEPH DE GRAVE

Charles Joseph¹⁰ wordt op 24 oktober 1736 te Ursel geboren en gedoopt: "*baptisavi Carolum Josephum filium Joannis de Grave et regina Verstraeten, conjugum, natum mane circa quartam, suscepterum Judocus Fr. de Grave et Maria Martens*"¹¹. Nadat hij school liep in Ursel en - waarschijnlijk - bij de recollecten in Eeklo, trekt hij naar de Leuvense universiteit. Hij studeert er filosofie, rechten taalkunde waarbij hij een voorkeur aan de dag legt voor talen die in het noorden van Europa wor-

den gesproken. Aan de universiteit laat hij zich opmerken door zijn schrander oordeel, zijn overtuigingsvermogen en zijn bedachtzaamheid. Zijn studies in Leuven worden *remarquables* genoemd.

Ingeburgerd in Gent

Na zijn studies wordt hij in Brugge aangesteld als raadpensionaris bij de magistraat aldaar. Hij woont slechts één vergadering bij en eens terug in Gent, dient hij per brief zijn ontslag in. Op 28 juli 1760, de Grave is dan 24 jaar, wordt hij advocaat bij de Raad van Vlaanderen. Vrij vlug wordt hij beschouwd als een eersterangs rechtsgeleerde en in het wereldje van advocaten en magistraten geniet hij eenieders achting door zijn onvolprezen kennis van het recht, zijn bijna religieus respect voor wetten en reglementen en voor zijn onkreukbaarheid. Door dit alles wordt hij in 1764 verkozen als raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, maar wegens zijn te jeugdige leeftijd ziet hij af van de benoeming.

De Grave vestigt zich definitief in Gent en in 1773 dient hij een verzoek in bij het stadsbestuur om ingeschreven te worden als poorter van de stad. Op 23 juni 1773 wordt hij met unanieme stemmen aldus *geannoté* en "*by acte van dispensatie van 24 july 1773 heeft meester Carel Josef de Grave voldaan aen de Concesse Caroline*"¹². In de vergadering van 21 juli 1773 van de schepenen van de Keure wordt hij eenparig aangeduid als 11de schepen in de plaats van de overleden Pieter de Looze. De Grave legt de vereiste eed af en neemt op 2 augustus 1773 voor het eerst deel aan een vergadering van het college. Advocaat de Grave behoort nu definitief deel tot de Gentse bourgeoisie.

Een bekwaam jurist

Als begin 1775 advocaat Helias overlijdt, raadsheer bij de Raad van Vlaanderen, wordt aan de regering gevraagd enkele boventallige raadsheren te benoemen daar men door het alsmaar aangroeiend aantal dossiers steeds meer achterop raakt en rechteloosheid dreigt. De regering gaat akkoord met de aanstelling van twee bijkomende raadsheren die echter geen salaris zullen ontvangen en die zich ook niet met de uiterlijke tekenen van de waardigheid van raadsheer zullen mogen bekleden. Op 17 mei 1775 worden de Grave en Maroux bij "*pluraliteit van voisen*" in de boventallige plaatsen aangesteld, de keizerin bevestigt hun aanstelling op 24 mei waarbij de Grave de opdracht krijgt zich bezig te houden met "*la direction des affaires économiques de cette ville*". Beiden leggen 's anderendaags de eed af. Als raadsheer De Vos op 17 december 1775 overlijdt, delen de twee *surnuméraires* zijn salaris en andere voordelen, pas in 1776 worden ze volwaardig raadsheer¹³.

In de raad van Vlaanderen ontpopt de Grave zich als een echte *workaholic*. Door zijn collega's worden hem de neteligste en delicaatste

CORPS LÉGISLATIF

CONSEIL DES ANCIENS.

O P I N I O N

DE C. J. DEGRAVE,

DEPUTÉ DU DÉPARTEMENT DE L'ESCAUT,

sur la liquidation de la dette des neuf départemens réunis.

Séance du 5 prairial an 6.

CITOYENS REPRÉSENTANS,

Je n'ai rien à opposer à une liquidation de la dette des neuf départemens réunis; personne plus que moi n'en desireroit voir la fin : mais quel que soit mon vœu à cet égard, et quelle que doive être ma répugnance à la voir rétrograder encore, je ne saurois donner

3 A

Titelblad van de toespraak die de Grave hield in de Conseil des Anciens.

juridische problemen doorgespeeld. Uit nagelaten handschriften blijkt hoe onderlegd hij was in zowel algemeen als gewoonterecht. Hij schrijft beschouwingen over de wetgeving in het Graafschap en de Staten van Vlaanderen; over de geestelijkheid en de bisschoppen; de adel, burgerij en het gemeen; het beste hoofd; verloving en huwelijk; wettige afstammelingen en bastaarden; minderjarigen en voogdijschap; testamenten, enz. Vooraleer edicten, reglementen of plakaten worden uitgevaardigd, wordt de Grave zeer dikwijls om advies gevraagd: de omvorming van religieuze orden tot congregaties (1781), het verbod tot begraven in kerken en kapellen (1785), over de boekhouding van de kerkfabrieken (1785), enz. Als Vlaamse edelen in 1782 een afvaardiging naar Wenen zenden om bij de keizer de restauratie van hun eeuwenoude prerogatieven bij koninklijke inhuldigingen te bepleiten, wordt hun verzoekschrift eerst voorgelegd aan de Grave. Graaf d'Hane de Leeuwerghem heeft het volste vertrouwen in de raadsheer: *"La justice qui vous dirige dans toutes vos rescriptions nous fait espérer que vous trouverez notre demande fondée en droit."* Hij ontpopt zich als een specialist in de stads- en gemeentelijke financiën en wordt aangesteld als auditeur van de rekeningen van de stad Gent. Kortom, advocaat de Grave wordt aanzien als een autoriteit, een *jurisconsulte* wiens advies en oordeel niet zomaar kunnen worden genegeerd.

Op 13 januari 1787 vaardigt keizer Jozef II een besluit uit waardoor de rechterlijke organisatie in de Oostenrijkse Nederlanden volledig wordt hervormd. In de plaats van de bestaande Raden of Hoven van Justitie komen er andere rechtbanken. Het overgrote deel van de raadsheren van de Raad van Vlaanderen wordt in de nieuwe organisatie opgenomen, of worden ter beschikking gesteld. De Grave neemt echter ontslag. Op verzoek van de Staten van Vlaanderen stelt hij nog het *Manifeste de la Province de Flandre* op dat aan de keizer wordt bezorgd. *"Sa dialectique surpassait celle d'Henri Vander Noot"*, schrijft Britz in zijn *Histoire de la jurisprudence et de la législation des Pays-Bas*.

Tussen al zijn drukke bezigheden door treedt Charles Joseph op 7 februari, bij het begin van het woelige jaar 1789, in het huwelijk met Françoise Catherine Kervyn, sinds 1786 weduwe van Jean Pierre Joseph Soetaert, griffier bij de Raad van Vlaanderen. Hun huwelijk blijft kinderloos. Het echtpaar woont in Sint-Denijs-Westrem aan de Kortrijkse steenweg, rechtover het kasteel Puttenhove, in een *"klene, fraaye woning, gebouwd als een steenrots"*¹⁴.

De Brabantse omwenteling

De Brabantse Omwenteling van 1789 is, naast nog andere oorzaken, een rechtstreeks gevolg van de hervormingsdrang van de Oostenrijkse keizer wiens visie op een nieuwe maatschappij in dit land nauwelijks of niet werd begrepen. De Grave werkt zich, nu als politicus, bij deze opstand erg in de kijker. Als raadsheer en lid van de Staten van

Vlaanderen, waarin hij de geestelijkheid, adel en bourgeoisie vertegenwoordigt, wordt hij door zijn collega's in januari 1789 als afgevaardigde naar het Soeverein Congres der Verenigde Belgische Provinciën gezonden, eerst in Brussel, en daarna naar Den Haag waar onderhandeld wordt met de Oostenrijkse minister Florent de Mercy d'Argenteau over de toekomst van de Oostenrijkse Nederlanden, echter zonder resultaat.

In november 1789 schrijft hij een verzoek over de Brabantse revolutie en als op 30 december 1789 in Gent een *Commission d'administration et d'affaires politiques* gevormd wordt onder de leiding van Martin Van de Velde, abt van Sint-Pieters, wordt de Grave er raadgevend pensionaris van. Tezelfdertijd wordt hij ook lid van het Oorlogscomité en van het Civiel Comité, twee afdelingen van het overkoepelende *Comité Général des Pays-Bas Unis*. Hij is in 1790 mederedacteur van het *Traité d'Union et établissement du Congrès souverain des Etats Belges* en ratificeert dit verdrag op 20 januari in Brussel. Samen met zijn collega, graaf Baillet-Gewes, wordt hij door het Soeverein Congres naar Namen gestuurd om er de nodige maatregelen te nemen voor de verdediging van de stad. Eind februari 1790 wordt hij door het Soeverein Congres aangesteld als hun vertegenwoordiger bij het hof van Berlijn.

Op 6 december 1790 worden de vijandelijkheden gestaakt en erkennen de Staten van Vlaanderen opnieuw de soevereiniteit van Oostenrijk. Uit officiële documenten blijkt duidelijk de invloed en het overwicht van de Grave op zijn collega's bij bijvoorbeeld de onderhandelingen in den Haag.

Daar de rust in het land, althans uiterlijk, is hersteld, biedt de Grave zijn ontslag aan als lid van de Staten van Vlaanderen: "*Comme je n'ai pris service aux Etats que dans le temps où la multitude d'affaires demandoit du secours pour l'expédition, et que l'intention du gouvernement est que tout rentre dans l'état où les choses se trouvoient au commencement de la révolution, je déclare me désister de la place de pensionnaire adjoint, qui m'a été conférée et qu.j'ai exercée jusqu'à ce jour.*" Mocht dit nodig zijn, kan men nog steeds een beroep doen op hem en hij geeft zijn collega's de raad vertrouwen te hebben "*dans les bontés de Sa Majesté et dans les intentions de son Excellence le Ministre. C'est le meilleur moyen pour en obtenir les heureux effets.*" Met de minister wordt graaf de Mercy-d'Argenteau bedoeld die de Grave reeds had ontmoet in den Haag.

Livre Blanc ou Révolution Gordune

Een reden voor het ontslag van de Grave is misschien wel dat hij in verschillende pamfletten hard wordt aangepakt en dat de draak met hem wordt gestoken. In het in 1790 anoniem uitgegeven pamflet *Livre Blanc ou Revolution Gordune*¹⁵ worden een viertal bladzijden gewijd aan

SAEMEN-SPRAEKE

TUSSCHEN D'HEEREN

DE GRAEVE,

CAIGNY,

DE BRABANDERE,

ENDE

VAN HULTHEM,

*Gedeputeerde tot het Wetgevende
Corps der fransche republieke.*

J A E R V.

Saemen-spraeke waarin de Grave pleit voor een zelfstandig België.

de Grave. Zijn kennis, wijsheid en eruditie worden geloofd, maar helaas, "*avec tout cela il n'a jamais fait de la vie que des bêtises.*" Hij is wel een succesvol advocaat, maar als reorganisator van de Gentse financiën en bestuur maakt hij er een zootje van, zijn enige bedoeling is baas te spelen over het College. Zijn "*humeur gringnar & tracacier*" maken hem zo hatelijk dat hij teruggestuurd wordt naar de Raad van Vlaanderen waar hij meent dat het ambt van procureur-generaal hem als een rijpe appel in de schoot zou vallen. Vanwege zijn schraapzucht en gierigheid grijpt hij echter naast de benoeming. Hij maakt dan kennis met graaf d'Asson met wiens hulp hij de *Princesse de Monmorancy* bedriegt en berooft. Verrijkt door het geld van de adellijke dame koopt hij zich een landgoed en houdt hij er een maîtresse op na. Na een poosje echter is het geld op en kloppen er schuldeisers aan de deur. Dankzij zijn benoeming als rechter kan hij zijn zakken opnieuw vullen. Via zijn schoonbroer, procureur Le Begue, bijgenaamd *Galge*, begint hij aan lucratiever zaken. De Grave begint de patriot uit te hangen en schrijft keizer Jozef II brieven waarin hij zijn ideeën voor een nieuwe indeling van de Oostenrijkse Nederlanden op papier zet. In Wenen vindt men de uiteenzettingen van de jurist maar minnetjes en de Grave valt in ongenade, voor hem is er geen plaats in de nieuwe rechterlijke indeling, vandaar zijn zogezegd ontslag. Met tranen in de ogen zoekt hij baron Martini op en smeekt hem om een baantje. Daar dit niet lukt, zit er hem niets anders dan te trouwen met een oude weduwe "*qui lui fournait des écus*". Ook haar fortuin jaagt hij erdoor, maar via slinkse omwegen raakt hij aan verschillende postjes bij de Staten van Vlaanderen en om hogerop te geraken deinst hij er niet voor terug de weldoener van hemzelf en zijn familie, de hertog van Ursel, door het slijk te halen. En ook de uitstap naar den Haag door deze *Traître de la Patrie* was louter ingegeven door eigenbelang.

Ook in de *Excellente Print Cronike van Vlaenderen* van Judocus Bottelgier wordt de Grave niet gespaard¹⁶. Bottelgier weet te vertellen dat de *seloenen*¹⁷ Heer de Grave miraculeus geneest van het *flerecyn* als hij zijn benoeming verneemt bij het hof van Berlijn. Ook Bottelgier haalt de affaire aan van de brief over de hertog van Ursel. Op 8 april 1790 "*schreef den seloenen Raeds-heer de Graven Souvereyn van het Congres eenen Brief alwaer hy op eene goddelooze wyze lasterde den weldoender van g'heel zyne Familie, den duc d'Ursel. Ende den 10den dito schreef dien ondankbaren mensch enen Brief, waer by hy melde dar hy deze lasteringen retraceerde om dat hy niet en wist wat hy had ondereekend.*"

Het is een merkwaardige zaak: de Grave tekent namelijk op 10 april 1790 een brief waaraan, blijkbaar zonder zijn medeweten, een paragraaf is toegevoegd waarin de hertog van Ursel beschimpt wordt om de dubieuze rol die hij speelde bij de gebeurtenissen in Namen en om zijn houding ten overstaan van het Soeverein Congres waarvan de leden hem nota bene in hun rangen willen opnemen. De brief van de Grave veroorzaakt heel wat commotie en verontwaardiging. Het kwaad is echter gechied en bij de leden van het congres verliest de Grave veel van zijn

krediet. Hij haast zich om de zaak uiteen te zetten in een schrijven aan de Staten van Vlaanderen waarin hij beweert dat *“den Artikel uit onze Depêche, die den Hertog van Ursel raakt, van my niet komt; de minute daer af, die alhier berust is'er een klaer bewys van.”* Hij noemt de hertog van Ursel *“eenen der waardigste en ieverigste Borgers die wy in ons Land bezitten, ik zou myn hoofd, ende honderd andere, indien ik-ze had, stellen voor borg van de regtzinnigheyd zynder Inzigten.”* Hij vraagt de hoogmogende heren van het congres de hertog van Ursel *“te geven eene heusche en aenlokkende antwoord waer in men gemakkeelyk een voldoende uytlegging zal geven van den inhoud onze Depêche”*. Tezeldertijd raadt hij zijn collega's aan Ursel in dienst te nemen, het is *“misschien den eenigsten in wiens armen wy ons konnen werpen in zulke omstandigheyd”*¹⁸.

In een zagezegde *samenspraek*e tussen enkele vertegenwoordigers van het Corps Législatif van de Franse Republiek wordt ook eventjes op de zaak van de hertog van Ursel gealludeerd, zodat er waarschijnlijk toch wel iets aan de hand was tussen de Grave en zijn vroegere beschermheer:

De Grave: *“Mynheeren, gelooft my, het is mogelyk (namelyk dat de Fransen van de negen departementen een onafhankelijke staat zouden maken), den Hertog van Ursel en soortgelyke zyn van dit gevoelen.*

Van Hulthem: *“Ik wille wel gelooven dat den Hertog van Ursel van d'onze is, schoon gy en alle die aen 't hoofd geweest hebben van de Revolutie, hem slegt hebt behandelt; den intrest overtreft alles; maer den Hertog van Ursel en zal zig noyt aen 't hoofd durven stellen, en zonder dat en is geen middel; want indien hy courage gehad had in 't jaer t' negentig de Staeten en het Congres waren omverre geworpen geweest. De Collatie heeft dieswegens genoeg gedaen; want zy heeft voor den Keyzer gevogten, zoo tegen de Vonckisten als tegen de Staeten”*¹⁹.

Conseil des Anciens

Nadat de Franse republikeinen in 1794 de Oostenrijkse Nederlanden hadden veroverd en nadat de negen departementen op 1 oktober 1795 definitief door Frankrijk geannexeerd werden, wordt in germinal V (maart-april 1797) de manier bepaald waarop de afgevaardigden zouden worden verkozen voor het Corps Législatif in Parijs. In Gent leidt de Grave de assemblee van de westelijke kantons. Bij de verkiezingen van 23 germinal V (12 april 1797) wordt hij uitgeroepen tot lid van de Conseil des Anciens²⁰ voor het Scheldedepartement. Op 30 floréal V (19 mei 1797) wordt hij officieel lid van het Corps législatif en verblijft van het jaar V tot VIII (1797-1800) in Parijs.

De Grave ontpopt zich in de Conseil des Anciens als een van de invloedrijkste departementale vertegenwoordigers. Zijn juridische, financiële en administratieve kennis en eruditie worden geprezen, zijn dossierkennis en zijn interventies tijdens de vergaderingen bezorgen hem de achting en waardering van veel collega's. De Grave weet zich na de staatsgreep van 18 fructidor V (4 september 1797) te handhaven en kan

N.º XIV.

B R I E F

V A N

MYN HEER DE GRAVE

A E N D E

STAETEN VAN VLAENDEREN

Opzigtelyk tot den genen van den Hertog van URSEL
van 10. April 1790.

HOOGMOGENDE HEEREN,

BY Depêche van achtsten dezer, bekomen wy Copie van eenen Brief den welken den Hertog van URSEL aen U-E. heeft gefchreven nopende eene Depêche van vyfden dezer die uwe Gedeputeerde by het Congres U-E. hebben laeten toekomen, en de welke haer bevind van myne hand onderteekent te zyn: U-E. zeggen ons teffens, dat by de Staeten besloten is daer op geene Antwoord te geven.

Ik zien met finerte, myne Heeren, dat deze Depêche benevens eenige andere Berigten U-E. van dezen Heer vervreemd hebben, tot zoo verre dat gy hem de agting zoud weygeren, die hy nogtans meer als ten eenen opzigt verdient. Ik zal hier in de byzonderheden niet treden, van alles het gene agterdocht heeft kunnen baeren tegen den Hertog van URSEL; maer ik geloove voor zeker dat dien Heer eenen der weerdigste en ieverigste Borgers is die wy in ons Land bezitten. Ingevolge deze bekenenis, zullen U-E. gemakkelyk voelen dat den Artikel onzer Depêche, die den Hertog van URSEL raekt, van my niet komt; de minute daer af, die alhier beruft, is'er een klaer bewys van. Ik durve zelfs myn Woord van Eergeven dat ik van dien gemelden Artikel noyt geen kennis gehad hebbe, alhoewel ik op den laesten oogenblik van het vertrek van den Post dezen Brief

Brief van de Grave waarin hij uitleg geeft over een door hem ondertekende smadelijke brief aan de hertog van Ursel.

in Parijs blijven, en dit ondanks het feit dat hij een openlijk voorstander is van een onafhankelijk België, weliswaar onder de hoede van Frankrijk²¹.

Op 5 prairial VI (24 mei 1798) houdt hij een opgemerkte rede over de liquidatie van de schuldenlast in de negen departementen. De Grave verliest de belangen van zijn geboorteland daarbij niet uit het oog. Door de liquidatie zouden honderdduizenden gezinnen getroffen worden en zullen de administratieve onkosten van deze liquidatie de baten misschien wel overtreffen, gezien de heersende armoede. De argumentatie van de Grave heeft geen enkele invloed op de Fransen die de liquidatie goedkeuren en onze contreien opnieuw in de ellende storten²².

De Grave wordt niet opnieuw verkozen en hij keert in 1800 terug naar Vlaanderen. Nog maar nauwelijks aangekomen in Gent, wordt hij door Faipoult, prefect van het Schelvedepartement, op de hoogte gebracht van een besluit van eerste consul Bonaparte van 24 floréal VII (14 mei 1800) waarbij hij benoemd wordt tot lid van de *Conseil Général* van het departement. Hij laat zich nog maar nauwelijks opmerken, laat de politiek voor wat hij is en wijdt zijn verdere leven aan de 'wetenschap'.

RÉPUBLIQUE DES CHAMPS-ÉLYSÉES OU MONDE ANCIEN

Zijn hele leven lang is Charles Joseph de Grave erg geïnteresseerd in mythologie, archeologie, astronomie, etymologie, toponymie, enz. De jaren in Parijs laten hem toe in allerlei bibliotheken en musea opzoekingen te doen en zeldzame, bij ons onvindbare boeken te raadplegen. Stilaan groeit bij de Grave de idee een werk te publiceren waarin hij zijn ideeën en gegevens wil verwerken.

In 1800-1801 publiceert priester Thirion, secretaris van de pauselijke nuntiatuur in België, een korte studie over een gallo-saksische inscriptie op een zilveren relikwiekruis dat bewaard wordt in de Sint-Goedelekerk te Brussel²³. Tussen de Grave, Thirion en Leopold van Alstein, *orientaliste*, wordt een wetenschappelijke briefwisseling gevoerd waarbij de Grave zich laat opmerken door zijn kennis van oude talen, hun woordvorming en analogieën. Hij laat daarbij opmerken dat hij de filologie niet als een aparte wetenschap beoefent, maar haar integendeel bestudeert als de 'archeologie' van een land of streek. Via de etymologie wil hij de geschiedenis verklaren, de betekenis van woorden leidt wel niet altijd tot een directe historische feitenkennis, maar toch bijna altijd tot een bevestiging van die feiten. Door verschillende geleerden is de filologie, en meer in het bijzonder de etymologie, op een ridicule manier bestudeerd en daardoor is er de laatste tijd "*un mépris contre l'art étymologique*" ontstaan. In een van zijn brieven aan Thirion geeft hij enkele staaltjes ten beste van zijn uitgebreide, maar 'merkwaardige' taalkennis. Vlaanderen komt van *vlaan*, enkelvoud *vlaa* wat *estuarium* betekent. *Vlaa* vindt men terug in *vlaa-minck* en nog in heel wat andere plaatsna-

men, bijvoorbeeld Vlamertinge. Wallonië daarentegen komt van *wael-land* of *welch land* wat mooi land betekent, dit in tegenstelling tot het land van de Kelten, wat *koud land* betekent, denk maar aan *kelder* dat afgeleid is van *Kelten*²⁴.

Via de linguïstiek raakt de Grave ervan overtuigd dat de oorsprong van de antieke wereld niet in het oosten, maar in de Lage Landen bij de zee dient gezocht te worden. Die idee is niet nieuw, reeds in 1802 wordt in een pamflet de draak gestoken met oudheidkundigen en etymologen "*qui regardent la Belgique comme un des plus anciens pays et en admirent la langue*" en waarin "*le célèbre Helleniste D.G.*" ietwat ironisch wordt opgevoerd. Eén voorbeeld om aan te tonen tot welke conclusies de filologen in die tijd komen: onder de steden die tijdens de zondvloed waren verwoest, behoorde onder andere Damme, dat voor de zondvloed in Armenië lag waar het 'stad van Adam' werd genoemd, omdat een patriarch met dezelfde naam er was overleden. Door de zondvloed stroomde het stadje naar Vlaanderen²⁵.

In feite is dit *Factum* interessant omdat we erdoor aan de weet komen dat de Grave reeds langer de idee koesterde dat Atlantis bij ons te zoeken was, en dat hij van plan was er een boek over te schrijven. In zes dikke mappen sorteert hij uittreksels, notities, beschouwingen en wetenswaardigheden. Bovendien bezit hij een bibliotheek met meer dan 2000 titels over de meest verschillende onderwerpen: bijbels, reisboeken, klassieke auteurs, atlassen, historische werken, kruidenboeken, boeken over geneeskunst, tientallen woordenboeken, dagboeken, encyclopedieën, handschriften, enz. Het moet een ongelooflijke collectie geweest zijn waaruit de Grave eindeloos kon putten²⁶.

Maandenlang schrijft hij aan een eerste versie van zijn werk dat als titel kreeg: "*Le Panthéon Gallo-Belgique ou l'Initiation aux mystères de l'Antiquité*"²⁷. In een latere versie werd dit "*Le Panthéon Gallo-Belgique ou La philosophie des anciens*" Ten slotte kreeg zijn *chef d'oeuvre* als definitieve titel, tegelijkertijd de korte inhoud

"*République des Champs-Élysées ou Monde Ancien, ouvrage dans lequel on démontre principalement:*

- *que les Champs-Élysées et l'Enfer des Anciens sont le nom d'une ancienne République d'hommes justes et religieux, située à l'extrémité septentrionale de la Gaule, et surtout sans les îles du Bas-Rhin;*
- *que cet Enfer a été le premier sanctuaire de l'initiation aux mystères, et qu'Ulysse y a été initié;*
- *que la déesse Circé est l'emblème de l'Eglise élysienne;*
- *que l'Elysée est le berceau des arts, des sciences et de la mythologie;*
- *que les Elysiens, nommés aussi, dans d'autres rapports, Atlantes, Hyperboréens, Cimmériens, etc. ont civilisé les anciens peuples, y compris les Egyptiens et les Grecs;*
- *que les Dieux de la Fable ne sont que des emblèmes des institutions sociales de l'Elysée;*

RÉPUBLIQUE DES CHAMPS ÉLYSÉES, OU MONDE ANCIEN,

Ouvrage dans lequel on démontre principalement :

- Que les Champs élysées et l'Enfer des Anciens sont le nom d'une ancienne République d'hommes justes et religieux, située à l'extrémité septentrionale de la Gaule, et surtout dans les îles du Bas-Rhin;
- Que cet Enfer a été le premier sanctuaire de l'initiation aux mystères, et qu'Ulysse y a été initié;
- Que la déesse Circé est l'emblème de l'Eglise élysienne;
- Que l'Elysée est le berceau des Arts, des Sciences et de la Mythologie;
- Que les Elysiens, nommés aussi, sous d'autres rapports, Atlantes, Hyperboréens, Cimmériens, &c., ont civilisé les anciens peuples, y compris les Egyptiens et les Grecs;
- Que les Dieux de la Fable ne sont que les emblèmes des institutions sociales de l'Elysée;
- Que la Voûte céleste est le tableau de ces institutions et de la philosophie des Législateurs Atlantes;
- Que l'Aigle céleste est l'emblème des Fondateurs de la Nation gauloise;
- Que les poètes Homère et Hésiode sont originaires de la Belgique, &c.

OUVRAGE POSTHUME

*De M. CHARLES-JOSEPH DE GRAVE, ancien Conseiller
du Conseil en Flandres, Membre du Conseil des Anciens, &c.*

Veterum volvens monumenta Deorum,
ô Patria! ô divum Genus!

TOME

PREMIER.

A G A N D,
De l'Imprimerie de P.-F. DE GOESIN-VERHAEGHE,
rue Hauteporte, N°. 229.

1806.

- *que la Voûte céleste est le tableau de ces institutions et de la philosophie des législateurs Atlantes;*
- *que l'Aigle céleste est l'emblème des Fondateurs de la Nation gauloise;*
- *que les poètes Homère et Hésiode sont originaires de la Belgique, etc.*

Alleen al uit de titel blijkt dat we te doen hebben met een 'historisch' werk dat algeheel afwijkt van de heersende opvattingen over de antieke wereld, de mythologie, de geografie, enz. Het werk wordt door de meeste geleerden op ongeloof of hoongelach, zelfs met misprijzen, ontvangen²⁸. De Grave wordt een bizarre dromer genoemd, een fantast, een gek zelfs. Het is dan ook een merkwaardig toeval dat op het moment dat de Grave de laatste hand legt aan zijn boek, dominee Edward Davies uit Olverton (Engeland) in 1804 in Londen zijn *Celtic researches* laat verschijnen waarin hij nagenoeg tot dezelfde conclusies komt als de Grave.

In de *République des Champs-Élysées* stapelen de onwaarschijnlijkheden zich op. De Grave gaat ervan uit dat België in de oudheid vereenzelvigd werd met Atlantis. Ons land is de wieg van de beschaving, de oorsprong van de theogonie, van alle mythologieën, van kunst en cultuur die zich vanuit ons land over de hele wereld verspreidden. In zijn boek probeert de auteur dit historisch theorema met alle mogelijke middelen en wetenschappen te bewijzen. Ulysses, bijvoorbeeld, zou in Blankenberge ontscheept zijn om vandaar zijn Odyssee te beginnen. Hij trekt naar *Ulisseghe*, woonplaats van Ulysses of Vlissegem. Vandaar gaat het naar Lissewege of *Ulissee weghe*, de weg die Ulysses volgt. In *Assebourg*, plaats van de goden, bevond zich een altaar van Ulysses. Wijnendale wordt *Wyden dale* of de gewijde vallei van de goden, Torhout is de woonplaats van Thor of Jupiter, in Ettelgem of *Attelghem* huisden de leiders van de Atlanten, Zeeland wordt *zalig eiland* of Eiland der Gelukzaligen, de naam van de godin Circé vinden we terug in Zierikzee. De hel die bewaakt wordt door de driekoppige Cerberus, is niets minder dan een eiland in Zeeland dat omspoeld wordt door de Rijn, de Maas en de Schelde, symbolen voor de drie koppen van de hellehond.

Een paar critici hebben oog voor "*la science incontestable*" waarvan de Grave blijk geeft, zijn kennis van de astronomie, mythologie, archeologie, geschiedenis, kosmografie en taalkunde wordt fabuleus genoemd. De vraag stelt zich hoe het mogelijk is dat een intellectueel van het kaliber van de Grave een totaal onwaarschijnlijk en - zelfs in zijn tijd - geheel foutief werk schrijft, er jaren aan werkt, overal op zoek gaat naar gegevens en er fortuinen voor uitgeeft. Het antwoord lijkt vrij eenvoudig: de Grave is ervan overtuigd dat "*Qui connaîtra les noms, connaîtra les choses*". Hij baseert zijn bewijsvoering exclusief op de etymologie en ent alle takken van de wetenschap op zijn betekenisverklaringen. Zijn hele theorie is als een omgekeerde piramide die steunt op de etymologie. Maar zowel zijn etymologische als toponymische verklaringen zijn totaal uit de lucht gegrepen, vandaar dat de hele constructie als een kaartenhuysje in mekaar zakt.

CATALOGUE

D'UNE BELLE COLLECTION

DE LIVRES,

EN PLUSIEURS LANGUES ET FACULTÉS ,

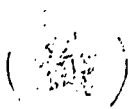
La plupart très-bien conditionnés et proprement reliés ;

DÉLAISSÉS PAR FEU

MONSIEUR CHARLES DE GRAVE ,

*En son vivant Conseiller au ci-devant Conseil en
Flandre , à Gand ;*

Dont la vente se fera publiquement à la Cour de Saint-George, rue Hauteporte à Gand, sous le ministère de l'Huissier VAN DINTER et par EUG.^e REGNAUT, en francs et centimes (monnaie métallique), payable en trois mois, avec augmentation du vingtième denier, le Lundi 26 Juillet 1819 et jours suivans, le matin à neuf et l'après-midi à deux heures.

A G A N D ,

CHEZ C. J. FERNAND, IMPRIMEUR, PLACE DU LION D'OR.

De Grave maakt de uitgave en de receptie van zijn werk in 1806 niet meer mee. Op 2 augustus 1805, tijdens een wandeling na het diner met enkele verwanten en vrienden in de omgeving van de Kortrijkse poort, wordt hij getroffen door een beroerte en sterft ter plekke²⁹.

Het eerste deel van zijn boek is door de auteur nog zelf persklaar gemaakt en reeds in het bezit van drukker Goesin. De twee volgende delen worden, met toestemming van de erfgenamen, nagezien en verbeterd door G. A. Liégard, Frans schrijver werkzaam bij een Gentse krant. Liégard heeft een grote bewondering voor de Grave, vandaar dat hij nauwelijks iets verandert aan de tekst.

De République des Champs-Élysées wordt op 800 exemplaren gedrukt, maar de verkoop valt tegen. De helft van de oplage wordt tijdens de continentale blokkade verscheept naar het buitenland om als ruilwaar te dienen voor koloniale waren. Niemand wil de boeken hebben, ze worden dan maar gewoon als overvloedig ballast in zee gekieperd, merkwaardig einde voor een 'meester'-werk.

De Grave raakt vrij vlug vergeten. Af en toe wordt nog een artikel aan hem en aan zijn zonderling boek gewijd. In de *Messenger des sciences et des arts* van 1823 en 1824 verschijnen een vijftal bijdragen met materiaal uit de vijf volumes *Notices et remarques*³⁰ die de Grave eveneens wou uitgeven. Zijn plotseling overlijden verhindert dat echter. De artikelenreeks stopt abrupt, waarschijnlijk schrikt het volume de uitgever af. Ook uit deze artikelen blijkt de wel erg grote fantasie van de Grave. De *Boréens* woonden in het Noord-Franse dorpje Borre, de *Hyperboréens* zijn *Boréens* die naar Ieper verhuisden, het Walhalla is een "halle" op het eilandje Walle bij de samenvloeiing van de Nieppe en de Borre, Neptunus is afgeleid van Nieppe en tuin, en zo gaat het maar door. Min of meer interessant zijn de beschouwingen die de Grave geeft bij meer neutrale onderwerpen als: de druïden, het Gulden Vlies, over het getal negen, de dierenriem, over Diksmuide, mensenoffers, de schepping, het geschrift, enz.

In *La Belgique Judiciaire* wordt hij ondergebracht in de rubriek *Quelques Ecrivains Ridicules*. Zijn kennis wordt ook hier geroemd, met zijn bizarre uitleggingen wordt eens hartelijk gelachen³¹. Naast enkele verspreide krantenartikels wijdt Frédéric de Laet in 1902 een hele studie aan het werk van de Grave. *Le Pays des Atlantes ou la Patrie des Dieux* wordt besproken op het 16de congres van de *Fédération Archéologique et Historique de Belgique* dat in Brugge van 10 tot 14 augustus wordt gehouden. Volgens de Laet is de Grave "ni un original, ni un fantaisiste, mais un véritable érudit dont la valeur dépasse celle de la plupart des auteurs qui, avant lui, n'avaient réussi qu'à embrouiller de plus en plus un point de la préhistoire du monde sur lequel règne toujours le voile du mystère." Dat Atlantis bestaan heeft, staat voor de Laet als een paal boven water, hij raadt de geologen op het congres aan maar eens werk te maken van een geologisch onderzoek van onze kuststreek omdat definitief aan

het licht zou komen "où s'est trouvé le berceau de la civilisation du premier monde"³². Blijkbaar was er sinds de Grave nog niet zoveel wetenschappelijke vooruitgang geboekt...

De Grave zou wel helemaal in de vergetelheid geraakt zijn, ware er niet Hubert Lampo die in zijn magisch-realistische romans graag uitpakt met een door hem gecreëerde onwerkelijke realiteit. *Toen Herakles spitte en Kirke spon*³³ is een studie die nagenoeg geheel gewijd is aan de Urselse advocaat, zij het dat Lampo zijn geestesgenoot, die hem inspireerde tot de roman *Hermione betrapt*, meer magisch-realistisch dan historisch benadert. Alhoewel Lampo de ideeën en theorieën van de Grave niet deelt, kijkt hij er toch bewonderend naar op: "Een man die zich, naar de geest van de tijd, voor een rationalist hield, doch in werkelijkheid een dichter was, zwerfend langs de paden der taalkunde, in dienst der archeologie gesteld, een visionair bovendien, begaafd met een aan het geniale grenzende deductievermogen op het ogenblik, dat de etymologie alsnog grote gapingen vertoonde, en de plaatsnaamkunde niet ééns in haar kinderschoenen stond. Zijn drieluik boek is onweerlegbaar het werk van een verbeeldingrijke, doch tevens verrassend ontwikkelde geest, die aan een grondig klassieke vorming, een bewonderenswaardige klaarte ontleende en zich uitte in een ietwat archaïserend, doch prachtig Frans, op zichzelf een bewijs voor het Vlaams genie, waarvan hij na vele duistere jaren één der eerste en meest roekeloze, zij het dan ook abracadabrante verkondigers en exponenten was."

Wij kunnen daar niets aan toevoegen en, met Lampo, hopen dat het werk van Charles Joseph de Grave ooit eens het onderwerp mag worden een scriptie. De talrijke handschriften die hij naliet zijn, voor zover wij weten, nog nooit het onderwerp geweest van een grondige studie. Ze bevatten niet alleen een schat aan taalkundige gegevens, maar ook informatie over bijvoorbeeld de manier waarop 'wetenschap' werd bedreven bij het begin van de 19de eeuw.

NOTEN

1. Voor de familie De Grave in Aalter en Ursel maakten we gebruik van:
 - L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979 (zie De Grave in het register van de persoonsnamen, p. 645)
 - A. VERHOUSTRATE, *De Grave in Ons Heem*, 1962, p. 101-102
 - D. VERSTRATE, *Jan De Grave, griffier van Ursel*, in Vrij Maldegem, 15 februari, 1 maart en 8 maart 1974.
 - D. VERSTRATE, *Een industrieel uit Ursel*, in Vrij Maldegem, 11 juli 1975.
 - D. VERSTRATE, *Groot-grondbezitters te Ursel in het begin van de 19e eeuw*, in Vrij Maldegem, 28 februari 1975.
2. RAG, *Oostwinkel*, nr. 14, wettelijke passerlingen, 1700-1795
3. RAG, *Oostwinkel*, nr. 1, resolutieboek 1684-1701
4. RAG, *Ursel*, nr. 551

5. RAG, *Ursel*, nr. 267.
6. RAG, *Ursel*, nr. 28.
7. De originele grafzerk ligt gebroken in een bergplaats van de kerk. Jaren geleden reeds pleitte Daniël Verstraete ervoor de grafzerk te restaureren en hem opnieuw in de kerk te plaatsen. Wij kunnen niet anders dan dit verzoek vernieuwen.
8. RAG, *Ursel*, nr. 342
9. RAG, *Ursel*, nr. 28, p. 21.
10. Voor de samenstelling van de biografie maakten we, tenzij anders vermeld, gebruik van volgende werken:
J.F. FOPPENS, *Histoire du Conseil de Flandre*, Brussel, 1869, p. 281-282.
E. DE BUSSCHER, *De Grave Charles Joseph*, in *Bibliographie Nationale*
M. DELVENNE, *Biographie du royaume des Pays-Bas ancienne et moderne*
Brussel, 1829, p. 440-442.
BUG, Hs. 11232, Charles Joseph de Grave, f° 712-713 (begin 19de eeuw).
DUBOIS, *Discours prononcé le 13 août 1821*, in: *Annales Belgique*, 1821, dl. 8, p. 21.
11. SAGent, *Reeks 122*, poortersboek 1739-1782, f°108.
12. SAGent, *Reeks 107*, resolutieboek van de schepenen van de Keure 1773-1776, college van 21 juli 1773. Over de *Concessio Carolina* zie: J. DAMBRUYNE, *Stedelijke identiteit en politieke cultuur te Gent*, in Carolus, Keizer Karel V. 1500-1558, Gent, 1999-2000, p. 118 e.v. en: SAG, *Reeks 94 bis*, De Gentse opstand van 1539-1540 en zijn nasleep.
13. BUG, *Vliegende Bladen*, I G 38
14. F. DE POTTER EN J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten van Oost-Vlaanderen*, dl. I, *St.-Denijs-Westrem*, Gent, 1864, p. 9.
15. *Livre Blanc ou Revolution Gordune*, Gent, 1790, p. 88-91. Met Gordun wordt Gent bedoeld. *De Gendsche Spie* (de Gentse spion) onthult de namen van de auteurs: raadpensionaris C. L. Diericx, advocaat J. Van Toers en de dokters Coppens en Vervier.
16. J. BOTTELGIER, *Dits die Excellente Print Cronike van Vlaenderen...*, Antwerpen, s.d., *op de Lombaerde-Veste in den witten Hasewint, by my Jan van Ghelen*. De *Print-Cronike* wordt op 3 december 1791 verboden omwille van de "vele valscheden ende bittere saem-roovende woorden, godelooze en scandaleuze uyt-drukkingen"
17. seloenen= sluwe, loense, geslepen
18. *Brief van Myn heer de Grave aen de Staeten van Vlaenderen opzigtelyk tot den genen van den Hertog van Ursel van 10 april 1790*, getekend op 11 april 1790
19. BUG, G9456. *Saemen-spraeke tusschen d'heeren De Graeve, Caigny, De Brabandere ende Van Hulthem, gedeputerde tot het Wetgevende Corps der fransche republieke*, jaar V, s.l.
20. J. TULARD, *Histoire et dictionnaire de la Révolution Française*, Paris, 1987, p. 672. De Conseil des Anciens bestond uit 250 vertegenwoordigers van minimum veertig jaar oud, de leden werden voor drie jaar verkozen. Voor elke wet uitgevaardigd door de Conseil des Cinq-cents, diende de Conseil des Anciens vooraf een positief advies uit te brengen.
21. J. TULARD, a.w., p. 837. In 49 departementen werden de verkiezingen ongeldig verklaard en er werden 177 vertegenwoordigers naar huis gestuurd of gevangen gezet.
22. C.J. DE GRAVE, *Opinion sur la liquidation de la dette des neufs départements réunis*, Parijs, 1798.
23. THIRION, *Notice sur une inscription gallo-saxonne, du Xe ou XIe siècle*, Gent, jaar VII.
24. UG, Hs. 9089.

25. N. CORNELISSEN, *Factum, ou mémoire qui était destiné à être prononcé dans une affaire contentieuse, où il s'agissait de deux Têtes, l'une en Plâtre en l'autre en Marbre*, Gent, 1802, p. 70-71, 75 en 79
26. BUG, G10484/3, *Catalogue d'une belle collection de livres en plusieurs langues et facultés*, Gent, 1819. De boekencollectie werd geveild in het Sint-Jorishof op maandag 26 juli 1819 en volgende dagen.
27. BUG, Hs. G9083, G9084, G9085
28. BEYTS, *Extravagances et ineptes du livre intitulé: La République des Champs-Elysées*.
29. BUG, Hs. 11232.
30. BUG, Hs. G9082.
31. *La Belgique Judiciaire*, zondag 12 januari 1845.
32. F. DE LAET, *Le Pays des Atlantes ou la Patrie des Dieux*, Brugge, 1902
33. H. LAMPO, *Toen Herakles spitte en Kirke spon*, Brussel, 1967

De buurtspoorwegen rond Eeklo

Rudolf KLOMP en Dirk EVELEENS MAARSE

Tussen Nederland en België hebben maar liefst zeventien grensoverschrijdende buurtspoorweglijnen bestaan. De meeste daarvan vormden een schakel tussen het net van de *Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen* (NMVB) en verschillende Nederlandse stoomtrambedrijven¹. Ook bij Watervliet is er zo'n grensverbinding geweest.

WAT VOORAF GING

De buurtspoorweg Eeklo-Watervliet kwam tot stand toen er behoefte ging ontstaan aan een kortere reisroute tussen Gent en het westelijke gedeelte van Zeeuws-Vlaanderen, vanwaar via Breskens het eiland Walcheren met de steden Vlissingen en Middelburg kon worden bereikt. Weliswaar was er de spoorlijn Gent - Terneuzen met aansluitende bootdienst naar Vlissingen (58 km) en sinds de opening op 7 mei 1887 van de dienst van de *Stoomtram-Maatschappij Breskens-Maldegheem* (SBM) kon men ook van Gent, over de reeds lang bestaande spoorlijn naar Brugge, in Maldegem overstappen op de Nederlandse tram naar Breskens; een reis van 64 km.

Een buurtspoor van Eeklo naar Watervliet en over de Nederlandse grens naar Schoondijke, met aansluiting aldaar op de bestaande SBM-lijn, zou de poldergemeenten in het Meetjesland ten noorden van Eeklo uit hun isolement verlossen en tegelijkertijd de zozeer gewenste kortere verbinding (57 km) met de veerdienst op de Westerschelde tot stand brengen.

Op 13 oktober 1887 diende de NMVB de aanvraag in tot inoverwegingneming van het in België gelegen gedeelte van deze lijn, waarop op 29 februari van het volgend jaar de goedkeuring werd ontvangen. Op 1 juli 1889 werd vervolgens de vergunning aangevraagd en deze werd bij Koninklijk Besluit van 9 april 1890 aan de NMVB verleend². Ongerst door deze ontwikkelingen poogde Maldegem in 1890 de gemeenten Aalter

en Knesselare te interesseren voor een aansluiting aan de Nederlandse tram, maar dit bleef zonder gevolg³.

Hoewel al eerder de SBM belangstelling had getoond voor de aanleg van een tramlijn van Schoondijke naar IJzendijke-grens bleef het bij vage voornemens. Toen de plannen in België evenwel vaste vorm gingen aannemen, kwam het in Nederland onder de bezielende leiding van de burgemeester van IJzendijke, C. de Vos, tot de instelling van een *Comité ter bevordering van de aanleg van een stoomtramweg van Schoondijke naar de Belgische grens*. De Gedeputeerde Staten van Zeeland verleenden op 27 april 1888 aan het comité de concessie voor deze verbinding. Dit leidde vervolgens tot de oprichting op 2 november 1889 van de *IJzendijksche Stoomtramweg-Maatschappij* (IJzSM), een in IJzendijke gevestigde naamloze vennootschap, die uiteindelijk deze tramlijn tot stand zou brengen en exploiteren⁴.

Aan Belgische zijde droegen de gemeenten Eeklo en Watervliet respectievelijk 180.000 en 103.000 fr bij in de kosten van de aanleg, maar Bentille en Kaprijke, die ook voordeel van de tram zouden hebben, weigerden iedere financiële ondersteuning. De Staat en de Provincie Oost-Vlaanderen namen elk voor 141.000fr deel in het kapitaal.

Op 11 juli 1890 werd de eerste spade in de grond gestoken en reeds op 1 december kon gemeld worden dat de buurspoorweglijn met een lengte van ruim 18 km gereed was. Enkele dagen later, op 3 december, volgde de aanbesteding door de NMVB voor de exploitatie van de lijn. Er diende zich echter geen enkele gegadigde aan en daarop boden de gemeenten Eeklo en Watervliet aan om de lijn voor gemene rekening te exploiteren. Nadat de NMVB hiermee op 13 januari 1891 akkoord was gegaan, werd tot dat doel op 31 januari door de gemeenteraden van beide plaatsen besloten tot de oprichting van een *Société en nom collectif Eecloo - Watervliet* (SCEW) of -in het Nederlands- *Maatschappij onder gemeenschappelijken naam Eecloo - Watervliet* met zetel te Eeklo⁵. De officiële akte waarbij de maatschappij met ingang van 1 maart 1891 werd opgericht, werd eerst op 22 mei 1891 opgemaakt⁶. Niets stond nu meer de opening van de tramdienst in de weg, ware het niet dat er nog geen rollend materieel was. Bovendien was in Nederland de aansluitende lijn nog niet voor de helft gereed.

OPENING VAN DE DIENST

Eindelijk kon op dinsdag 17 maart 1891 een eerste proefrit worden georganiseerd. "Om 10.15 uur uit Eecloo vertrokken kwam de tramtrein rond 11 uur te Watervliet aan. Bij den ganschen doortocht kwam eenieder toegelopen om het locomotief [!] en het prachtig reizigersrijtuig te zien... Aan den Mariapolderdijk te Watervliet, afspanning het Lammeken, werd bij de treinaankomst de nationale vlag geheschen." lezen we in de *Gazette van*

*Eecloo*⁷. Niet lang daarna, op maandag 6 april werd de lijn zonder feestelijk vertoon voor het openbaar verkeer opengesteld; in afwachting van de doortrekking naar Nederland voorlopig slechts tot Hoogkasteel⁸. De exploitatie geschiedde vanuit de nieuw gebouwde stelplaats langs de Gentsesteenweg te Eeklo, schuin tegenover het spoorwegstation. Vandaar ging het langs het station door de Statiestraat, over de Markt en bij de Spriet de Boelaarstraat in. Bij Blommekens kruiste de tram de spoorlijn naar Brugge en reed dan vervolgens langs de halten Busch, Kleemhoek, Wisken, Bentille, Linde, Mariapolderdijk en Watervliet-markt naar Hoogkasteel. Vanaf Eeklo lag de lijn geheel aan de westelijke zijde van de weg. Afgezien van de eerste tram, om 5.15 uur naar Hoogkasteel en de laatste vandaar om 9.00 uur 's avonds, werden er vier ritten vice versa gemaakt, zoveel mogelijk in aansluiting met de treinen die vanuit Gent, Brugge en Zelzate in Eeklo stopten. Nu restte nog de officiële opening van de nieuwe buurtspoorlijn, die een belangrijke schakel beloofde te worden in de verbinding met het buurland.

In de verwachting van mooi lenteweer waren de festiviteiten vastgesteld op Tweede Pinksterdag, maandag 18 mei 1891. De vele aanwezige *hooge personagiën* evenals het talrijke publiek werden die dag echter geteisterd door harde wind en een regen van gesmolten sneeuw. De genodigden uit Nederland, de commissaris der Koningin in de provincie Zeeland, jonkheer De Brauw, en mr. Snouck Hurgronje, president-commissaris van de SBM, waren in alle vroegte de Westerschelde overgestoken en vandaar met een speciale tram over de pas gereedgekomen lijn van de IJzSM naar de grensovergang Veldzicht gebracht. Daar werden zij verwelkomd door burgemeester De Vos van IJzendijke, ingenieur Clement Carpreau, directeur van de IJzSM en door de heer J. de Scheppere, gedelegeerd bestuurder van de SCEW, die hen tegemoet was gereden met een extra tram. Na aankomst van de Hollandse gasten in Eeklo, ruim na elfen, kon de officiële tram naar Watervliet afrijden. Middelpunt van het hoge gezelschap waren natuurlijk de staatsminister baron t'Kint de Roodenbeke en minister De Bruyn, welke laatste in Watervliet - dat hij in deze natte omstandigheden maar omdoopte tot Vlietwater of Gietwater - het woord voerde. Rond half twee was men weer terug in Eeklo, waar in de Stadsmeisjesschool de feestdis gereed stond.

Van alle toespraken verdient vermelding de toast van de volksvertegenwoordiger baron Arnold t'Kint de Roodenbeke, zoon van de eerdergenoemde staatsminister. *"Hij verhief, in vloeiend Vlaamsch, de weldaden van de tramlijnen, bijzonder van de lijn Eecloo-grens <die een zoo breed uitzicht openstelt> en dronk aan de Nationale Maatschappij"*. Verder verhaalt het uitvoerige verslag van de *Gazette van Eecloo en het District*: *"Zowel de bediening als de spijskaart lieten niets te wenschen, en, gelijk alles op dit vlaamsch feest, zoo was ook de spijskaart in het vlaamsch opgesteld... Rond half tien was alles gedaan. Markt en straten liepen leeg en alle herbergen vol, julst intijds om onder het drinken van eene pint het feest te bespreken"*⁹.

Op 1 juni werd eindelijk ook de Nederlandse tramlijn Schoondijke - IJzendijke - Veldzicht-grens in bedrijf genomen met één tramstel, want voorlopig beschikte de IJzSM maar over twee locomotieven en één rijtuig met tussenbalkon. Bij deze gelegenheid werd de Belgische tram doorgetrokken van Hoogkasteel tot aan de grens, maar hoewel de rails vandaar slechts 150 meter doordrongen op Nederlands gebied - tot bij het douanekantoor - mocht de tram de grens nog niet passeren. Voor de reizigers betekende dat uitstappen, een eindje met de bagage zeulen, douanecontrole en weer aan boord gaan van de gereedstaande tram, maar in elk geval; de fel begeerde alternatieve verbinding met Zeeuws-Vlaanderen was een feit. De IJzSM had plannen gemaakt om op 5 juli de feestelijke opening van haar lijn te vieren, maar omdat de gemeente IJzendijke daarvoor geen subsidie wilde geven, is dat er nooit van gekomen.

Inmiddels waren op de Belgische lijn ook enkele goederenwagens aangekomen, zodat al vanaf 23 mei 1891 een bescheiden begin was gemaakt met het vervoer van koopwaren¹⁰. Na uitbreiding van het wagenpark met vier grotere wagens kon met ingang van 18 juli ook het meer omvangrijke transport van vlas en bieten uit de poldergemeenten worden opgenomen¹¹.

Stoomtram van de IJzSM naar Schoondijke voor het grensstation Veldzicht. Op de achtergrond vertrekt de Belgische tram naar Eeklo., ca. 1912.

(Verz. R.G. Klomp.)

Maar nog ontbrak de zo vurig gewenste verbinding met het stelsel van waterwegen, hoewel de beide gemeenteraden van Watervliet en Eeklo, respectievelijk op 8 maart en 15 april 1891 reeds het besluit hadden genomen om zo spoedig mogelijk een aftakking tot stand te brengen van de tramlijn naar de Vaart van Eeklo; de in 1860 in gebruik genomen zijtak van het Schipdonkkanaal naar de kom van de stad¹². Bij K.B. van 31 oktober 1891 ontving de NMVB de vergunning voor deze uitbreiding van de tramlijn, waarna op 4 januari van het volgende jaar een aanvang kon worden gemaakt met de aanleg. Een wissel vanuit de hoofdlijn bij de Spriet vormde het begin van de aftakking, die via de Brugsestraat [later Koning Albertstraat genaamd] en langs de Tieltsesteenweg naar de kop van de vaart liep. Met het transport van *"eene wagon kolen en eene wagon nitraat en guano"*¹³ werd op maandag 4 april 1892 de havenlijn in gebruik genomen.

Na lang onderhandelen hadden SCEW en IJzSM ondertussen een akkoord gesloten over het reizigers- en goederenvervoer en uitwisseling van rollend materieel op elkaars lijnen. Hierna hadden de Nederlandse autoriteiten toestemming verleend voor de toelating van de Belgische locomotieven op Nederlands grondgebied. Als gevolg hiervan mocht de

Goederenwagens langs het kanaal te Eeklo, ca. 1905.

(Verz. R.G. Klomp.)

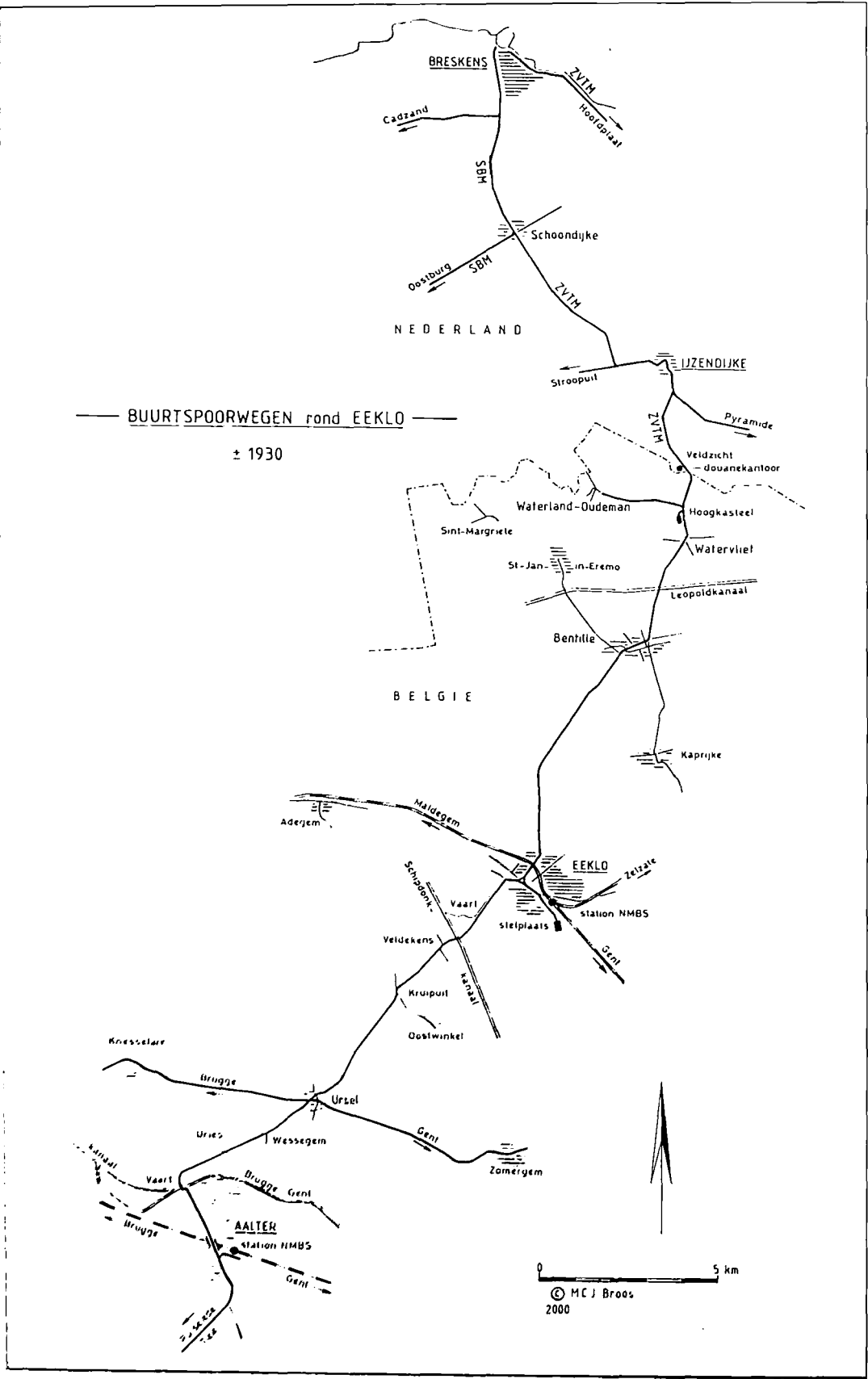
SCEW met ingang van 5 april 1892 haar treinen uit Eeklo laten doorrijden naar het stationsgebouw in Veldzicht (zoals reeds vermeld slechts 150 meter van de grens gelegen), zodat het overstappen op de IJzSM-trams gemakkelijker werd en ook doorgaand vervoer van goederen tot de mogelijkheden ging behoren. Daar de IJzSM, evenals de SBM, voor haar materieel de bekerkoppeling toepaste, moeten er hulpstukken zijn gebruikt om de IJzSM-goederenwagens te kunnen koppelen aan de met vicinaux-stoot- en trekwerk uitgeruste Belgische wagens.

De exploitatie van de buurtspoorlijn door de het jaar tevoren in het leven geroepen *Société en nom collectif* bracht voor Eeklo en Watervliet blijkbaar teveel financieel risico met zich mee, zodat werd besloten de SCEW te liquideren en te vervangen door een echte naamloze vennootschap waarvan de beide gemeenten uitsluitend aandeelhouder zouden zijn.

Derhalve volgde op 10 juni 1892 de formele oprichting van de *Société anonyme du Chemin de fer vicinal Eecloo - Watervliet et extensions* (SEWE) met zetel te Eeklo. Het maatschappelijk kapitaal werd vastgesteld op 25.000fr verdeeld in 25 aandelen van 1000 fr, waarvan er 12 bij Eeklo, 8 bij Watervliet en de rest bij vijf particulieren werden ondergebracht. De beide burgemeesters, Philippe-Alphonse de Wachter van Eeklo en Jules Van Brussel van Watervliet, vormden tesamen met Jean-Joseph de Scheppere, een grondeigenaar uit Eeklo, het eerste bestuur. De SEWE nam op dezelfde dag alle rechten en verplichtingen over van de SCEW, die daarmee feitelijk ophield te bestaan¹⁴. In de *Gazette* lezen we: "*Onze tramlijn begint meer en meer gekend en geweerd te worden, en wel namelijk als de rechtste en kortste weg tusschen Gent en Vlissingen*"¹⁵. Op 24 juli meldt de krant dat de besturen van de SEWE en de IJzSM een bijzonder tarief met zo laag mogelijke prijzen hebben vastgesteld voor "*het vervoer zoo van onvolledige als van volledige ladingen aller soorten van graangewassen, ruw vlas, hooi en stroo in geperste balen, geklopt, geweekt of niet geweekt vlas, hooi en stroo in bussels of in balen, niet geperst*". Dit geeft een goed beeld van wat toen zoal over de buurtspoorlijn werd vervoerd.

UITBREIDING NAAR AALTER

Het succes van de Watervlietse lijn was voor de NMVB aanleiding ook de haalbaarheid van een tramlijn naar Aalter te onderzoeken. Daardoor zou Eeklo een verbinding kunnen krijgen met het uitgebreide buurtspoorwegnet dat in de provincies Oost en West-Vlaanderen in ontwikkeling was. In juli 1896 besloten de gemeenten Eeklo, Adegem, Ursel, Aalter en Oostwinkel tot deelneming in het benodigde kapitaal van 544.000 fr. Ursel zag zich op 2 oktober 1898 als eerste verblijd met een stoomtramdienst via Zomergem naar Gent. Het duurde tot 16 januari 1899 voor het K.B. verscheen waarbij aan de NMVB vergunning werd verleend voor de lijn Eeklo - Aalter¹⁶. Nog in hetzelfde jaar begon de aanleg

en al op 12 maart 1900 kon de dienst op de 16,2 km lange lijn worden geopend; voorlopig tot aan het kanaal Gent-Brugge in Aalter, omdat de brug aldaar eerst versterking behoefde voordat de tramlijn daarover kon worden doorgetrokken naar het spoorwegstation¹⁷.

In Eeklo gebruikte de tram de reeds bestaande rails over de Markt en volgde vanaf de Spriet het goederenspoor naar de vaart om vandaar verder over de nieuwe baan langs de Tieltse steenweg via Adegem en het buurtspoorwegstation van Ursel naar Aalter (kanaal) te rijden. De NMVB had voorlopig maar zelf de uitbating op zich genomen. Dagelijks reden er vijf trams heen en weer en de op de Spriet in Eeklo vereeuwigde Vlaamse dichter Karel Lodewijk Ledeganck zag voortaan aan de voet van zijn standbeeld alle trams voorbijkomen; om beurten naar Aalter of naar Watervliet, danwel uit die richtingen komend en zich daar verenigend op het enkel spoor naar het station.

Met ingang van de dienstregeling van 1 oktober 1901 werd de vernieuwde brug over het kanaal bij Aalter in gebruik genomen en kon de tram voortaan aan de overkant, over de al sinds 1 oktober 1887 bestaande havenlijn van de buurtspoorweg Tielt-Aalter, doorrijden naar het spoorwegstation in laatstgenoemde gemeente¹⁸. Voorlopig gold dat slechts voor twee van de vijf trams; voor de andere drie bleef het eindpunt aan het kanaal gehandhaafd.

Nu alle plannen waren gerealiseerd moest de exploitatie nog definitief worden geregeld. Op 12 juni 1901 had te Brussel de openbare aanbesteding plaats voor de uitbating van de drie buurtspoorlijnen: Tielt - Aalter (geopend 7 december 1886); Aalter - Eeklo en Eeklo - Watervliet - Nederlandse grens. Alle aan deze lijnen gelegen gemeenten hadden zich verenigd om gezamenlijk een exploiterende maatschappij op te zetten. Het bod dat zij uitbrachten werd echter niet aangenomen en zo bleef de zaak onbeslist¹⁹. De NMVB zat evenwel niet stil en wilde de uitbating van het samenhangende buurtspoorwegnet toch in één hand brengen. Daarom ontving het bestuur van de SEWE op 7 mei 1902 een voorstel van de NMVB om alle roerende en onroerende zaken, voorzover niet haar eigendom, alsmede de exploitatie van Eeklo-Watervliet over te nemen. Omdat op 31 maart 1906 het pachtcontract toch zou aflopen en hoge kosten waren te verwachten voor het onderhoud van het gepachte materieel en gebouwen, stemde het bestuur van de SEWE toe. Met ingang van 1 juli 1902 ging de uitbating over in handen van de NMVB, waarna de SEWE werd geliquideerd²⁰. Deze toestand was geen lang leven beschoren. Op 15 oktober 1902 hield de NMVB andermaal een aanbesteding voor de uitbating van de drie eerder genoemde buurtspoorlijnen en ditmaal was het de *Société anonyme des chemins de fer provinciaux* (CFP) of -in het Nederlands- *Naamlooze Maatschappij van de provinciale spoorwegen*, die als enige een bod deed en daarmee het exploitatiecontract verwierf. De in Brussel gevestigde CFP was op 3 december 1900 opgericht en had als doel de bouw en exploitatie van spoorwegen, trams enz. Met ingang van 1 november 1902 nam deze maatschappij de uitbating daad-

werkelijk in handen en daarmee maakte de tramlijn Eeklo - Watervliet kennis met de vierde exploitante in goed tien jaar²¹. Maar nu brak een tijd aan van voorspoed en gestage groei. Dagelijks reden zes trams naar en van de grens, waarvan er vijf aansluiting gaven op de IJzSM.

In Nederland was in 1902 het *Tramwegreglement* van kracht geworden dat tal van bepalingen bevatte waaraan de exploitanten van tramwegen moesten voldoen. Een van de voorschriften luidde dat een trein 's nachts aan de achterzijde een rood licht moest voeren. Ook de CFP kreeg daarmee te maken. Omdat echter -zoals reeds vermeld- de Belgische tram slechts 150 meter op Nederlands gebied doordrong, deed de Nederlandse minister van Waterstaat niet moeilijk en verleende de CFP officieel ontheffing om het in België gebruikelijke groene sluitlicht te mogen voeren.

Van de opbloei in deze periode profiteerde met name het goederenvervoer. In 1911 leverde dat 2.926 fr per kilometer op; voor een belangrijk deel afkomstig van het massale bidentransport in het najaar. In de voorafgaande jaren waren in Zeeuws-Vlaanderen plannen ontwikkeld om in het oostelijke deel van dat gewest, waar tot dan toe alleen de IJzSM en de SHW (*Stoomtram Hulst - Walsoorden*) actief waren, een samenhangend tramwegnet tot stand te brengen.

Op 20 juni 1911 werd daartoe de *Zeeuwsch-Vlaamsche Tramweg-Maatschappij* (ZVTM), een in Terneuzen gevestigde naamloze vennootschap, opgericht. Haar eerste activiteit was op 31 oktober de overname van de kleine IJzSM. De tramdienst van de IJzSM werd door de ZVTM voortgezet met hetzelfde materieel, zodat er in de praktijk voorlopig niet veel veranderde.

DE PERIODE 1914-1935

Zo was de toestand nog toen op 1 augustus 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak en de inval van de Duitse troepen op 3 augustus diepe ellende over België bracht. Na de verwarring van de eerste oorlogsweken, waarin veel vluchtelingen naar het noorden trokken en in Nederland onderdak kregen, sloot de bezetter de grens voor doorgaand verkeer. De tramdienst tussen Eeklo en Watervliet onderging geen noemenswaardige verandering, zij het dat de meeste trams nu niet meer tot de grens reden maar bij Hoogkasteel eindigden. Op haar beurt beperkte de ZVTM al met ingang van 7 augustus de tramdienst tot het gedeelte Schoondijke - IJzendijke, vanwaar nog maar twee trams per dag tot Veldzicht-grens doorreden. Vanaf 15 december 1914 werd dit zelfs teruggebracht tot één rit vice versa.

In het bezette land bleef de tram een belangrijke rol vervullen om het dagelijkse leven op gang te houden. Met name de tram naar Watervliet, die dicht bij de grens kwam, kende een omvangrijke smokkel

van brieven van en naar gevluchte verwanten in Nederland en ook allerlei schaarse artikelen als boter, chocola, zeep en tabak werden langs deze weg *geïmporteerd*. De Duitse bezetter probeerde dit tegen te gaan door een soldaat op de locomotief te laten meerijden en later door langs de grens een onder hoogspanning staande afastering van prikkeldraad op te trekken. Toch bleken deze maatregelen niet afdoende en daarom moest de tramverbinding met Watervliet op last van de Duitse autoriteiten op 14 maart 1916 worden gestaakt. Twee dagen later trof eenzelfde maatregel ook de tram naar Aalter. De rails van de stilgelegde lijnen werden nadien gedurende de rest van de oorlog niet meer gebruikt.

Aan de Nederlandse kant staakte de ZVTM op 8 januari 1917 de enig overgebleven rit tussen IJzendijke en de grens.

Met de Wapenstilstand van 11 november 1918 kwam er tenslotte een einde aan de oorlog en kon de wederopbouw van het zwaar geteisterde België beginnen. Rond Eeklo werd spoedig het herstel van de beschadigde lijnvakken aangepakt. Al op zondag 24 november 1918

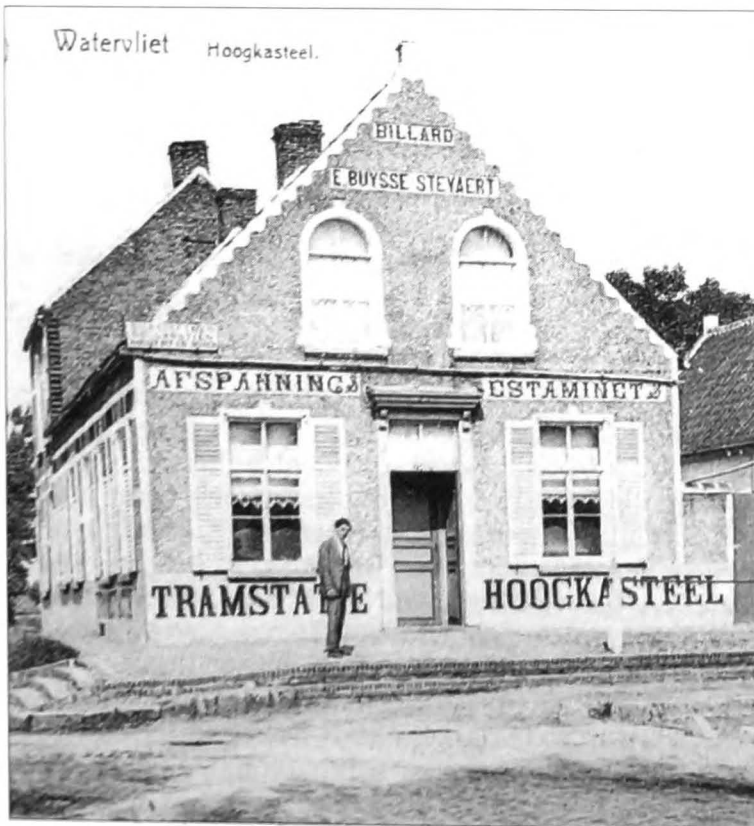
Loc 122 (het cijfer 1 ontbreekt!) in de Boelaarstraat te Eeklo, gaat met een tram naar Watervliet onder bewaking van een Duitse soldaat, ca. 1915.

(Verz. R.G. Klomp.)

kwam voor de eerste keer weer een tram uit Aalter in Eeklo aan²², maar pas op 12 januari 1919 werd de regelmatige dienst hervat van/tot Aalter-kanaal omdat de brug aldaar was verwoest²³; eerst na 1920 kon het station van Aalter weer worden bereikt.

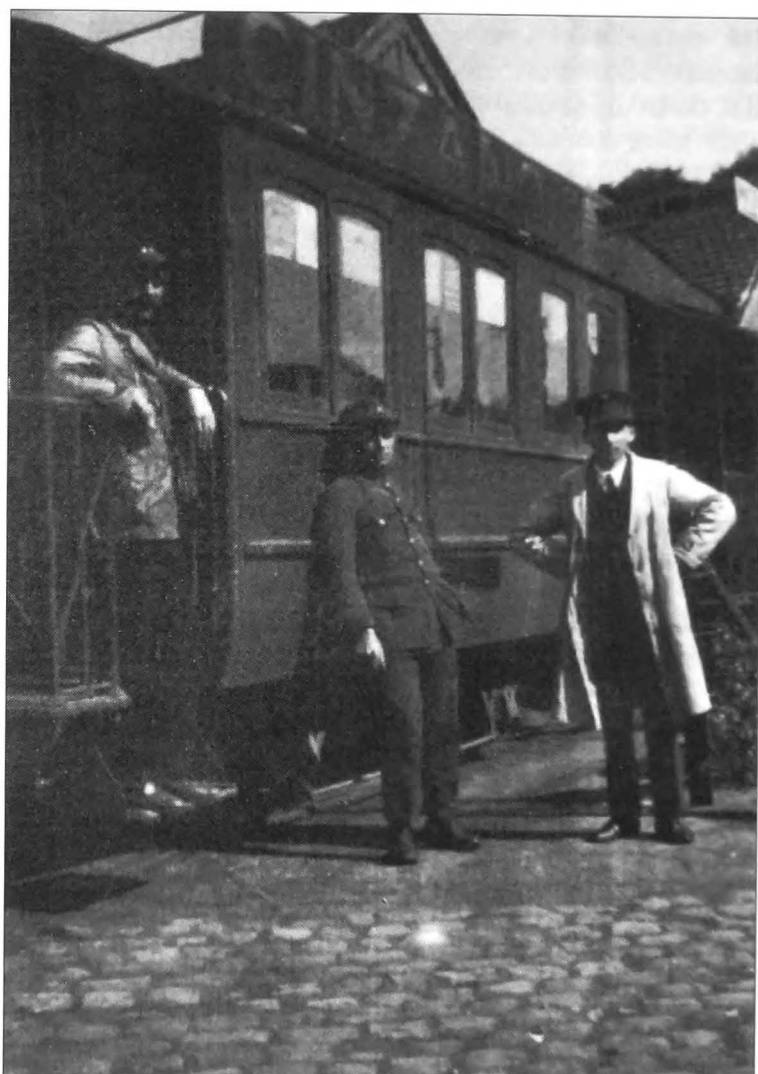
Het duurde tot 19 maart 1919 vooraleer tussen Eeklo en Sint-Jan-in-Eremo-Bentille weer een tramdienst met vier ritten daags kon worden ingericht²⁴. Verderop moest eerst een opgeblazen brug over de Leopoldsvaart worden herbouwd, waarna op 1 april de dienst naar Watervliet werd doorgetrokken en vandaar kon pas op 1 juni 1919 de tram de grens weer bereiken²⁵. Met ingang van 15 oktober 1919 herstelde ook de ZVTM de verbinding tussen IJzendijke en de grens en was doorgaand verkeer weer mogelijk.

De naoorlogse periode met schaarste aan materialen en stijgende lonen en prijzen stelde vele exploiterende maatschappijen voor grote problemen. De wet van 11 oktober 1919 had het mogelijk gemaakt elke overeenkomst, die was aangegaan vóór 3 augustus 1914, te verbreken indien

*Tramstation
Hoogkasteel.*

(Verz. R.G. Klomp.)

Gereedstaande tram met personeel aan het eindpunt in Waterland-Oudeman, augustus 1929.

(Verz. R.G. Klomp.)

aantoonbaar was dat als gevolg van de oorlog en de nasleep daarvan, de bepalingen van de overeenkomst in redelijkheid niet meer konden worden nagekomen. De ene na de andere pachter beriep zich hierop en liet de uitbating van de tramdiensten over aan de NMVB. In 1920 zegde ook de CFP het exploitatiecontract op en nam de NMVB noodgedwongen de bediening van de buurtspoorlijnen rond Eeklo weer zelf ter hand.

In het plaatsje Waterland-Oudeman hadden de bewoners al lang uitgezien naar een aansluiting op de lijn naar Eeklo, vooral om de oogst van de massale bietenteelt in dat gebied te kunnen afvoeren. Uitsluitend

voor dat laatste doel kwam deze verbinding in 1922 door particulier initiatief tot stand²⁶. Vanaf Hoogkasteel, waar zich een kleine loods met enkele sporen bevond, werd de 2210 meter lange aftakking aangelegd aan de noordzijde van de straatweg tot bij het begin van de dorpskern van Waterland-Oudeman. Op aandrang van de betrokken gemeentebesturen en nog voordat de formele toelating was bekomen, begon de NMVB op 1 oktober 1923 ook met een bescheiden personendienst op dat korte lijnvak²⁷. In april 1924 wordt in de krant gewag gemaakt van een plan om het lijntje voor bietenvervoer door te trekken naar Sint-Margriete tot aan de weegbrug aldaar, maar dat is er nooit van gekomen²⁸.

Uit de dienstregeling van zomer 1924 blijkt dat de eerste tram vanuit de loods in Hoogkasteel vertrok naar de grens en vandaar om 8.30 uur afreed naar Eeklo. Op donderdagen, als er markt was in Eeklo, vertrok er al om 4.45 uur een extra tram uit Hoogkasteel naar Waterland-Oudeman om vandaar tien minuten later de marktgangers naar de stad te brengen. De laatste tram eindigde 's avonds steeds in Waterland-Oudeman, waarna deze terugreed naar Hoogkasteel om te overnachten. De overige trams reden als vanouds van Eeklo naar en van de grens.

In deze jaren gingen de wagens met bieten van Waterland-Oudeman niet naar Eeklo, maar over de Nederlandse grens en dan achter een locomotief van de ZVTM via Philippine en Sas van Gent naar Drieschouwen en vandaar via een door de ZVTM, samen met de NMVB, in 1915 speciaal voor het bietenvervoer aangelegde tramlijn naar de suikerfabriek in Moerbeke in België. Dat lijkt een omslachtige reis maar het ging vlugger dan via Eeklo (Vaart), waar moest worden overgeladen op binnenschepen, die dan door het stelsel van kanalen Moerbeke konden bereiken. Er bestond geen railverbinding tussen de lijn van Moerbeke en de andere NMVB-lijnen.

MODERNISERING

Zoals overal elders kreeg de verouderde stoomtram aan het einde van de jaren twintig geduchte concurrentie te verduren van de snellere en goedkopere private autobusdiensten, die veel reizigers wegkaapten. De NMVB reageerde op deze bedreiging door elektrificatie van de belangrijkste tramlijnen en invoering van spoorauto's op de minder drukke lijnen. Met ingang van maandag 15 april 1935 werden deze nieuwe voertuigen ook in gebruik genomen op de lijnen rond Eeklo. De krant schrijft erover: *"de motors hebben zestig paardenkracht en worden gevoed met essence. Door hun stevigen bouw schijnen de rijtuigen ons bijzonder geschikt voor snel verkeer; heel mooi, zoo binnen als buiten, tellen zij 24 zitplaatsen, terwijl nog 30 rechtstaande personen de reis kunnen medemaken; zij zijn voorzien van eene automatische verwarming"*²⁹.

Inderdaad vormden de moderne in lichte crèmekleur geschilderde spoorauto's een verrassende verschijning in Eeklo. Volgens de dienst-

regeling reden zij vijf keer per dag, waarvan slechts één rit in de middag de grens bij Veldzicht passeerde. Een enkele dienst bleef nog door de stoomtram verzorgd. Naar Aalter reden dagelijks vier trams.

De tram was blijkbaar voor het grensoverschrijdend verkeer in die tijd van minder betekenis geworden, want de ZVTM had al op 1 februari 1935 haar tramdiensten in de buurt van IJzendijke vervangen door autobussen. Wellicht aangemoedigd door het voorbeeld van de NMVB omhelsde ook de ZVTM de zegeningen van de motortractie en verbouwde in de jaren 1935/36 vijf vierassige stoomtramrijtuigen tot diesel-elektrische motorrijtuigen. En dit met groot succes, want binnen korte tijd verzorgden deze vijf motortrams vrijwel het gehele personenvervoer op het ZVTM-net, zodat per 1 januari 1937 de bus rond IJzendijke weer werd opgevolgd door de tram met driemaal daags een ritje naar Veldzichtgrens. Om 15.25 uur kon men daar de unieke ontmoeting gadeslaan van een Belgische en een Nederlandse motortram.

In deze jaren was de spoorauto -in de volksmond *Kamielken* genoemd- van grote betekenis voor het Meetjesland. Behalve het gewone dagelijkse vervoer van reizigers naar de stad en naar het spoorstation waren er twee topdagen.

De donderdagse markt in Eeklo trok veel boeren en boerinnen uit de polderstreek met hun rieten manden, vol boter en eieren, die 's middags terugkeerden met de aangeschafte benodigdheden voor de boederij. Maar 's zondags vervoerde de tram heel ander publiek. Dan waren het burgers uit de omliggende gemeenten en vooral jongeren, die afstapten aan de halte in de Boelare of aan de Markt om vertier te zoeken in cinema *Ledeganck* of *Gouden Leeuw* of een pint te pakken in een van de vele herbergen.

In de zomer van 1938 kreeg de Stationsstraat een grote opknappbeurt waarbij het tramspoor van de Spriet naar het station in een afgescheiden middenberm kwam te liggen.

DE TWEEDE WERELDOORLOG

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en als gevolg daarvan de inval van de Duitse troepen op 10 mei 1940 in Nederland en België veroorzaakte een onderbreking van de tramdiensten omdat op veel plaatsen bruggen en rails werden beschadigd. Sindsdien heeft de ZVTM nimmer meer met personentrans naar de grens bij Veldzicht gereden, maar de NMVB hervatte in de tweede helft van oktober de ritten met spoorauto's vanuit Eeklo naar Aalter en Waterland-Oudeman.

Al spoedig ontstond echter gebrek aan de noodzakelijke mazout en in januari 1941 moesten de oude stoomlocomotieven, die alleen nog voor de goederentreinen waren te zien, weer de reizigerstrams gaan trekken.

Met ingang van 19 januari 1942 volgde een beperking van de dienstregeling tot drie ritten per dag³⁰. Van de aansluitende lijn naar Tielt werd op 4 januari 1943 de tramdienst op het gedeelte Aalter - Ruiselede stilgelegd, waarna de rails op last van de bezetter werden opgebroken. Evenals in de vorige oorlog was de tram naar de grensstreek van onschatbare betekenis voor het drukke smokkelvervoer, waarmee op informele wijze de voedselvoorziening aan beide zijden van de grens werd verzorgd.

Toen op 15 september 1944 Eeklo werd bevrijd, was er tijdens de daaropvolgende feesten al wel een spoorauto op de Markt te zien, maar van een normale tramdienst was nog geen sprake. Van de oorlogshandelingen bij de verdrijving van de vijand had het Meetjesland weliswaar minder te lijden gehad dan West- en Zeeuws-Vlaanderen. Daar werd grote schade aangericht door de hardnekkige Duitse verdediging tegen de oprukkende geallieerden, die eerst op 19 oktober bij Aardenburg de grens konden overtrekken, maar toch waren rond Eeklo enkele lijngedeelten en bruggen onbruikbaar geraakt. Daarom kon pas op 18 maart 1945 vanuit Eeklo de dienst met de *Kamielkens* worden hervat, enerzijds naar Watervliet tot de brug over het Leopoldkanaal en aan de andere kant tot aan de brug bij Aalter³¹. Toen deze oeververbindingen waren hersteld konden met ingang van 1 juni de trams in beide richtingen weer doorrijden tot respectievelijk Waterland-Oudeman en Aalter-station en hernam het leven zijn gewone loop³². Zo leek het aanvankelijk, maar de nieuwe tijden bleken een geweldige invloed te hebben op het levensritme. Het rustige tempo van voor 1940, toen paard en kar, stoomtram en rijwiel het straatbeeld beheersten, maakte rap plaats voor het jachtige tijdperk van auto en vliegtuig.

DE TRAM WORDT AFGEDANKT

Toen in 1947 de *Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen* een rechtstreekse autobusdienst opende tussen Watervliet en Gent betekende dat een gevoelige klap voor de tram, die veel reizigers kwijtraakte aan deze concurrent.

De financiële positie van het bedrijf bood geen enkele mogelijkheid tot verbetering van de dienst en vernieuwing van de totaal versleten rails; een situatie die ook kon worden aangetroffen op tal van andere delen van het uitgebreide buurtspoorwegnet. Voor de NMVB was dit alles aanleiding om op 1 maart 1948 in een brief aan de gouverneur van Oost-Vlaanderen melding te maken van de *rampzalige financiële toestand* waarin de beide buurtlijnen van Eeklo verkeerden. Op 31 december 1939 hadden de exploitatieverliezen al de som van 1.117.862fr bereikt. De NMVB klaagt dat in de huidige omstandigheden er niet op verbetering is te hopen, ook al omdat de tarieven sinds 1939 nauwelijks zijn verdubbeld, terwijl de uitgaven minstens verviervoudigd zijn. Doordat de verouderde sporen niet tijdig vervangen konden worden, kan de exploitatie niet meer met de vereiste veiligheid geschieden; *“het breken van de rails komt dagelijks*

voor en het aantal ontriggelingen vermeerdert met de dag". En dan komt de vraag: *"Verkiezen de openbare besturen-aandeelhouders der lijn het behouden van de spoordiensten, of zijn zij voorstander van het wegnemen der sporen en de vervanging van de spoordiensten door een autobusexploitatie?"*³³. Daarover wordt gesproken in een vergadering op 8 april op het Provinciaal bestuur in Gent, waaraan onder leiding van de Bestendig gedeputeerde Wille naast de Adjunct-directeur-generaal van de NMVB Valcke ook vertegenwoordigers van Aalter, Adegem, Eeklo, Oostwinkel, Ursel, Waterland-Oudeman en Watervliet deelnemen. Daar wordt duidelijk dat, sinds de bieten van Waterland-Oudeman via de Hollandse tram naar Moerbeke worden gebracht, het goederenvervoer voor de lijnen naar Eeklo en Aalter nog van weinig betekenis is en steeds meer door vrachtauto's wordt overgenomen. Voor de normale reizigersdienst zou met één autobus kunnen worden volstaan, terwijl alleen op markt- en feestdagen twee bussen nodig zijn. Alle gemeenten blijken doordrongen van de onmogelijkheid om de spoorexploitatie te handhaven en zeggen toe zich over opheffing van de tram afzonderlijk te zullen uitspreken³⁴. De afloop laat zich raden. Bij de grote historische optochten in Eeklo op 6 en 13 juni 1948 kan de tram nog eenmaal laten zien waartoe zij in staat is als massa's kijkers toestromen, maar daarna is het snel afgelopen. Met ingang van zondag 15 augustus 1948 staakt de NMVB het personenvervoer per tram op de lijnen van Eeklo naar Waterland-Oudeman en naar Aalter. De private ondernemer Dauwe bedient vanaf die dag de reizigers met een vervangende autobus.

Nog enige tijd wordt het goederenvervoer met de stoomtram voortgezet, maar uiteindelijk op 9 mei 1949 ook opgeheven³⁵. Een soortgelijk proces voltrekt zich in Zeeuws-Vlaanderen waar de ZVTM geleidelijk het trambedrijf liquideert. De bieten campagne van 1949, die op 21 september begint, brengt nog eenmaal een opleving. Omdat de NMVB in Eeklo niet meer steeds een locomotief ter beschikking heeft, laat zij het bietenvervoer in de streek rond Watervliet geheel over aan de ZVTM, die met twee eigen locomotieven in België de afvoer van beladen en de aanvoer van lege wagens verzorgt op het lijnvak van de grens tot Bentille en op de zijlijn naar Waterland-Oudeman. De gehele oogst wordt vandaar via Zeeuws-Vlaanderen afgevoerd naar de suikerfabriek in Moerbeke. Als op 4 januari 1950 de campagne wordt afgesloten, is het voorgoed gedaan met de tram. In oktober van hetzelfde jaar volgt de algehele opbraak van de rails tot Aalter en worden letterlijk alle sporen van de tram uitgewist. Ons rest slechts de herinnering aan het trammetje dat gedurende bijna zestig jaren de bewoners van het Meetjesland trouw heeft gediend.

ROLLEND MATERIEEL

De beschrijving van de geschiedenis van een buurtspoorweg is niet volledig zonder aandacht voor het op die lijn gebruikte rollend materieel.

Ingevolge de wet van 24 juni 1885 zorgde de NMVB voor de aanleg en inrichting van de buurtspoorlijnen die aan haar werden vergund³⁶. In de wijze van uitbating werd de Maatschappij vrij gelaten. Zij koos op economische gronden voor de verpachting van de exploitatie aan daartoe opgerichte particuliere ondernemingen³⁷. Alle vaste installaties, maar ook het rollend materieel, bleven eigendom van de Maatschappij. Dit verklaart waarom de nummers van de locomotieven, rijtuigen en wagens op bepaalde lijnen zo ver uiteen lagen: zij maakten deel uit van een veel groter bestand en werden aan de pachtende maatschappij in huur gegeven, naar gelang de behoefte.

Elke buurtspoorlijn van de NMVB bezat zo een eigen materieelinventaris³⁸. Dit materieel werd aangeschaft met het kapitaal van die lijn. Tot het einde van de tramexploitatie bleef deze praktijk gehandhaafd, al werden in de loop van de jaren de kapitalen van veel lijnen samengevoegd tot grotere financiële eenheden, waarbij natuurlijk ook de materieelinventaris werd geïntegreerd.

Tijdens de eerste jaren van de tramuitbating werd het materieel van een bepaalde lijn uitsluitend gebruikt op die lijn. Het duurde niet lang of dit principe werd geleidelijk losgelaten: wanneer twee of meer lijnen die met elkaar in verbinding stonden door dezelfde pachter, veelal vanuit dezelfde stelplaats, werden geëxploiteerd, werd het materieel door elkaar gebruikt³⁹. Wel zag de pachter er op toe dat zijn materieel niet door anderen werd gebruikt: goederenwagens die met een lading landbouwproducten de eigen lijnen verlieten, dienden zo snel mogelijk terug te keren. Op elke wagen was dan ook de lijn of de stelplaats van inschrijving vermeld.

Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog veranderde er veel. De veldtocht van 1914 bracht een grote ontreddeering teweeg. Als gevolg van de terugtocht naar de IJzer vertrok er materieel in westelijke richting, soms kwam het achter het Front terecht en bleef daar noodgedwongen dienst doen⁴⁰.

Het groot spoor werd vrijwel uitsluitend gebruikt voor de vervoersbehoeften van de Duitse legers, zodat de buurtspoorlijnen plotseling een belangrijke rol kregen in het nationale vervoer. Dit betrof het reizigersvervoer, maar niet minder het vervoer ten dienste van de brandstof- en voedselvoorziening.

Belangrijke doorgaande tramverbindingen, ondenkbaar vóór augustus 1914, werden ingesteld en het principe van het gebruik van materieel uitsluitend op de eigen lijn moest worden verlaten⁴¹. Na de

Wapenstilstand was veel materieel her en der verspreid. Voeg hierbij de vele vernielingen door oorlogsgeweld en de door de Duitsers gedwongen sluiting en opbraak van een groot aantal lijnen en het is duidelijk dat de NMVB voor een grote inspanning stond om alles administratief en operationeel weer in goede orde te brengen⁴². De reeds eerder genoemde wet van 11 oktober 1919 leidde ertoe dat de lijnen werden samengevoegd tot veelal provinciaal begrensde exploitatiegroepen, een regime dat tot het einde van de NMVB heeft bestaan en ook nu nog bij De Lijn is te herkennen⁴³.

Het rollend materieel was dan nog wel administratief aan een specifieke lijn toebedeeld, in de praktijk van de uitbating werd het materieel daar ingezet waar de behoefte aanwezig was.

Als gevolg hiervan zullen wij ons bij de beschrijving van het rollend materieel dat behoorde tot de lijnen Eeklo - Watervliet - Grens en Eeklo - Aalter, hoofdzakelijk beperken tot de periode vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Opgemerkt moet worden dat zelfs in de periode tot 1914 materieel van de lijn Aalter - Tielt, eveneens uitgebaat door de CFP, tot aan de grens met Nederland zal zijn doorgedrongen⁴⁴.

Vanaf 1914 en zeker vanaf 1919, vervaagt het beeld. Hoewel onze lijnen door hun geïsoleerde karakter en gering reizigersvervoer relatief veel specifiek eigen materieel kenden, werd er meer en meer materieel van andere lijnen in Oost-Vlaanderen en zelfs West-Vlaanderen, gebruikt.

De NMVB bezat voor haar buurtspoorlijnen zeer veel rollend materieel. Zo vermeldt de inventaris in 1925 838 locomotieven, 2740 reizigersrijtuigen, 438 pakwagens, 8921 goederenwagens en 645 elektrische motorrijtuigen⁴⁵. Later kwamen daar nog zo'n 300 spoorauto's, voor de niet-elektrische lijnen, en 850 elektrische motorrijtuigen met 700 aanhangrijtuigen bij.

Het leeuwendeel van dit materieel bestond uit een beperkt aantal uniforme typen⁴⁶, gebouwd door verscheidene Belgische, maar ook Duitse, Spaanse en Britse⁴⁷ locomotief-, rijtuig- en wagonfabrieken volgens hetzelfde, door de NMVB voorgeschreven, ontwerp.

Toch schafte de NMVB ook enige min of meer afwijkende voertuigen aan, waarvan er op de lijn Eeklo - Watervliet verschillende zijn gebruikt.

De samenstelling en de aard van het rollend materieel van een buurtspoorlijn weerspiegelden haar karakter. De lijn Eeklo - Watervliet werd gekenmerkt door een vrij omvangrijk vervoer van landbouwproducten, met name suikerbieten, waarvan een deel naar Nederland werd vervoerd, en een zeer gering vervoer van reizigers. Deze factoren leidden tot het gebruik van een aantal bijzondere voertuigen.

DE LOCOMOTIEVEN

De bekende stoomlocomotieven van de NMVB waren vrijwel allemaal van een gelijksoortig ontwerp, de typisch Belgische buurttramlocomotief, waarbij de ketel en stoommachine waren omsloten door een vierkante kast, welke oorspronkelijk aan alle zijden open was. Zowel aan de voor- als aan de achterzijde kon de locomotief door de machinist worden bediend, vandaar de aanduiding *bi-cabine*. Om toch enige beschutting te geven, werden de openingen in de voor- en achterwanden vanaf omstreeks 1890 met glas afgesloten. Het geheel werd gedragen door drie wielassen, waarvan, afhankelijk van het specifieke ontwerp, de middelste of de derde as door de twee stoomcilinders middels een stangenstelsel werd aangedreven.

Dit ontwerp was in het begin van de jaren 1880 ontwikkeld door de fabriek S.A. de Construction "*La Métallurgique*" te Tubize en was dermate succesvol dat het niet alleen door de NMVB als basisontwerp werd aangenomen, maar eveneens werd gebouwd voor vele buurtspoorlijnen in en buiten Europa⁴⁸. Tot in de twintiger jaren van de vorige eeuw werd dit type nagebouwd, hoewel het toen als verouderd moest worden beschouwd. Alleen voor de NMVB werden er door een groot aantal verschillende fabrieken omstreeks 1000 stuks gebouwd⁴⁹.

Oorspronkelijk kende men een basistype alsmede een lichtere en een zwaardere uitvoering. De eerste was bestemd voor lijnen in vlak terrein waarvan de bruggen de normale locomotieven niet konden dragen, de laatste diende vooral voor lijnen met sterke hellingen en groot goederenvervoer. Ook kwamen er al snel in kleine aantallen enkele types, aangepast aan hun specifieke taken⁵⁰.

Op de lijn Eeklo - Watervliet reden oorspronkelijk drie locomotieven van het normale ontwerp, aangeduid als *type 3*, met een gewicht van 15 ton, waarvan er tussen 1885 en 1896 237 in dienst werden gesteld. Het betrof de machines met de nummers 108, 122 en 123, die in 1890 waren gebouwd door de *Ateliers de Construction de Boussu*⁵¹. Van de 122 en 123 is bekend dat zij op 17 maart 1891 aan het station te Eeklo aankwamen⁵². De 108 schijnt al eerder aanwezig te zijn geweest. Het drietal werd op 19 maart 1891 formeel in dienst gesteld. Tot 1914 deden zij hier onafgebroken dienst. In de jaren nadien vertrok de 122 naar de lijn Gent - Zaffelare en werd zijn plaats ingenomen door de hierna te vermelden 267.

De 108 werd als eerste in 1925 als schroot verkocht, in 1929 gevolgd door de 123 en in 1936 door de 267⁵³.

De lijn Eeklo - Aalter bezat in het begin twee locomotieven van het iets gewijzigde, 1500 kg zwaardere en krachtiger *type 4*, waarvan er tussen 1896 en 1911 376 zijn aangekocht.

Zij droegen de nummers 267 en 279 en waren in 1899 gebouwd door respectievelijk de *Forges Usines et Fonderies de Haine-St-Pierre* en de *SA de Marcinelle et Couillet*. Later kwam er de uit 1905 daterende 380 bij, eveneens van Marcinelle et Couillet, die oorspronkelijk had gereden op de lijn Halle - Ninove. De 267 vertrok op enig moment naar de lijn Eeklo - Watervliet - Grens; de 279 ging naar Wetteren - Zottegem. Na 1914 kwam ook de 444 (*Ateliers de construction J.J. Gilain*, 1906) uit de Borinage naar Eeklo. Deze werd in 1935 gesloopt. De 380 deelde dat lot in 1948⁵⁴.

Met de invoering van de spoorauto's verdween bij de NMVB de stoomlocomotief geleidelijk uit de reizigersdienst. Uit de *dienstregeling* van 15 april 1935 blijkt evenwel dat toen nog een deel van de reizigers-trams rond Eeklo met stoomtractie reed⁵⁵.

Ook nadat de hiervoor genoemde locomotieven verschroot waren, reden er nog regelmatig stoomtrams, vooral in het goederenverkeer, door de straten van Eeklo. De locomotieven waren afkomstig van verschillende lijnen in Oost-Vlaanderen. Het voert te ver ze hier afzonderlijk te noemen, als dit al mogelijk zou zijn.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was het gebrek aan brandstof voor de spoorauto's er de oorzaak van dat de oude locomotieven nog een zwanenzang beleefden. Omstreeks 1954 is het dan echt gedaan met de stoomtractie bij de NMVB.

DE RIJTUIGEN

Voor haar reizigerstrams kende de NMVB rijtuigen met eerste klasse; met tweede klasse; gemengde eerste en tweede klasse en tweede klasse met een reisgoedafdeling. Ook waren er afzonderlijke *pakwagens* voor reisgoed en post⁵⁶.

Ze waren van een uniform ontwerp: korte rijtuigen op twee wielassen met zes zijraampjes en aan elk einde een geheel open balkon voor 6 staanplaatsen⁵⁷. Vanaf 1902 werd het ontwerp iets gewijzigd: de zijraampjes werden in drie paren van twee gegroepeerd met daartussen een bredere raamstijl. Ook zien we dat de raamstijlen in de eerste klasse breder waren dan in de tweede klasse⁵⁸.

Pas in 1913 worden de eerste exemplaren van een moderner type gebouwd met min of meer afgesloten balkons, echter nog steeds op twee wielassen en dus van beperkte capaciteit⁵⁹.

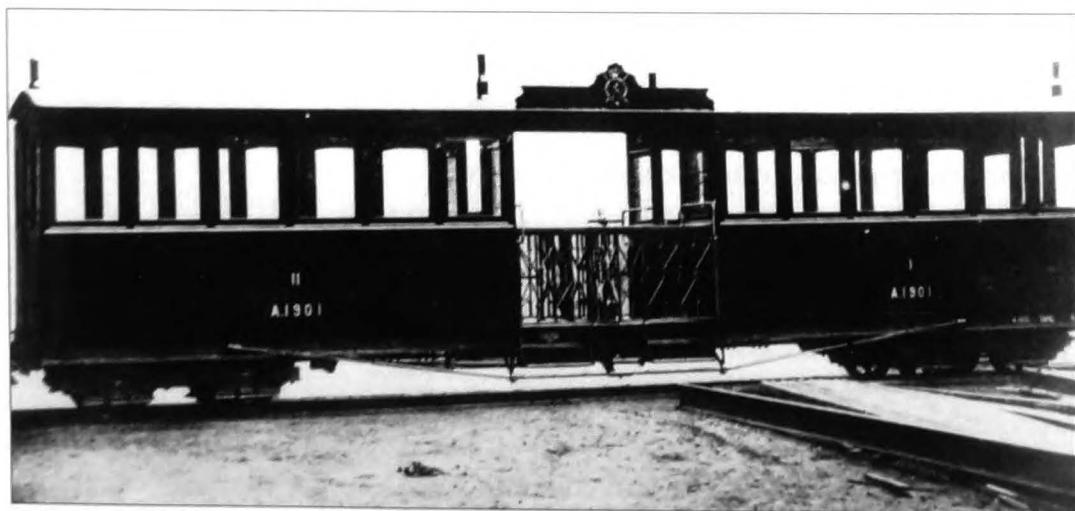
De rijtuigen eerste klasse hadden 16 zitplaatsen op twee langs de zijwanden geplaatste banken, zogenaamde *langsbanken*, die van met velours beklede kussens waren voorzien. Reizigers in de tweede klasse-rijtuigen reisden op dwars geplaatste houten banken. Men zat twee aan

twee tegenover elkaar en aan weerszijden van het middenpad, zodat zo'n rijtuig in totaal 24 zitplaatsen telde. De gemengde rijtuigen boden 16 zitplaatsen tweede klasse op dwarsbanken en de afdeling voor eerste klasse had hier 6 zitplaatsen op twee langsbanken, maar andere zitplaatsindelingen kwamen ook voor⁶⁰. Rijtuigen voor uitsluitend eerste klasse werden alleen in de eerste jaren, en dan nog in kleine aantallen, gebouwd⁶¹.

Tijdens de wintermaanden werd in elk rijtuig één van de banken tegen het beschot verwijderd om plaats te maken voor een kolenkacheltje, het *duvelke*.

Een stoomtram van de NMVB bestond gewoonlijk uit een locomotief gevolgd door een pakwagen, tenminste één rijtuig gemengde eerste en tweede klasse en één of meer rijtuigen tweede klasse.

In zijn kleinste samenstelling bood een dergelijke tram dus plaats aan 6 reizigers in de eerste klasse en 40 in de tweede klasse. Voor lijnen met een zeer gering vervoer van personen was dit veel te ruim bemeten. Omstreeks 1890 poogde de NMVB de kosten te verminderen door in plaats van enkele kleine rijtuigen, één groot rijtuig in te zetten. Een goed berekend aantal plaatsen eerste en tweede klasse, alsmede eventueel een afdeling voor bagage, vonden zo in één voertuig hun plaats. Een groot rij-

Rijtuig met tussenbalkon A 1901.

(Verz. E. Keutgens)

tuig kostte bij aanschaf beduidend minder dan twee of drie kleintjes en door het geringere gewicht van een dergelijk rijtuig in verhouding tot drie kleine rijtuigen kon op het verbruik van steenkool worden bespaard. Een groot nadeel was echter dat bij onderhoud of schade niet slechts één rijtuig maar een gehele tram aan de dienst werd onttrokken.

Deze rijtuigen waren geplaatst op twee draaistellen of *bogies* met elk twee wielassen. De rijtuigkasten gaven de indruk van twee naast elkaar geplaatste kleine rijtuigen met een instapbalkon in het midden. De eindbalkons waren vervallen. De bouw van deze rijtuigen bleef beperkt tot enkele tientallen in de jaren 1890 tot 1892, al werden er in omstreeks 1911 nog enkele van een ander type aan toegevoegd. De voordelen van deze grote rijtuigen wogen niet op tegen de nadelen⁶².

De lijn Eeklo - Watervliet was één van de lijnen waarop in het begin deze grote rijtuigen dienst hebben gedaan. De verbinding van de lijn met de Nederlandse IJzSM leidde tot nog een extra eigenaardigheid. Ingevolge de in Nederland geldende voorschriften mochten de rijtuigen niet breder zijn dan 2 meter, terwijl bij de NMVB een breedte van 2,32 meter gebruikelijk was. Zo ontstonden enkele speciaal voor deze lijn gebouwde rijtuigen⁶³.

Reeds op 18 maart 1891, één dag na de locomotieven, kwamen de gloednieuwe vierassige rijtuigen met middenbalkon A.1900-1901 te Eeklo aan⁶⁴. Dit tweetal was geleverd door de fabriek *SA Franco-belge pour la construction de machines et de matériels de chemins de fer* te La Croyère. Als gevolg van de smalle rijtuigkast hadden ze uitsluitend langsbanken voor 14 reizigers eerste klasse en 23 reizigers tweede klasse.

Op 22 augustus 1891 werden nog twee dergelijke rijtuigen, maar nu ook uitgerust met een afdeling voor reisgoed, in dienst gesteld. Dit waren de door dezelfde fabriek gebouwde nummers A.2100-2101. Ze telDEN waarschijnlijk slechts 8 zitplaatsen in de eerste en 23 in de tweede klasse.

Met dit viertal werd tot 1914 de tramdienst op de lijn naar de Nederlandse grens grotendeels uitgevoerd⁶⁵.

De lijn Eeklo - Aalter kende slechts een beperkt rijtuigpark, geheel van het normale twee-assige type, zoals in het begin beschreven. De beide aangrenzende lijnen naar Watervliet en Tielt werden door dezelfde pachter uitgebaat, zodat de benodigde reserve wel in de nabijheid kon worden gevonden.

Bij de opening van de lijn naar Aalter waren aanwezig de rijtuigen tweede klasse A.942-943 van de *Ateliers Nicaise et Delcuve* te La Louvière, de eveneens nieuwe pakwagens A.2373, gebouwd door de *Usines Raghenot* te Mechelen, en ook een gemengd rijtuig voor eerste en tweede

klas (A.1628?). Deze vier voertuigen kwamen rond 8 maart 1900 op de lijn aan, tegelijk met de locomotief 279 en acht goederenwagens⁶⁶.

Niet alle bronnen bevestigen echter dat sinds maart 1900 gedurende enkele maanden ook het gemengde rijtuig eerste en tweede klasse A.1628 (*La Métallurgique*, Nijvel, bouwjaar 1897) naar Aalter heeft gereden. Dit rijtuig was aangeschaft voor de lijn Gent - Merelbeke en deed in 1901 dienst op de in dat jaar voltooide lijn Haacht - Aarschot - O.-L.-V. Tielt - Tienen⁶⁷.

Uitzonderlijk was overigens de aanwezigheid gedurende vele jaren van een rijtuig eerste klasse. Door het verloren gaan van een deel der archieven is helaas niet meer vast te stellen welk nummer dit heeft gedragen⁶⁸.

Op de lijn Eeklo - Watervliet waren in de jaren tot 1914 ook twee rijtuigen en een pakwagen van het normale type aanwezig. Zij waren alle in 1906 nieuw in dienst gesteld. Het betrof het rijtuig voor tweede klasse A.1218, gebouwd door de *Grosses forges et usines de La Hestre*, een gemengd rijtuig eerste en tweede klasse A.1921 van Nicaise & Delcuve en pakwagen A.2452 van de *SA des forges et ateliers de Tyberchamps*⁶⁹.

DE GOEDERENWAGENS

De omvang en samenstelling van het goederenmaterieel van beide lijnen laat zien hoe belangrijk het vervoer van landbouwproducten was voor de lijn naar Watervliet. Aan het einde van 1914 bestond de inventaris van deze lijn uit 32 open goederenwagens, 3 platte wagens en 11 gesloten wagens, alle met een laadvermogen van 10 ton, uitgezonderd twee open wagens die slechts 5 ton konden vervoeren.⁷⁰ De lijn naar Aalter daarentegen had toen slechts 14 open en 2 gesloten wagens⁷¹.

Op de lijn naar Watervliet treffen we ook weer iets bijzonders: om doorvoer naar Nederland mogelijk te maken, waren de oorspronkelijke goederenwagens slechts 2 meter breed⁷².

Op 18 juli 1891 kwamen de eerste vier open wagens, de A.6600-6603, te Eeklo aan. Samen met de korte tijd later afgeleverde A.6604-6605 waren zij gebouwd door de *Ateliers Wanderpepen* te Bergen. Op 10 september kwamen vervolgens de platte wagens A.7350-7352, gebouwd door de *SA d'entreprises et de constructions "L'Industrie"* te Leuven en de gesloten wagens A.7850-7852 van de *Ateliers de Monceau-sur-Sambre A. Germain*, in dienst. Later volgden nog de open wagens A.6626-6629 van *La Métallurgique* uit 1894.

De twee open wagens met 5 ton laadvermogen waren de A.3033-3034. Ze kwamen in 1908 van de lijn Gent - Zomergem - Ursel naar Eeklo

en waren in 1886 door de *Usines et fonderies de Baume et Marpent* te Haine-St-Pierre gebouwd.

De overige 10-tons open wagens hadden -evenals de 5-tonners- een breedte van 2,32 m. Het waren, in volgorde van hun komst, de A6420-6424 (*SA de travaux Dyle & Bacalan* te Leuven, 1897), A6506-6508 (*Compagnie centrale de construction*, Haine-St-Pierre, 1898), A6775-6779 (*La Hestre*, 1900) en A4990-4994 (*Usines de Braine-le-Comte*, 1901). In 1907 kwamen nog de A4881-4882, in 1903 gebouwd door *Les Ateliers du Roeulx* voor de lijn Wetteren - Zottegem. Intussen was in 1900 de A6605 vertrokken naar de lijn Lens - Edingen - Zinnik. Zijn plaats werd ingenomen door de A5859 (*La Métallurgique*, 1894) die in hetzelfde jaar van de lijn Tielt - Aalter kwam.

De drie gesloten wagens werden in 1914 aangevuld met de A17873-17880 van de fabriek van *Henri Buissin* te Familleureux⁷³.

Het eerste goederenmaterieel voor de lijn Eeklo - Aalter kwam aan rond 8 maart 1900. Het waren zes open wagens A6546-6551 van Henri Buissin en twee gesloten wagens A7766-7767, alle gebouwd door de *Compagnie centrale de construction*. In 1903 kregen zij versterking van nog eens acht open wagens, de 4630-4637, gebouwd door *Léon Piérart* te Cuesmes⁷⁴.

De stoomtram behield zijn monopolie in het reizigersvervoer tot het einde van de jaren twintig. Tot die tijd werden de reizigers vervoerd zoals hierboven beschreven.

Hoewel de NMVB reeds vóór de Eerste Wereldoorlog had geëxperimenteerd met de toepassing van verbrandingsmotoren, was het de technologische vooruitgang als gevolg van die oorlog, die de benzinemotor en later ook de dieselmotor voldoende robuust en betrouwbaar maakte om op grote schaal bij het railvervoer te worden toegepast.

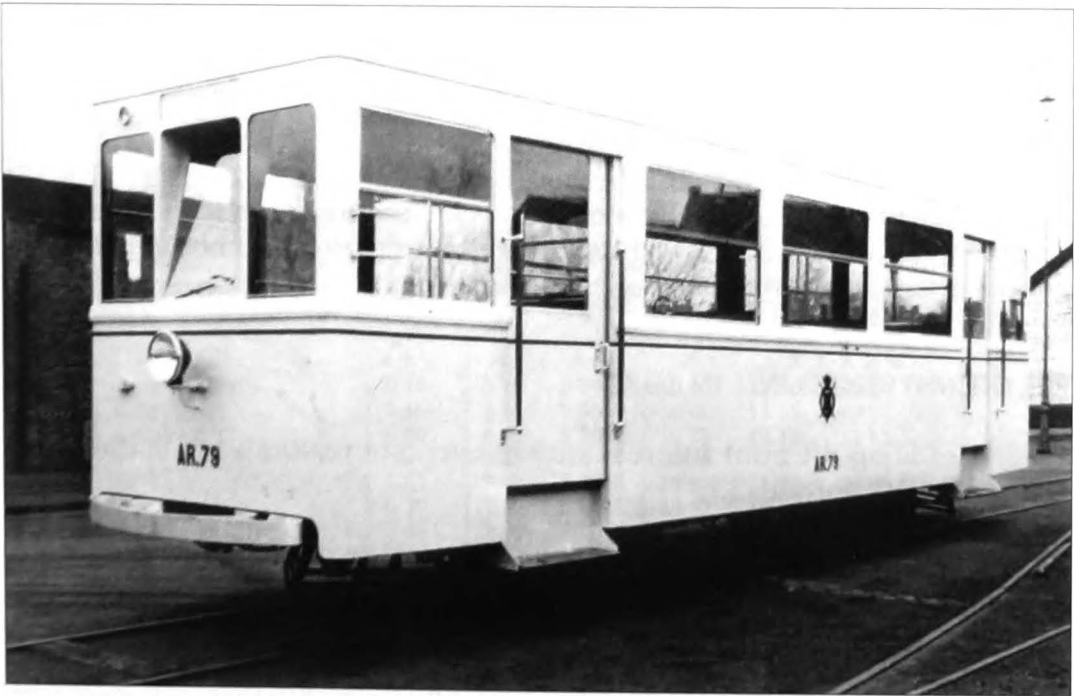
DE EERSTE SPOORAUTO'S

De NMVB stelde sinds 1925 enkele kleine reeksen motorrijtuigen met benzinemotoren in dienst, algemeen bekend als *spoorauto's*. Het waren in feite voor die tijd gebruikelijke autobussen, die waren aangepast voor rijden op rails. Hun grootste nadeel was dat zij aan elk eindpunt moesten keren. Hiertoe voerden zij onder het chassis een kleine draaischijf mee, die aan de terminus omlaag werd gedraaid, waardoor het rijtuig werd opgetild en met handkracht 180° kon worden gekeerd. Toch zag de NMVB een groot voordeel in het gebruik van de verbrandingsmotor op de niet-geëlektrificeerde lijnen. Niet alleen was de stoomlocomotief vele malen duurder in het gebruik; zij was ook trager, voller en geheel verouderd.

De NMVB ontwikkelde vervolgens eigen ontwerpen voor een benzinetram voor tweerichtingenverkeer, die goed aan haar wensen tegemoet kwam. In 1926 ontstond zo de eerste echte spoorauto AR.3, die wel de stamvader van de bijna 300 NMVB-spoorauto's mag heten⁷⁵. De letters AR vóór het voertuignummer staan voor de Franstalige aanduiding *auto-rail*.

Op grond van de ervaringen die in de Ardennen met de AR.3 en de soortgelijke AR4 werden opgedaan, evolueerde tussen 1931 en 1933 het ontwerp naar een gestandaardiseerde spoorauto, waarbij de eigen werkhuizen van de NMVB, vooral die te Hasselt en Kuregem, een grote rol speelden.

Vanaf 1933 kwam de reeksproductie op gang. Bij de constructie werd nog gebruik gemaakt van een houten geraamte voor het koetswerk en werden delen van oude stoomtramrijtuigen opnieuw gebruikt. Zo ontstonden ruim 70 moderne, snelle en comfortabele spoorauto's met 24 zitplaatsen.

Spoorauto AR.79, kort na aflevering, 1935.

(Verz. D. Eveleens Maarse)

Voor lijnen met een zeer gering reizigersvervoer bouwde men een viertal lichtgewicht spoorauto's met gering motorvermogen en niet ingericht om aanhangrijtuigen te trekken⁷⁶.

Twee van deze rijtuigen, de AR.78 en AR.79, werden toegewezen aan de lijn Eeklo - Watervliet - Waterland-Oudeman. Ze waren gebouwd in samenwerking tussen de NMVB-werkhuizen van Kuregem en Destelbergen en werden in respectievelijk 1933 en 1934 voltooid. In de praktijk bleken deze, van de grote reeksen nogal afwijkende rijtuigen niet volledig te voldoen. In 1939 werden ze omgebouwd tot aanhangrijtuigen met de nummers 19263 en 19264 en deden ze vooral dienst op de elektrische lijnen van het Kortrijkse⁷⁷.

Na de succesvolle introductie van de door de NMVB zelf gebouwde spoorauto's, werd besloten tot een nog grootschaliger project met het doel om binnen enkele jaren de stoomtractie geheel uit de reizigersdienst te laten verdwijnen. Hiervoor werden door verschillende fabrieken en de NMVB te Destelbergen in korte tijd ongeveer 150 geheel nieuwe, metalen motorrijtuigen gebouwd, waarbij voor de laatst gebouwde schijf dieselmotoren werden gebruikt. Een deel van deze rijtuigen had een geheel gelaste constructie⁷⁸.

Nadat de spoorauto's AR.78-79 op 15 april 1935 hun intrede hadden gedaan op de lijnen rond Eeklo, werden op 15 januari 1936 de gloednieuwe AR.234, AR.235 en AR.247 administratief aan die lijnen toegekend, waarbij de laatste bovendien gemeenschappelijk was met de lijn naar Tielt. Ze behoorden alle drie tot de door de *Société Anglo-Franco-Belge de matériel de chemins de fer* te La Croyère gebouwde reeks AR.234-258.

De AR.78-79 werden in februari 1939 opgevolgd door de van de lijn Gent - Herzele - Geraardsbergen afkomstige AR.277-278. (NMVB Destelbergen, 1938). Deze behoorden tot de laatste reeks karakteristieke NMVB-spoorauto's, met krachtige 125 pk Brossel-dieselmotoren en een geheel gelast koetswerk⁷⁹.

DE DIENSTREGELING IN 1935

Het is op dit punt interessant om even stil te staan bij de dienstregeling van 15 april 1935.

Op beide lijnen valt onmiddellijk op dat de dienstregeling op donderdag, tijdens de markt in Eeklo, uitgebreider was dan op andere dagen.

De eerste tram van Eeklo, een ouderwetse stoomtram, vertrok elke dag al om 4.25 uur naar Waterland-Oudeman en kwam daar om 5.20 uur aan. Na 5 minuten ging de tram weer naar Eeklo om daar te 6.20 uur aan te komen; een rit van 55 minuten. Maar op donderdag was deze tram pas

Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen.

UURTABEL vanaf 15 April 1938.

Eekloo—Waterland Oudeman

Waterland Oudeman—Eekloo

	1	3	5	7	9	11	13	15	
	M	 A R	 M	 A R	 M	A R M	A R	A R	
Eekloo, Spoorwegstation	4 25	6 52	7 30	10 25	10 30	14 00	17 00	20 45	
" Markt	4 28	6 54	7 33	10 27	10 35	14 05	17 02	20 47	
" Kleemhoek	4 37	7 02	7 42	10 37	10 55	14 15	17 12	20 55	
St. Laureins, Wisken	4 45	7 07	7 50	10 42	11 05	14 20	17 17	20 59	
St. Jan in Eremo, Bentille	4 53	7 12	7 58	10 47	11 12	14 27	17 22	21 03	
Watervliet, Dorp	5 05	7 21	8 10	10 56	11 26	14 40	17 31	21 12	
" Hoogkasteel	A 5 09	7 24	8 14	10 59	11 31	14 44	17 34	21 14	
" " "	V 5 12	7 25	8 17	11 00	11 32	14 45	17 35	21 15	
" Veldzicht, Grens	"	"	"	"	"	"	"	"	
Waterland Oudeman	5 20	7 30	8 25	11 05	11 40	14 50	17 40	21 20	
	2	4	6	8	10	12	14	16	18
	 M	 M	 A R	 M	 A R	 M	A R M	A R	A R
Waterland Oudeman	5 25	5 25	7 35	8 35	11 20	11 45	15 00	17 45	21 22
Watervliet Veldzicht Grens	A "	"	"	"	"	"	15 10	"	"
" " " " " " " " "	V "	"	"	"	"	"	15 25	"	"
" Hoogkasteel	A 5 33	5 35	7 40	8 42	11 25	11 52	15 30	17 50	21 27
" " "	V 5 34	5 37	7 41	8 46	11 26	11 53	15 40	17 51	21 28
" Dorp	5 38	5 42	7 44	8 50	11 29	11 58	15 45	17 54	21 31
St. Jan in Eremo, Bentille	5 50	6 10	7 53	9 02	11 38	12 10	16 00	18 03	21 40
St. Laureins, Wisken	5 58	6 20	7 58	9 10	11 43	12 20	16 07	18 08	21 45
Eekloo, Kleemhoek	6 06	6 30	8 03	9 18	11 48	12 30	16 15	18 13	21 50
" Markt	6 15	6 55	8 13	9 35	11 58	12 40	16 27	18 23	22 00
" Spoorwegstation	6 20	7 00	8 15	9 40	12 00	12 45	16 30	18 25	22 02

Bijgevoegde stilstanden : te Eekloo, Boelare— Boelare-leegte— Blommekens— Buschstraat—
 Waaistraat— St. Laureins, Bersteestraat— Kaprijke, Moerstraat— St. Laureins, Goochelaar-
 straat— Watervliet, Linde— Nieuwstraat— Mariapolderdijk— Molenstraat— Lathouwer-
 straat— Waterland-Oudeman, Zandstraat—.

Eekloo—Aalter

Aalter—Eekloo

	1	3	5	7	9	11	13
	M	A R	M	A R	M	A R	A R M
Eekloo, Spoorwegstation	5 00	5 25	6 35	8 30	10 20	12 17	18 30
Markt	5 03	5 27	6 37	8 32	10 25	12 19	18 33
Vaart	5 08	5 30	6 45	8 35	10 30	12 22	18 36
Adegem, Kruipuit	5 20	5 39	6 53	8 42	10 45	12 30	18 45
Ursel, Kerk	5 32	5 48	7 03	8 50	10 58	12 38	18 55
Stelplaats	5 35	5 49	7 08	8 51	11 05	12 39	19 02
Aalter, Brug	5 55	6 00	7 20	9 00	11 23	12 50	19 15
Spoorwegstation	6 05	6 05	7 25	9 05	11 30	12 55	19 20
	2	4	6	8	10	12	
	A R	M	A R	M	A R	A R M	
Aalter, Spoorwegstation	6 10	6 15	9 20	10 00	13 00	19 30	
Brug	6 15	6 25	9 25	10 05	13 05	19 38	
Ursel, Stelplaats	A	6 26	6 45	9 36	10 20	13 16	19 55
" " " " " " " " "	V	"	6 55	"	"	19 59	
Kerk	"	6 27	7 00	9 37	10 25	13 17	20 00
Adegem, Kruipuit	"	6 36	7 10	9 46	10 37	13 26	20 08
Eekloo, Vaart	"	6 45	7 20	9 53	10 50	13 35	20 17
Markt	"	6 48	7 23	9 56	10 56	13 38	20 20
Spoorwegstation	"	6 50	7 25	9 57	11 00	13 40	20 22

Bijgevoegde stilstanden : te Eekloo, Groenen Boomgaard— Konig Albertstraat— Hooge Brug—
 Adegem, Veldekens— Meiboom— Veldekensstraat— Argentinia— Zweepe— Ursel, Barreel—
 Kapelstraat— Weesgem— Aalter, Driesch— Barreel— Gendarmerie—.

* is Afgracht den Donderdag — is Donderdag. ☐ is Woensdag. A R is Motorrijtuig (één klas)
 A R M is Motorrijtuig voor reizigers en goederen. M is Stoomtram. — is Stilstand op vraag.
 ~~~ is Trein die niet alle dagen bolt gedurende de geldigheidsduur van den uurtabel.

om 7 uur terug in Eeklo en duurde de rit dus 40 minuten langer. Deze tram was dan waarschijnlijk uitgebreid met een of meer pakwagens en/of gesloten goederenwagens die werden gebruikt door de marktkooplieden om hun koopwaar naar de markt te brengen, wat leidde tot langer oponthoud onderweg.

Na aankomst te Eeklo keerde de dagelijkse stoomtram terug naar de stelplaats, maar niet op donderdag, want dan maakte hij nog twee reizen heen en weer naar Waterland-Oudeman. Uitgezonderd donderdag vertrok om 6.52 uur de eerste spoorauto naar Waterland-Oudeman, aankomst 7.30 uur, die om 7.35 uur de terugreis begon en om 8.15 uur weer in Eeklo terug was. Met een spoorauto duurde de reis slechts ongeveer 40 minuten. Hierna vertrok de spoorauto om 10.25 uur voor een tweede rit; terug op het middaguur. Deze ritten werden als regel uitgevoerd met één van de lichte spoorauto's AR.78-79 want vermeld werd dat er geen vervoer van goederen mogelijk was.

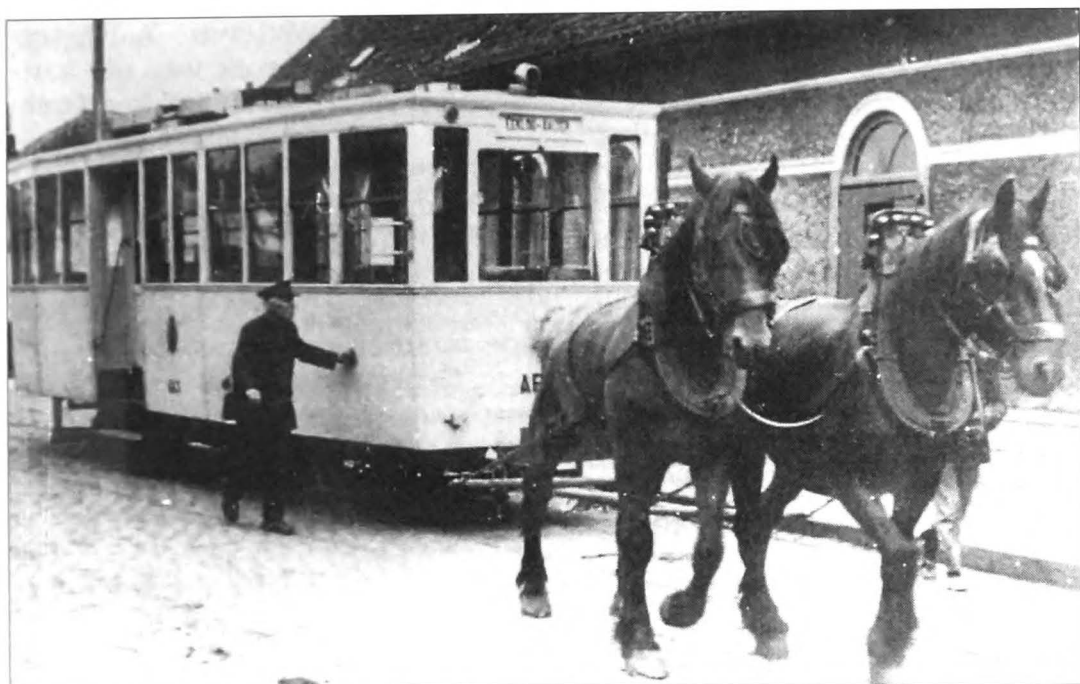
Daarnaast reed er alle dagen een spoorauto met tenminste één pakwagen op sleep. In deze tram, vertrek Eeklo om 14.00 uur, terug om 16.30 uur, konden ook goederen worden meegenomen. De laatste twee reizen naar Waterland-Oudeman en terug werden dan weer met de AR.78 of AR.79 gemaakt.

Opmerkelijk is tenslotte nog dat alleen de motortram, die om 15.00 uur uit Waterland-Oudeman vertrok, het korte ritje over de grens maakte naar het douanekantoor te Veldzicht en vandaar om 15.25 uur de terugrit aanvaardde naar Eeklo.

Ook op de lijn Eeklo - Aalter is te zien hoe op donderdag het grootste deel van het reizigersvervoer in de voormiddag met stoomtrams werd uitgevoerd, terwijl op andere dagen de lijn alleen met spoorauto's werd uitgebaat⁸⁰.

DE SPOORAUTO'S SINDS 1940

In 1940 hebben nog korte tijd twee bijzondere spoorauto's dienst gedaan rond Eeklo. Eerder is al melding gemaakt van het experimentele rijtuig AR.3. Dit kwam na proeven op de lijnen rond Bergen in 1927 in dienst op de lijn Melreux - La Roche; vanaf 1930 samen met de soortgelijke AR.4. De technische installatie voldeed echter niet, zodat door de werkhuizen van Kuregem in 1931/32 een nieuwe Schneider-motor werd geplaatst. Het onderzoek voor dit artikel heeft nog als verrassing opgeleverd dat bij die gelegenheid ook het uiterlijk, met name aan de kopwanden, ingrijpend is gewijzigd hetgeen tot nu toe niet bekend was. De AR.3-4 reden daarna op de lijn Antwerpen - Lier tot ze in 1940 werden overgeplaatst naar de lijn Tielt - Aalter, vanwaar ze ook wel tot Eeklo doorreden. Lang heeft dit niet geduurd. Het toenemend tekort aan brand-

Spoorauto AR.3, met verbouwde kopwand, is defect geraakt en wordt met paardenkracht naar het station Aalter gesleept, 1940.

(Verz. C. Lips)

stof, maar ook de veelvuldige defecten, leidden tot buitendienststelling van de AR.3-4 in december 1940, waarna ze werden gesloopt⁸¹.

De opheffing van het reizigersvervoer op de lijnen rond Eeklo in 1949 had een uitwisseling van spoorauto's tot gevolg. Nadat de AR.247 al eerder was overgeplaatst naar de lijn Brugge - Zwevezele, vertrokken de AR.234-235 en AR.277 naar de lijn Gent - Geraardsbergen. De AR.278 ging naar de streek van Leerbeek⁸².

Met uitzondering van het zware bietenvervoer had de stoomlocomotief kort na de Tweede Wereldoorlog ook in Eeklo voor de gewone goederentrans afgedaan. Als vervanging kwamen vier spoorauto's van het oudere type met houten koetswerk, alle afkomstig van de lijn Gent - Geraardsbergen. Voor Eeklo - Watervliet waren dit de AR.102 en AR.108; voor Eeklo - Aalter de AR.89 en AR.109. Dit viertal was in 1934 gebouwd door de NMVB-werkhuizen te Destelbergen. Welhaast zeker zullen deze voertuigen ook in de reizigersdienst zijn gebruikt.

Reeds eerder is er op gewezen dat de materieeltoewijzingen vooral een administratief karakter droegen. Een voorbeeld is de AR.112, die rond 1948 in Watervliet is gefotografeerd, terwijl hij formeel thuis hoorde op de lijn Deinze - Oudenaarde.

De AR.89 vertrok reeds in 1947 naar de lijn Wetteren - Aalst, terwijl de AR.102 rond hetzelfde jaar te Kortrijk in gebruik was als aanhangrijtuig! De AR.108 en AR.109 bleven tot het einde in Eeklo en vertrokken toen naar het Doornikse⁸³.

Hoewel buiten het aandachtsgebied van dit artikel vallend, kan nog worden vermeld dat aan het einde van de jaren veertig een groot aantal *houten* spoorauto's werd aangepast om goederentreinen te trekken. Trekkraft en vermogen werden vergroot door het aanbrengen van ballastgewicht en vervanging van de oude motoren door, grotendeels van Amerikaanse *Sherman*-tanks afkomstige, General Motors-dieselmotoren. De aldus versterkte spoorauto's werden *tractors* genoemd en kregen de aanduiding ART. Zo ontstonden in 1949 uit de gelijkgenummerde AR's de ART.89, ART.102, ART.108 en ART.109, alle van Oost-Vlaamse afkomst maar nu in gebruik op de lijnen van Doornik⁸⁴.

De ART.89 maakt sinds 1996 deel uit van het voertuigpark van het bekende tramlijntje naar de Grotten van Han, dat tot genoeg van de vele bezoekers nog steeds met ouderwetse spoorauto's wordt bediend. Zo is er toch één motortram bewaard gebleven die eertijds rond Eeklo heeft dienstgedaan.

Naschrift

De auteurs stellen het op prijs hun dank te betuigen aan de bekende tramhistorici, de heren P. Roovers te Tongeren en D. De Volder te St-Andries Brugge, wier gedegen publikaties over het rollend materieel van de NMVB op de aangegeven plaatsen in dit artikel zijn aangehaald.

Wellicht is bij de lezers de belangstelling gewekt voor de geschiedenis van de buurtspoorweglijnen in Oost-Vlaanderen. De schrijvers zijn bijzonder geïnteresseerd te vernemen van hen die uit eigen herinnering meer wetenswaardigheden kunnen mededelen over dit onderwerp en/of er documenten over bezitten.

NOTEN

1. Van west naar oost waren er railverbindingen tussen België en Nederland op de volgende plaatsen:
 Retranchement (lijn Knokke - Breskens)
 Sint Anna-ter-Muiden (lijn Knokke - Sluis)
 Middelburg (lijn Brugge - Aardenburg)
 Eede (lijn Breskens - Maldegem)
 Veldzicht (lijn Eeklo - Watervliet - Schoondijke)
 Zelzate (lijn Sas van Gent - Zelzate) goederenvervoer
 Rodesluis (lijn Drieschouwen - Moerbeke)
 Zandvliet (lijn Antwerpen - Bergen op Zoom)
 Wuustwezel (lijn Antwerpen - Breda)
 Hazeldonk (lijn Hoogstraten - Rijsbergen)
 Poppel (lijn Turnhout - Tilburg)
 Arendonk (lijn Turnhout - Eindhoven)
 Molenbeersel (lijn Weert - Maaseik)
 Kessenich (lijn Maaseik - Roermond)
 Smeermaas (lijn Maastricht - Lanaken)
 Vroenhoven (lijn Maastricht - Tongeren)
 Kanne (lijn Maastricht - Glons).
2. J. NEYENS, *De Buurtspoorwegen in de provincie Oost-Vlaanderen 1885-1968*, Lier, 1978, p. 35.
3. P. DE CONINCK, *De weg Maldegem - Aalter in historisch perspectief*, in *Het Ambacht Maldegem*, jb. 4(1998), p.218-219.
4. H. HESSELINK, *Geschiedenis der Tramwegen in Zeeuwsch-Vlaanderen 1887-1949*, Kloosterzande,[1985], p. 83-99.
5. SAEeklo, *Gemeenteverslag 1890-1891*, p. 41.
6. *Moniteur Belge, Recueil Spécial*, 7 juni 1891, p. 898.
7. *Gazette van Eecloo en het District [GvE]*, 22 maart 1891.
8. *GvE*, 5 april 1891.
9. *GvE*, 24 mei 1891.
10. *GvE*, 31 mei 1891.
11. *GvE*, 19 juli 1891.
12. SAEeklo, *Gemeenteverslag 1890-1891*, p. 43.
13. *GvE*, 10 april 1892.
14. *Moniteur Belge, Annexe*, 27-28 juni 1892, p. 1289.
15. *GvE*, 12 juni 1892.
16. *Moniteur Belge*, 29 januari 1899, p 354-355.
17. SAEeklo, *Gemeenteverslag 1899-1900*, p. 67.
18. GAAalter, *Dossier 842*, Arrête 7 oktober 1901.
19. SAEeklo, *Gemeenteverslag 1900-1901*, p. 44-45.
20. SAEeklo, *Gemeenteverslag 1901-1902*, p. 56-58.
21. SAEeklo, *Gemeenteverslag 1901-1902*, p. 56.
22. *GvE*, 1 december 1918.
23. *GvE*, 12 januari 1919.
24. *GvE*, 23 maart 1919.
25. J. NEYENS, *a.w.*, p. 67.
26. GAAalter, *Dossier 842*, Proces Verbaal vergadering in het Provinciaal Gouvernement te Gent op 8 april 1948, p. 2.
27. J. NEYENS, *a.w.*, p. 88.
28. *De Eeclonaar [DE]*, 13 april 1924.
29. *DE*, 14 april 1935.
30. *DE*, 10 april 1970.

31. DE, 18 maart 1945.
32. DE, 3 juni 1945.
33. GAAalter, *Dossier 842*, Brief NMVB aan Gouverneur Oost-Vlaanderen van 1 maart 1946.
34. GAAalter, *Dossier 842*, Proces Verbaal vergadering in het Provinciaal Gouvernement te Gent op 8 april 1948.
35. GAAalter, *Dossier 842*, Brief NMVB aan Burgemeester van Aalter van 3 mei 1949.
36. N.M.V.B., *Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen, Vijftigste Verjaring 1884-1934* [NMVB 1934], Brussel, 1934, p. 30-32.
37. D. DE VOLDER, *Bestemming van het Rollend Spoormaterieel vanaf 1885 tot en met 1894 bij de N.M.V.B.* [Mat.1885-1894], Brugge, 1992, p. 06.
38. *Mat. 1885-1894*, p. 13.
39. *Mat. 1885-1894*, p. 13.
40. D. DE VOLDER, *Geschiedkundig Overzicht van het Openbaar Vervoer in de Provincie West-Vlaanderen vanaf 4 augustus 1914 tot 1918*, Brugge, 1981, p.12.
41. NMVB 1934, p. 49.
42. NMVB 1934, p. 53.
43. NMVB 1934, p. 53-54.
44. *Mat. 1885-1894*, p. 13.
45. W.J.K. DAVIES, *100 Years of the Belgian Vicinal 1885-1985*, Broxbourne, 1985, p. 221.
46. N.M.V.B., *Instappen a.u.b.! [Instap]*, Kapellen, 1985, p. 65.
47. N.M.V.B., Hoofdbestuur, Brussel, *Immatriculatieregisters rollend materieel [Register]*.
48. *Instap*, p. 65.
49. P. ROOVERS, *Les Locomotives à vapeur de la S.N.C.V. [Vapeur]*, Bruxelles, 1994, p. 30.
50. *Instap*, p. 65.
51. Voor de juiste benaming van de verschillende fabrieken diende als bron:
R. DUSSART DESART, *Le vade mecum des constructeurs ferroviaires de Belgique. Première partie*, gepubliceerd in *L'Etincelle, Périodique trimestriel de l'Association pour la Sauvegarde du Vicinal*, 1995/4de trimester, p. 04-12.
52. *GvE*, 22 maart 1891.
53. *Mat. 1885-1894*, p. 15.
D. DE VOLDER, *Bestemming van het Rollend Spoormaterieel vanaf 1895 tot en met 1904 bij de N.M.V.B.* [Mat. 1895-1904], Brugge, 1998, p. 60.
D. DE VOLDER, *Bestemming van het Rollend Spoormaterieel vanaf 1905 tot en met 1914 bij de N.M.V.B.* [Mat. 1904-1914], Brugge, 1999, p. 113
Vapeur, p. 63, 73-74, 79.
54. *Mat. 1895-1904*, p. 61.
Mat. 1905-1914, p. 114.
Vapeur, p. 65-66, 79, 82-83.
55. DE 14 april 1935 advertentie.
56. *Mat. 1885-1894*, p. 09.
57. *Instap*, p. 68-69.
58. DAVIES, *a.w.*, p. 197.
59. DAVIES, *a.w.*, p. 198.
60. MUPDOFER v.z.w., *Bundel plannen van rollend materieel van de N.M.V.B.*, Delen A t/m F, Brussel, 1992-1994, diverse plannen.
61. *Tramleven*, 1966, nr. 1, p. 11.
62. *Instap*, p. 70.
DAVIES, *a.w.*, p. 199.
63. *Mat. 1885-1894*, p. 10.
64. *GvE*, 22 maart 1891.

65. *Register.*
Mat. 1885-1894, p. 19.
Mat. 1895-1904, p. 71.
Mat. 1905-1914, p. 135.
66. *Recht voor Allen*. Katholiek Antisocialistisch Weekblad voor Vlaanderen, 11 maart 1900.
67. E. DE KEUKELEIRE, *Trams in Merelbeke*, Deel 1, Ledeberg, 1998, p. 97.
Mat. 1895-1904, p. 71.
68. *Mat. 1895-1904*, p. 74.
69. *Mat. 1905-1914*, p. 117, 135, 138.
70. *Mat. 1905-1914*, p. 119, 122, 129, 131.
71. *Mat. 1905-1914*, p. 125, 132.
72. *Mat. 1905-1914*, p. 99-100.
73. *Register.*
Mat. 1885-1894, p. 18.,
Mat. 1895-1904, p. 65, 67, 69.
Mat. 1905-1914, p. 119, 122, 129, 131.
74. *Register.*
Mat. 1895-1904, p. 67, 69.
Mat. 1905-1914, p. 125, 132.
75. P. ROOVERS, *Les autorails de la S.N.C.V. [Autorails]*, Bruxelles, 1997, p. 5, 27-32.
76. *Autorails*, p. 6.
77. *Register.*
Autorails, p. 6, 66, 168.
78. *Autorails*, p. 7.
79. *Register.*
Autorails, p. 68-69, 79, 186, 190-191.
80. *DE*, 14 april 1935.
81. *Register.*
Autorails, p. 27, 161, *Corrections*.
82. *Register.*
Autorails, p. 68-69, 79, 186, 190-191.
83. *Register.*
Autorails, p. 51-52, 170, 173-174.
84. *Register.*
Autorails, p. 107, 170, 173-174.

Pierlala en Colpaert in Ursel

Jozef VANDEVEIRE en Gerard (†) VANDEVEIRE

WOORD VOORAF

In de loop van zijn lange leven heeft mijn vader, Gerard Vandeveire, heel wat documentatie verzameld over folkloristische gebruiken in en om Ursel. Ook over de figuur van Pierlala. Hij was van zins daarover een uitvoerig gedocumenteerd artikel te schrijven en had een deel ervan al klaar. Omdat het een document is dat over het volksleven getuigt en elementen bevat die nergens op schrift zijn gesteld, lijkt het mij de moeite waard om het in "Appeltjes" op te nemen. Ik heb het lichtjes ingekort, hier en daar aangevuld en de spelling aangepast.

PIERLALA

OORSPRONG

Wie of wat Pierlala geweest is, waar hij vandaan kwam of heen trok, hoe hij aan zijn naam kwam en hoe hij in Ursel bekend raakte, daarover weet niemand in ons dorp iets zinnigs te vertellen. Zelfs 150 jaar geleden wist men het waarschijnlijk ook niet en al evenmin wanneer de Pierlalakermis in Ursel is ontstaan. Tenzij er ergens nog een document zou opduiken dat ons wijzer maakt. Al wat we over Pierlala weten, komt van elders. En dat is niet veel: dat hij een kluchtig persoon was, wiens avonturen bezongen worden in een lied dat al in de 17de eeuw populair was.

Hoe we tot die conclusie komen? Wel, mijn vader en mijn moeder waren uit Ursel afkomstig, allebei uit een groot gezin. Zijzelf en hun broers en zusters waren tussen 1850 en 1878 in Ursel geboren. Vaders grootouders van moederskant, de Tytgats, woonden er al sinds het einde van de 18de eeuw. Mijn moeders vader was van 1835 en zijn halfbroer van 1816 of 1817; ze woonden in dezelfde wijk aan dezelfde straat, waarin de herberg "In de Vrede" stond, geen vijf minuten gaans daarvan.

Pierlalafiguur, moderne versie. Van het oude beeldje uit het begin van de 20ste eeuw zijn geen foto's bekend.

Mijn vaders vader, Karel Francies Vandevire, was onderwijzer in Ursel. Mijn vader, Alfons Vandevire, was er bijna 40 jaar lang gemeentesecretaris. Zijn broer, August Vandevire, was er 30 jaar gemeenteontvanger en schreef de twee Urselse Pierlalaliederen die ons uit het begin van de 20ste eeuw bekend zijn. Zij kenden Ursel als hun broekzak, namen intens aan het dorpsleven deel en zouden zeker geweten hebben hoe het met Pierlala en met het ontstaan van zijn kermis in de haak zat. Maar geen van hen wist er iets over te vertellen. Behalve dat het feest ieder jaar op de vierde zondag van augustus op het programma stond. Ook andere ooms en tantes, zowel van vaders- als van moederskant, konden mij niet helpen. En zij behoorden toch tot families die al generaties in Ursel woonden.

PIERLALAKERMIS

Jaarlijks zijn er te Ursel twee kermissen: de grote kermis in juni rond het feest van Sint-Medardus, de kleine kermis in oktober rond dat van Sint-Ursula. Daarnaast was er een hele serie wijkkermissen, waaronder die van Pierlala een speciale plaats innam. De eerste zondag van augustus was traditioneel Rozekermis, omstreeks de eeuwwende de grootste wijkkermis. De wijk Roze was in de Middeleeuwen zeker zo belangrijk als het Dorp en even dicht bewoond. Er waren daar in het begin van de 20ste eeuw niet minder dan zes cafés. Toch werd drie weken later in diezelfde wijk de Pierlalakermis gevierd. Men noemde ze ook de *Vrede-kermis*, omdat ze in en rond de herberg "In de Vrede" plaatsvond en alleen door de waard van die herberg werd georganiseerd. Zo kort na elkaar twee feesten in dezelfde wijk, dat is in onze dorpen nogal ongebruikelijk.

Een belangrijke gebeurtenis kon die Pierlalakermis niet genoemd worden, maar volgens de maatstaven van die tijd was het niettemin merkwaardig dat één enkele herberg - zo kort na het gewone wijkfeest - dat op eigen houtje aankon. Allicht moet de verklaring ervoor in de

Herberg "De Vrede" langs de Gentweg (tekening G. Vandeveire). De exploitanten van de herberg waren Bernard Mestdagh (geboren in Zomergem op 2 oktober 1837 en overleden in Ursel op 29 maart 1906) en Sofie Cocquyt (geboren in Hansbeke op 14 augustus 1840 en overleden in het klooster te Ursel op 31 december 1926).

aantrekkelijkheid van de Pierlalafiguur gezocht worden. De exploitanten van de herberg waren mensen op leeftijd en hadden geen kinderen. Ze beschikten over de klassieke middelen van die periode om klanten aan te trekken: een lekker bier, een borrel, een biljart, een vogelpiek, een bolbaan en voldoende gelegenheid om een kaartje te leggen. Maar ze hadden ook... Pierlala! En dat was blijkbaar voldoende om jaarlijks genoeg mensen op de been te krijgen en een kermis als deze levend te houden.

Hoewel er geen eigenlijke plechtigheid aan te pas kwam, begon de Pierlalakermis iedere keer met de intronisatie van Pierlala. Zoals men elders een versierde meitak uit het dak stak, een vlag of schort aan een stok boven de deur hing om duidelijk te maken dat er feest gevierd werd, was het hier het beeld van Pierlala dat in alle vroegte op een eenvoudige troon tegen de vers gewitte schoorsteen van het huis werd geplaatst, totdat de kermis voorbij was en onze held tot het volgende jaar opgeborgen werd, bij manier van spreken "*in zijn kist gelegd*".

LOCATIE

De herberg "In de Vrede" lag er toen inderdaad vredig bij, amper een kwartiertje gaans van de Plaatse, langs de weg naar Zomergem, die toen als van ouds de Gentweg werd genoemd. Het was een gebouw met alle kenmerken van een 17de-18de-eeuwse landelijke herberg: een huis zonder verdieping met een bleke voorgevel, een zwarte regenwerende band van teer boven het *plankier*, grote ramen met kleine ruitjes gezellig uitkijkend op de stille straat, 's avonds veilig afgesloten achter de witgroene *blaffeturen*. Voor de deur een pleisterplaats voor voermanwagens en een voederbak voor paarden; in de ruime gelagzaal konden de voerlui intussen hun boterhammen naar binnen werken. Sinds 1898 lag er een tramspoor aan de overkant. Een paar dozijn keren per dag passeerde daar de stoomtram met zijn denderende aanhang en keer op keer schilde de stoomfluit omwille van de dubbele bocht waar de lijn de Rozewijk in kronkelde. Maar dat duurde maar een minuutje en even later hing de stilte weer over de Rozekouter.

DE FEESTELIJKHEDEN

Over het verloop van de kermis in de jaren 1905-1907 kan ik alleen uit eigen ervaring getuigen, want familieleden en vrienden hebben mij niets concreets overgeleverd en teksten daarover zijn nog niet gevonden. Er zal wel een vast programma geweest zijn, dat wellicht weinig van de overige wijkkermissen verschilde, behalve dan de uitstalling van Pierlala *himself*: wedstrijden voor amateurs van krulbol en vogelpiek, van kaart- en biljartspel, met daarbij het van tijd tot tijd opnieuw opduikende *pint-je-dek*. Dat was het voornaamste wat een herbergbaas in die tijd te bieden had. Toch was er nog iets meer. Een vent met een bolzak en een draaikraam of *macronkasse* met makrons, mokken, hazelnoten en *schur-*

81. — PIERLALA

Begeleiding van Fl. VAN DI

Malg.

Komt

mf

fz *P*

hier al bij, aen-hoort dees klucht: Het is van Pier-la-la, Een

drol-lig vent-je vol ge-nucht Die vzeugd van zijn pa-pa Wat

in zijn le-ven is ge-schied. Dat zult gy hoo-ren in dit lied. 't Is

al van Pier-la-la, sa sa! 't Is al van Pier-la-la.

vertragend

Pierlalalied - eerste strofe met muziek.

81. — PIERLALA

Begeleiding van FL. VAN DUYSÉ

Komt hier al' hy, aenhoort dees klucht:
 Het is van Pierlala,
 Een drollig ventje vol genucht,
 De vreugd van zyn papa.
 Wat in zyn leven is geschied,
 Dat zult gy hooren in dit lied:
 't Is al van Pierlala, sa sa!
 't Is al van Pierlala.

2.

Zoo zeer was Pierlala bemind
 Van vaertje en moertje t' suem;
 Zy zогden: « Hoor eens, lieve kind,
 Ons oongen erfgenaem,
 Gy word haest meester van ons goed;
 Daerom ziet wel toe wat gy doot! »
 — « 't Is wel, » zey Pierlala, sa sa! enz.

3.

« Papatjen, maak u maer van kant,
 Dat ik uw schyven heb;
 Ik zal my dragen heel galant
 Gelyk een water-snep.
 'k Wil met den bok in 't nat ook zyn,
 Altyd verheugd in bier of wyn;
 't Moot op! » zey Pierlala, sa sa! enz.

4.

Maer als nu was den vader dood,
 Oeh armen, Pierlala
 Die heeft zyn vrienden al genood
 Op 't uytvaerd van papa.
 Hy hielt niet veel van lekkerny,
 Hy gaf ze t'eten pap en bry:
 « 't Is bon, » zey Pierlala, sa sa! enz.

5.

De vrienden smeirden daer in huys
 Voorwuer zoo lange, tot
 Hy docht: nu wil ik dit gespuys
 Weer voeren naer hun kot,
 Eer ick raek al myn schyven kwyt,
 Want 't is, ma foi, al meer dan tyt.
 « Adieu! » zey Pierlala, sa sa! enz.

6.

Als Pierlala nu was alleen,
 Wilde hy uyt vryen gaen;
 Hy docht: ik zal zoo wel getween
 Als maer alleen bestaan;
 En, ziende een meysjen na den zwier,
 Vroeg: « Wilde trouwen, loddelijk dier?
 Zeg ja! » zey Pierlala, sa sa! enz.

7.

« Ik hebbe geld en goed genoeg
 Voor u, » zey Pierlala;
 Waer op dat aerdig meysjen loeg
 En zeyde aenstonds: « Ja,
 Maer, 'k wil dat gy my preuvo doet
 En blyk van uw oprogt gemoed. »
 — « Su, komt! » zey Pierlala, sa sa! enz.

8.

Dus Pierlala bood geld courant
 En trouwde met de bruyd;
 Hy hield ook bruyloft heel plaisant;
 Maer 't was haest blydschap uyt,
 Als hy alomme werd gevraegd
 En van haer creditours geplaegd.
 « Dat 's kael! » zey Pierlala, sa sa! enz.

9.

Daervan wierd Pierlala zoo dul,
 Dat hy raekte op den loop
 En met zyn makkers in den krul
 Liep zuypon stoop by stoop.
 Als hy dan t' huys kwam vol en zat,
 Hy gaf zyn wyf een schop in 't gat.
 « Hou daer! » zey Pierlala, sa sa! enz.

10.

« Omdat dit hem stak in den kop,
Heeft hy veel geld verteert ;
Maer als zyn schyven waeren op,
Sprak hy : « Ik ben geleerd
Hoe dat van trouwen komt profyt ;
Ziet daer, ik ben myn schyven kwyt.
't Is op ! » zey Pierlala, sa sa ! enz.

11.

Als hy had al zyn geld verbruyd,
Dan wist hy goenen raed ;
Als hy om troost ging, elk was uyt :
Dan stak hy zich soldaet.
Maer, als hy exerceerde dan
En aenleyd op een halven man :
« Poef, paf ! » zey Pierlala, sa sa ! enz.

12.

Als Pierlala stond op schildwagt
Met zyn gelaeten roer,
Hy zag in 't duyster van den nagt
Den duyvel of zyn moer ;
Hy riep al bevond : « Qui va là ? »
Maer 't spook en vraegde daer niet na.
« O dood ! » zey Pierlala, sa sa ! enz.

13.

Hij klom van angst op eenen boom,
En hy viel op den grond ;
Ja, zoo vol schrik en grooten schroom,
Liep hy van daer terstond ;
Zag een weirdinneken in haer deur
Met eenen witten voorschoot veur :
« Hier in ! » zey Pierlala, sa sa ! enz.

14.

« Ja, tuj al gauw een kanne bier
Of wol een pinte wyn !
Want ik ben door een leelyk dier
Gemeekt in angst en pyn. »
't Weirdinneken zette hem by het vier
En kookte een zuypken met plaisier.
« Sa bon ! » zey Pierlala, sa sa ! enz.

15.

Want Pierlala die deelde geld,
Zyn moeye die was dood ;
Hy docht : ik ben nu weer hersteld
En raeken uyt den noot ;
Waer ik uyt de soldaetery !
Maer hoe zal ik nu raeken vry ?
« Ik Weet raed, » zey Pierlala, sa sa ! enz.

16.

Als hy dat zuypken g'eten had,
Sprak hy : « 'k Ben nog krank !
't Is aen myn hart, 'k en weet niet wat,
'k En leef geen ure lang ! »
Hy maekte dan zyn testament
Aon al de vrienden die hy kent.
« Ik storf, » zey Pierlala, sa sa ! enz.

17.

Alsdan wierd Pierlala gekist
Met bey zyn billokens bloot ;
Want niemand anders docht of wist,
Of Pierlala was dood.
Hy werd begraven met den trom,
De klokken luyden al him bom bom.
« 't Gaet fruy, » zey Pierlala, sa sa ! enz.

18.

Als men dan naor de kiste kwam,
Elk zey : « 't Is Pierlala ! »
Men hem al van de baere af nam
En leyden hy zyn papa.
De vrienden zeyden al : « Kom, kom :
De dooden en komen niet wederom ! »
— « Ik wol ! » zey Pierlala, sa sa ! enz.

19.

Als hy nu was in 't graf, den tijd
Van omtrent een halve uer,
De vrienden gingen meer verblyd
Als droof te saemen deur ;
Hy schupte 't deksel van de kist
En kroop er uyt dat 't niemand wist :
« Ik leef ! » zey Pierlala, sa sa ! enz.

20.

En Pierlala ging recht naer huys
 En vond zyn naeste bloed
 En vrienden, met een groot gedruys
 Daer twisten om zijn goed.
 Hy greep don bessem met 'er haest;
 Al die hem zag stond zeer verbaesd:
 « Hier uyt!» zey Pierlala, sa sa! enz.

21.

Als Pierlala nu was hersteld,
 Verzoende hy met zyn vrouw;
 Hy kwistte voords niet meer zyn geld,
 Maer leefde in liefde en trouw;
 En als 'er van zyn volk nog kwam
 Hem vragen: « Zyde op ons nog gram?»
 -- « Dat 's uyt!» zey Pierlala, sa sa! enz.

22.

Maer als de vrienden hem consuys
 Flatteeren kwamen, dan
 Zey Pierlala: « Ik ben hier t'huys,
 Voorwaer als eerlijk man;
 Als ik zocht troost in mynen nood,
 Niemand gaf my een beto brood:
 Foort, foort!» zey Pierlala, sa sa! enz.

23.

En was er iemand stout genoeg
 Van nog te komen na,
 Om hem te vragen 'laet of vroeg:
 « Jaegd wog!» zey Pierlala.
 Dus leefde hy voords 'in peys en vrê
 Tot een exempel van de sté.
 « 't Was best!» zey Pierlala, sa sa! enz.

24.

Dus, vrienden, die dees raere klucht
 Hebt g'hoort van Pierlala,
 Volgt hem in 't goed doen met genucht
 Maer niet in 't kwisten na;
 Wilt gy in vrede leven hier,
 Met Pierlala verlaet don zwier.
 Scheyd uit! met Pierlala, sa sa! enz.

Pierlallied

Tekst van het klassieke Pierlallied.

Verschenen in het "Nederlandsch Liederboek uitgegeven door het Willems-Fonds onder het toezicht van Florimond Van Duyse, deel II: Balladen en verhalende liederen, enz., Gent, Van Rijsselberghe en Rombaut, 1929".

ren of wijting verscheen op bijna elke kermis op het appel, evengoed als een *sinksiespel* (cinq-sixspel of anker-en-zonspel). Deze laatste en zijn trawanten vond je altijd ergens in een verdoken hoekje samengetrost, althans zolang er geen *sjampetter* of *gendarme* in de buurt te bespeuren viel. Ankers-en-zon was immers een verboden kansspel. Telkens als de mannen van de wet opdoken, werd het minispeeltafeltje als de bliksem dichtgevouwen en weggestopt en de *samenscholing* was plotseling verdwenen, alsof er niets gebeurd was.

Een kraampje met snoep zag je doorgaans op dat soort wijkkermissen niet. Toch herinner ik me een paar keren op de Pierlalakermis

zoiets gezien te hebben. Het zal wel *Polle Ronse* of *Cieske Trenson* geweest zijn, met het gewone assortiment klein sneukelgoed, kwestie van de kinderen te verlossen van de zondagscenten die in hun zak zaten te kriebelen. Dat waren dan stampers en rekkers, munteballen, siroop-tabletten, vliender- en boterspekken, valling- en anijsspekken, muilen-trekkers en vleeskens, suikerkoeken, kalissehout en kalissedrop. Die drop werd in een met water gevuld medicijnflesje geklutst en daarna kon je naar hartelust *schuimken trekken*. Wielersport was er in die tijd nog niet bij; die duikt pas jaren na de Eerste Wereldoorlog in Ursel op. De allereerste fietsen werden maar omstreeks 1903 in Ursel aangekocht.

Zo werd tot in 1907 Pierlalakermis gevierd. En er was volk genoeg, zoveel zelfs dat de exploitanten van de "*Vrede*" het niet alleen konden beredderen en hulp van elders moesten halen om al hun klanten te bedienen.

PIERLALA NAAR DE KATERHOEK

Maar in dat jaar kwamen er donkere wolken opzetten. Bernard Mestdagh, de man van Sofie Cocquyt uit de "*Vrede*", was op 29 maart 1906 op 68-jarige leeftijd overleden en Sofie, die op dat moment al de 65 voorbij was, besloot eind 1907 de herberg te sluiten. Dat betekende ook dat Pierlala en zijn kermis uit het Urselse volksleven dreigden te verdwijnen, want in de onmiddellijke buurt was er geen enkele andere drankgelegenheid om het evenement over te nemen. Maar dat gevaar bleek loos, want het beeld en de kermis doken het volgende jaar (1908) wél weer op en zelfs op twee verschillende plaatsen tegelijk.

Het eerst en ook het luidst begonnen die van de Katerhoek zich te roeren. Zij zouden de traditie van het Pierlalafeest voortzetten. Tegenover de andere groep vormden ze een sterke meerderheid; ze waren financieel ook het krachtigst en slaagden erin door de aanwezigheid van hun nieuwe gast de aandacht op hun wijkkermis te vestigen. De Katerhoek was zeker even aantrekkelijk als de oude thuis van Pierlala. De herbergen van Bockaert, Boute en Schelstraete - in een driehoek bijeen gelegen - vormden een schilderachtige buurt. Allen die ooit in de jongensschool les hebben gekregen, kunnen dat getuigen; ze liepen er dagelijks voorbij.

Maar de zomer van 1908 naderde en het feest moest georganiseerd worden. Er werd een comité gevormd, er werd gepalaverd en uiteindelijk werd een optocht gepland om Pierlala in stoet naar zijn nieuwe verblijf te begeleiden. Op de melodie van het aloude, bekende Pierlalalied schreef gemeenteontvanger August Vandeveire voor deze gelegenheid een nieuwe tekst. De lokale zangvereniging "*Sint-Cecilia*" werd aangesproken en een harmonie uit Eeklo werd uitgenodigd. Onder de deskundige leiding van kosterorganist Van Laere zou het zangkoor het lied instuderen, het tijdens de huldiging uitvoeren en - begeleid door het muziekkorps - het *den volke* aanleren. Als toemaatje zou er daarna een *ommegang* zijn naar de

Gemeente URSEL.

Luisterrijke feestelijkheden ter gelegenheid der
plechtige instellatie van zijne majesteit Pierlala
bij zijne aankomst in den Katerhoek,

Op Zondag 23 Augusti 1908 om 5 ure stipt namiddag.

PROGRAMMA:

1. Solemneele troonbeklimming van Pier
2. Uitvoering der Brabançonne als verwelkomsgroet door de muziekmaatschappij ST Jooris van Eecloo.
3. Uitvoering van het feestlied als hulde aan zijne majesteit door de zangmaatschappij ST Cecilia.
4. Een kwart uur rust.
5. Triomfantelijke optocht rond de gebuurte met bezoek van zijne hoogheid.

ORDE VAN DEN STOET

1. De muziekmaatschappij ST JOORIS van Eecloo.
2. De zangmaatschappij ST Cecilia, afwisselend vroolijke marschen spelende en vreugde liederen zingende
3. Zijne majesteit Pier gedragen op gekroonden draagstoel door vier kloeke dragonders.
4. De overheden van den Hoek als eerewacht rond hunnen vorst.
5. Al de onderdanen, vrienden en kennissen van onzen welbeminden koning.

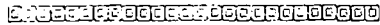
Namens de feestcommissie van den Katerhoek.

Drukt Eug. Van Laere, Ursel.

Programma van het Pierlalafeest in Ursel op 28 augustus 1908.

FEESTLIED

1

Ach! Pierlala lag uiterst slecht,
Hij was in grooten nood;
Hij kon alleene niet meer recht
En ging reeds naar de dood!
Wie zal mij helpen, zoo riep Pier,
Is er dan geen doktor hier?

Want 'k sterf, zucht Pierlala sa sa. Want 'k sterf enz. (bis)

2

En juist daar kwam een doktor in,
(Mijnheer Van Katergem)
Hij pakte pier bij zijnen kin
En visiteerde hem;
Gij moet, zoo sprak hij met een zucht
Alzoo veranderen van licht!

Naar waar, vroeg Pierlala sa sa. Naar waar enz. (bis)

3

De doktor sprak: « ik ken een streek
Genaamd: de Katerhoek,
'k Verzeker u dat g' op één week
Gezond weér zijt en kloek;
Neen! 't is geen leugentaal, voorwaar,
Gij wordt er meer dan honderd jaar!

'k Heb 't liefst, zij Pierlala sa sa. 'k Heb 't liefst enz. (bis)

4

Gij krijgt er steeds een goed glas bier
Des brouwers uit de buurt,
'Ne gaai of druppel Elixir
Waarvan uw maag niet zuurt,
En mulders helpen U uit den nood
Zij malen meel voor beste brood!

Dat 's wel, zei Pierlala sa sa. Dat 's wel, enz. (bis)

5

En ' winters, vrees voor geene kou
Daar is 't bijzonder goed,
Bij d' handlaars koopt men goed ter trouw
De kool in overvloed,
En zijn uw oogst of planten ziek
Ge krijgt er nitraat of chimiek! »

'k Ga meê, riep Pierlala sa sa. 'k Ga meê enz. (bis)

6

En Pierken sprong nu uit zijn bed
En trok zijn ' kleëren aan,
Zijn beste hoed ook opgezet
Om naar 't nieuw huis te gaan;
Maar Doktor houdt hem stevig vast
En zegt: blijft staan Pier, tot dat 't past!

Waarom, vroeg Pierlala sa sa. Waarom vroeg enz. (bis)

7

Wel zie! het rijtuig dat daar staat
Is dat niet naar uw zin?
Daarin wordt gij nu opgelaad
Toe, Pierken, stap maar in!
En zoo kwam Pier in 't nieuw verblijf
Ja, zonder kinders, zonder wijf!

't Is best riep Pierlala sa sa. 't Is best enz. (bis)

8

Sal vrienden van den Katerhoek,
Uwijst aan pier veel eer!
En geeft hem ieder jaar 'nen koek
'Lijk dezen eersten keer;
't Is vast dat hij u nering geeft
En zoo weér d' oude hoek herleeft!

Bravo! voor Pierlala sa sa. Bravo! voor Pierlala.

Liedtekst ter gelegenheid van het Pierlalafeest in Ursel op 28 augustus 1908 door August Vandevetere.

herbergen van de *Hoek* (de Katerhoekbuurt), waarbij koor en harmonie afwisselend een aangepast zang- en muziekrepertoire ten beste zouden geven.

Wat was er met het oude Pierlalabeeldje intussen gebeurd? Was het vermolmd? Te vuil geworden? Zoek geraakt? Nergens hebben we daarover iets vernomen. In elk geval werd een nieuw beeldje gesneden door een zekere Van de Poele uit Watervliet. Volgens het programma-blaadje zou het, omringd door de *overheden* van de Katerhoek, op een "gekroonde" draagstoel door vier kloke dragonders naar zijn nieuw verblijf gedragen worden. Die dragers waren metselaar Hypolite (alias Pol) Neiryneck, timmerman Gustaaf Cornelis, mulder Hektor Braet en grondwerker Hektor Van Parijs, alle vier flinke jongemannen van tegen de twintig. En zo gebeurde het op 23 augustus 1908, de vierde zondag van die maand.

EEN TWEEDE PIERLALAFEEST IN BERKEN

Toch was hiermee de kous niet af. Er was namelijk een tweede groep die het Pierlalafeest in ere wou houden. Ten oosten van de onder-tussen gesloten herberg "In de Vrede" was er ook iets bedisseld. Terwijl de organisatie van het Pierlalafeest op de Katerhoek volop bezig was, bleek dat een aantal mensen uit de omgeving van het kruispunt Veldstraat-Gentweg ook plannen voor een dergelijk feest aan het smeden waren. Stuwende kracht was bakker Van Laecke, die daar aan de halte van de tramlijn naar Gent ook herberg hield (die trouwens later ook "De Vrede" heette). Hij en zijn medestanders waren niet geneigd Pierlala en zijn kermis zomaar te laten schieten. Ze voelden zich door *die van de Katerhoek* een beetje verongelijkt, vooral Van Laecke zelf wiens bedrijf veel dichterbij de oude bakermat van Pierlala gelegen was en die bijgevolg meende aanspraak te mogen maken op het recht om dat feest te organiseren. Dat daarbij enig eigenbelang meespeelde, hoeft geen betoog.

Zo kwam het dat bakkerherbergier August Van Laecke en zijn buurt bij het verdwijnen van de oude thuis van Pierlala alarm bliezen, zij het met minder geschal, en ervoor ijverden dat *het manneken* daar eveneens met een volkse plechtigheid zou geïnstalleerd worden. Zij zorgden voor een gelijkaardig beeldje dat door timmerman-wagenmaker Pier Bancaert werd gesneden. Ook hier werd een stoet gevormd die vertrok vanuit herberg "In het fortje" bij René Steyaert in de wijk Berken en opstapte naar de *tweede verblijfplaats* van Pierlala. Juist zoals bij de festiviteiten op de Katerhoek werd het beeldje op een berrie gedragen, hier door Ernest Van Hecke en Theofiel Claeyns, twee kloke jongens uit de wijk Berken. Onder gejuich, gejoel en gezang trok de feestelijke bende de betrekkelijk lange weg op. Aan de herberg "In de Sperre" werd halt gehouden, een liedje gezongen en een flinke pint bier gedronken. Aan de herberg van Van Laecke volgde dan de intronisatie (Gegevens afkomstig van Ernest Van Hecke).

Bij die gelegenheid werden ook hier volksspelen georganiseerd. Zo was er een kikker- of puienkoers, waarvoor aankomelingen zich konden laten inschrijven. Daarbij werd een levende kikker op een kruiwagen zonder zijborden geplaatst en die moest over een bepaalde afstand naar de eindmeet gereden worden. Telkens als de kikker wegwipte, moest hij opnieuw gevangen worden en op de kruiwagen geplaatst. Wie het eerst de meet bereikte, was gewonnen. Verder waren er ook twee wedstrijden zaklopen, één voor kinderen en één voor vrouwen, wat in die tijd bijzonder vermakelijk bleek. Ten slotte werd er nog een eierkoers (eigenlijk een koers met eierschalen) gereden. De mededingers moesten met het achterwiel van een fiets één of meer eierschalen stukrijden. Kampioen was hij die binnen een bepaalde tijd of binnen een voorgeschreven aantal beurten het hoogste aantal schalen had vernield.

Met inachtneming van de omstandigheden was er ook op dit Pierlalafeest veel volk, althans genoeg om pret te maken en animo erin te houden. Voor de herbergen was het in elk geval een drukke dag. Men mag daarbij niet vergeten dat de bewoners van de Veldstraat en de wijk Berken zich door die van de Katerhoek en het Dorp in hun eer gekrenkt achtten en zich zedelijk verplicht voelden door hun aanwezigheid hun Pierlalafeest te steunen. Daarom ook waren ze met man en macht present. Maar van vijandigheid tegenover de andere viering was geen sprake. Een deel van de feestvierders op de Katerhoek zakte later op de avond ook naar de herberg van Van Laecke af.

Hoe dan ook, in plaats van één Pierlalafeest in de voormalige "Vrede" waren er diezelfde dag nu twee: een onverwacht winstpunt voor de populariteit van Pier. En zo bleef het nog jaren. In 1909 zat Pierlala al van vijf uur 's ochtends op zijn troon in de Katerhoek. Om 4 uur 's namiddags was er weer een stoet, nu met de muziekmaatschappij van Adegem. Vervolgens werd een nieuw feestlied gezongen, alweer op tekst van August Vandeveire, en daarna trok men van herberg naar herberg zoals het jaar tevoren. Pierlala resideerde aanvankelijk in de herberg van de weduwe Boute, later - en zeker al vóór 1914 - in de herberg van Charles Schelstraete, daar schuins tegenover.

HET EINDE VAN PIERLALA?

Maar daarna volgde een tijd van verslapping en verwatering. Programma's van latere jaren zijn ons niet bekend. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was er in elk geval geen sprake van Pierlalafeesten of van kermis vieren. Ook later werden er geen grootse activiteiten rond Pierlala meer georganiseerd. Het bleef bij een gemoedelijke wijkkermis zoals in de eerste jaren van de 20ste eeuw, nu bij Wieze Boer (weduwe van Charles Schelstraete) in de enige herberg die nog op de wijk Katerhoek was overgebleven. Muziek- en zanguitvoeringen en stoeten bleven het eerst achterwege, ook al omdat er onvoldoende financiële middelen voorhanden waren om die uitgaven te bekostigen. Dat was geen alleenstaand ver-

G e m e e n t e U R S E L.

Luisterrijke feestelijkheden ter gelegenheid der
verjaring van de troonbeklimming van Pierlala
in den Katerhoek

OP ZONDAG 29 AUGUSTI 1909

* * * * *

P R O G R A M M A:

1. Om 5 ure 's morgens komt Pierlala op zijnen troon.
2. Om 4 ure 's namiddags optocht naar den Hoek van de muziekmaatschappij van Adegem en de zangmaatschappij STE Cecilia van Ursel.
3. Afhaling van zijne Majesteit onder het zingen van het nieuw feestlied.
4. Bezoek van Pierlala aan ~~zijn~~ geburen en onderdanen, bij ieder herbergier ^{1 2} uur rust, waar Hij zijn volk plezier zal laten maken en een pintje laten drinken.
5. Gedurende de omreis zullen de muzikanten hunne schoonste arias en de zangers hunne puikste liederen laten hooren.
6. Daarna zal Pierlala weder zijnen troon beklimmen onder het spelen en zingen van den Vlaamschen Leeuw.

ORDE VAN DEN STOET:

1. De muziekmaatschappij van Adegem.
2. De zangmaatschappij van Ursel.
3. Pierlala op gekroonden draagstoel, gedragen door 4 lustige patrioten.
4. De feestcommissie en eereleden van muziek - en zangmaatschappijen als eerewacht rond den Koning.
5. Alle bloedverwanten, onderdanen, vrienden en kennissen van zijne Majesteit.

Namens de feestcommissie.

Ursel, Dr. Van Lœre - Hesters.

Programma van het Pierlalafeest in Ursel op 29 augustus 1909.

FEESTLIED

1

De dokter van den Katerhoek
Was weêr op toer gegaan,
Als bij 't omdraaien van den heek
Hij Pierlala zag staan;
Wel vriend sprak hij, mijn oude klant
Hoe stelt ge 't hier in 't nieuwe land?
Zeer goed, zei Pierlala sa sa enz.

2

Vertel mij eens in 't lang en 't breed,
(Zoo ging de Dokter voort)
Is uw' verhuizing U niet leed
En blijft gij steeds 't akkoord
Met uw' geburen groot en klein,
Of zoudt gij liever elders zijn?
Wacht maar, zei Pierlala sa sa enz.

3

'k ben hier juist 'lijk eenen heer
Die van zijn' renten leeft;
Ja, men bewijst mij zonneel eer
~~Waar men den Koning geëert~~
Ik eet en drink naar hartewensch,
Ja, 'k ben 'ne héele andre mensch!
Dat 's waar, zei Pierlala enz.

4

Als ik des morgens ben ontwaakt
Dan kom ik naar beneên;
De koffij is reeds klaar gemaakt,
Mijn boterham gesneên;
En rond tien uur van den voormee
Ga ik mijn stammeetjes doen!
'Ne gaai! zei Pierlala enz.

5

Des middags is 't ook opperbest,
Goed vleesch, goed brood, goed bier;
Pataters groenseis en de rest,
't Is om te goed alhier;
En 's avonds in een kamer net
Leg ik mij neêr op 't zachte bed;
En 'k slaap, zei Pierlala sa sa enz.

6

Ah! sprak de Dokter 'k zie het wel
Hoe goed het u hier gaat,
Want uwe kaakskes blozen fel
Juist 'lijk een rijp tomat;
En wat ik lang had opgelet,
Dat is Uw buiksken rond en vet!
Ja vet, zei Pierlala sa sa enz.

7

Daarom 'k blijf bij die brave lijn,
Sprak Pier, 'k verhuis hier niet,
Want 'k heb 't een heel jaar lang gezien
~~Dat men mij geen viel~~
En als 'k mij ooit een vrouwen zoek,
't Zal zijn een meisken uit deez haek!
Een braaf, zei Pierlala enz.

8

Welaan, Heer Dokter beste man,
'k Dank u voor Uw bezcek;
'k zal alles doen wat ik maar kan
Voor mijnen Katerhoek;
Zijn handel, groeie en bloeie voort,
Dat is mijn wensch, dat is mijn woord!
Tot ziens, zei Pierlala enz.

SLOTZANG

Gij allen hier bijeen geschaard,
Weest op uw Koning fier;
Uw zang nu bij 't muziek gepaard
Ter eer van Onzen Pier;
Sa! danst en springt maar in het rond
En roept te saâm uit éénen mond:

Lang leve Pier la la sa sa   }   Bis
Lang leve Pier la la   }

Liedtekst ter gelegenheid van het Pierlalafeest in Ursel op 29 augustus 1909 door August Vandevetere.

schijnsel. De bijval van wijk- en dorpskermissen was al geruime tijd aan het tanen. Alleen waar kapitaalkrachtige sponsors de kosten van gages en stoeten wilden betalen, bleef de oude luister bestaan.

Na de Tweede Wereldoorlog werd die tendens nog sterker. Daar zijn talloze oorzaken voor, waarvan we er een paar willen vermelden. In de jaren '50 begon de levensstandaard aanzienlijk te stijgen, de verkeersmogelijkheden werden beter en betaalde vakantie maakte het velen mogelijk, een droom te verwezenlijken waar ze een paar tientallen jaren tevoren zelfs niet aan konden denken: op reis gaan, eerst in het eigen land, kort daarna ook naar het buitenland, andere streken bezoeken en - vooral in zuidelijker gebieden - een paar weken van de zon genieten. En die kans viel meestal in de traditionele kermisperiode. Hoe dichter bij de stad en hoe groter de invloedssfeer ervan, des te meer werd van die gelegenheid gebruik gemaakt om weg te trekken. Daardoor verslapte het kermisgebeuren zienderogen. Denk maar aan de achteruitgang van de "Gentse Feesten" in de jaren '60, toen de stad in de vakantieperiode leegliep. Dat was ook in Ursel het geval, zij het in mindere mate, omdat de grote kermis heel vroeg in juni valt.

EEN NIEUWE START

Maar toen besloten enkele actieve mensen daar iets aan te doen. Ze zouden van de Pierlalafiguur een stunt maken om de kermis nieuw leven in te blazen en de aandacht op hun dorp te vestigen. De hele gemeente zou erbij betrokken worden. Wel moest men de traditionele datum (vierde zondag van augustus) laten varen, maar dat bleek geen onoverkomelijke hinderpaal. Nadat het idee een tijdje had liggen sudderen, werd er een comité gevormd dat het voorstel in detail zou uitwerken. Ook het gemeentebestuur werd erbij betrokken en men ging aan de slag. Er werd een Pierlalastoet ontworpen en ineengesimmerd en op 9 juni 1963 *ging hij uit* (zou men in Ursel zeggen). En het wonder geschiedde: de feestelijkheden kenden een groot succes. Zelfs landelijke kranten brachten verslag uit.

Om te beletten dat de zaak op een financieel fiasco zou uitdraaien, mochten een aantal reclamewagens de stoet voorafgaan. De Bond der Zelfstandigen van Ursel zou op die manier het initiatief steunen. Er waren een tiental folkloristische groepen, die werden voorafgegaan door vier dragonders te paard en gevolgd door de fanfare van Knesselare. De onderwerpen waren allerlei gebeurtenissen en toestanden uit het eind van de 18de tot het begin van de 20ste eeuw. Vaak hadden ze maar zijdelings met de historie van Pierlala te maken of zelfs helemaal niet. Daarnaast waren er nog tal van andere kermisactiviteiten: een vinken-zetting, duivenvluchten, wielervedstrijden, een veeprijskamp en een volksbal. Bezielers en organisatoren van het hele gebeuren waren Gerald Lambrecht, Carlos Tieberghien en Marcel De Muynek.

Het bleef niet bij die ene keer. Ook de volgende jaren trok de Pierlalaſtoet door Uſſel. De onderwerpen van de groepen waren telkens voor een deel nieuw, zoals uit de programma's blijkt. Ook de muzikale begeleiding wisselde af. Wat niemand had verwacht, gebeurde: het Pierlalaſeet bleef een belangrijk ingrediënt van de grote kermis en mocht zich zelfs verheugen in de belangſtelling van de grote kranten (o.a. van Het Volk, Gazet van Antwerpen, Het Laatste Nieuws). Ook nu, in het jaar 2000, werd het een ſucces. Dat in de loop der jaren aan Pierlala allerlei heldendaden en gebeurtenissen werden toegedicht, die met het oorspronkelijke manneke niets te maken hebben, kon de pret niet bederven. Men putte overvloedig uit de echte of legendarische geſchiedenis van dorp en ſtreek. En het bleef een kleurrijke bedoening.

Even belangrijk is het ook, dat zoveel Uſſelnaren nog altijd graag meedoen en dat het feestcomité het klaarspeelt om ieder jaar met gevarieerde groepen voor de dag te komen. Het is een echt folkloriſtiſch feest geworden dat nu eens niet van bovenuit bedacht en georganiseerd wordt, maar uit de dorpsgemeenſchap is gegroeid en een oude traditie nieuw leven heeft ingeblazen.

COLPAERT, EEN BERKENSE PIERLALA?

HET COLPAERTFEEST

Omſtreeks 1910-1912 ontſtood in Uſſel een feest dat in alle opzichten een grote gelijkenis vertoonde met het Pierlalaſeet, namelijk de Colpaertviering op de wijk Berken in het zuidoosten van de gemeente. Die Colpaertfiguur werd eveneens door een pop uitgebeeld, die ieder jaar bij Berkenkermis op de eerste zondag van ſeptember werd uitgeſtald. De avond tevoren werd het beeldje uit zijn ruſtplaats gehaald en tot de diensdagavond vóór de ſchoorſteen van de herberg "In 't Fortje" tentoongeſteld, net zoals dat met Pierlala in zijn verblijfsplaats(en) het geval was. Dit "uitſtallen" had alleen tot doel, de menſen kond te doen dat het Berkenkermis was en dat het Colpaertfeest was ingeluid. Of om het wat gewoner te zeggen; dat iedereen uitgenodigd werd om even binnen te ſtappen en mee te vieren.

HET COLPAERTBEELD

De Colpaertpop was geſneden door Charles Landuyt, een landbouwer en handig knutselaar, die daar in de buurt woonde. Het gezicht van het *manneke* was geelbruin geverfd; het had een zwarte ſnor, een puntbaardje, een pijp in de mond en hield in zijn rechterhand een degen rechtop, in de andere een vlaggetje aan een vlaggenſtok die tot in het ſokkeltje doorliep waarop het *manneke* was vaſtgezel.

zondag 9 juni 1963 om 16 h.

Deel 2 - Folklorestoet «PIERLALA in URSEL 1900»

Voorwoord

Pierlala, de folkloreheld van Ursel, is HET personage van onze origineel opgevatte folklorestoet. Alle bonden hebben solidair de handen in elkaar geslagen om dit grote doel te verwezenlijken.

« Pierlala in Ursel 1900 », zo heet onze folklorestoet. De tien groepen beelden gebeurtenissen uit van de jaren 1900 en vooral uit de tijd van Pierlala. Alle groepen staan in het teken van Pierlala of van zijn tijdgenoten en vrienden.

1. Vier Ruiters (Dragonders)
2. HERBERG « DEN BIERBOOM » van de Katerhoek, opgeluisterd met de volksdans : KATOOTJE
3. DE LOTELINGEN
4. HET HOF VAN PIERLALA
5. VOLKSSPELEN 1900
6. EEN LUSTIG TROUWFEST UIT 1900
7. NUMMER 7 HEET PIERLALA
8. BIJ DE HAARD IS HET ALTIJD BEST
9. LEURDERS EN STROPER
10. LANDSKNECHTTROMMELS
11. TOEN PIERLALA IN 'T KISTJE LAG...
12. Slot : FANFARE KNESSELARE.

Om 3 uur wordt Pierlala van zijn geboorteplaats de Katerhoek in de kist naar het Gemeentehuis gevoerd, waar hij zal opstaan uit de dode. Hij wordt verwelkomd door de heer Burgemeester, die hem na 50 jaar terug in ere zal herstellen. Pierlala van zijn kant zal beloven de kermis van Ursel telken jare nieuwe luister bij te brengen, en vervolgens zal Pierlala het guldenboek ondertekenen.

Om 6.30 uur wordt Pierlala op het gemeenteplein met de vereiste eerbetuigingen en plechtigheden terug gekist en naar zijn begraafplaats in de Katerhoek weargedragen.

Hierna volgt een luisterrijk fanfarefestival in de dorpsstraten.

In tegenstelling tot de Pierlalapoppen was Colpaert uitgedost met een militair aandoend uniform uit de Napoleontische periode. De kleermakers Vande Velde uit Ursel-Dorp hadden het kostuumpje ineen gestoken.

Zijn pak bestond uit:

- een rode katoenen broek die onder de knie was vastgestropt, met op de zijnaad een witte streep of *galon*;
- een blauwe katoenen slipjas met een dubbele rij koperen knopen;
- op het hoofd een blauwe napoleontische hoed (een zogenaamde *steek*), versierd met een rode kokarde;
- aan de lichtbruine benen zwart geverfde sokken en donkerbruine lage schoenen.

Deze beschrijving is afkomstig van Adèle Steyaert, weduwe van René Van Campe en dochter van de toenmalige exploitant van de herberg "In 't Fortje".

DE NAAM

Waarom voor dat beeld de naam Colpaert werd gekozen, hebben we niet meer kunnen achterhalen. Die achternaam was in de gemeente niet onbekend. Er kwamen in die familie een paar rare klanten voor, die geregeld een strootje door de neus hadden en door hun zonderlinge, kluchtige manier van doen voor een potsierlijke Pierlala konden doorgaan, zoals Bee Colpaert (verkorting van Benoni), die ik nog goed gekend heb. Hoe dan ook, het mannetje van Berkenkermis werd bij zijn eerste optreden Colpaert gedoopt en wordt nog altijd zo genoemd.

DE HERBERG

Had de aankleding van het Colpaertbeeld iets te maken met de naam van de herberg waar hij uitgestald werd? Het is mogelijk, maar niet erg waarschijnlijk. Het "Fortje" (het gebouw bestaat nog altijd, maar is geen *stamínee* meer) stond namelijk op het kruispunt van de vroegere Veldstraat (nu Berkenstraat) met de Meersstraat (nu Kruisstraat) in westelijke richting en de Hoetselstraat naar het oosten. Op die plaats of in de directe omgeving zou in de Spaanse tijd (de tweede helft van de 16de eeuw) een klein fort opgericht zijn, dat moest dienen als voorpost om de brug te verdedigen die in Bellem over de Durme/Kale (het latere kanaal Gent-Brugge) was geslagen. Nabij die brug was er dan een sterker bolwerk gebouwd tegen de Hollandse benden die vanuit het huidige Zeeuws-Vlaanderen het Meetjesland afschuimden. Door volksoverlevering was het bestaan van een fort in de omgeving van de wijk Berken alleszins nog bekend bij de exploitanten van de herberg, in de tijd toen de Colpaertkermis ontstond.

4° PIERLALASTOET 1966

Inleiding: JEUGDDRUMBAND K.A.J. URSEL

Groep 1: EDEL IS HET KONINGSGOED

Wagen die de uitbeelding geeft van het hotel op het Koningsgoed uit de 15^e eeuw. Edeldames, edelen, hertogen en jonkvrouwen worden er bij hun aankomst de erewijn aangeboden door de hotelier.

(Uitvoering: K.A.V. + Jeugdgroep)

Groep 2: PIERLALA PATRIOT

Wagen waarop een oude boerenwoning is voorgesteld. De bewoners worden overvallen door plunderende Oostenrijkers; Patriot Pierlala betrapt hen en lokt hen in de val door hun de sterke drank te laten uitdrinken die hij vond in de woning van boer Van Daele. Wanneer de soldaten goed dronken zijn, worden zij door een nieuwe streek van Pierlala overgeleverd aan de oversten van de gemeente.

Deze rechtszitting wordt uitgebeeld in:

Groep 3: PIERLALA BIJ DE RECHTER

De rechter of baljuw vraagt de Vierschaar om een vonnis te vellen tegenover de soldaten. De uitspraak wordt verdaagd wegens gebrek aan bewijsmateriaal. Patriot Pierlala komt in opstand tegen de Vierschaar en moet vluchten.

(Uitbeelding: Voetbalvereniging SPARTA URSEL)

Groep 4: PIERLALA BIJ BROEDER BRAEM

Wagen waarop het hutje is gerekonstrueerd van kluizenaar Broeder Braem. De oude kluizenaar-bosbewoner wordt bezocht door vriend Pierlala.

Groep 5: DE BOSWERKERS

De boswerkers en houthakkers trekken met hun boomezels of malles naar het dorp bij de klompenmaker.

(Uitbeelding: Boldersclub „Recht voor Allen“)

Groep 6: KLOEFKAPPER EN KRANENDRAAIER

De Urselse klompenmaker en kranendraaier uit vroegere tijden aan het werk.

(Uitbeelding: Maurice De Muer en Maurice Goossens)

Groep 7: DE VIER JAARGETIJDEN

- a) De lente: de boer zaait.
- b) De zomer: de oogst in de goede oude tijd.
- c) De herfst: het dorsen en zuiveren van het graan.
- d) De winter: de boer trappelt de brooddeeg in de trog.

(Uitbeelding: B.B. en K.L.J.)

Groep 8: SMIDJE SMEE

Smidje Smeë van Ursel smeedt het ijzer als het warm is.

(Uitbeelding: Gebroeders Maenhout)

Groep 9: SPELDEWERKSTERS EN SPINSTERS

Een oud-gekende familie speldewerksters en spinsters bij de uitoefening van hun werk rond de Vlaamse haard.

(Uitbeelding: groep Elisa Goossens, Berken)

Groep 10: LEURDERS EN SCHOOIERS

Vrienden uit de tijd van Pierlala die Ursel nooit vergeet. Een blinde schooier-muzikant. Eufrasie en Eugénie leuren met bagatellen. Zebedeus met de zandkar. Jacobus, de scharesliëp. Stinus met de oudste fiets schooit voden en benen.

(Uitbeelding: Wijk Hoeksken)

Groep 11: BIJ SOFIE: „In de Vrede“

De Pierlalakermis 1900 in de herberg bij Sofie. Hier leerde Pierlala zijn volk drinken. Sofie zorgt voor de goede gang van zaken. Een kermisloper met makronkas evenals het ezeltje, de kindervriend, hoorden er altijd bij.

(Uitbeelding: A.C.V. en K.W.B.)

Groep 12: PIERLALA TAMBOER

Liedjeszanger Pierlala samen met zijn muzikant komt de kermis eer aan doen, zodat deze jaar en dag zijn naam zal dragen.

(Uitbeelding: Hippoliet Neirinck, die het Pierlalabeeld in 1908 heeft overgebracht naar de Katerhoek en muzikant Dismas Rottey)

Groep 13: TOEN PIERLALA IN 'T KISTJE LAG...

De vrienden van Pierlala brengen hun legendarische held een laatste hulde vooraleer hij terug wordt gekist en begraven tot volgend jaar, want de legende zegt:

Programma van de Pierlalastoet op 12 juni 1968 (fragment). Het Koningsgoed (thema van groep 1), in de Middeleeuwen het Hof van Westegem genoemd, was een eigendom van de graaven van Vlaanderen, daarna van de hertogen van Bourgondië, nog later van keizer Karel V, koning Filips II en hun opvolgers als erfgenamen van de grafelijke bezittingen en prerogatieven. Pas een eind in de 17de eeuw wordt de naam Koningsgoed voor het eerst gebruikt.

DE INSTALLATIE OF INHULDIGING

Volgens mijn zegsman Cyriel (*Snare*) Claeyls, die destijds aan de eerste inhuldiging actief deelnam, werd in de Heirstraat (op de grens Ursel-Bellem) een soort stoet gevormd. Over de samenstelling ervan wist hij niets meer te vertellen, behalve dat het Colpaertbeeld op een kruiwagen was geplaatst, die met behulp van twee repen door 26 man werd voortgetrokken, wellicht in navolging van wat in oude tijden bij prinselijke en koninklijke intochten geschiedde. Het jaar daarna zou dat nog eens gebeurd zijn, maar dan was de kruiwagen vervangen door een hondenkarretje, zagezegd omdat zo'n *getrek* meer op een kanonaffuit leek. Bij die eerste inhuldiging werd een lied gezongen op de melodie van het bekende Pierlallied, maar met een andere tekst, waarschijnlijk geschreven door Juul Landuyt. Nadere bijzonderheden hierover wist mijn zegsman echter niet meer te geven.

Zoals dat bij de meeste wijkkermissen het geval was, bestond het programma in de eerste plaats uit volksspelen en andere aantrekkelijkheden, zoals een prijskamp met de krulbol bij de herbergiers van de wijk. Dat waren er een viertal:

- "In 't Fortje" bij René Steyaert, later Cyriel De Brauwer;
- "In het Stroomken" bij Jozef Verheye, daarna Edward Lippens, later Omer Hendricks;
- "In de Sperre" bij Charles Dobbelaere, later Gustaaf Dobbelaere;
- een herberg geëxploiteerd door Henri Claeyls.

Daar werden geregeld ook kaartwedstrijden gehouden en af en toe volksspelen zoals zaklopen en hoepelbolspellen voor vrouwen. Dat alles in dezelfde opgewekte, rustige sfeer van de andere landelijke buurtfeesten.

Op de boerenhoven en in de arbeidersgezinnen van de wijk werd vanzelfsprekend meegevierd. Naast de gewone eenvoudige feestgerechten bakte men voor verwanten en vrienden pannenkoeken, wafels en appeltaarten. Waar het kon, viel ook de maandagnamiddag van de Colpaertkermis het werk stil en zaten de mannen aan het kaartspel of speelden een partijtje met de krulbol. Bij elke herberg was er wel een bolbaan en als het nodig was, werden er een paar speciaal voor de gelegenheid bijgemaakt.

BEGRAFENISPLECHTIGHEID

Toen René Steyaert in 1937 ging verhuizen, werd er met bloemen en kransen een begrafenisplechtigheid voor Colpaert georganiseerd, waarop volgens mijn zegsman *fantastisch leute* werd gemaakt. Dat gebeurde na een plechtige *ommegang*, waarbij alle stamminees van de hele buurt werden bezocht. Met zang en klank, maar nog meer met bier en borrels werd keer op keer uitvoerig gepleisterd. Maar Colpaert ging niet met René Steyaert mee; hij bleef in Berken.

PROGRAMMA 38ste FOLKLORESTOET

DE KRONIEK VAN PIERLALA

Ursel, zondag 11 juni 2000

1. RUITERS MANEGE DEN DRAVER (Zomergem)
openen plechtig de stoet
2. REUS PIERLALA DANST
door de Urselse straten !
3. Muziekmaatschappij 'WILLEN IS KUNNEN'
(Knesselare) brengen feestelijke muziek ter ere
van Pierlala 2000

DEEL 1 DUISTERE TIJDEN

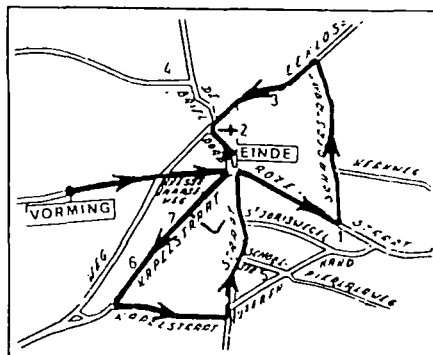
4. DE KRONIEKSCHRIJVER
Is Pierlala het geesteskind van de kroniekschrijver?
5. DE JONGE PIERLALA
speelt in de bossen, er waren immers nog geen
wegen of straten
6. HET WIEL
was toch reeds uitgevonden en wordt door de jonge
kereltjes benut in het open veld
7. DEN THUIS VAN PIERLALA
8. DE KLEITSE BEZEMBINDERS
met lastdieren-ezels op weg naar de markt
9. RUSTPAUZE voor de BEZEMBINDERS in CAFE
ST-HUBERTUS
Op weg naar de Barge (lijnboot van Oostmolen naar
Gent) stond in de jaren 1700 voornoemde herberg

DEEL 2 HARD LABEUR

10. ONTGINNING van het DRONGENGOED
De palers van Drongen maken de woestenij
bouwrijp.
11. HET BOEREPAARD DOET HET ZWARE
SLEURWERK
12. Met de trekkoer op weg VAN DE MOLEN NAAR
DE BAKKER
13. IN DE HITTE VAN DE BAKKERIJ
Pierlala's zweel zal rap gereed!
14. MET DE BAKKERSKAR OP RONDE
15. DE OUDE DORSPOLITIEKE CULTUUR
In het verkiezingsjaar wordt het doen en laten van
de burgemeester nauwlettend in het oog gehouden
16. KAN DE BOLLING "GROTE PRIJS BURGE-
MEESTER LAMPAERT"
nog enkele extra stemmen opleveren?

DEEL 3 DE HEROPLEVING

17. DE KIESVERRICHTINGEN
In Pierlala's tijd: hoe rijker, hoe meer stemmen
18. DE VISSERSBLAASKAPELLE
van de Braakmanzonen uit Bockhoute begeleiden
de overwinnaars
19. ERERONDE VAN DE NIEUWE BURGE-
MEESTER
20. DE TONEELBOND OP DE ZOLDER VAN 'T
GEMEENTEHUIS
de grote drukte voor regisseur, acteurs en decor-
bouwers

21. IN CAFE 'T OUD GEMEENTEHUIS
worden de repetities verdergezet
22. DE SPORTBOND KEURTURNERS
bodystyling avant la lettre, met 'Slap en Slank' uit
Ursel
23. KERMISVERTIER: RINGSTEKEN TE PAARD
door de Drongengoedruiters van de Zwepe
24. WATERFEESTEN AAN BELLEBRUGGE
want Ursel had veel café's, maar geen brug

DEEL 4 CRAPULEUZE TIJDEN

25. HANENGEVECHTEN
doen de rivaliteit opblazen, ook tussen de toe-
schouwers.
26. HET LOOPT ECHT VERKEERD
Er vloeit bloed!
27. PIERLALA IN 'T SOEPEKOT
Pierlala is weer verdachte nummer 1
28. VOOR DE RECHTER
Een schoolvoorbeeld van rechterlijke dwaling?
29. UITVOERING VAN HET VONNIS
Geen beroep mogelijk voor Pierlala
30. BEGRAFENIS van onze volksheld
Pierlala's schamele bezittingen worden verbeurd
verklaard, dus maar een armoedige begrafenis.

DEEL 5 PIERLALA KOMT STEEDS OPNIEUW TOT LEVEN

31. DE BOLHOEDEN BLAASKAPELLE
uit Macholen-Leie verwelkomt de herrezen Pierlala
32. PRAALWAGEN VAN PIERLALA EN URSULA
Lang leve Pierlala, sa sa,
Lang leve Pierlala !!!

BIJ DE EINDAPOTHEOSE van de stoet op het dorpsplein
zingt KOOR MAGNIFICAT URSEL volksliederen tussen de
opdrons van de groepen, en voert het Lied van Pierlala uit
Wie de echte Pierlala-stoet wil meemaken kan er genieten
van een aannemschakeling van onvervalste straattonen,
muzikaal begeleid door het koor.

Programma van het Pierlalafeest in 2000 (fragment).

VERDERE LOTGEVALLEN

Colpaert was dus niet voorgoed gestorven. Cyriel De Brauwer nam het café en het Colpaertbeeld over. Colpaert stond het volgende jaar weer voor de schoorsteen, net zoals de vorige 25 jaren. Maar toen De Brauwer in 1960 de gemeente verliet, werd de zaak gesloten. Daarmee verdween Colpaert van zijn halve eeuw oude kermistoon. Het figuurtje verhuisde naar de dichtste buurman, de broer van Cyriel en exploitant van de herberg "In 't Stroomken". Het staat er veilig weggeborgen tot Sylvain zich weer eens over zijn beschermeling zal ontfermen, als hij namelijk tot het inzicht komt dat niet alleen de Urselse folklore, maar ook hijzelf er alles bij te winnen heeft. Dan kan hij hem weer op het dak voor de *kave* aanbrengen, zoals het vroeger was.

Dat is intussen gebeurd, voor het eerst in 1983. Uit het programma van Berkenkermis 1983 (het laatste weekend van augustus) blijkt dat Colpaert gemoderniseerd is en nu Pier Kolpaart heet. Als in een blijde intrede werd het beeldje in dat jaar stoetsgewijs naar de feesttent gebracht, begeleid door verklede kinderen en door de muziekmaatschappij Sint-Cecilia uit Zomergem. Het werd er zelfs gedoopt door toneelspelers uit Bachte-Maria-Leerne. En zoals vroeger volgden weer volksspelen: zaklopen, mastklimmen, gaaiberd, ringsteken, vogelpiek en allerlei kinderspelen. Toch goed dat er nog altijd mensen zijn die hun schouders onder zo een feest willen zetten en op die manier het gemeenschapsgevoel en de samenhang op ons platteland instandhouden. Hier in Berken waren dat Bernard Naessens en Simonne Landuyt, peter en meter van de Berkenkermis.

Ik ben ervan overtuigd, *schrijft mijn vader in zijn artikel*, dat het Colpaertfeest en de Colpaertfiguur niets anders zijn dan de voortzetting van de tweede Pierlalafiguur en van het alternatieve Pierlalafeest dat bakker Van Laecke op Berken als tegenhanger van dat in de Katerhoek had georganiseerd. Dat is weliswaar niet a + b te bewijzen, maar het ligt toch voor de hand. Twee Pierlala's op één dorp was echter van het goede teveel, te verwarrend ook. Het Colpaertfeest duikt omstreeks 1910 op, een paar jaren nadat Pierlala na zijn gedwongen uittocht uit de "Vrede" als twee elkaar beconcurrerende figuren in twee locaties was verzezen. Ook andere elementen wijzen op een geestelijke erfenis van ideeën en gebruiken. De installatie verliep gelijkaardig, vóór de schoorsteen op het dak. Ook de datum van het feest en de koppeling aan de wijkkermis duiden daarop. Het Berkense beeldje kreeg wel een nieuwe naam, een ander uitzicht en andere kledij, maar er waren ook fysieke gelijkenissen (een pijprokend manneke). Door al die wijzigingen werden naijver en dubbelzinnigheid uitgesloten en bleef de Pierlalacultus ook in de Colpaertfiguur bewaard.

Elk jaar werd Colpaert weer te voorschijn gehaald, tot in 1998. Maar helaas, kort daarna werd het beeldje gestolen. Jammer! Geen

GRATIS TOEGANG

++++++ ++++++

Beste inwoners van Ursel,

De leden van het feestkomitee op Berken hebben het grote genoegen om U allen vriendelijk uit te nodigen voor de tweede editie van onze wijkkermis.

Na het succes in 1982 bieden wij ditmaal een drie-daags programma aan waarvan wij hopen dat iedereen zijn gading zal vinden.

VRIJDAG 26 AUGUSTUS

19.00 Familiewandeling (7 en 10 km.) m.m.v. "De Lachende Wandelaars" uit Aalter.

20.00 Volksbal met "The Midnight Boys".

ZATERDAG 27 AUGUSTUS

16.00 H. Eucharistieviering in St. Medarduskerk te Ursel voor alle inwoners van de wijk.

20.00 Groot bal

ZONDAG 28 AUGUSTUS

15.00 Pier Kolpaart's blijde intrede
Stoetsgewijs wordt het beeldje van Pier Kolpaart naar de feesttent gebracht, begeleid door zijn peter en meter, de muziekmaatschappij St. Cecilia uit Zomergem, verklede kinderen, enz.
Voor de kinderstoet worden alle kinderen van Ursel en omstreken uitgenodigd. Vanaf 14.30 h. wordt er stoet gevormd aan het begin van de Berkenstraat. Elk kind ontvangt op het einde van de stoet een prachtige prijs.

16.00 Humoristische doopplechtigheid van Pier Kolpaart in de feesttent, gebracht door toneelspelers uit Bachte-Maria-Lerne.

17.00 Volksspelen
(zaklopen, mastklimmen, gaaiberd, ringsteken, vogelpiek, diverse kinderspelen, enz.)

20.00 Tweede Berkenbal : Sluitingsbal in 1983

Al deze feestelijkheden gaan door in de hof van Mr. & Mevr. A. Bolliou-Dupré, Berkenstraat 17.

Hopelijk vindt U dit jaar allen terug de weg naar Berken waar wij U een gevarieerd en attractief programma aanbieden.

Programma van het Kolpaartfeest in 1983.

Colpaert meer! Weer een folkloristisch gebruik dat door de bezitsdrang van een enkeling ten onder is gegaan.

Meer gegevens over de Pierlalafiguur en het Pierlalalied in:

- *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, XII-1, 1573
- A. Viaene, *Van Pekelharing en Piero naar Pierlala*, in: Biekerf 1962, p.396
- F. Van Duyse, *Het Nederlandsche Lied*, 3e deel, p.2737
- M. Van Wesemael, *Pierlala Sasa en de octrooyen*, in: Oostvlaamse Zanten, 1972, p.42

Un bon mouvement en breng de zaak in 't klare

Biografische beschouwingen bij
Emiel Thienpont (1892-1970)

Peter LAROY

Aalter, 13 december 1939. De Tweede Wereldoorlog was net enkele weken oud. Emiel Thienpont stuurde een brief naar zijn vriend, de jonge architect August Cocquyt, op dat moment gemobiliseerd en wachtmeester bij het Belgische leger. Oorlog of geen oorlog, Emiel Thienpont eiste klaarheid in het dossier rond de pasgebouwde kerk van Aalter-Brug. De rekening van aannemer Heene uit Eeklo bedroeg immers veel meer dan de oorspronkelijke offerte. Een rechtsgeding dreigde.

Dat was wel het laatste wat Emiel Thienpont wilde. Veel, heel veel energie had hij reeds gestopt in zijn missie. En nu dreigde alles verkeerd te gaan. Toch vertrouwend op de goede afloop besloot Thienpont zijn schrijven met een vriendschappelijk "*Allez, Gust, un bon mouvement, en breng de zaak in 't klare*"¹. Een woordje Frans en een woordje Nederlands, resultaat van zijn afkomst en opvoeding; scherp, gericht op de kwestie maar toch een zekere mate van bonhomie. Deze uitspraak typeert de figuur die wij hier nader willen belichten. In dit stuk staat vooral ook centraal zijn betrokkenheid bij het maatschappelijke leven in de gemeente Aalter en meer bepaald zijn inbreng in de uitbouw van de parochiegemeenschap Aalter-Brug².

VAN AALTER...

Emiel Thienpont werd in 1892 geboren te Oudenaarde als het zevende kind van het gezin Thienpont-De Ruyter. Zijn vader Louis Thienpont was er advocaat en gemeenteraadslid. Hij zetelde van 1887 tot 1919 eveneens als volksvertegenwoordiger voor de katholieke partij. Politiek zat de Thienponts werkelijk in het bloed. Emiels grootvader Kamiel Thienpont bekleedde het ambt van burgemeester te Pamel terwijl overgrootvader Jean-Ignace Thienpont een van de *founding fathers* was van de Belgische staat.

Na als rechter te hebben gediend onder het Franse bewind en na lid te zijn geweest van de Provinciale Staten onder het Hollands bewind, raakte deze Jean-Ignace Thienpont zonder al te veel problemen in het Nationaal Congres en werd naderhand een van de eerste volksvertegenwoordigers van België. Politiek aanpassingsvermogen is blijkbaar van alle tijden³.

Met deze familiegeschiedenis in het achterhoofd hoeft het niet te verwonderen dat ook Emiel Thienpont in de politiek verzeild raakte. Maar hij bekleedde niet, zoals men had kunnen verwachten, een burgemeesters- of schepenenambt in Oudenaarde, Pamele, Etikhove of een van de andere dorpen in het zuiden van Oost-Vlaanderen die de politieke bakermat waren van de familie Thienpont.

Neen, in 1926 werd Emiel Thienpont wel verkozen als gemeenteraadslid maar dit gebeurde in een dorp veel noordelijker van de provincie, namelijk te Aalter. Aalter was toen nog een kleine landbouwgemeente en telde ongeveer 7000 inwoners. De gemeente kende begin de jaren '20 een lichte bevolkingsdaling en leek dus niet meteen het land van melk en honing. Toch had Emiel Thienpont zich in maart 1921 gevestigd te Aalter.

Hij had er dan ook een reden voor. Emiels moeder, Louisa de Ruyter, was verwant met de Aalterse familie Soudan. Louisa's tante was gehuwd met Joseph Charles Soudan. De familie Soudan speelde in de 19de eeuw een belangrijke rol in Aalter en omstreken. J.C. Soudan was burgemeester van Aalter (1837-1847) en bekleedde tal van functies in het verenigingsleven⁴. Ook zijn zoon Henri Soudan werd later burgemeester (1893-1914). De familie Soudan had bijzonder veel grondbezit en genoot heel wat aanzien bij de Aalternaren. *"Oudere Aalternaren weten nog te vertellen dat de familie van in Aalter tot in het Nederlandse Kruiningen (of was het de Kruipuit op Adegem?) kon gaan zonder van hun eigendom te stappen"*, zo noteerde Filip Bastiaen⁵.

Burgemeester Henri Soudan had bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog de wijk genomen naar Nederland. De handel in meststoffen en bouwmaterialen van de familie Soudan viel toen ook stil. Eenmaal de oorlog voorbij had de laatste beheerder, Clement Soudan, geen zin meer om de draad op te nemen. De familie zocht naar nieuwe impulsen. Emiel Thienpont, toen bijna 30 jaar, leek de geknipte persoon om deze taak tot een goed eind te brengen. Het is onduidelijk in welke mate de familie hem riep dan wel of hij uit eigen initiatief kwam. Maar het liep anders af dan gepland. Emiel Thienpont begon wel aan de uitbouw van het bedrijf maar ruim een jaar na zijn aankomst te Aalter huwde hij met de oudste dochter van de dichtste concurrent, de acht jaar jongere Maria Bockaert. Dit had meteen zijn invloed op zakelijk gebied. Emiel Thienpont en zijn vrouw hielden nog kort de handel Soudan open maar besloten dan toch maar te gaan samenwerken met de familie Bockaert. De firma Bockaert en Thienpont was geboren⁶.

Het familiebedrijf kende een sterke groei tijdens het interbellum. De naam werd een begrip. In de eerste plaats landbouwers maar later ook middenstanders vielen op Bockaert en Thienpont terug voor kolen, meststoffen en bouwmaterialen. Het bedrijf profileerde zich als zeer dynamisch en profiteerde optimaal van zijn ligging aan het kanaal. *“Beschikken over ruime magazijnen en los-inrichting met kraan. Kunnen zich gelasten met lossen uit schip, in depot houden van waren en herladen op schip, wagen, tram of trein,”* zo klonk het in een commerciële tekst⁷. En niet alleen op zakelijk vlak verliep alles voorspoedig. In de traditie van de familie Thienpont én de familie Bockaert kende het gezin vlug uitbreiding: Godelieve (1923), Maria Theresie (1924), Anton (1926), Agnes (1928), Helena (1929), Maria (1935), Jozef (1939), Jan (1940) en Greta (1944)⁸.

Het huwelijk was ook niet zonder belang voor de verdere politieke carrière van Emiel Thienpont. Joseph Charles Soudan en Henri Soudan waren samen zowat 30 jaar burgemeester geweest van de gemeente Aalter. Emiel Thienpont kon alvast op die basis terugvallen om stemmen te halen. Maar ook de familie Bockaert had een zekere achterban. Maria's reeds overleden vader René Bockaert was schepen geweest van de gemeente Aalter en bekleedde tal van erefuncties in het Aalterse sociale leven en het verenigingsleven⁹. Voeg daarbij nog het feit dat Emiel Thienpont toch nog altijd de zoon van een oud-volksvertegenwoordiger was en zo krijgen we ongetwijfeld de verklaring voor het feit dat Emiel Thienpont, die pas vijf jaar te Aalter woonde, in 1926 verkozen werd tot gemeenteraadslid¹⁰.

Thienpont bouwde evenwel niet alleen op de reputatie van zijn familie. Als handelaar was hij bijzonder actief binnen de steeds maar aangroeiende groep Aalterse middenstanders. Op korte termijn genoot hij veel sympathie van de ontluikende Aalterse arbeidersbeweging. Het waren vooral mensen uit de nieuwe burgerstand die te Aalter de logistieke ondersteuning gaven aan de christelijke arbeiders. Dat hij beschouwd werd als een *“vriend der werklieden”*, zoals men het mooi omschreef¹¹, had Emiel Thienpont zonder twijfel voor een groot stuk te danken aan zijn medewerking aan de maatschappij Eigen Woon. Deze maatschappij voor goedkope woningen richtte zich in eerste instantie op de arbeidersgroep en kende een gestage groei. Eigen Woon gold als een voorbeeld voor gelijkaardige initiatieven. Samen met de andere beheerders zorgde Emiel Thienpont voor een spectaculair resultaat¹². Bovendien was het precies door deze initiatieven dat de Aalterse katholieke burgerij het socialisme probeerde weg te houden uit de plaatselijke politiek. Thienpont deed echter nog meer. Hij zat ook in de beheerraad van de N.V. Beleggingsbank. Deze bank wilde de kleine spaarder vooruit helpen. Ook Karel Bockaert, Jules Maenaut en Raymond Van den Broecke waren enkele van de personen die bij dit initiatief waren betrokken. Later zou deze Beleggingsbank via een aantal fusies worden geïntegreerd in de Kredietbank¹³.

Vooraleer te bouwen of verandering te doen wendt U tot de FIRMA BOCKAERT & THIENPONT TE AALTER, die U zonder de minste verplichting prijs en inlichtingen zal verschaffen over de voordeelgkst te gebruiken materialen.

LANDBOUWERS,

De ondervinding heeft bewezen dat het toedienen van groen voeder in den winter, allerbeste resultaten geeft en tevens ook de goedkoopste voeding is. Iedere vooruitziende landbouwer zal ook dit jaar een SILO laten bouwen. Alle inlichtingen over prijs en staatstoelage te bekomen bij de FIRMA BOCKAERT & THIENPONT TE AALTER.

Voor een goede en degelijke meststof gebruikt steeds de gekorrelde produkten ASERD :

Ammoniaknitraat 15.50 % stikstof : 7,75 % nitrische stikstof.

snelwerkend.

7,75 % ammoniakale stikstof

langzaam werkend.

Kalksalpeter 15.50 Nitrische stikstof : Zeer snel werkend, best voor afgemaaide weiden. Te verkrijgen bij

BOCKAERT & THIENPONT - AALTER

POTASCH, de beste meststof voor knolgewassen, onontbeerlijk voor fruitboomen en tuingewassen
Verrijkt de arme gronden, geeft goede en zuivere weiden.

In 1926, toen Emiel Thienpont dus verkozen werd als gemeenteraadslid, haalde de katholieke partij de absolute meerderheid. Het beloofde een vrij eentonige legislatuur te worden. Maar al vlug bleek dat de jonge Emiel Thienpont er een aantal eigen ideeën op na hield.

Hoewel het bestuur homogeen katholiek was, bereikte men intern al geen akkoord over wie er schepen mocht of kon worden. Emiel Thienpont stookte dit vuurtje aan. Enkele weken later kwam het, zoals de *Gazette van Aalter*, omschreef tot "*hevige besprekingen*" in de gemeenteraad¹⁴. Jonge Turk Emiel Thienpont raakte bij een bespreking over de opcentiemen verbaal slaags met schepen August Goeminne, reeds jarenlang actief in de Aalterse politiek en bij ontstentenis van burgemeester graaf de Grunne vaak beschouwd als de werkelijke inspirator van het toenmalige Aalterse beleid.

Dit was nog maar een signaal. Want langzaam maar zeker werd duidelijk dat een deel van de plaatselijke katholieke partij een sterk Vlaamsgezinde koers wilde varen. Ook voor Emiel Thienpont gingen katholiek en Vlaams duidelijk samen. Een vraag die opduikt is van waar precies zijn Vlaamsgezindheid vandaan kwam. Oudenaarde was natuurlijk een streek waar vrij vroeg een Vlaamsgezinde christen-democratische kern het levenslicht zag. Gangmaker daar was o.a. Kamiel Van Caeneghem, vader van de latere Aalterse onderpastoor Maurits Van Caeneghem¹⁵. Omdat Emiel op dat moment nog te jong was, lijkt dit de minst aangewezen denkpiste. Vermoedelijk groeiden de contacten met de familie Van Caeneghem pas later en vonden zij elkaar in hun Vlaams-katholieke verbondenheid. Een andere mogelijkheid is natuurlijk dat Thienpont tijdens de Eerste Wereldoorlog vlaamsbewust werd. Het valt bijvoorbeeld ook op dat hij kort na zijn aankomst te Aalter aansloot bij het eerbiedwaardige gezelschap *de Consciencevrienden*, een groep cultuurflaminganten¹⁶. Hij mocht daar al ondervoorzitter van zijn, het blijft voor die jaren vrij moeilijk om sporen terug te vinden van een actieve strijd op de barricaden. Liever verkoos hij initiatieven vanop de achtergrond te steunen.

Een kortstondige actieve participatie - die bovendien het lokale vlak overstijgt - vinden we wel terug bij de oprichting van het Vlaams Economisch Verbond. Volgens Theo Luyckx behoorde Emiel Thienpont tot de groep aanwezigen op de stichting van het V.E.V. op 11 april 1926¹⁷. Dit betekent ongetwijfeld dat Thienpont ook niet onbekend was in de ruimere kring van Vlaamsgezinden die wel op de eerste rij stonden, zoals Jozef Goossenaerts, Lieven Gevaert, e.a. De juiste impact hiervan is moeilijk in te schatten¹⁸. De banden met het V.E.V. kunnen dan weer wel voor een stuk verklaard worden door de aanwezigheid van de figuur Michiel Van Caeneghem. Deze was een van de grote bezielers bij de oprichting van het V.E.V. én de broer van Maurits Van Caeneghem, vriend van o.a. de families Bockaert en Thienpont. Het is interessant om zien dat deze netwerken op lokaal niveau ook hun betekenis hadden op nationaal niveau.

Aan de Kiezers van Aalter,

Hartelijk dank om uw prachtige stemming op de Kamerverkiezingen van verleden Zondag.

Gij hebt bijgedragen tot den grootschen triomph der Katholieken over gansch het land. Het kiezerskorps heeft een krachtdadig : **neen**, gesteld, tegenover het antiklerikaal kartel en den Schooloorlog !

Nottegenstaande allerhande scheurlijsten, behoudt de Katholieke partij in het arrondissement Gent, vijf zetels : de socialisten hebben hun zelfde gerat ; de liberalen verzezen een zetel. De Nationalisten, gesteund door De Lille, benalen, gehijpen door den overschot der stemmen van Aalst en elders twee zetels.

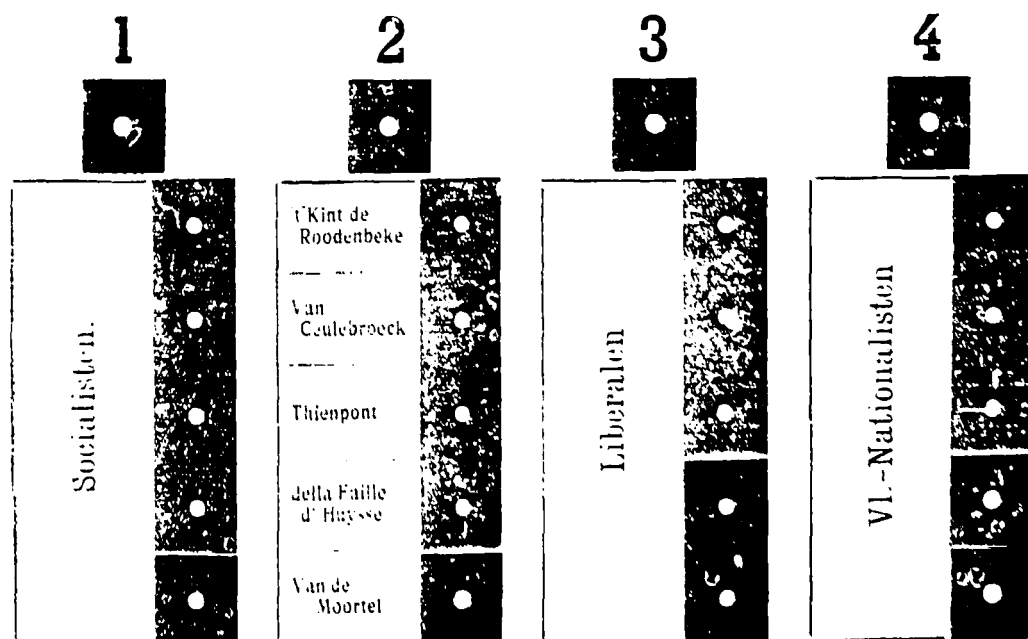
De Provincieverkiezingen van toekomstige Zondag moeten even schitterend zijn. Ook in de Provincie moeten, en antiklerikaal kartel, en schooloorlog verijdeld worden.

Ja, de uitslag wordt toekomstigen Zondag nog meer schitterend !

Gij allen, die gestemd hebt voor De Lille, of gelijk welke scheurlijst, en die toch allen Katholieken zijt, zult weder met volle overtuiging stemmen voor de Katholieke Lijst n° 2.

Dezen keer gaan de Katholieken eensgezind naar de Stembus.

Voor een goed bestuur der Provincie, voor Schoolvrede, voor Vrede op Vlaamsch gebied, stemt als een man op den kop van N^o **2**.

Druck Paul Aalter

De kiesstrijd voor de provinciale verkiezingen in 1932 (GAA)

Emiel Thienpont zou zich evenwel niet al te ver engageren binnen het V.E.V. Het bedrijf Bockaert en Thienpont komt voor op de eerste ledenlijsten van het V.E.V. maar bij de uitbouw van de vereniging vinden we Thienpont toch niet terug in een of andere bestuursfunctie. Dat Emiel Thienpont in de periode na de Eerste Wereldoorlog, net zoals een aantal anderen binnen Aalter, duidelijk blijf gaf van een stijgende Vlaamsgezindheid staat evenwel buiten kijf¹⁹.

Begin juni 1927 leidde het Vlaamse element tot een bijzonder scherp conflict binnen de lokale politieke instellingen. Via een klein briefje, gedateerd 17 mei 1927, vroegen de katholieke gemeenteraadsleden Jules Maenaut en Emiel Thienpont een aantal punten te behandelen, o.a. terug over de opcentiemen maar ook en vooral een aantal sterk Vlaamsgezinde punten. Het verhogen van de toelage aan de Vlaamsche Leergangen te Leuven, een toelage voor het Aalterse Guldensporencomité evenals schoolverlof op 11 juli, leverde geen problemen op²⁰. Bijna op het eind van de gemeenteraad gekomen, brak het vuurwerk echter los. Maenaut en Thienpont hadden bespreking gevraagd rond een motie voor amnestie voor politiek veroordeelden van de Eerste Wereldoorlog²¹. Burgemeester de Grunne probeerde het punt van de agenda te krijgen en vroeg stemming. Omdat vier tegen drie en vier onthoudingen beslist werd om het punt toch te behandelen, verlieten de burgemeester en schepen Goeminne de zaal. De indieners wisten ongetwijfeld vooraf dat het hommeles zou worden maar dachten waarschijnlijk nooit dat dit een historisch breekpunt zou worden in de lokale politiek. De conservatieve krachten binnen de politieke partij steigerden. Burgemeester de Grunne voelde zich voor schut gezet en diende zijn ontslag in. Pas na heel wat gepalaver en tussenkomst van de Gouverneur werden de plooiën weer gladgestreken.

Maar het was duidelijk dat er onenigheid was ontstaan binnen de meerderheid. Onenigheid die voortkwam uit de twee richtingen die zich vormden binnen de Aalterse katholieke partij, namelijk een meer conservatieve strekking en een eerder Vlaamsgezinde, christen-democratische groep.

Emiel Thienpont was een van de leiders van deze laatste richting. In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 leidde hij het plaatselijke katholieke kiescomité dat de lijst diende samen te stellen. Omdat er een fikse rel ontstond binnen de katholieke partij kwam het tot een scheuring. Vanuit zijn sleutelpositie binnen *het kiescomité* lag Emiel Thienpont mee aan de basis van een nieuwe christen-democratische lijst. De kop van de katholieke scheurlijst ging naar zijn schoonbroer Karel Bockaert, die dat jaar ook burgemeester werd. In het elan van de vernieuwing werd datzelfde jaar Emiel Thienpont verkozen tot provincieraadslid. Vanaf dat ogenblik genoot hij duidelijk nog meer aanzien²².

De algemene indruk met betrekking tot de provincieraad is evenwel dat de rol van Emiel Thienpont daar vrij beperkt bleef²³. In de ver-

slagen duikt bij de tussenkomsten in de debatten zijn naam nauwelijks op. Dit belet niet dat hij wanneer nodig zijn taak vervult. Thienpont maakt meestal deel uit van de 3de commissie binnen de provincieraad. Deze commissie waakt over provinciale belastingen, begrotingen en rekeningen van de provincie, bezwaarschriften tegen belastingen, kadaster en openbaar onderwijs. Een takenpakket dat ongetwijfeld vrij nauw aansluit bij het interessegebied van handelaar Thienpont. Het is merkwaardig om zien dat hij in hoedanigheid van spreekbuis van deze commissie ongetwijfeld af en toe zijn Vlaamse principes moet verloochenen. In zitting van 11 oktober 1933 bijvoorbeeld is het precies Emiel Thienpont die moet verklaren dat de Vlaamsche Wetenschappelijke Stichting (een vereniging die ijverde voor de vernederlandsing van wetenschap en universiteiten) niet kan rekenen op ondersteuning van de provincie Oost-Vlaanderen wegens te weinig financiële middelen. Twee jaar later moet Thienpont ook de boodschap brengen dat een vraag van het Komiteit van de Bedevaart naar de Graven van de IJzer niet kan weerhouden worden. Zeker gezien zijn eerdere houding op gemeentelijk vlak is dit een bijzonder merkwaardige vaststelling. Een verklaring is misschien te vinden in het opkomende Vlaams-nationalisme. In de provincieraad haalde deze politieke strekking een steeds groter aantal zetels binnen en slaagde erin zijn stempel te drukken op het provinciaal beleid²⁴. Voor een groot deel van de katholieke partij stelde dit wel problemen, aangezien de Vlaams-nationalisten uit hun politiek personeel en uit hun kiezers recruteerden. Thienpont had als Vlaamsgezinde af te rekenen met de vraag of hij binnen de bestaande structuren van de katholieke partij diende te opereren dan wel een aparte koers zou varen. Op plaatselijk vlak was dit reeds lang uitgemakt. Onder impuls van de Aalterse onderpastoor Van Caeneghem incorporeerden de Vlaamsgezinden zich in een moderne christen-democratische partij en sneden zo de weg af voor de socialisten maar ook voor de Vlaams-nationalisten. Op het vlak van de provincie betekende dit bijvoorbeeld dat Thienpont in de streek als tegengewicht diende voor de familie De Lille uit Maldegem²⁵.

Laten we deze theoretische beschouwingen echter voor wat ze zijn en keren we terug naar de gemeente Aalter. Eenmaal de macht veroverd, was het tijd voor wat opbouwend werk. Burgemeester Bockaert en zijn eerste schepen Raymond Van den Broecke voerden heel wat vernieuwingen door. Bijzonder tot de verbeelding spreekt bijvoorbeeld de Handelstentoonstelling uit 1934. In volle crisistijd slaagden de Aalterse middenstanders erin een succesvol commercieel evenement te organiseren. *Het Volk* sprak over "een kloeke daad" en over "overveldigenden bijval"²⁶. Emiel Thienpont zat mee in het algemeen bestuur maar stond ook te boek als algemeen verantwoordelijke van het *feestcomiteit*. Mag de vraag worden gesteld of hier een Bourgondische geaardheid opduikt?

Aalter leefde op onder zijn nieuw bestuur en dit ondanks de crisis. Daarbij werd de thuisbasis niet vergeten. Ook de Brug zou leven, zo klonk het tussen de regels door.

... EN AALTER-BRUG

Aalter-Brug was nooit als een aparte entiteit ervaren. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld het gehucht St.-Maria-Aalter, dat door het bos gescheiden was van de rest van de gemeente en als een uithoek werd beschouwd. Maar een concrete vraag leidde ertoe dat Aalter-Brug langzaam uitgroeide tot een aparte leefgemeenschap. Al een tijdje leefde bij de bewoners aan het kanaal immers de vraag naar een eigen kerk. “*Aalter plaatse*” lag ver (ruim een half uur te voet) en was zeker in de winter moeilijk te bereiken. Af en toe werden er busdiensten ingericht maar ook dat was maar een lapmiddel²⁷.

In eerste instantie kwam de vraag van de basis, om het in eigentijdse politieke termen te omschrijven. Enkele mensen van de Brug verzamelden handtekeningen en richtten hun vraag naar de geestelijke overheid, zonder daar evenwel onmiddellijk succes te bereiken. Al vlug nam Emiel Thienpont dan het voortouw. Zijn familiale en politieke relaties, zijn diepgelovige, katholieke overtuiging en zijn sterke financiële draagkracht maakten hem tot de geknipte persoon om de vage plannen in concreto uit te voeren.

Dat de overheid niet doof bleef, blijkt uit een brief gedateerd in het voorjaar van 1934. Daarin vraagt het ministerie van Justitie, bevoegd voor de parochiale aangelegenheden, hoever “*de wijk Brug van de kerk van den H. Cornelius gelegen is en hoeveel inwoners bedoelde wijk telt*”²⁸. Het gemeentebestuur antwoordt wel maar er komt maar weinig schot in de zaak. In november 1936 stuurde Thienpont samen met pastoor Neyt een officiële brief naar het gemeentebestuur met verzoek om eventuele steun bij het bouwen van een kerk te Aalter-Brug. Zij gaven daarbij een overzicht van kerken die recent in de omgeving werden gebouwd en goochelden wat met cijfers die Emiel Thienpont via zijn kennissenkring had verkregen. Die cijfers konden dan “*eene gids zijn tot het bepalen der toelage welke Uwe vergadering voor dit werk zou willen verlenen*”²⁹. De koopmansgeest van Emiel Thienpont kwam hier wel duidelijk naar boven. De indruk leeft ook dat het niet zozeer de vraag was of er een kerk zou komen maar wel *hoe* ze er zou komen.

De schatting voor de bouw van de kerk werd geraamd op 415.000 frank. Uiteraard was het gemeentebestuur bereid om hier flink te steunen. Reeds op de gemeenteraadszitting van 27 januari 1937 werd een bedrag gestemd van 175.000 frank voor de bouw van de kerk te Aalter-Brug. Enkele maanden later, juni 1937, keurde de gouverneur dit bedrag echter af omdat de kapelanj niet officieel was ingericht.

Maar ook daar waren de wakkere Aalter-Bruggelingen reeds mee bezig. Nog voor de toelage werd gestemd, had Emiel Thienpont officieel aan het gemeentebestuur laten weten dat het bisdom de nodige stappen zou zetten om een proosdij op te richten. In februari van datzelfde jaar,

nog voor men zeker wist dat de nodige gelden beschikbaar zouden zijn, werd het terrein afgepaald op grond van de familie Bockaert. Emiel Thienpont liep in die maanden heel wat deuren plat. Om maar een voorbeeld te geven: zo zou hij zelfs via minister De Schrijver geprobeerd hebben om een en ander te forceren. Op 7 november 1937 werd dan officieel het besluit getekend dat Aalter-Brug een kapelanij werd en dat de zogenaamd derde onderpastoor van Aalter-centrum daar zou geplaatst worden³⁰.

In het voorjaar van 1938 verkreeg de kerkfabriek grond van de familie Bockaert. Dit was deels een schenking, deels een koop³¹. Voor de plannen had men zijn oog laten vallen op de nog jonge architect Cocquyt³². Een officiële aanbesteding werd opgemaakt en rondgestuurd. Aannemer Heene uit Eeklo kreeg het werk voor een prijs van ongeveer 530.000 frank. Op zeer korte tijd werd alles uit de grond gestampt.

Tijdens het bouwen rees nog het probleem van de toren. Om alles zijn gang te laten gaan had men de berekening steeds gemaakt zonder toren. Het plan was om die later op te trekken. Bouwtechnisch ging dit evenwel niet. In een toespraak tot de kerkraad verwoordde Emiel Thienpont deze zaak als volgt: *"De fondeering van den toren moest dus noodzakelijker wijze tot aan het dak der kerk mede opgetrokken worden. Eens dat men zoover was, hebben Eerw. Heer Pastoor en ikzelf besloten den toren (...) volledig te laten optrekken. Voor den toren staan wij nog altijd borg, en wij hebben er nog geen spijt over gehad. God weet wanneer den toren er zou gekomen zijn, en aan welke prijs! Nu is het gebouw toch een geheel dat gezien mag worden en bezienders heeft, van buiten en van binnen"*³³. De fierheid over de kerk aan de Brug was maar al te duidelijk. Op 18 december 1938 werd de kerk officieel door de bisschop ingewijd. *"Het was een diepontroerend oogenblik wanneer de Bisschop, voor de eerste maal in zijn nieuwe kerk, zijn Diocesanen zegende; voor de bewoners van Aalter-Brug beteekende dit de verwezenlijking van de zoolang betrachtte gunst en weldaad,"* zo klonk het in een bijzonder lovend verslag in de *Gazette van Aalter*. Na de viering in de kerk begaf het officieel gezelschap zich naar de woning van Emiel Thienpont. Deze laatste werd daar door de plaatselijke pastoor nog eens geloofd *"als ontwerper en bezieler van de oprichting der Kapelanij en overwinnaar van de vele moeilijkheden"*³⁴.

In de rand nog enkele opmerkingen. Het is toch verwonderlijk dat het bisdom zich bij de oprichting nooit heeft laten beïnvloeden door het feit dat Amaat Bockaert, ook een schoonbroer van Thienpont, luttele jaren ervoor zwaar in conflict was gekomen met de kerkelijke overheid. Bisschop Coppieters zelf had Bockaert in 1929 nog *"een uitgesproken nationalist"* genoemd en dat was in die tijd allerm minst een woord van lof³⁵. Ofwel speelde dit intussen niet meer mee, ofwel was het oprichten van een kerk belangrijker. Een tweede punt was natuurlijk de verhouding met Aalter-Centrum. Thienpont cum suis diende wel wat medewerking te krijgen vanuit die hoek. Er kan verondersteld worden dat ook dat tot heel

wat spanningen heeft geleid. Vermoedelijk ligt het hier aan de welwillendheid van pastoor Neyt dat een en ander toch in orde is gekomen³⁶.

Ook na de inwijding bleef Emiel Thienpont begaan met de kerk. De kleinste details regelde hij zelf. Zo was er bijvoorbeeld nog nood aan een klok. Blijkbaar dacht men in eerste instantie om - zoals wel eens meer gebeurde - een afdankertje van Aalter-Centrum naar de Brug te brengen. Maar het was opnieuw Emiel Thienpont die voor een oplossing zorgde. Weduwe Louis Thienpont, Emiels moeder, zou instaan voor de financiering van een nieuwe klok. Thienpont had daarvoor contact met de firma Michiels uit Doornik, gespecialiseerd in klokken en beiaarden. De correspondentie die rond deze aankoop bewaard is gebleven, schetst eens te meer de liefde voor de kerk en de zorgvuldigheid waarmee Emiel Thienpont te werk ging.

*"Heren van stand" op een missiefeest in de villa Maenaut (Ter Lake)
v.l.n.r. Fedor Den Haerynck (pastoor kapelanij Aalter-Brug), Maurice Laroy (bankdirecteur voormalige Beleggingsbank), Emiel Thienpont, pater Bockaert en Henri Van De Walle (actief in het verenigingsleven van Aalter-Brug)*
(Verzameling Henri Van De Walle)

Eind april 1939 bestelde Thienpont de klok en vroeg tegelijkertijd een plan om de stoel te maken waarin de klok kon hangen. Maar dit plan bleef uit. Thienpont werd ongeduldig en kroop in zijn pen: *"Ik schreef U op 28 april en op 9 mei laatstleden, om 1) de klok te bestellen en 2) om U het plan van den stoel te vragen die gij mij zoudt sturen. Op de bestelling zijt gij onmiddellijk ingegaan. Het plan blijft echter achter, waarom weet ik niet."*

En wanneer Emiel Thienpont ruim een week later nog geen antwoord heeft gekregen, wordt hij cynischer. Een volgende brief richting Doornik opent als volgt: *"Deze om U mijn vorige brieven in herinnering te brengen, namelijk deze van 28 april, en die van 9 en van 20 mei. Op geen enkele ontving ik eenig antwoord. Misschien is dit een gebruik der klokkegieters."* (sic)

Maar ook de slotformulering is niet zonder enige ironie, wanneer Emiel Thienpont afsluit als volgt: *"In de hoop uw briefpapier te mogen bewonderen, teeken ik inmiddels met achting."* De dag daarna volgt een verontschuldigend antwoord van de heer Michiels, die blijkbaar in het buitenland had verbleven.

Begin juli wordt de klok dan toch geleverd. Maar Michiels zal zich wel zijn klok voor Aalter-Brug blijven herinneren. Nadat de factuur is opgestuurd, komt er een nieuwe brief van Thienpont. Die gaat helemaal niet akkoord met het detail van de afrekening. Hij heeft immers een klok gekocht met alle toebehoren maar bijvoorbeeld de koord om aan de klok te hangen wordt apart aangerekend tegen een prijs van 85 frank. Maar daar ving Emiel Thienpont bot. *"De koorden zijn nooit bij de bijhoorigheden begrepen, daar de lengte ervan altijd veranderd."* antwoordde Michiels sec. Thienpont zag de logica hiervan wel in en liet uiteindelijk de factuur betalen³⁷.

Een ander en belangrijker probleem situeerde zich op het vlak van de eindafrekening. Het werd al aangekaart in de introductie. Het lijkt ons niet gepast om deze vrij technische kwestie hier uit de doeken te doen. Onthouden we vooral dat de zaak op een bevredigende manier werd geregeld tijdens de oorlogsjaren en dat het vooral Emiel Thienpont was die een voor alle partijen bevredigend akkoord uit de brand sleepte³⁸.

Door die oorlog doken evenwel andere problemen op. In 1944 werd er vrij hevig gevochten aan het kanaal. Ook de kerk, gebruikt als uitkijkpost door de terugtrekkende Duitsers, kreeg enkele voltreffers. Nog maar zes jaar ingewijd en men kon voor een stuk opnieuw beginnen.

Dit was evenwel niet Emiel Thienponts eerste bekommernis. Op 27 december 1944 vond voor het eerst na de oorlog een zitting van de Provincieraad plaats. Een aantal stoelen bleven leeg, noodgedwongen of door overmacht. Emiel Thienpont was aanwezig, leidde bij het protocol zelfs de gouverneur binnen en hernam als provincieraadslid zijn taken in

een van de commissies. Enkele maanden later was Emiel Thienpont er niet meer bij.

Er liep intussen een onderzoek naar het Aalters provincieraadslid want die zou, zo heette het, "*een houding aangenomen hebben die onder vaderlandslievend oogpunt niet onbesproken is*". Het is alvast merkwaardig dat een tot dan toe politiek onbesproken raadslid van de katholieke partij, dat zelfs de eerste zitting van de Oost-Vlaamse provincieraad zonder veel problemen meemaakte, plots toch op een zijspoor werd gezet³⁹.

Veel had ongetwijfeld te maken met de situatie te Aalter. Een na de oorlog opgericht comité stelde lijsten op van iedereen die van incivisme werd verdacht. Her en der gebeurde dit wellicht met de grove borstel. Waar het meestal om specifieke namen ging, vonden we op een lijst de algemene benaming *familie Bockaert* en *familie Thienpont*. Doordat een

"De nieuwe kerk, een juweel van modernen bouwtrant" (PAAB - commentaar Gazette van Aalter)

aantal leden van de familie zich inderdaad nogal verregaand hadden geëngageerd in de collaboratie, was iedereen met die naam in de ogen van het comité verdacht⁴⁰. Ongetwijfeld was dit ook voor een stuk de politieke afrekening voor wat er in 1932 bij de gemeenteraadsverkiezingen was gebeurd. Wat Emiel Thienpont betreft, er volgde al spoedig een *buitenvervolginstelling*.

Nu lag de weg open om over te gaan tot de oprichting van een onafhankelijke parochie. Reeds tijdens de oorlogsjaren zou bisschop Coppieters hebben verklaard dat hij na de oorlog van de proosdij een heuse parochie zou maken met de dan dienstdoende E.H. F. Den Haerynck als pastoor. De bisschop overleed evenwel in 1947. Maar omdat Emiel Thienpont intussen de handen weer vrij had, begon hij navraag te doen naar de mogelijkheden om Aalter-Brug tot parochie om te vormen⁴¹. In december 1948 volgde een beslissende stap. Pastoor Neyt en Emiel Thienpont gingen op bezoek bij Mgr. Caluwaerts en kregen er de mondelinge toezegging dat een onafhankelijke parochie St.-Godelieve tot de mogelijkheden behoorde⁴².

Neyt en Thienpont namen zich voor zo vlug mogelijk een voorstel in te dienen. De daaropvolgende maanden spande iedereen zich in om de zaak rond te krijgen. Bij de bouw van de kerk kon Emiel Thienpont zelf nog een en ander forceren. De erkenning tot parochie was iets wat voor een groot stuk boven zijn hoofd heen gebeurde. Hij probeerde aan het bisdom wel wat tips te geven over hoe hij zelf de zaak inschatte. Vooral op het lokale politieke vlak was dit niet onbelangrijk. Het gemeentebestuur kon inderdaad niet meer zo makkelijk overtuigd worden om met geld of andere steun over de brug (sic) te komen. Daarvoor waren de tijden en de politieke constellatie te veel veranderd.

Merkwaardig genoeg kwam het in de aanloop naar een zelfstandige parochie bijna nog tot een breuk tussen Thienpont en de Aalterse zieleherder Neyt. Twistpunt was de afbakening van de parochiegrenzen. Het plan was om de zuidelijke grens van de op te richten parochie Aalter-Brug te situeren aan het kanaal. Maar dit beviel Thienpont niet. *"Indien gij, zoals ik, het algemeen belang boven het privé belang stelt, dan moet gij, zoals ik, vaststellen dat er hoegenaamd geen enkele reden bestaat om gezinnen die de Goddelijke Diensten in de kerk van Ste Godelieve volgen, die hunne kinderen naar de scholen van de Brug zenden, die hunne kinderen naar Ste Godelieve naar de lering zenden, dat er dus geen enkele reden is om deze gezinnen bij uwe Parochie van St Cornelius te behouden,"* zo schreef hij aan Neyt⁴³. Daarbij argumenteerde Thienpont dat vooral het geestelijk belang hier van tel was en niet het materieel belang. Mensen in de wijken Brugstraat, Nieuwendam en Ter Lake wonen immers dicht bij station en een grote weg. *"Wij moeten voor de toekomst zorgen",* klonk het. *"Ziet eens wat al koten er staan tussen Gent en Deinze, Gent en Aalter, Gent en Brugge. De Vlaanders zijn er van vergeven, ze zijn erdoor vergeven. Nu en in de toekomst is het dus m.i. van het grootste belang in de mate van het mogelijke voor de zedelijke welvaart van onze*

Aalter-Brug bezoekt zijn kerk (PAAB)

plaatselijke bevolking te zorgen. Dit kunnen wij nu. De afbakening van de nieuwe Parochie Ste Godelieve, moet aldus geschieden, dat de gezinnen die nu naar Ste Godelieve gaan, die hunne kinderen naar de scholen van de Brug sturen, bij en aan de nieuwe Parochie zouden toebehoren."⁴⁴ Thienpont eindigt zijn schrijven met de suggestie om dit toch maar eens aan het bisdom voor te leggen.

Maar het schrijven viel bij pastoor Neyt niet in goede orde. Hij ver Wittigde ook de hogere kerkelijke instanties. Thienpont voelde echter nat tigheid en speelde kort op de bal. Op 18 oktober contacteerde hij E.H. De Pauw, deken te Nevele. Naast een verschoning voor zijn brief aan Neyt (*"Die brief schreef ik zo maar direct op de machien, zoals de gedachten mij door het hoofd kwamen."*) herhaalde hij toch nog eens zijn argumenten voor een uitbreiding van de parochie: *"Ik meen te weten waar de schei ding getrokken werd. Zij deugt in geen geval, noch voor de Geestelijkheid van St. Cornelius, en nog veel minder voor de mensen die 10 à 15 minuten van Ste Godelieve wonen"*⁴⁵.

De vraag kan worden gesteld of hier niet enige rancune in het spel was. Het bestuur van de parochie St.-Cornelius had in de jaren '30 bijna noodgedwongen moeten instemmen met de bouw van de kerk. Door het feit dat er enkel een kapelanij kwam, bleef Aalter-Centrum daar de eer ste viool spelen. Een zelfstandige parochie was natuurlijk weer een stap je verder, en vermoedelijk wrong hier het schoentje. Dat er alleszins andere dan louter geestelijke motieven meespeelden mag nog blijken uit een volgende brief van Thienpont aan Neyt. Vooral de zin *"Het kan niet anders of de 'geepureerde' kerkraad heeft dus tegenover u nogmaals een kwade slag thuisgehaald,"* spreekt in dit verband boekdelen. De heren van de Brug hadden zich verbrand. Hun parochie mochten ze nog wel hebben, maar liefst zo klein mogelijk. Politieke motieven waren niet ver te zoeken⁴⁶. De afbakening van de parochiegrenzen zou nog lange tijd een twistappel blijven. Emiel Thienpont bleef verder vechten met dezelfde hardnekkigheid zoals hierboven gedemonstreerd. Nog in het voorjaar van 1968, op 76-jarige leeftijd, maakte Thienpont een rondrit met de bischoppelijke vertegenwoordigers om te tonen hoe de parochie haar grenzen kon verleggen⁴⁷. Het was ijdele hoop.

Op 23 september 1950 was de St.-Godelieveparochie dan toch offici eel erkend⁴⁸. Het godsdienstig leven en het katholiek verenigingsleven kenden vanaf dan een nieuwe bloei aan de Brug. De naam van Emiel Thienpont kwam minder voor in de frontlinie⁴⁹. Vermoedelijk dacht hij er even aan om alles te laten voor wat het was en naar het buitenland, naar Congo te trekken⁵⁰. Maar hij bleef, en engageerde zich opnieuw, vooral op de achtergrond. De nog jonge toneelbond *De Ware Vrienden* bijvoor beeld, kon steeds op zijn milde steun rekenen⁵¹.

En ondanks de anti-Vlaamse sfeer van de naoorlogse jaren bleef Emiel Thienpont ook op dat vlak actief. In 1948 richtte hij een afdeling op van de V.O.S., veiligheidshalve nog in de thuishaven Aalter-Brug. En

hoewel deze vereniging op dat ogenblik als vrij gematigd Vlaamsgezind bekend stond, getuigde het toch van de nodige moed. Te Aalter was alles wat van ver of dichtbij Vlaamsgezind was uit de weg geruimd. En zeker de familie Bockaert had in de repressieperiode enkele rake klappen gekregen. Het morele gezag van Thienpont bleef echter onaangetast. Als Vlaamsgezind katholiek probeerde hij een aantal initiatieven te steunen. Een door Jozef Goossenaerts persoonlijke ondertekende uitnodiging voor een van de eerste bijeenkomsten van de St.-Pietersbanden kan dit alleen maar bevestigen⁵².

Zo bleef Thienpont op de achtergrond wel een en ander uit de grond stampen. Begin de jaren '60 wendde hij bijvoorbeeld opnieuw zijn relaties aan in de strijd die pastoor De Bruycker voerde om bijna twintig jaar na datum de oorlogsschade aan de kerk te herstellen. Hij sprak daarvoor tal van relaties aan en bleef hardnekkig het dossier door de administratie duwen. Met pastoor De Bruycker én met de geestelijken Dubuisson en Boussen richtte Emiel Thienpont overigens in 1961 de VZW St.-Godelieve Parochie op. Deze VZW had tot doel *"het bevorderen van het stoffelijk, geestelijk en zedelijk welzijn van de katholieke bevolking van de parochie St.-Godelieve en uitoefenen van elke activiteit van kulturele, liefdadige, sociale of religieuze aard die daartoe kan bijdragen"*⁵³. Een ruime omschrijving, een vlag die heel wat ladingen kon dekken. Concreet betekende het dat de parochiegemeenschap wilde ijveren voor een eigen pastorie, een kerkhof, een feestzaal en eens te meer een uitbreiding van de parochie, verder zuidwaarts over het kanaal. Plannen die slechts gedeeltelijk zouden worden gerealiseerd. Maar toch, Aalter-Brug bleef als parochie leefbaar, alle tegenkanting ten spijt. Toen de *Fundator Parochiae Sanctae Godelivae*, Emiel Thienpont, in 1970 overleed was er een lange weg afgelegd...

NOTEN

1. PAAB (Parochie Archief Aalter-Brug), *Emiel Thienpont aan August Cocquyt*, 13 december 1939.
2. Op 24 september 2000 vierde de parochiegemeenschap St.-Godelieve van Aalter-Brug haar vijftigjarig bestaan. Tegelijkertijd was het net dertig jaar geleden dat de oprichter van de parochie, Emiel Thienpont, overleed. Deze tekst is een bewerking van de voordracht die toen door ondergetekende werd gehouden. Zie ook de rubriek Bockbesprekingen in dit Jaarboek.
3. Er bestaat een document dat uitgebreid de vertakkingen van de familie Thienpont schetst: *Stamboom van de Thienpont's vanaf Joorts (° ca. 1565) tot 19 mei 1968*.

4. Volgens L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1978, p. 290 (afbeelding doodsprentje): geheimschrijver van het bureel der kerkfabriek, voorzitter van de commissie der burgerlijke godshuizen, prins van de aloude broederschap van de H. Cornelius, lid van de broederschap van het H. Hart, erevoorzitter van de Maatschappij van Sint-Elloi.
5. F. BASTIAEN, *Groot-Aalter in oude foto's*, Aalter, 1994, p. 166.
6. M. MICHIELS jr., *Familiekroniek Bockaert ca. 1640-1964*, Aalter, 1989, p. 65-74.
7. *VEV-Berichten*, april 1928, p. 26.
8. M. MICHIELS jr., *Op.cit.*
9. Zie voor de figuur René Bockaert en de familie Bockaert tijdens deze periode M. MICHIELS, *Op.cit.* en P. LAROY, *Karel Bockaert als burgemeester van de gemeente Aalter (1932-1941)*, in *Vriendenboek Luc Stockman*, p. 169-180.
10. Thienpont stond op de katholieke lijst als kandidaat van de *Kristen Middenstandsbond*. De katholieke partij veroverde overigens op een na alle gemeenteraadszetels.
11. P. LAROY (ed.), F. BASTIAEN & A. DE KE, *100 jaar in beweging. Geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging in Groot-Aalter*, Aalter, 1996, p. 73.
12. Thienpont zou tot aan zijn dood in 1970 actief blijven bij de woningmaatschappij. Zie voor Eigen Woon: P. LAROY, *Maurits van Caeneghem. Petit vicair te Aalter*, Aalter, 1994, passim en P. LAROY (ed.), F. BASTIAEN & A. DE KE, *Op.cit.*, passim.
13. *VEV-Berichten*, 15 juni 1927. "Doel: Voor haar zelf of voor rekening van anderen, alle geld en bankverrichtingen te doen zooals: wissels en mandaten diskonteerden; herdiskonteerden en innen; geld leenen en uitleenen, kredieten openen met of zonder grondpandige of welkdanige waarborgen. Cheks, aandelen en schuldbrieven uitgeven en uitkeeren, gelden en andere waarden in bewaring ontvangen, met of zonder toekenning van intresten, titels en openbare waarden koopen en verkoopen, kroosbriefjes verhandelen, spaarkassen inrichten, brandkasten verhuren, kredietbrieven uitgeven en betalen, waarden in waarborg geven. Zij mag in handel of nijverheidszaken deelnemen, onroerende goederen koopen, enz. Alle beursspel is haar streng verboden. Kapitaal: 2.500.000 fr. Beheerraad: HH. Ch. Bockaert, handelaar, Aalter; Brug; Em. Thienpont, handelaar, Aalter; Brug; Maur. Thienpont, advokaat, Audenaerde; Em. Vandermeersch, notaris, Audenaerde; J. Maenhout, kandidaat-notaris, Aalter; Raym. V.d. Broecke, handelaar, Aalter; Henri Vermeire, handelaar, Aalter. Toezichters: HH. Jos. Rysenaer, bestuurder, Aalter; Mich. Van Caeneghem, professor, Oude-God, Maur. Nachtergaele, bediende, Audenaerde." Zie voor meer achtergrond ook M. LAROY, *Van Beleggingsbank tot Kredietbank*, in *Land van de Woestijne*, 1978, jg.1, 2, p. 21-24.
14. *Gazette van Aalter*, 15 april 1927.
15. L. WILS, *De oorsprong van de Kristen-demokratie. Het aandeel van de Vlaams-demokratische stroming*, Antwerpen, 1963. Voor de familie Van Caeneghem, diverse lemma's in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998 op de p. 674-676 en P. LAROY, *Op.cit.*, p. 9-23.
16. L. STOCKMAN, *Op.cit.*, p. 542-548.
17. TH. LUYCKX, *Bijdrage tot de geschiedenis van de economische bewustwording in Vlaanderen. 40 jaar V.E.V. (1926-66)*, Antwerpen, 1967, p. 36-37.
18. In antwoord op een schrijven deelde de heer L. Roosens van het *Historisch Archief Agfa Gevaert* mee dat in de privé-briefwisseling van Lieven Gevaert de naam Thienpont niet voorkomt (brief dd. 26 juli 2000). De privé-briefwisseling van Gevaert werd na zijn dood evenwel voor een stuk verbrand. Toch circuleren er geruchten als zou Gevaert een bekende geweest zijn van de familie.
19. P. LAROY, *Op.cit.*, passim.
20. De *Vlaamse Leergangen* waren in 1924 opgericht met als doel de Katholieke

- Universiteit Leuven te helpen bij het inrichten van Nederlandstalige colleges (W. PEREMANS en H. VERDIN, *Vlaamse Leergangen te Leuven*, in NEVB, p. 3461). De Guldensporenvieringen werden een traditie te Aalter in de jaren 1920-30 en groeiden uit tot bijeenkomsten waar alle maatschappelijke geledingen in participeerden (zie P. LAROY, *Op.cit.*, 32-35 en M. THIJS, *De 11-juliviering voor 1940*, in Land van de Woestijne, jg.15, 1-2, p. 28-32).
21. Gaat om wetsvoorstel ingediend door de heren Van Cauwelaert, Van Isacker, Soudan, Boedt en Somerhausen.
  22. Bij het onderzoek naar de christelijke arbeidersbeweging in Groot-Aalter viel het ons bijvoorbeeld op dat Thienpont steeds vermeld werd als eregast. De vermelding *provincieraadslid* werd niet vergeten: blijkbaar was men er fier op dat "een van ons" nu die belangrijke functie bekleedde.
  23. *Processen-verbaal der zittingen van de Provincieraad Oost-Vlaanderen*, 1932-1945, passim.
  24. T. VALCKE, *Oost-Vlaanderen*, in NEVB, p. 2314-2334.
  25. Zie bijvoorbeeld kiespamflet in bijlage en de tekst op de voorzijde (niet afgebeeld): "Katholiek-Vlaamsch-nationalisten. Gij hebt het volle recht radikaal Vlaamschgezind te zijn; maar dat ontslaat u niet van uw plichten als Katholiek. Om uw vlaamsch ideaal te dienen moogt gij tot aan de verwezenlijking ervan, uwe medewerking niet ontzeggen aan de Katholieke Sociale beweging." Ook hier moet er wel een zekere innerlijke tweestrijd zijn geweest. De familie De Lille had bijvoorbeeld enkele jaren ervoor nog geïnvesteerd in Eigen Woon.
  26. *Het Volk*, 7 april 1934.
  27. Over de ontstaansgeschiedenis van de kerk en de parochie Aalter-Brug compileerde R. DEFRUYT, *Van voorhistorisch heiligdom tot een eigen parochiekerk te Aalter-Brug*, in Land van de Woestijne, 1989, jg.12, 3-4, p. 7-33.
  28. Gemeente Archief Aalter (GAA) 567.1. Oprichting parochie Aalter-Brug, *Ministerie van Justitie aan Gemeentebestuur Aalter*, 5 maart 1934.
  29. GAA 567.1. E. Thienpont en T. Neyt aan Gemeentebestuur Aalter, 23 november 1936.
  30. De briefwisseling en documenten met betrekking tot het oprichten van de kerk van Aalter-Brug is op de eerste plaats terug te vinden in het Gemeentearchief Aalter, GAA 861.3 (Kerkfabriek Aalter-Brug) en GAA 567.1 (oprichting kerk Aalter-Brug). Uiteraard is ook de briefwisseling in het Bisschoppelijk Archief Gent (BAG), parochie Aalter-Brug 1934-1972 van belang.
  31. In PAAB vindt men daaromtrent volgende akten terug: Akten van 28 februari 1938 en 20 mei 1939 *Gifte door de Familie BOCKAERT te Aalter aan de KERKFABRIEK van AALTER van het Perceel Grond voor de Kapel van Aalter-Brug* en Akte van 20 mei 1939 *AFSCHRIFT van een VERKOOP door E.H. JOSEPH BOCKAERT Missionnaris in Congo aan de KERKFABRIEK VAN AALTER van AANDELEN IN GROND te AALTER-BRUG*. Let er ook op dat alles werd geregeld met de kerkfabriek van Aalter. Pas met akte van 27 februari 1961 zou Kerkfabriek H. Cornelius Aalter afstand doen van grond en kerkgebouw aan Kerkfabriek H. Godelieve Aalter-Brug.
  32. De keuze voor deze architect was niet toevallig: "Mijn waarde August, het bouwen der kerk heb ik u gegeven, zonder mededinging van eenig ander bouwmeester. Gij moet met mij herkennen, dat de firma alles heeft gedaan om U een carrière in Aalter mogelijk te maken, mij dunkt dat gij ons niet moogt laten vallen..." (PAAB, *Emlé Thienpont aan August Cocquyt*, 13 december 1939) en "De opdracht tot het bouwen der Sint Godelieve Kerk hebt gij cadeau gekregen; gij schijnt niet te beseffen wat dat is (...) ik ken geen bouwmeester die op uwen leeftijd zoiets heeft gekregen..." (PAAB, *Emlé Thienpont aan August Cocquyt*, 1 februari 1940).
  33. PAAB, *Nota aan de Kerkraad*, s.d. en een contract ondertekend door Thienpont

- en Neyt, dd. 6 april 1940: "Ondergeteekenden stellen zich aldus volledig, voor wat den toren betreft, in de plaats van de Kerkfabriek ter wiens beschikking zij den prijs van den toren, aan den aannemer verschuldigd, stellen zullen, zoodat de Kerkfabriek voor de betalingen van den prijs van den toren door den aannemer niet zal verontrust worden".
34. PAAB, Krantenknipsel *Gazette van Aalter*, s.d. Geheel in de stijl van het artikel eindigde de steller als volgt: "Aan dit geschiedkundig gebeuren (sic), dat een mijlpaal beteekent in het godsdienstig leven onzer parochie (resic), zullen ten eeuwigen dage de namen gehecht blijven van twee bewerkstellers: den Zeer Eerwaarden Heer Th. Neyt, pastoor, en den heer Emiel Thienpont, om hun zelfverloochenden toewijding, Gode ter eere en hun volk ten goede."
  35. M. CLOET, L. COLLIN & R. BOUDENS, *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 371. Zie voor de figuur Amaat Bockaert: P.J. VERSTRAETE, *Bockaert, Amaat*, NEVB, p. 519-520.
  36. Het was ons niet mogelijk het archief van de parochie St.-Cornelius te raadplegen. Als men echter weet dat A. Goeminne de voorzitter was van de kerkraad, kan men veronderstellen dat de strijd die op politiek vlak werd gevoerd, ook daar zijn sporen naliet. Op 4 april 1948 werd Emiel Thienpont overigens uit de kerkraad gestemd.
  37. PAAB, *passim*.
  38. R. DEFRIJYT, *Op.cit.*
  39. *Processen-verbaal der zittingen van de provincie Oost-Vlaanderen*, 27 juli 1945.
  40. Op deze lijst kwamen namen voor van mensen die lid waren van bijvoorbeeld het V.N.V of De Vlag maar ook mensen die alleen voor de oorlog hadden deelgenomen aan Vlaamsgezinde activiteiten.
  41. PAAB, Een en ander kan worden afgeleid uit een brief van *Emiel Thienpont aan pastoor Neyt*, 21 september 1949.
  42. BAG, *Brief Emiel Thienpont aan Bisdom Gent*, 7 april 1949. Thienpont doet ook suggesties om een aantal plaatselijke politici er bij te betrekken. In eerste instantie vernoemt hij burgemeester De Pauw maar hij komt er zelf onmiddellijk op terug en suggereert Remi Callant. Hij eindigt, in het Frans (!): "Si vous voyez autre chose que je pourrais faire, je me rangerai volontiers à vos précieux conseils".
  43. PAAB, *Emiel Thienpont aan pastoor Neyt*, 21 september 1949.
  44. *Ibidem*.
  45. PAAB, *Emiel Thienpont aan E.H. De Pauw*, 18 oktober 1949.
  46. PAAB, *Emiel Thienpont aan pastoor Neyt*, 25 oktober 1949. En verder: "Waar blijft de logika? Mensen met meer gezond verstand zullen die gebroken pot later misschien wel weer aaneen lijmen?". Thienpont eindigde zijn schrijven "...et sans la moindre rancune", waarmee hij wel te kennen gaf dat de pastoor zelf maar weinig schuld had aan de hele zaak.
  47. BAG, *Brief Emiel Thienpont aan Bisdom Gent*, 20 maart 1968: "Wij menen dat het rondritje dat wij gemaakt hebben U ruimschoots heeft overtuigd van de gegrondheid van onze vraag tot verruiming van de grenzen ten Zuiden van de Oude en de Nieuwe Vaart. (...) U zult wellicht begrijpen dat wij hier toch maar alleen deze zaak pleiten omdat wij er in eer en geweten toe gedwongen worden voor onze medeparochianen op de bres te springen". Ook anderen zouden nog inspanningen doen. In mei 1969 gingen de heren Dewulf, D'Hoore en Heleu, die aan de zuidkant van het kanaal woonden, rond met een petitie in de wijken Brugstraat, Ter Venne, e.d.m. 82% van de 237 bezochte huishoudingen zou er geen bezwaar hebben tegen gehad om deel uit te maken van de parochie St.-Godelleve.
  48. De oprichting van de parochie werd officieel op 23 september 1950. Naar aanleiding van de viering in september 2000 werd ons opgemerkt dat ook andere figuren, zoals Maria Bockaert-Matthijs, Emiel Thienponts schoonmoeder, hun

- invloed lieten spelen. Uiteraard negeren wij de rol van anderen niet bij de oprichting van kerk en parochie. Dit artikel spitst zich evenwel toe op Thienponts inspanningen.
49. In de parochiale geledingen zou zijn rol worden overgenomen door o.a. Louis Verleyen, Jan Sturtewagen, Antoine Mattheeuws en Karel Bockaert.
  50. PAAB, *Fedor Den Haerynck aan Emiel Thienpont*, 9 november 1950. De brief is geschreven in opvolging van een bezoek dat Thienpont bracht aan Den Haerynck, in zijn parochie Uitbergen. Over zijn ontgoocheling rond de oprichting van de parochie: *"Ik neem goed aan dat de gebeurtenissen van de Brug voor u waarlyk een vernedering is en een miskennen wat gy gedaan hebt voor den wyk."* Over de buitenlandse ambities: *"Wat uw verzuchten naar Congo betreft, dat is een allerge wichtigste zaak voor u en uw familie, en ik weet waarlyk niet indien de laatste gebeurtenissen wel een vingeraanduiding zouden zyn van de Goddelyke Voorzienigheid. Wy nemen maar al te dikwyls onze verzuchtingen voor realiteiten. En om nu op uwen ouderdom nog alles eens te beginnen, my dunkt dat het nog al gewaagd is. Daarby laat ons toch de Congo niet meer voorstellen zooals hy was over 25 jaren: en volgens my, gy zult misschien wel zeggen dat ik een pessimist ben, maar ik heb er toch dikwyls juist opgeslagen, zullen wy den Congo toch niet lang bewaren, want men gaat, meen ik, een beetje te rap, en de negers zullen geen vreemde nodig hebben om ons te bedanken, zy zullen het zelf wel doen en door ons eigen fout."* (sic) De voormalige parochieherder en missionaris van Scheut geeft daarmee blijk niet alleen van psychologische kennis maar ook van politiek doorzicht.
  51. Ons meegedeeld door Henri Van De Walle, waarvoor dank.
  52. Omzendbrief St.-Pietersbanden, ondertekend door J. Goossenaerts, dd. 4 oktober 1951. Zie ook H. WATERSCHOOT, *Sint-Pietersbanden* in NEVB, p.2755-2756.
  53. *Bijlage tot het Belgisch Staatsblad*, 21 december 1961, 1863.

Gentse poorters uit Landegem (1542-1796)

Wilfried STEEGHERS

1. Ten zelven daghe (XXIII octobris 1577), comparerende Hans Daneels fis Mathijs, hoemaeckre, van landeghem, verclaersde alsboven¹.
2. Opden 5 9bre 1748 is Pieter Josephus de Bocq fs Pieter, geboren binnen de prochie van Landeghem achtervolghende den appointement vanden collegie geannotteert als poorter naerdien hij sal hebben volkommen aen het gonne daerbij breeder vermelt².
3. Opden 25 ougste 1772 is Joan Bapta Mortier fs Balduini, geboren binnen de prochie van landeghem achtervolghende het appointement vanden collegie gheannotteert als poorter naerdien hij sal hebben volkommen aentgonne daerbij breeder vermelt³.
4. Opden 6 9bre 1776 syn Jan Francies Siron fs Ciprianus, geboren binnen de prochie van landeghem ende Francisca de Backer filia Lucas, geboren binnen de prochie van lockeren syn huijsvrauwe, achtervolgende het appointement vanden collegie geannotteert als poorters naerdien sy sullen volkommen hebben ant gonne breeder vermet⁴.
5. Op den 6^{en} 9bre 1781 is Jacobus Lacombe fs Joannis, gebortig der prochie van landegem, als poorter deser stad geannotteert achtervolgende het appointement vanden collegie naerdien hy sal hebben volkommen aen het gonne daer by geprescribeert⁵.
6. Op den 29 xbre 1781 is Joannes Franciscus Mortier fs Bauduyn, geboortig van Landeghem, achtervolgende het appointement vanden collegie geannotteert als poorter naerdien hy sal hebben volkommen aen het gonne daer by breeder vermelt⁶.
7. Op den 7 8bre 1783 is Franciscus Lootins fs Joannes ende Marie de Vogelaere, geboortig van landeghem, achtervolgende het appointement vanden collegie geannotteert als poorter deser stadt, mits volkommen aentgonne daer by breeder vermelt⁷.
8. Op den 6^{en} meye 1785 is Carolus Benedictus Nieuland fs Pieter, gebortig der prochie van landeghem, achtervolgende het appointement vanden collegie geannotteert als poorter deser stadt, mits volkommen aentgonne daerby breeder vermelt⁸.

PERSOONSNAMENINDEX

Pieter Josephus de BOCG fs Pieter	2
Hans DANEELS fs Mathijs	1
Jacobus LACOMBE fs Joannis	5
Franciscus LOOTINS fs Joannes en Marie de Vogelaere	7
Joan Bapta MORTIER fs Balduini	3
Joannes Franciscus MORTIER fs Bauduyn	6
Carolus Benedictus NIEULAND fs Pieter	8
Jan Francies SIRON fs Ciprianus	4

NOTEN

1. Stadsarchief Gent, *Poortersboeken*, reg. 122/4, p. 43r.
2. Idem, reg. 122/6, p. 19r.
3. Idem, reg. 122/6, p. 103v.
4. Idem, reg. 122/6, p. 124r.
5. Idem, reg. 122/6, p. 160v.
6. Idem, reg. 122/6, p. 173r.
7. Idem, reg. 122/7, p. 18v.
8. Idem, reg. 122/7, p. 23r.

Gentse poorters uit Poeke (1542-1796)

Wilfried STEEGHERS

1. Op den 31 july 1765 is Pieter Francies de Baets fs Jan, geboren binnen de prochie van poucques, achtervolgende het appointement vanden collegie geannotteert als poorter naer hy sal hebben volkommen aen het gonne daerby breeder vermeld¹.
2. Op den 6^{en} february 1787 is Joannes Buysse fs Carel, geboortig der prochie van poucques, achtervolgende het appointement vanden collegie geannotteert als poorter deser stadt mits volkommen aen het gonne daerby vermeld².
3. Op den 22 ougste 1793 is Pieter Joseph Lagasse, geboortig van poucke³.

NOTEN

1. Stadsarchief Gent, *Poortersboeken*, reg. 122/6, p. 75r.
2. Idem, reg. 122/7, p. 27v.
3. Idem, reg. 122/7, p. 47r.

Het departementaal archief te Rijsel

Hugo NOTTEBOOM

Les archives departementales du Nord, of kort; *Archives du Nord*, kwamen tijdens de Franse Revolutie tot stand door het bijeenbrengen in Rijsel, hoofdplaats van het departement, van de archieven van alle afgeschafte instellingen: kloosters, baljuwschappen, rekenkamer, heerlijkheden, geëmigreerde adellijke families,... Het archief van Rijsel wordt, na Parijs, als een van belangrijkste en rijkste van Frankrijk beschouwd. Het oudste document dat er wordt bewaard dateert van 804 en de meest tot de verbeelding sprekende documenten zijn vier oorkonden van Duitse vorsten waaraan een gouden zegel hangt.

Rijsel geniet echter wereldbekendheid door het archief van de Rekenkamer, het echte koninginnestuk van het archief. De stad, die ooit tot het graafschap Vlaanderen behoorde, wordt in 1386 door Filips de Stoute als standplaats aangewezen voor de Bourgondische Rekenkamer. De Rekenkamer blijft in Rijsel tot Lodewijk XIV in 1667 de stad inneemt. We besparen de lezer de lijdensweg die het archief heeft ondergaan, het mag een klein wonder genoemd worden dat er nog zoveel van overgebleven is. Vandaag de dag bestaat de Rekenkamer uit enkele honderden registers, tienduizenden boekhoudkundige stukken, een cartularium van de graven van Vlaanderen, meer dan 25 000 documenten uit de kanselarij van Margareta van Oostenrijk, enz.

Voor de ordening van de departementale archieven koos men in Frankrijk voor een zakelijke ordening: stukken uit allerlei fondsen waarvan men meende dat ze bij elkaar hoorden, werden bij elkaar gebracht. Door deze ordening worden de documenten uit hun natuurlijk verband gehaald en volgens een andere logica ingedeeld, wat op het eerste gezicht gunstig lijkt voor de vorser, maar in feite nefast is, daar de onderzoeker geen zicht meer heeft op het geheel. Pas bij het begin van de 19de eeuw werd opnieuw begonnen met te sorteren volgens het herkomstbeginsel.

Het zakelijk ordeningsbeginsel heeft wel het voordeel dat alle departementale archieven, en ook veel stadsarchieven, een eenvormig reeksensysteem bezitten. Zowel in Rijsel als in Dijon is bijvoorbeeld série B Rekenkamer, série T Onderwijs, nieuwe tijd.

De archieven van het Ancien Régime zijn ondergebracht in de séries A tot I:

- A: wetgevende stukken van de vorst
- B: gerecht, parlement, baljuwschappen, rekenkamer
- C: provinciale administratie
- D: onderwijs
- E: families, notarissen, charterboeken, parochieregisters, burgerlijke stand
- F: varia (soms aanwinsten en familiearchieven)
- G: seculiere geestelijkheid
- H: reguliere geestelijkheid
- I: kerkelijke archieven

De revolutionaire periode vinden we in de séries L en Q, de periode van 1800 tot 1940 is ondergebracht, volgens onderwerp, in de reeksen M tot Z. Recente aanwinsten zitten in série W, giften en aankopen in reeks J.

Buiten deze reeksen bezit het archief van Rijsel nog archieven van gemeenten, hospitalen, ondernemingen en families. Ook is er een fonds kaarten en plannen en een bijzonder rijke bibliotheek met meer dan 25.000 historische werken.

Voor raadpleging van het archief bevinden er zich in de leeszaal talrijke gedrukte inventarissen. (Verschillende van deze inventarissen kan men ook consulteren in de leeszaal van het Rijksarchief in Gent en Brugge en in de Universiteitsbibliotheek.) Handschriftelijke inventarissen bevinden zich in de leeszaal, (onder de grote tafel, achter de balustrade), achter de balie en in een aangrenzende zaal. Wie een beetje geluk heeft wordt goed geholpen door de leeszaalbediende, maar het wil ook wel eens tegenvallen. Enig aandringen heeft meestal positieve gevolgen.

Voor wat het Meetjesland betreft vindt men in Rijsel het volgende, de lijst is niet exhaustief en ongetwijfeld kan de onderzoeker aangenaam verrast, maar ook wel eens teleurgesteld worden:

Série B (Rekenkamer):

Adegem	Sohier, heer van Adeghem, zegels Demay, 396 (meer dan waarschijnlijk betreft het Aaigen of Ayeghem bij Gent, Adegem kende nooit een heer)
Kaprijke	baljuwschap 4114, 5992 <i>commissions d'office</i> 68 domein 5273, 17600, 19778 synodale schepenen 20009, 1469 kerk 1530 jurisdicctie van de bisschop van Doornik 19473 molens 1387, 19669 polders 907

- Eeklo
 heer van Kaprijke: zie Alarts Daniël
 4114
 baljuwschap 5992
commissions d'office 68
 domein 17695, 17701
 recht van vrije molen 19787
 Sint-Kruis kerk 1530
 hospitaal 1387
- Aalter (het is niet altijd duidelijk of het Aalter of Haaltert betreft)
 baljuw 18746
commissions d'office 68, 1465, 1667
 brieven 4241, 19794
 confiscaties 7033 tot 7046
 domein 1454, 17676
 lenen 4004, 4016
 inventaris lenen 136
- Oosteeklo
 Middelburg
 abdijs 19459
 heer van Middelburg 17716, 19089
 zie ook Pierre Bladelin
- Maldeghem
 brieven 3667
 lenen 4021, 4241
 heer van Maldeghem 17684, 17713, 19087
 Catherine van Maldeghem 402 (zie Jean de Rode)
 Daniël van Maldeghem 17611
 Philippe van Maldeghem, *grand fauconnier* 17725
 Philippe van Maldeghem, *chambellan* 17728, 19447
 (zegels Demay, 1267 tot 1269)
 Philippe, bastaard van Maldeghem 1369
 zie: Hallewin, Jacques de
- Ursel
 4114, 4172
 baljuwschap 6587
commission d'office 68
 confiscaties 7033 tot 7046
 domein 1434, 1474, 17649, 17714
 spijker 3670
 heerlijkheid Wessegem 19823
- B 68
 Régistre aux commissions (table)
 Eeklo f°59, 389, 631
- B 1387
 Trésor des Chartes (1411-15de eeuw)
 Kaprijke, molen en heerlijkheid. Hospitaal Eeklo
- B 1530
 Trésor des Chartes (1178-1601)
 Bisdóm Utrecht: conflict met de bisschop van Doornik
 betreffende de parochiekerken van Hamere (?), Watervliet,
 Bassevelde, Kaprijke, Lembekle, Eeklo Sint-Kruis,
 Saaftinge, Moerbeke en *des Couvents d'Eecloo*.
- B 1561
 Premier Cartulaire de Flandre
 Maldegem (Zoetendale), Assenede, Eeklo (abdijs), Kaprijke,
 Lembeke

- B 3667, 3670 Spijker van Vlaanderen (1600-1601)
Brieven van Aartrijke en Maldegem, Ursel, Wessegem, Knesselare en Assenede
- B 4021 Rapporten en denombrementen betreffende lenen in Vlaanderen (1320-1582)
nr. 13: Maldegem
- B 4114 Ontvangsten van het Brugse kwartier, vijfde rekening van Christophe Buridan (1472) betreffende Veurne, Bergen, Nieuwpoort, Sluis, Oostburg, Ursel, Eeklo, Kaprijke, Duinkerke, Bourbourg, Gravelines
- B 4241 Rekening van Jacques de Brouckerque, ontvanger van de *gros brief* van Vlaanderen (1379)
Brieven van Maldegem
- B 5992 Rekening van de baljuw van Eeklo, Kaprijke en Lembeke (1474)
- B 6578 Baljuw van Vlaanderen
Ursel en Wessegem (aangehecht stuk, 1442)
- B 7033-7046 Collectieve confiscaties van Abraham en Charles Boone, ontvangers van de confiscaties *sur les français* (1635-1655)
Ursel, Wessegem, Knesselaere, Aalter
- B19823 Documenten Godefroy
Heerlijkheid Wessegem (1740)

Série H: Reguliere geestelijkheid

- 33 H 187 Abdij van Marquette. Maldegem en Adegem, *chassereau* 1471-1477
- 27 H 61 Cartularium van de abdij van Looz (1156-1426), abdij Eeklo (?)
- 31 H 62 Abdij van Flines. Eigendommen Kaprijke (1261-1644), tienden van Kaprijke, Lembeke, Eeklo Sint-Kruis, Bassevelde en *Piete*
- 31 H 99 Cartularium abdij van Flines (1540), Kaprijke f° 572 v°
- 31 H 281 Domein van de abdij van Flines: Kaprijke, Lembeke, Bassevelde, Oosteklo (1508-1702)
- 31 H 501 *Portion congrue*. Kaprijke, proces van de schepenen tegen de tiendenheffers betreffende het onderhoud van de kerk (1607-1661)

Praktische informatie:

Adres: 22. rue Saint-Bernard, 59045 LILLE CEDEX

Tel.: 32 20.93.87.17

Openingsuren: maandag tot vrijdag: 9 tot 12 en van 13 tot 17.30

(vrijdag tot 16.30)

zaterdag: 9 tot 12

Voor de samenstelling van dit artikel raadpleegden we:

M. BRUCHET, *Répertoire Numérique Série B, Fascicule II, Tableau synoptique, index et concordances*, Rijsel, 1921

C. DEHAISNES en J. FINOT, *Inventaire sommaire des Archives Départementales du Nord à Lille*, Rijsel, 1877

P. DONCHE, *Misdrijven en kwijschelding in Uw familiegeschiedenis*, in *Vlaamse Stam*, 1990, nr. 11-12, p. 607-610

K. PAPIN, *Het belang van het departementaal archief te Rijsel voor de Vlaamse genealoog*, in: *Verbond van de kringen voor Heemkunde in Oost-Vlaanderen*, *Contactblad*, 1998, nr. 1-2, p. 8-13 (verscheen ook in *Vlaamse Stam*, 1993, nr. 3, p. 125-144)

PIETRESSON de SAINT-AUBIN, *Répertoire Numérique, Série H*

T. LEURIDAN, *Tables de la Série B des Archives du Nord*, Rijsel, 1911
Archives du Nord (folder)

Heemkundig repertorium 2000

LOPENDE HEEMKUNDIGE BIBLIOGRAFIE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN
HET MEETJESLAND

Filip BASTIAEN

Met dank aan André Bollaert, Erik De Smet en Jan Luysaert.

Deze bibliografie is een selectieve bibliografie. Voor de werkwijze en criteria, zie jaarboek 43 (1992), p. 258-263, jaarboek 45 (1994), p. 213 en jaarboek 48 (1997), p. 261. Routebeschrijvingen worden evenmin opgenomen.

Voor de geëxcerpeerde jaarboeken en tijdschriften, zie jaarboek 43 (1992), p. 261-262, jaarboek 44 (1993), p. 197-198 en jaarboek 47 (1996), p. 239.

Gebruikte sigels

AM	Appeltjes van het Meetjesland
B	Biekorf
BB	Bos en Beverveld
BTFG	Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis
BTNG	Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis
DB	De Belle
DE	De Eik
DED	De Eeklose Dobbelgebakkene
DL	De Levensboom
DTA	De Twee Ambachten
HB	Handelingen Genootschap voor Geschiedenis Brugge
HBM	Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland
HMGOG	Handelingen Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent
HLvN	Het Land van Nevele
JAM	Jaarboek Ambacht Maldegem

KB	Kapel en Beeld
KGK	Jaarboek van de Kring voor Geschiedenis en Kunst van Deinze en de Leiestreek
LvdW	Land van de Woestijne
ME	Molenecho's
MvT	Mensen van Toen
OH	Ons Heem
OR	Oud Ruysselede
OVZ	Oostvlaamse Zanten
RvT	De Roede van Tielt
TG	Tijdschrift voor Geschiedenis
Tgk	Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet
TSG	Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis
VS	Vlaamse Stam

BIBLIOGRAFIE

A. WERKINSTRUMENTEN

bibliografieën

- 1 BASTIAEN Filip, *Heemkundig repertorium 1999. Lopende heemkundige bibliografie voor de geschiedenis van het Meetjesland*. – AM, 50(1999), 335-356.
Thematische bibliografie met 4 indices: auteurs, trefwoorden, plaats- en familienamen.
- 2 VANDEVEIRE Jozef, *Indices bij de jaarboeken Appeltjes van het Meetjesland nrs. 1-50 (1949-1999)*. – [Maldegem], 1999, 80p.
Indices op de 50 jaarboeken; auteurs, plaatsnamen, onderwerpen (met overzicht op de omslag), recensies, in memoriams, bibliografieën van leden, huldigingen en herdenkingen, de heemkundige uitstappen en de brochures.

bronnen(publicaties)

zie ook nr. 65

- 3 BAECKELANDT Roger, *Bellemse emigratie naar de Verenigde Staten van Amerika*. – DB, 12(1999), 3-4, 14-42, talrijke foto's.
Een overzicht per jaar voor 1900 tot 1910, gebaseerd op verscheidene bronnen.
- 4 BOLLAERT André, *De Poekse septemberkermis van 1905*. – MvT, 10(2000), 1, 20-22.
Winnaars van de tentoonstelling bloemen, fruit, groenten enz. Ook een velofeest.

- 5 BOLLAERT André, *Uit de registers van de burgerlijke stand: Poeselaars overleden buiten de gemeente tijdens de 19de eeuw.* – MvT, 10(2000), 1, 24.
- 6 BUYCK Johan, *Overzicht van de gedetineerden uit het werkgebied VVF-Meetjesland overleden in de Gentse gevangenis (1829-1898).* – DL, 13(2000), 2, 37-44.
- 7 BUYCK Willy, *De Eeklose Ommestelling van 1730.* – DE, 24(1999), 3, 117-152.
Alfabetische lijst van de belastingbetalers (binnencosten).
- 8 DEBBAUT Ronny, *Contributiebetalers te Knesselare 1640-1643.* – DL, 12(1999), 2, 47-62.
Met inleidende historische schets.
- 9 DEBBAUT Ronny, *Leemten in Meetjeslandse parochieregisters.* – DL, 13(2000), 1, 17-24.
Overzicht van welke registers waar beschikbaar zijn en een aantal opmerkingen inzake hiaten, klappering enz.
- 10 DE SMET Erik & HAMERLYNCK Willy, *De immobiliënmarkt te Eeklo tijdens het Ancien Regime (1683-1694).* – DE, 25(2000), 1, 2-27.
Vervolg op 1996/9, 97/5, 98/15 en 99/6.
Chronologisch, verkopers (schenkers), kopers, aard goed.
- 11 DE SMET Erik, *Monogrammen of handmerken in Eeklo in de 17e eeuw.* – HBM, 13(1999), 4, 180-185, met namenindex. Vervolg op 99/5.
- 12 DE SMET Gentiel, *Sprokkelingen uit de "Gazette van Deinze".* – MvT, 10(2000), 1, 2-6.
Moord op Karel Haerens in Hansbeke (1903) en het overlijden (+lijkrede) van Theodor Janssens in Nevele (1899).
- 13 HUYS Paul, *De herbergentelling van 1683 in enkele parochies van de Roede van Tielt.* – RvT, 30(1999), 3-4, 65-83, de telling als bijlage, met een persoonsnamenindex.
O.a. Lotenhulle en Poeke. Korte bespreking: aantal, naamgeving, bestaansduur en situering.
- 14 LUYSSAERT Jan, *Oude en verdwenen grafstenen op het kerkhof van Landegem.* – MvT, 10(2000), 1, 18-19.
Van de families van Hoobroeck en Verhaeghe de Nayer.
- 15 MEIREZONNE John & DE SMET Erik, *Eeklose bibliotheek. Reeks: genealogische indexen.* – deel 9 (De volkstelling van 1816), Eeklo, 2000, 128p., met namenindex
- 16 MEIREZONNE John, *Dwalen in de doolhof van het kadaster.* – DED, 9(2000), 3, 125-129, 3 documenten.
De problemen in Eeklo voor de Popp-kaarten.
- 17 NEYT Luc, *Gebruikers van de gronden gelegen te Merendree Kerstdag 1742.* – MvT, 10(2000), 1, 7-17, tabellen, 1 kaart en de gebruikers als bijlage.
Bespreking van het grondgebruik.
- 18 NEYT Luc, *Gebruikers van de gronden gelegen te Merendree. Kerstdag 1742.* – MvT, 10(2000), 1, 7-17, tabellen en 1 kaart.
Bespreking en namenlijsten.

- 19 NEYT Luc, *Telling van het aantal bundels stro anno 1793*. – MvT, 9(1999), 4, 74-76.
Met korte bespreking, Hansbeke, Landegem en Merendree.
- 20 NEYT Luc, *Volkstelling van Merendree anno 1792*. – MvT, 10(2000), 3, 65-71.
Met huishoudgrootte.
- 21 PILLE Freddy, *Bevolkingstabellen: een verrassende informatiebron*. – DED, 9(2000), 1, 3-9, 1 document en 1 tabel.
De bewerking en samenvoeging van de gegevens van de vele belastinglijsten van Eeklo voor de periode 1622-1648 resulteert in een enorme bron voor de sociaal-economische geschiedenis, de demografie, de genealogie enz.
- 22 PILLE Freddy, *De Eeklose bevolking tussen 1622 en 1639*. – DE, 24(1999), 3, 153-162.
Samengestelde alfabetische bevolkingstabel aan de hand van 33 contributie- en ommestellinglijsten, met woonplaats (wijk).
- 23 PILLE Freddy, *De Eeklose bevolking tussen 1638 en 1650*. – DE, 24(1999), 4, 223-232.
Samengestelde bevolkingstabel met commentaar.
- 24 PILLE Freddy, *Eeklose beroepengids 1600-1650*. – DED, 9(2000), 1, 23-30, 2 documenten.
Een overzicht aan de hand van rekeningen, bewijsstukken, staten van goed, belastinglijsten en kadastrale documenten.
- 25 SPANHOVE Joris, *Bisschoppelijk visitatieverslag van de parochie Bassevelde in 1627*. – DTA, 8(2000), 1, 50-55, 2 foto's.
Met commentaar
- 26 STEEGHERS Wilfried, *Gentse buitenpoorters uit Kluizen (1477-1492)*. – AM, 50(1999), 333-334.
- 27 VAN DEN OEVER Aloys, *Gemeente Knesselare. Tienjarige tafel van huwelijken en echtscheidingen tijdvak 1871 tot en met 1900*. – Zp, 1999, 24 + 25 +24p. Vervolg op 99/18.
- 28 VAN DE VEIRE Remi, *Kiezerslijst voor de gemeente Oosteeklo uit 1895*. – DTA, 8(2000), 2, 88-94, 1 bidprentje.
Bespreking van de beroepen, de herbergiers, aantal stemmen, ...

historiografie

zie ook nr. 155

- 29 BASTIAEN Filip, *Geschiedenis schrijven in het Meetjesland. Een aanzet tot regionale historiografie*. – AM, 50(1999), 25-86, enkele foto's en documenten, persoonsnamenindex en overzicht bestuursleden Heemkundig Genootschap als bijlage.
Geschiedbeoefening in het Meetjesland, met het Heemkundig Genootschap als uitgangspunt en waaraan de rest van de cultuur-historische activiteiten worden gekoppeld, met een duidelijke wisselwerking. Er wordt ook in een vroeger verleden gekeken (Romantiek, heemkunde en de Tweede Wereldoorlog...).

- 30 DECAVELE Johan, *Epiloog. Waarom 'moest' Keizer Karel op 24 februari 1500 in Gent geboren zijn?* – Keizer Karel in Eeklo geboren, Eeklo, 2000, 27-32.
De betekenis van plaats en datum. Een hoger doel?
- 31 LAROY Peter, *Negentiende-eeuwse geschiedschrijvers over de geboorte van Keizer Karel te Eeklo.* – AM, 50(1999), 151-157.
Geen dispuut of de keizer al dan niet in Eeklo is geboren, maar over lokale figuren die zich in de 19de eeuw reeds terdege met geschiedschrijving bezig hielden.
- 32 TONDAT Romano, *Keizer Karel te Eeklo geboren!* – Keizer Karel te Eeklo geboren, Eeklo, 2000, 5-19, 1 kaart.
Argumenten, op basis van rekeningen, om aan te nemen dat de keizer in Eeklo werd geboren en waarom dit moest verzwegen worden.
- 33 VAN DE WOESTIJNE Paul, *De geboorte van keizer Karel in Eeklo. De overlevering van een legende.* – HBM, 14(2000), 3, 100-105, 1 ill.
De aanspraken van Eeklo, vanaf 1804 en onderzoek ernaar door (Eeklose) amateur-historici.
- 34 VERMEIR René, *Het best bewaarde geheim in de Nederlanden? Naschrift bij Romano Tondats Keizer Karel te Eeklo geboren!* – Keizer Karel te Eeklo geboren, Eeklo, 2000, 20-26.
Een ontkrachting via vijf tegenargumenten.

B. HULPWETENSCHAPPEN

- 35 *Eeklose bibliotheek. Buiten reeks. Costumen van Eecloo 1621.* – Eeklo, 2000, 96p.
Fotokopie van de eerste druk.
- 36 PILLE Freddy, *Eeklose bibliotheek. Reeks: stadsrekeningen van de 80-jarige oorlog.* – deel 27 (1639-1641 fragm.), Eeklo, 2000, 68p.; deel 28 (1642-1643), Eeklo, 2000, 56p. en deel 29 (1643-1646), Eeklo, 2000, 78p. Zie ook 95/20, 96/25, 98/32 en 99/21.
Geannoteerde tekstuitgave met uitvoerige inleiding en naamregister.
PILLE Freddy, *Eeklose bibliotheek. Reeks: werkinstrumenten voor het archief.* – deel 3 (bewijsstukken 1638-1650. Teksten), Eeklo, 2000, 148p.

C. DORPSGESCHIEDENIS

monografieën en algemeen

zie ook nr. 108

- 38 VANDEVEIRE Jozef, *Bij de hostelliers van Ursel.* – Maldegem, 2000, 48p., rijk geïll.

Uitgegeven n.a.v. het bezoek door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland op 20 augustus 2000. De brochure behandelt de dorpskom, de kerk, verdwenen herenhuizen, het tramverkeer, de hosteliers van Ursel, het koningsgoed Wessegem en andere belangrijke hoeven, Pierlala enz.

varia

zie ook de nrs. 78, 85 en 116

- 39 ANDRIES Albert, *Tussen de Lieve en de Kale. Een historische wandeling in de wijk Rabot (Evergem-Belzele)*. – HBM, 14(2000), 2, 80-90; 3, 131-142, foto's en kaarten.
- 40 BAECKELANDT Roger, *Plaatsrechten, boterschaal en barrièrerechten te Aalter*. – LvdW, 23(2000), 1, 3-33, tabellen en documenten. Voorwaarden, pachters, ca. 1840 – ca. 1930.
- 41 BOGHAERT Arnold, *De Urselse geitenbond*. – HBM, 14(2000), 1, 43-44, 1 document.
Opgericht in 1905, met namen stichters en enkele andere gegevens.
- 42 CLAEYS Jackie, *Jaaroverzicht Boekhoute 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 56-60.
Samenvatting gemeenteraadsverslagen.
- 43 CLAEYS Robert, *Met begin Muylaert even terug naar Ronsele*. – HBM, 14(2000), 1, 45-46, 1 foto + aanvulling 2, 96.
- 44 CLAEYS Robert, *Prinselijke belangstelling voor het Leen*. – HBM, 14(2000), 1, 47.
Gravin van Dampierre, gehuwd met een zoon van de Spaanse koning Alfonso XIII, wou er omstreeks 1935 een zomerverblijf optrekken.
- 45 CLAEYS Robert, *Verdwenen altaren uit de Eeklose paterskerk*. – HBM, 14(2000), 2, 91-94, 3 foto's.
Met foto uit 1870
- 46 DE DONCKER Jos, *Een bekend middeleeuws dichter op het Stalinsgoed te Aalter*. – LvdW, 22(1999), 2, 3-20, foto's en ill.
Over de bewoners en eigenaars van het goed (kasteeltje) Te Wallekens (later Stalinsgoed) en de bijhorende hoeve. De meest bekende bewoner is priester-dichter Justus de Harduyn. Na de familie de Harduyn, woonde er de familie Stalins (beide families ook eigenaars). In de 20ste eeuw hield de familie Vermeir er een tijdlang het vogelpark open.
- 47 DE SMET Erik, *Bewoning en mensen te Eeklo in 1638*. – HBM, 14(2000), 2, 49-61; 3, 111-117, geïll.
- 48 DIERICKX Christ, *De Asseneedse gemeenteraden in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 65-67.
De dagordes en het reglement op de plaats- en leurrechten.
- 49 DIERICKX Christ, *Een greep uit de uitgaven van de gemeente Assenede in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 68-75, 3 documenten.

- Op basis van de bewijsstukken: personeel, onderwijs, verlichting, wegen, telefoon, jaarmarkten, verzekeringen...
- 50 DIERICKX Christ, *Het gemeentebestuur in Bassevelde in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 76-79.
Enkele agendapunten.
- 51 DOBBELAERE Jozef & NOTTEBOOM Walter, *Het gebeurde 100 jaar geleden in 1899*. – JAM, 5(1999), 277-283.
Lokale zaken uit de gemeenteraad (Maldegem, Adegem en Middelburg) en algemene feiten uit 't Getrouwe Maldegem.
- 52 LOOTENS Cyriel, *Bellem en ... prinses Mathilde*. – DB, 12(1999), 3-4, 44-49, rijk geïll.
Over de familie d'Udekem d'Acoz in Bellem, 19de eeuw.
- 53 PILLE Freddy, *Op zoek naar het gebr. Van de Woestijneplein*. – DED, 8(1999), 4, 172-175, 2 kaarten.
Eeklo, de vroegere Oude Kaai, naar twee slachtoffers uit de Eerste Wereldoorlog.
- 54 PILLE Freddy, *Tusschen beede de Leikens...* – DED, 8(1999), 3, 113-117, 2 foto's en 1 kaart.
Het Klein Leiken (een tweede arm) blijkt wel degelijk te hebben bestaan, maar verdween zeker voor 1753.
- 55 TONDAT Romano, *Oude kelder in het Eeklose stadhuis*. – DED, 9(2000), 2, 53-55, 3 foto's.
- 56 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Op bedevaart in 1839*. – HBM, 13(1999), 4, 186-191, 2 foto's en 3 bidprentjes.
Uittreksels uit het annotatieboek van Petrus Joannes De Mullewe, Waterland-Oudeman.
- 57 VERSTRAETE Antoon, *Ecce homo, of het verslag van een zoektocht*. – DED, 9(2000), 3, 138-142, 3 foto's. Zie ook 2000/158.
Een schilderij van Willy Jocqué teruggevonden in Eeklo.
- 58 VERSTRAETE Antoon, *Klokken: ontstaan en vergaan van een cultuurschat*. – DED, 9(2000), 1, 31-39, foto's en documenten.
De klokken in de Eeklose decanale kerk, 1889-1947, met heel wat aandacht voor de klokkenroof tijdens de Tweede Wereldoorlog.
VERSTRAETE Antoon, *Op (onder)zoek naar Eeklose kerk- en andere klokken*. – DED, 8(1999), 4, 164-171, 5 foto's.

D. ARCHEOLOGIE

- 60 AMPE Carole, BOURGEOIS Jean, FOCKEHEY Ludo, LANGOHR Roger, MEGANCK Marc, SEMEY Jacques, *Cirkels in het land. Een inventaris van cirkelvormige structuren in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, deel I*. – Gent, 1995, 230p., 78 figuren en 64 kleurenplaten.
Archeologische sporen ontdekt via luchtfotografie. De cirkelvormige structuren betreffen in hoofdzaak de restanten van verdwenen grafheuvels uit de bronstijd, van omstreeks 2000 tot 1000 voor onze jaartelling. In dit eerste deel veel aandacht voor het

- noordwesten van Oost-Vlaanderen (vnl. het Meetjesland), naast het noordoosten van West-Vlaanderen.
- 61 CROMBE Philippe & VAN DER HAEGEN Guy, *Een midden-paleolithische vindplaats te Aalter "Nieuwendam" (Oost-Vlaanderen)*. – *Notae Praehistoricae*, 14 (1994), 29-37.
- 62 VAN DER HAEGEN Guy, CROMBE Philippe, SEMEY Jacques, *Steentijdvondsten in het Meetjesland (Oost-Vlaanderen, België). Inventaris en geografische analyse*. – Gent, 1999, 191p., met talrijke tabellen, kaarten, tekeningen en 4 luchtfoto's. (76 figuren en 8 kleurenplaten)
- Inventaris van alle private en openbare steentijdvondsten, met maar liefst 152 vindplaatsen. Dit maakte het mogelijk een voorlopige reconstructie te maken van de prehistorische bewoningsgeschiedenis van het Meetjesland. De oudste menselijke sporen gaan momenteel terug tot het Midden-Paleolithicum (Aalter). Na een schijnbare onderbreking tijdens het Laat-Paleolithicum wordt het gebied weer en vermoedelijk definitief gekoloniseerd tijdens het Finaal-Paleolithicum. Nadien neemt het aantal kampementen toe. De geografische spreiding van de vindplaatsen vertoont een duidelijk patroon in de bezetting van het Meetjesland. Uit de studie blijkt overduidelijk hoe de prehistorische mens vanaf de vroegste fasen reeds een uitgesproken voorkeur had voor (matig) droge zandgronden op korte afstand van open water.

E. HISTORISCHE GEOGRAFIE & ECOLOGISCHE GESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 54 en 62

- 63 CAMERLINCKX Jan, *Landschapsontwikkeling te Aalter*. – *LvdW*, 22(1999), 2, 65-95, met kaarten, foto's, tabellen en grafieken.
- 64 SCHOONACKERS Marc, *Het Maldegemveld in ere hersteld*. – *JAM*, 5(1999), 265-271, 1 kaart.
- Historiek, flora en fauna, beheer van het kleine natuurreserveaat.

F. POLITIEK-BESTUURLIJKE GESCHIEDENIS & INSTELLINGEN

- 65 BOELENS Robert, *De militiewetten in het jaar 1900 en de lotelingen van Assenede*. – *DTA*, 8(2000), 2, 80-87, 1 doc.
- De loting zelf, vrijstellingen enz. en de namenlijst.
- 66 BOLLAERT André, *De vroegste postbedeling en de eerste poststempels in het Land van Nevele*. – *HLvN*, 30(1999), 4, 256-265, 5 illustraties.
- Met lijst van kantoren en postbusstempels
- 67 CLAEYS Jackie, *Het Armbestuur in Groot-Assenede*. – *DTA*, 8(2000), 2, 130-136.
- Werking, bezittingen enz. in 1900.

- 68 DEBBAUT Ronny, *Openbare zedenschennis te Zomergem in 1655*. – DL, 13(2000), 1, 24-29.
Jaspaert De Meyere zorgde meer dan eens voor opschudding, wat resulteerde in processen en veroordelingen (o.a. bedevaarten).
- 69 DE CONINCK Paul, *Wat was er van de Boerenkrijg in Maldegem?* – JAM, 5(1999), 209-234, met enkele documenten.
In 1798 gebeurde er in Maldegem niets, maar wel in de wijde omgeving het jaar daarop.
- 70 DE JAEGER Noël & MAENHOUT Wolfgang, *De postgeschiedenis en de postmerken van Zomergem*. – Gent, 1992 (Fisto-studie 32), 60p., geïll. met foto's en documenten.
- 71 DE KEUKELAERE Philippe, *Het gewoonterecht van onze voorouders. Kanttekeningen bij de Eeklose 'Costumen' van 1621*. – DED, 9(2000), 3, 118-124, geïll. Zie ook 2000/35.
Bespreking en vergelijking met recente wetsbepalingen (o.a. Gerechtelijk en Burgerlijk wetboek).
- 72 DE SMET Erik, *Een stukje Eeklose grens in de kijker*. – DED, 9(2000), 1, 10-22; 2, 64-75, met kaarten, foto's, documenten, tabellen.
Grensgeschillen, grensbepalingen, de eigenaars en gebruikers van grenspercelen aan Balgerhoeke en Raverschoot in de 17de en 18de eeuw. Telkens was het Ambacht Maldegem erbij betrokken.
- 73 LAROY Peter, *Sevens en niemand anders. De lijst Gerechtigheid in het arrondissement Gent-Eeklo (1921)*. – AM, 50(1999), 221-230, 1 document.
Buitenbeentjes uit vooral Gent en het Aalterse (August Van Lantschoot, Cyrille Gelaude en Maurits Buysse) die zich even in het toenmalige politieke kluwen mengden. Wat hen bond, is niet echt duidelijk (mogelijks deels het daensisme) en hun lijst kan beschouwd worden als een protestlijst van dwarsliggers en idealisten.
- 74 LAROY Peter, *Vind ons een bos of een lokaal en wij komen af! Beschouwingen bij de rol van de daensisten in de Aalterse arbeidersbeweging*. – LvdW, 22(1999), 2, 40-44, 1 foto.
De pogingen van Hector Plancquaert om in het Aalterse enige voet aan de grond te krijgen. De aanhang en medestanders waren beperkt: August Van Lantschoot in Bellem en vermoedelijk Hendrik Van Vynckt in Aalter.
- 75 STEVENS Willy, *Een prinselijk dispuut te Aalter*. – LvdW, 23(2000), 1, 84-87.
Een geschil over boomplantrecht.
- 76 STOCKMAN Luc, *De tienden van Zomergem, Waarschoot en Oostwinkel*. – AM, 50(1999), 9-23.
Beschrijving van de tiendebelopen in 1568 en aan wie de rechten toekwamen. De oorspronkelijke beschrijving en opmeting als bijlage.

G. SOCIAAL-ECONOMISCHE GESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 17 en 24

- 77 ANDRIES Albert, *Het vervaardigen van lijnwaad als huisnijverheid met Westbeke als lokaal handelscentrum*. – HBM, 14(2000), 1, 30-37, documenten en foto's.
Evergem, vnl. 18de eeuw, met o.a. een betaalboek van Lieven De Cooman.
- 78 BAETE Frank, *Winkelen in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 99-102, 1 foto.
Boedelbeschrijving van de winkels van Emiel Van Hove, Assenede en van Eduard Danneels, Boekhoute.
- 79 BLOMME Jurgen, *Scheiden en hertrouwen in Eeklo 1783-1916*. – DED, 8(1999), 3, 125-127.
- 80 BUYCK Roger, *De Lembeekse schepenen tijdens de 18de eeuw: een sociaal-economische verkenning*. – AM, 50(1999), 159-204, met meerdere bijlagen.
Het typeren van deze groep gebeurt op basis van staten van goed, ommestellingen en familiale bindingen. Een aantal families passeren de revue.
- 81 CLAEYS Jackie, *De bevolking van groot-Assenede in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 21-47, met tabellen en 1 ill.
Algemene cijfers, maar ook getuigen bij geboorten, beroepen, pre-maritaal gedrag, huwelijksleeftijd, woonplaats partner, doodsoorzaken...
- 82 CUYPERS Jan, *De Werkliedenkring te Bassevelde anno 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 107-115, 2 ill.
Maatschappij van onderlinge bijstand met nadruk op 1900.
- 83 DE SMET Aimé & VAN DE WOESTIJNE Paul, *De Eeklose coöperatie Werkmanswelzijn 1900-1985*. – HBM, 13(1999), 4, 145-154, met foto's en documenten. Vervolg op 98/104 en 99/60.
Monografie. Liberaal partijlokaal, liberaal verenigingsleven, cinema, café en de uitbaters.
- 84 DE SMET Erik & MEIREZONNE John, *Beroepen te Eeklo in 1816*. – HBM, 14(2000), 1, 24-29, 2 documenten.
Op basis van een niet afgewerkte telling (kladversie), met heel wat gebreken.
- 85 DESMET Ginette, *Meervoudige weduwen te Sint-Jan-in-Eremo tijdens het Ancien Régime*. – OVZ, 75(2000), 1, 87-101.
Twee merkwaardige weduwegeschiedenissen: Suzanna Van Den Driessche en Maria Jacoba Van Sleetwhaeghe. Ze huwden minstens vijfmaal, soms met mannen die evenmin aan hun eerste huwelijk toe waren.
- 86 DIERICKX Christ, *Sporen door de twee Ambachten... sprokkels over het ontstaan en het verdwijnen van spoorlijn 55 (Zelzate – Eeklo)*. – DTA, 8(2000), 1, 24-49, rijk geïll. met foto's, plannen ...
Het idee, de interesse van de gemeenten, de werkzaamheden, de bloei en het verdwijnen: 1871-1976.

- 87 LOOTENS Cyriel, *Verdwenen Bellemse bedrijven. De maalmolens 'Excelsior'*. – DB, 12(1999), 3-4, 2-13, zeer rijk geïllustreerd.
De familie De Reu, ca. 1912 tot ?
- 88 LOOTENS Cyriel, *Verdwenen Bellemse bedrijven. Het bedrijf 'Caravan De Reu'*. – DB, 13(2000), 1-2, 2-9, rijk geïll.
1953-1987 met eveneens een vestiging in Knesselare. Korte voorgeschiedenis.
- 89 LUYSSAERT Jan, *Ontginningsgeschiedenis van Hansbeke in de spiegel van zijn plaatsnamen*. – HLvN, 30(1999), 4, 274-286, 3 kaarten.
Licht gewijzigde versie van 98/111.
- 90 MARTENS Albert, *Slachtoffers van een epidemie te Hansbeke, anno 1676*. – MvT, 10(2000), 3, 57-64, met lijst van alle overledenen in 1676.
De echte oorzaak is niet gekend, maar de sterftcijfers spreken voor zich.
- 91 NOTTEBOOM Hugo, "Stoomvorst met uw dampen veder...". *Geschiedenis van de spoorweg in Adegem-Maldegem*. – JAM, 5(1999), 163-208, rijk geïll. met foto's, kaarten en documenten.
De lijn Gent-Eeklo wordt in 1861 doorgetrokken tot Brugge en passeert Maldegem: de onteigeningen en problemen, het feest n.a.v. de openstelling in 1862, de uitbating van de lijn, oorlogssperikelen en het stelselmatig opdoeken van het traject tussen 1962 en 1988. Er rest alleen nog het Stoomcentrum.
- 92 NOTTEBOOM Hugo, *De elektrificatie van Maldegem*. – JAM, 5(1999), 251-264, 4 foto's.
Een moeilijke start, 1911-1927, door politieke en private belangen, met heel wat particulier initiatief tot gevolg.
- 93 PILLE Freddy, *De Eeklose bevolking 1622-1650*. – DED, 8(1999), 3, 103-112.
Met behulp van belastingdocumenten.
- 94 PILLE Freddy, *De ondergang van het oude Eeklo*. – DED, 9(2000), 3, 109-117, geïll.
De toestand in Eeklo en omliggende gemeenten in het laatste kwart van de 16de en het eerste kwart van de 17de eeuw aan de hand van financiële documenten van het Brugse Vrije en de ontvanger-generaal om o.a. de zgn. ontvolking beter in kaart te brengen.
- 95 PILLE Freddy, *De woelige jaren 1639-42*. – DED, 9(2000), 2, 56-63, 2 foto's en 1 document.
Gevolgen van oorlogsgeweld voor het dagelijks leven in Eeklo.
- 96 PILLE Freddy, *Passerende troupes*. – DED, 8(1999), 4, 154-163, 3 ill.
Eeklo, eerste helft 17de eeuw, aan de hand van de *taverniers-rekeningen*.
- 97 VAN DE ROSTYNE Hendrik, *De brouwerij Tytgadt in Maldegem en haar oorsprong in Adegem*. – JAM, 5(1999), 45-93, rijk geïll. met foto's, kaarten enz.
Monografie, ca. 1766 tot 1916, met flink stuk familie- en eigen-

- domsgeschiedenis. Naast een bierbrouwerij was er ook een azijnstokerij, een stoommelkerij...
- 98 VAN DE WOESTIJNE Paul, *'t Snuijmeuleken. Het verhaal van de opgang en de nedergang van een Eeklose volkswijk*. – HBM, 14(2000), 1, 8-23; 3, 143-147, talrijke kaarten en foto's. Benaming, bouwgeschiedenis, bewoning en weefnijverheid, vnl. door de fabrikantenfamilie Goethals.
- 99 VAN DE WOESTIJNE Paul, *De Landbouwcomice 1848-1998*. – HBM, 13(1999), 4, 163-175, geïll., met ledenlijsten. Vervolg op 99/71. Bestuur, tentoonstellingen, concurrentie, landbouwonderwijs enz.
- 100 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Eeklose windmolens in de 19e eeuw*. – HBM, 13(1999), 4, 176-179, 2 foto's en 1 kaart. Korte nota per molen.
- 101 WILLEMS Gustaaf, *De S.V. Vecom export-pluimveeslachterij in de Kloosterstraat te Assenede*. – DTA, 8(2000), 1, 68-72, 3 foto's. Ca. 1950-1958, door Maurice De Sutter.

H. GODSDIENST- EN KERKGESCHIEDENIS

zie ook de nrs. 45 en 58

- 102 ADRIAEN Mark, *Wassen ex-voto's in de Sint-Petrus en Sint-Pauluskerk te Middelburg*. – JAM, 5(1999), 235-243, 11 foto's. Mogelijks in verband te brengen met de Hubertusdevotie. Met inventaris en beschrijving (vnl. 20ste eeuw).
- 103 DE CEUNINCK Paul, *Ontstaan van de parochie Donk*. – JAM, 5(1999), 95-162, rijk geïll. met foto's, kaarten, documenten ... Monografie. Ontwikkeling van de woonkern, het initiatief voor een kerk, pastorie en school vanaf 1871, een voorlopige kerk, het werk van pastoor De Swaef (1876-1887) met de bouw van de kerk, de aanleg van een kerkhof enz. Als bijlage de viering van de honderdjarige Melanie De Mey in 1965.
- 104 DE REUCK Dirk, *De grafsteen van pastoor Franciscus Des Mares in de kerk van Ursel*. – DB, 13(2000), 1-2, 10-17, 2 foto's. 1598-1676. De grafsteen werd onlangs herontdekt. De man was ook een tijd pastoor van Bellem.
- 105 DIERICKX Christ, *Het parochiaal en godsdienstig leven in 1900 in Groot-Assenede*. – DTA, 8(2000), 2, 10-16, 5 foto's. Geestelijken, kloosterleven, godsdienstig leven.
- 106 MARTENS Albert, *Vondst. Rooms doopsel op latere leeftijd*. – MvT, 10(2000), 3, 51-52. Hansbeke, De Ketelare, ketterij, 1752.
- 107 VAN DE VEIRE Remi, *Kapellekensviering te Oosteklo*. – DTA, 8(2000), 1, 13-23, rijk geïll. Een initiatief van de KSA in 1945.
- 108 VERLEYEN Philippe, *50 jaar Sint-Godelieve parochie Aalter-Brug*. – Aalter, 2000, 127p., rijk geïll.

Naast aandacht voor het parochiaal leven (parochie, kerk, priesters, kerkfabriek), worden ook thema's behandeld als de ontstaansgeschiedenis, het onderwijs, de kapellen en de *parochiale* verenigingen. Sommige zaken gaan meer dan 50 jaar terug in de tijd en zijn dan doorgaans gebaseerd op andere studies.

I. MILITAIRE GESCHIEDENIS

zie ook nr. 96

- 109 BOLLAERT André & VAN DAMME Theophiel, *Poesele tijdens de meidagen 1940. Theo Van Damme, een Rode Kruis-soldaat in de frontlinies, vertelt.* – MvT, 10(2000), 2, 26-48, 1 document en 1 kaart, met lijst van Belgische militairen gesneuveld in Nevele mei 1940.
Deel van het verhaal opgetekend in 1946, deels herwerkt en aangevuld met andere informatie.
- 110 DE GROOTE Stefaan, *Vrijbuiters in het Land van Nevele.* – HLvN, 30(1999), 4, 244-255.
De activiteiten van de vrijbuiters en eventuele maatregelen, 1584-1609.
- 111 DELLAERT André, *Het verzet in Eeklo.* – Eeklo, 2000, 176, rijk geïll. Bespr.: HBM, 14(2000), 2, 96.
- 112 DIERICKX Christ, *Een "zwarte donderdag" tijdens de Tweede Wereldoorlog in Assenede.* – DTA, 8(2000), 1, 9-12, 3 foto's en 1 bidprentje.
Bij het ontruimen van een mijnenveld vielen 4 doden.
- 113 LUYSSAERT Jan, *Oorlogsrelaas van Florimond Pynaert, de Landegemse vrijwilliger 1914-1918.* – HLvN, 31(2000), 1, 40-68, met kaarten, foto's ... Vervolg op 99/84.
- 114 THYS Maurice, *Herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog.* – LvdW, 23(2000), 1, 34-44, 6 foto's.
Op basis van het dagboek van de Aalterse soldaat August Vroman: 29 februari – 25 augustus 1940, met veel aandacht voor het verblijf in Frankrijk.

J. KUNST, CULTUUR & WETENSCHAPPEN inclusief onderwijs en pers

zie ook nr. 158

- 115 BONNE Bart, *De Vrije Nijverheidsschool in Waarschoot.* – HBM, 14(2000), 1, 38-42, foto's en documenten.
1904-1968
- 116 BRAEKMAN Willy, *Rederijkers actief te Belle, Esen, Melsele en Waarschoot.* – OVZ, 75(2000), 2, 219-220.
Een vermelding uit Waarschoot in 1766.

- 117 CLAEYS Jackie, *Zusters Jozefienen namen afscheid van Oosteeklo.* – DTA, 8(2000), 1, 73-75, 3 foto's.
Korte onderwijsnota
- 118 DE VLEESSCHAUWER Marc, *De kerkwijding van 1950 als gevolg van de kerkbrand in 1944: het restauratiedossier nader bekeken.* – DTA, 8(2000), 1, 83-949 foto's.
Assenede, de brand, het herstel, glasramen, klokken enz.
- 119 DIERICKX Christ, *Onderwijs te Assenede in 1900.* – DTA, 8(2000), 2, 127-129, 1 foto en 1 document.
- 120 DIERICKX Christ, *Onderwijs te Bassevelde in 1900.* – DTA, 8(2000), 2, 126, 1 foto.
- 121 MARTENS Albert, *De pastorie van Hansbeke.* – AM, 50(1999), 255-279, met foto's, kaarten en plannen.
Zeer gedetailleerde studie over de bouwevolutie van dit waardevol monument.
- 122 NOTTEBOOM Hugo, *Over rederijders en rederijderskamers in het Meetjesland.* – HBM, 13(1999), 4, 155-162; 14(2000), 1, 1-7; 2, 62-70; 3, 118-130, met foto's, argumenten, illustraties enz.
Overzicht per gemeente, waar mogelijk uitgebreider aan de hand van teruggevonden argumenten, met uitweidingen over bv. de familie Van Peene (Assenede). Vrij uitgebreid over Assenede: zowel de rederijderskamer Blancefloer, Diederik van Assenede, voorzitters, de Almanak der Diederiks, zangwedstrijden en festivals.
- 123 STEVENS Willy, *De pastorie van Knesselare.* – LvdW, 22(1999), 2, 45-63, met kaarten, plans en 1 foto.
Overzicht van de bouwfasen en herstellingen.

K. TAAL- EN LETTERKUNDE

Naamkunde, dialectologie, toponymie ...

zie ook de nrs. 153 en 156

- 124 BAETE Frank, *Familienamen in groot-Assenede. Deel 1: Middeleeuwse familienamen.* – DTA, 8(2000), 1, 5-8
Met verklaring op basis van literatuur.
- 125 VAERNEWIJCK Eddy, *Van Bachte-Maria-Lerne tot Merendree. Geboorte en bloei van de Vlaamse Poëziedagen.* – HLvN, 31(2000), 2, 83-188, geïll. met foto's en documenten.
Chronologisch overzicht van een literair gebeuren, het geesteskind van pastoor Basiel De Craene: voorgeschiedenis, oprichting en de hoogperiode (1937-1955) en het uiteindelijke verdwijnen in de jaren negentig. De meeste aandacht gaat uit naar de periode Merendree: 1939-1955.
Met biografische nota over de pastoor-dichter.

L. FAMILIEKUNDE

familiegeschiedenis

- 126 BUYCK Willy & HAMERLYNCK Willy, *Scherpinck (Eeklo)*. – DE, 25(2000), 2, 106-130, met overzichtstabel en enkele documenten. Graatgenealogie van de schepenboden en hun afstammelingen.
- 127 CLAEYS Jackie, *Stamreeks Zeger Claeys*. – DL, 13(2000), 3, 70-94. Vnl. Poeke en Ruiselede, 17de – 20ste eeuw.
- 128 DEBBAUT Ronny, *Een Knesselaarse twijg van de Waarschootse tak van de familie Martens*. – DL, 13(2000), 1, 6-10.
DE SUTTER Stefan, *De Sutter een stam uit Lembeke - Eeklo, 2000*, rijk geïllustreerd.
Bijgewerkte versie van het boek van Daniël De Sutter.
- 130 D'HOOGHE Daniël, *De familie Coghen "Tamboer" uit Nevele*. – HLvN, 30(1999), 4, 225-240, rijk geïll.
Stukje familiegeschiedenis en de liefde voor muziek, met een huldedicht (muziekmaatschappij De Verbroedering) van Elisa Coghen vol toespelingen op Nevelse politieke en muzikale toestanden.
- 131 DOBBELAERE Jozef, *De familie Van Maldeghem*. – DL, 12(1999), 4, 98-112.
Graatgenealogie, vnl. Knesselare en Maldegem.
- 132 GINNEBERGE Firmin, *De familie Ginneberge*. – DL, 12(1999), 2, 42-46. Vervolg op 99/108.
Graatgenealogie
- 133 HAMERLYNCK Willy, *Afstamming en afstammelingen van de Eeklose burgemeester Adriaan Pynckele*. – DE, 24(1999), 4, 165-222, met documenten en overzichtstabellen.
Graatgenealogie met tal van gegevens.
- 134 HAMERLYNCK Willy, *De Nokere te Eeklo*. – DE, 24(1999), 3, 99-116, 5 handtekeningen.
Graatgenealogie met aanvullende gegevens, 17de eeuw.
- 135 MARTENS Albert, *Een Knesselaarse tak van de familie Martens*. – DL, 12(1999), 4, 113-125.
Graatgenealogie.
- 136 RIJCKAERT Maurice, *Acht chirurgijns in zes generaties van de Zomergemse familie Berth*. – DE, 25(2000), 1, 29-36, met overzichtstabel.
Partiële graatgenealogie.
- 137 STEEGHERS Wilfried, *De familie De Bruycker*. – VS, 34(1998), 11-12, 445-456.
Graatgenealogie, overwegend Eeklo.
- 138 VANNEVEL Agnes, *De familie Van Nevel van ca. 1400 tot 1999*. – Dentergem (eigen beheer), 1999,
Familiegeschiedenis met aandacht voor de vraag of Van Nevel wel van Nevele is.

biografieën

- 139 BUYCK Willy & HAMERLYNCK Willy, *De Eeklose wijn- & ellegoed-handelaar Emmanuel de Vreese (1695 – 1755)*. – DE, 25(2000), 2, 69-105.
Biografie en zijn handel en wandel, vnl. aan de hand van uitvoerige staten van goed (boedelbeschrijving opgenomen, klantenlijsten enz.).
- 140 CLAEYS Robert, *Biografie van Charles-Louis Wittevrongel fs Francies*. – DL, 13(2000), 1, 11-16, 2 foto's.
Beeld van een gewone man (1867-1954) in Aalter en Zomergem (werk- en leefomstandigheden).
- 141 CLAEYS Robert, *Iets over de Zomergemse burgemeesters De Rycke en Lampaert*. – DL, 13(2000), 2, 45-53, 6 foto's.
Laatste kwart 19de eeuw.
- 142 CLAEYS Robert, *Iets over matrasmaker Jozef Buyck*. – DL, 12(1999), 2, 39-41, 1 foto.
- 143 CLAEYS Robert, *Ruziemakers Diektus en Zeunia Gillebeert*. – DL, 12(1999), 2, 37-38.
Eeklonaren, 19de eeuw
- 144 D'HOOGHE Daniël, *Oude en verdwenen grafstenen op het kerkhof van Landegem: een toemaatje*. – MvT, 10(2000), 3, 72, 1 foto.
van Hoobrouck de Ten Hulle
- 145 DE KEYSER R., *Dokters uit de tijd van toen. Dr. Henri Mertens*. – DED, 8(1999), 4, 176-188, 7 foto's.
Eeklo, 20ste eeuw
- 146 DE KEYSER R., *Dokters uit de tijd van toen. Dr. Michel Bafort*. – DED, 9(2000), 3, 143-154, 7 foto's.
Eeklo, 20ste eeuw. Hij was katholiek, vlaamsgezind en kwam in het verzet terecht.
- 147 DE KEYSER R., *Dokters uit de tijd van toen. Dr. Alfons Haemers*. – DED, 9(2000), 2, 84-90, 3 foto's en 1 document.
Eeklo, biografie 20ste eeuw.
- 148 DE SMET Erik, *Tussen Eeklo en Australië: dokter Charles Louis Waldack*. – AM, 50(1999), 205-220, met foto's en documenten.
Een blijkbaar bekwaam geneesheer komt in aanvaring met zijn collega's en het stadsbestuur en maakt er ook familiaal een puinhoop van. Het gevolg was o.a. migratie naar Australië, maar zijn drankprobleem bracht hem ook daar aan lager wal. Hij werd zelfs afhankelijk van de armenzorg en stierf in armoedige omstandigheden.
- 149 DE VRIENDT Omer, *Prudent Van Hyfte, accordeonvirtuoos uit Boekhoute*. – DTA, 8(2000), 1, 56-67, met foto's en documenten en een lijst van bekende werken als bijlage.
1919-1989, een leven vol muziek: componist, leraar, muzikant met nationale en internationale bekendheid.
- 150 DE VRIENDT Omer, *Honoré Haers, een dokter in Boekhoute in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 120-123, 1 foto en 2 documenten.
Biografische nota.

- 151 HAMERLYNCK Willy, *Een en ander over E.H. Gabriel Merlier (Eeklo 1889 – Gent 1949)*. – DE, 25(2000), 1, 61-66.
Korte biografische nota, aangevuld met krantenknipsels en gedichten van zijn hand.
- 152 LUYSSAERT Jan, *Landegemnaar François-Xavier d'Udekem d'Acoz overgrootoom van prinses Mathilde*. – MvT, 10(2000), 3, 50.
- 153 MARTENS Albert, *Over "de ketelaere" en Joos De Ketelaere te Hansbeke*. – MvT, 10(2000), 3, 52-54.
- 154 MARTENS Marc, *Nieuwe biografische gegevens over Pieter Bladelin, de stichter van Middelburg*. – JAM, 5(1999), 244-250.
Aanvullingen (bij een vroegere publicatie) en nieuwe gegevens, chronologisch gerangschikt.
- 155 NOTTEBOOM Hugo, *Edmond Tieleman, stichter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland*. – AM, 50(1999), 87-149, met foto's en documenten.
Deze biografie, voor een flink stuk gestoffeerd op basis van een rijk familiearchief, omvat meer dan de heemkundige activiteiten van deze doctor in de letteren en handelt zelfs hoofdzakelijk over andere zaken. De culturele interesse van deze merkwaardige man blijkt zeer breed, gaande van zijn studententijd, over een verboden betoging, de Vlaamse Filologencongressen, de Vereniging voor Wetenschap en natuurlijk de heemkunde.
- 156 STYNEN Ludo, *Rosalie en Virginie. Leven en werk van de gezusters Loveling*. – Tielt (Lannoo), 2000, 392p., 16 p. ill.
Biografie van de gezusters Loveling. De biografie reconstrueert het leven en de gedachten van twee merkwaardige figuren uit het 19de-eeuwse en vroeg 20ste-eeuwse Vlaanderen. Aan de hand van een grondige studie van het literaire werk, de brieven en andere documenten wordt ingegaan op de familiale achtergrond en het leven van deze schrijfsters uit Nevele.
- 157 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Dokter Mertens en August Van Acker*. – DED, 9(2000), 2, 76-83, 1 foto, 2 documenten.
Familieband, Eeklo; de dokter was de enige achterkleinzoon van Van Acker, stadssecretaris, literator, journalist enz.
- 158 VERSTRAETE Antoon, *Een Eekloonaar in de wijde wereld. Willy Jocqué, mens en kunstenaar*. – DED, 9(2000), 2, 91-96; 3, 130-137, geïll. Zie ook 2000/57.
1900-1960; kunstschilder, republikein (?), ...

kwartierstaten

- 159 DE COOMAN Marc, *Onze kwartierstaat: Daniël Verstraete*. – VS, 36(2000), 6, 262-272.
Urselse heemkundige. Zeer volledig tot de 8ste parentatie, vnl. Meetjesland.
- 160 HAMERLYNCK Willy, *Het Eeklose gedeelte van de kwartierstaat van Dr. Henri Mertens (1921-1992)*. – DE, 25(2000), 1, 37-60.
Het deel langs moedersmoederszijde (Merlier – Van Acker).

M. VOLKSKUNDE

ook ontspannings-verenigingen

zie ook de nrs. 4 en 68

- 161 BASTIAEN Filip, *Veronica's kruis in Lotenhulle. Moord, legende en mysterie*. – AM, 50(1999), 231-254, 1 foto, 1 kaart en 3 documenten.
De basis is een fictief, geromantiseerd verhaal van een zekere Leonard Bocquaert en mondelinge overleveringen. Deze elementen blijken zeer goed de confrontatie met de processtukken van de moord op Veronica Verduere in 1738 te doorstaan...
- 162 BOLLAERT André, *De Poekse septemberkermis van 1905*. – MvT, 10(2000), 1, 20-23.
Uitslagen van de hoofdattractie: de tentoonstelling van bloemen, fruit, groenten, veldgewassen en neerhofdieren.
- 163 DE GROOTE Stefaan, *"Zo dik als Meirelinde": over een verdwenen eeuwenoude linde in Vosselare*. – HLvN, 31(2000), 1, 3-12, 5 ill.
Met verhalen, uitdrukkingen en de linde in de literatuur. Ook Armand Heins maakte er een tekening van.
- 164 DIERICKX Christ, *De politieverordening op het wielrijden te Bassevelde in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 103-106, 3 ill.
Ook wat algemeen over de fiets.
- 165 DIERICKX Christ, *Wijziging datum wijkkermis Landsdijk in 1900*. – DTA, 8(2000), 2, 124.
Bassevelde
- 166 GOETHALS Desiré, *Is keizer Karel te Eeklo geboren?* – HBM, 14(2000), 3, 97-99, 1 ill.
Overgenomen uit De Eecloonaar, 1940, geromantiseerde legende.
- 167 NOTTEBOOM Walter, *Het eeuwfeest van Jan Timmerman op 1 mei 1949*. – JAM, 5(1999), 272-276, 6 foto's.
Maldegem, korte levensbeschrijving en de historische stoet over zijn leven.
- 168 PAUWELS Omer, *Heemkunde in de literatuur: volkse gebruiken van de wieg tot het graf*. – DTA, 8(2000), 2, 48-55, 3 ill.
Regio Meetjesland, op basis van streekromans, de werken van Cyriel Buysse, de gezusters Loveling en mevrouw Courtmans: leven en dood, migratie, alcoholisme.
- 169 VANDEVEIRE Jozef en BOGHAERT Arnold, *Toneelleven in Ursel*. – AM, 50(1999), 281-332, rijk geïll. met foto's en documenten, ledenlijsten als bijlage.
Uitvoerige bijdrage die opent met rederijders, maar overwegend handelt over de talrijke toneelgezelschappen en hun activiteiten in de 19de en 20ste eeuw en waarbij *Vreugd in Deugd* letterlijk en figuurlijk de hoofdrol speelt.
- 170 VAN DE WOESTIJNE Paul, *Eerste kampioentitel voor FC Eeklo in 1930*. – HBM, 14(2000), 2, 71-79, 2 foto's.
Voetbal, tweede afdeling

- 171 VONCKAERT Arseen, *Karel V, Gentenaar of Eekloot?* – HBM, 14(2000), 2, 95, 1 tekening.
De keizer stamde van een tweeling, die werd herbakken in Eeklo (de eerste mislukte).
- 172 WILLEMS Gustaaf, *Voeten vegen aan de voetschraper.* – DTA, 8(2000), 1, 95-97, 2 foto's en 2 tekeningen.
De 2 modellen en enkele voorbeelden in groot-Assenede.

2. REGISTERS

A. AUTEURS

Adriaen Mark 102	De Keukelaere Philippe 71
Ampe Carole 60	De Keyser R. 145, 146, 147
Andries Albert 39, 77	Dellaert André 111
	De Reuck Dirk 104
Baeckelandt Roger 3, 40	De Smet Aimé 83
Baete Frank 78, 124	De Smet Erik 10, 11, 15, 47, 72, 84, 148
Bastiaen Filip 1, 29, 161	De Smet Gentiel 12
Blomme Jurgen 79	Desmet Ginette 85
Boelens Robert 65	De Sutter Stefan 129
Boghaert Arnold 41, 169	De Vleesschauwer Marc 118
Bollaert André 4, 5, 66, 109, 162	De Vriendt Omer 149, 150
Bonne Bart 115	D'Hooge Daniël 130, 144
Braekman Willy 116	Dierickx Christ 48, 49, 50, 86, 105, 112, 120, 164, 165
Buyck Johan 6	Dobbelaere Jozef 51, 131
Buyck Roger 80	
Buyck Willy 7, 126, 139	Fockedey Ludo 60
	Ginneberge Firmin 132
Camerlinckx Jan 63	Goethals Desiré 166
Claeys Jackie 42, 67, 81, 117, 127	
Claeys Robert 43, 44, 45, 140, 141, 142, 143	Hamerlynck Willy 10, 126, 133, 134, 139, 151, 160
Crombé Philippe 61, 62	Huys Paul 13
Cuypers Jan 82	
	Langohr Roger 60
Debbaut Ronny 8, 9, 68, 128	Laroy Peter 31, 73, 74
Decavele Johan 30	Lootens Cyriel 52, 87, 88
De Ceuninck Paul 103	Luyssaert Jan 14, 89, 113, 152
De Coninck Paul 69	
De Cooman Marc 159	Maenhout Wolfgang 70
De Doncker Jos 46	Martens Albert 90, 106, 121, 135, 153
De Groote Stefaan 110, 163	
De Jaeger Noël 70	

- Martens Marc 154
 Meganck Marc 60
 Meirezonne John 15, 16, 84
 Neyt Luc 17, 18, 19, 20
 Notteboom Hugo 91, 92, 122, 155
 Notteboom Walter 51, 167

 Pauwels Omer 168
 Pille Freddy 21, 22, 23, 24, 36, 37, 53, 54, 93, 94, 95, 96

 Rijckaert Maurice 136

 Schoonackers Marc 64
 Semey Jacques 60, 62
 Spanhove Joris 25
 Steeghers Wilfried 26, 137
 Stevens Willy 75, 123
 Stockman Luc 76
 Stynen Ludo 156

 Thys Maurice 114
 Tondat Romano 32, 55

 Vaernewyck Eddy 125
 Van Damme Theophiel 109
 Van den Oever Aloys 27
 Van der Haegen Guy 61, 62
 Van de Rostyne Hendrik 97
 Vandeveire Jozef 2, 38, 169
 Van de Veire Remi 28, 107
 Van de Woestijne Paul 33, 56, 83, 98, 99, 100, 157, 170
 Vannevel Agnes 138
 Verleyen Philippe 108
 Vermeir René 34
 Verstraete Antoon 57, 58, 59, 158
 Vonckaert Arseen 171

 Willems Gustaaf 101, 172

B. TREFWOORDEN

- accordeonvirtuoos 149
 alcoholisme 168
 Almanak 122
 altaren 45
 annoteerboek 56
 arbeidersbeweging 74
 argumenten 122
 armbestuur 67
 azijnstokerij 97

 barrièrerechten 40
 bedevaart 56, 68
 bedrijven 87, 88
 begin 43
 beroepengids 24
 betaalboek 77
 bewoningsgeschiedenis 62
 bibliografie 1, 2
 boedelbeschrijving 78, 139
 boerenkrijg 69
 boomplantrecht 75
 boterschaal 40

 bronstijd 60
 brouwerij 97
 buitenpoorters 26
 burgemeester 141

 chirurgijn 136
 cinema 83
 componist 149
 contributie 8
 coöperatie 83
 costumen 35, 71

 daensisme 73, 74
 dagboek 114
 devotie 102
 dichter 46, 125, 151
 dokters 145, 146, 147, 148, 150
 doodsoorzaken 81
 doopsel 106
 Eerste Wereldoorlog 53, 113
 eeuwfeest 167
 elektrificatie 92

- ellegoedhandelaar 139
- emigratie 3
- epidemie 90
- ex-voto 102
- fabrikanten 98
- familienamen 124
- fauna 64
- feest 91
- festivals 122
- fiets 164
- flora 64
- Gazette van Deinze 12
- gedetineerden 6
- geitenbond 41
- geestelijken 105
- gemeentebeleid 50
- gemeenteraadsverslagen 42, 51
- geschiedbeoefening 29, 31
- gevangenis 6
- gewoonterecht 71
- glasramen 118
- grafheuvels 60
- grafstenen 14, 104, 144
- grensgeschillen 72
- grondgebruik 17
- handelscentrum 77
- handmerken 11
- heemkunde 155, 168
- Heemkundig Genootschap 29, 38, 155
- heemkundige 159
- herbakken 171
- herbergentelling 13
- herenhuizen 38
- hertrouwen 79
- historiografie 29, 31, 33
- hoeven 38
- honderdjarige 103, 167
- huisnijverheid 77
- huldedicht 130
- huwelijksleeftijd 81
- immobiliënmarkt 10
- in memoriams 2
- jaarmarkten 49
- journalist 157
- Jozefienen 117
- kadaster 16
- kapellen 107, 108
- kasteel 46
- Keizer Karel 30, 31, 32, 33, 34, 171
- kelder 55
- kerk 38
- kerkbrand 118
- kerkwijding 118
- kermis 4, 165
- ketterij 106
- kiezerslijst 28
- klokken 58, 59, 118
- kloosterleven 105
- kruis 161
- kunstschilder 158
- landbouwcomice 99
- landbouwonderwijs 99
- landschapontwikkeling 63
- legende 33, 161, 166
- Leiken 54
- liberaal 83
- lijkrede 12
- lijnwaad 77
- linde 163
- literator 157
- lotelingen 65
- luchtfotografie 60
- maatschappij van onderlinge bijstand 82
- Maldegemveld 64
- matrasmaker 142
- melkerij 97
- migratie 148, 168
- mijnenveld 112
- militiewetten 65
- monogrammen 11
- moord 12, 161
- muziek 130, 149
- natuurreservaat 64
- nijverheidsschool 115
- ommestelling 7
- onderwijs 49, 103, 108, 117, 119, 120

ontginningsgeschiedenis 89
ontvolking 94
oorlogsgeweld 95

parochie 103, 108
parochieregisters 9
pastoor 104, 125
pastorie 121, 123
Pierlala 38
plaats- en leurrechten 48
plaatsnamen 89
plaatsrechten 40
pluimveeslachterij 101
poëziedagen 125
politieverordening 164
postgeschiedenis 70
postmerken 70
poststempels 66
proces 68

rederijkers 116, 122, 169
rekeningen 36
ruziemakers 143

scheiden 79
schepenboden 126
schepenen 80
schilderij 57
secretaris 157
spoorweg 86, 91
stadhuis 55
steentijd 62
sterftecijfers 90
stoet 167
stoommelkerij 97
stro 19

taverniersrekeningen 96
telefoon 49
't Getrouwe Maldeghem 51
tienden 76
toneel 169
toponiem 153
Tweede Wereldoorlog 58, 109,
112, 114

uitdrukkingen 163

veldgewassen 162
velofeest 4
verenigingen 108
verzekeringen 49
verzet 111, 146
visitatieverslag 25
Vlaamse Filologencongressen 155
vlaamsgezind 146
voetbal 170
voetschraper 172
vogelpark 46
volkstelling 15, 20
volkswijk 98
vrijbuiters 110

weduwen 85
weefnijverheid 98
werkliedenkring 82
wielrijden 164
windmolen 100
winkelen 78

zangwedstrijden 122
zedenschennis 68
zomerverblijf 44

C. PLAATSNAMEN

Aalter 40, 46, 61, 63, 73, 74,
75, 108, 114, 140
Adegem 51, 91, 97
Assenede 48, 49, 65, 67, 78, 81,
101, 105, 112, 118, 119,
122, 124, 172
Australië 148

Bachte-Maria-Leerne 125
Bassevelde 25, 50, 67, 81, 82,
105, 120, 124, 164, 165
Bellem 3, 52, 74, 87, 88, 104
Boekhout 42, 67, 78, 81, 105,
124, 149, 150
Brugge 91

- Eeklo 7, 10, 11, 15, 16, 21-24,
31-37, 44, 45, 47, 53-55,
57-59, 71, 72, 79, 83, 84, 86,
91, 93-96, 98-100, 111, 126,
133, 134, 137, 139, 143,
145-148, 151, 157, 158, 160,
166, 170, 171
Evergem 39, 77
Frankrijk 114
Gent 6, 26, 30, 73, 91, 151, 171
Hansbeke 12, 19, 89, 90, 106,
121, 153
Kluizen 26
Knesselare 8, 27, 123, 128,
131, 135
Landegem 14, 19, 113, 144, 152
Lembeke 80, 129
Lotenhulle 13, 161
Maldegem 51, 64, 69, 91, 92,
97, 103, 131, 167
Maldegem, ambacht 72
Meetjesland 1, 6, 9, 29, 60, 62,
122, 159, 168
Merendree 17, 18, 19, 20, 125
Middelburg 51, 102, 154
Nevele 12, 109, 130, 156
Nevele, Land van 66, 110
Oosteklo 28, 67, 81, 105, 107,
117, 124
Oostwinkel 76
Poeke 4, 13, 127, 162
Poesele 5, 109
Ronsele 43
Ruisselede 127
Sint-Jan-in-Eremo 85
Twee Ambachten 86
Ursel 38, 41, 104, 159, 169
Verenigde Staten 3
Vosselare 163
Waarschoot 76, 115, 116, 128
Waterland-Oudeman 56
Zelzate 86
Zomergem 68, 70, 76, 136,
140, 141

D. FAMILIENAMEN

Zie ook de bronnenpublicaties nrs. 3-8, 10, 11, 13, 15, 17-24, 26-28
Met namenlijsten, biografische nota's, naamregisters enz. nrs. 29, 36, 40,
41, 47, 65, 80, 90, 98, 99, 109, 112 en 169

- Bafort 146
Berth 136
Bladelin 154
Bocquaert 161
Buyck 142
Buysse 73
Claeys 127
Coghen 130
Danneels 78
De Bruycker 137
De Cooman 77

De Craene 125
 de Harduyn 46
 De Ketelaere 153
 De Ketelare 106
 De Mey 103
 De Meyere 68
 De Mullewe 56
 De Nokere 134
 De Reu 87, 88
 De Rycke 141
 Des Mares 104
 De Sutter 101, 129
 De Swaef 103
 de Vreese 139
 d'Udekem d'Acoz 52, 152

Gelaude 73
 Gillebeert 143
 Ginneberge 132
 Goethals 98

Haemers 147
 Haerens 12
 Haers 150

Janssens 12
 Jocqué 57, 158

Lampaert 141
 Loveling 156

Martens 128, 135
 Merlier 151, 160
 Mertens 145, 157, 160
 Muylaert 43

Plancquaert 74
 Pynaert 113
 Pynckele 133

Scherpinck 126
 Stalins 46

Tieleman 155
 Timmerman 167
 Tytgadt 97

Van Acker 157, 160
 Van Damme 109

van Dampierre 44
 Van Den Driessche 85
 Van de Woestijne 53
 van Hoobroeck 14
 van Hoobrouck de Ten Hulle 144
 Van Hove 78
 Van Hyfte 149
 Van Lantschoot 73, 74
 Van Maldeghem 131
 Van Nevel 138
 Van Peene 122
 Van Sleeuwhaege 85
 Van Vynckt 74
 Verduere 161
 Verhaeghe de Nayer 14
 Vermeir 46
 Verstraete 159
 Vroman 114

 Waldack 148
 Wittevrongel 140

Kroniek

1. HET GENOOTSCHAP TIJDENS HET WERKJAAR 1999-2000

A. EEN JUBILEUMBOEK HET 50STE APPELTJE

Zaterdag 12 februari 2000 – een druilerige dag. Kwam daardoor zoveel volk afgezakt naar Eeklo? Nee, want de leden van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland schreven massaal in om de voorstelling van het jubileumboek bij te wonen. Volgens de antwoordkaarten mochten we ongeveer 160 leden verwachten. Het werden er uiteindelijk ongeveer 145 (maar er kwamen er nog bij tijdens de receptie ...). Was het het programma of het jubileum op zich dat het hem deed? We zullen het antwoord misschien nooit weten.

Een jubileum(uitgave) verdient steeds speciale aandacht, zodat we een uitgebreider verslag met de toespraken opnemen. Volledigheidshalve – zodat de afwezigen, die nu zeker ongelijk hadden, een goed beeld zouden krijgen van wat ze misten – drukken we ook de bindteksten (cursief) van redactielid Peter Laroy af.

Welkomstwoord door de voorzitter

Dames en heren, geachte genodigden, welkom.

Sinds april van vorig jaar heeft het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland een nieuwe voorzitter in de persoon van Hugo Notteboom. Hij heeft het genoegen om deze feestzitting naar aanleiding van de verschijning van het vijftigste jaarboek Appeltjes van het Meetjesland te openen. Het welkomst-woord door de voorzitter.

Geachte aanwezigen,

Sinds de stichting van het Heemkundig Genootschap in 1946 hadden Edmond Tieleman, Elisabeth Dhanens, Achiël De Vos en Luc Stockman achtereenvolgens de leiding van het Heemkundig Genootschap in handen.

Aan de vooravond van de voorstelling van het 49ste Appeltje, verleden jaar in Middelburg, belde mevrouw Stockman me op met de verontrustende mededeling dat Luc de presentatie niet zou kunnen doen, daar hij in het ziekenhuis opgenomen was. Enkele dagen later kwam het fatale

nieuws dat onze voorzitter was overleden. Voor mevrouw Stockman en familie liet dit heengaan vanzelfsprekend onuitwisbare sporen van verdriet na. Maar ook voor het Genootschap, dat Luc zo na aan het hart lag en waarvoor hij zoveel had verwezenlijkt zorgde het heengaan voor serieuze problemen.

Het bestuur bleef echter niet bij de pakken zitten en was unaniem de mening toegedaan dat de *spirit* die sinds de eerste voorzitter bij de bestuursleden leefde en over Elisabeth, Achiël en Luc was doorgegeven, ook nu niet verloren mocht gaan. De bestuurswisseling verliep vlekkeloos, bij consensus werd ik aangesteld als voorzitter, werd onze redactiesecretaris Filip Bastiaen ondervoorzitter en bleven de bestuurstaken verder zoals ze waren.

We meenden dat we de nagedachtenis van Luc en van de vorige voorzitters met niets beters konden eren dan door ervoor te zorgen dat alle activiteiten van het Genootschap verder doorgaan. De historische tocht deze zomer naar Assenede slaagde buitengewoon, en deze namiddag staat volledig in het teken van de publicatie van het volumineuze vijftigste jaarboek waar Luc reeds zo naar uitkeek en waarvan hij ongetwijfeld zou gezegd hebben, ik hoor het hem zeggen: *'t Is in orde!*

Mijnheer de Burgemeester,

Ik dank u heel speciaal omdat U, voor de zoveelste keer, als gastheer hebt willen optreden voor ons Genootschap. Het is een beetje een traditie geworden dat de belangrijkste mijlpalen in de geschiedenis van onze vereniging hier in deze zaal doorgingen: vieringen, herdenkingen,

Filip Bastiaen overhandigt het jubileumnummer van Appeltjes aan burgemeester Matthijs.

voorstellingen, enz. Appeltjes en Eeklo zijn historisch onlosmakelijk met elkaar verbonden, we hopen dat deze banden in de toekomst even hartelijk zullen blijven.

Verder dank ik heel speciaal Jozef Vandevire die zorgde voor de indices van de vijftig eerste jaarboeken. Dit handig en gebruiksvriendelijk werkinstrument krijgt iedereen straks bij zijn jaarboek.

Prof. dr. Jan Art – Zin en invloed van lokale geschiedschrijving

Heeft een Genootschap als het onze nog wel zin? Kunnen onze Appeltjes nog voldoende lezers boeien? Hebben onze zomeruitstappen een culturele meerwaarde? Het zijn vragen die in de marge van een feestviering als deze wel eens opduiken. In een tijd waar bovendien massa's informatie ons overspoelen en waar economische wetmatigheden ons verstikken, lijkt het soms makkelijk om lokale geschiedschrijving te omschrijven als een bezigheids therapie. Wij zijn uiteraard overtuigd van het tegendeel.

Om ons een genuanceerd beeld te brengen over de zin, het nut en de invloed van lokale geschiedschrijving hebben wij hier vandaag prof. dr. Jan Art uitgenodigd.

Jan Art is als hoofddocent verbonden aan de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de Universiteit Gent. Zijn interessegebieden situeren zich o.a. op het vlak van de kerkgeschiedenis, theoretische geschiedenis, geschiedenis en psychologie. Als één van de coördinatoren van de reeks Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente is hij bovendien bijzonder goed geplaatst om te zien wat er leeft en evolueert op het vlak van de lokale geschiedschrijving.

Mevrouw Jo Tieleman, met echtgenoot en zonen.

Dames en heren, graag uw aandacht voor prof. dr. Jan Art, met een bijdrage over de zin en invloed van lokale geschiedschrijving.

Dames en Heren,

Begin de jaren zestig kon de toenmalige voorzitter van het Verbond van Oost-Vlaamse Kringen voor Geschiedenis, prof. Jan Dhondt, nog zijn beklag doen over de kwaliteit van de bijdragen die verschenen in de vele tijdschriften voor lokale geschiedenis en heemkunde die de provincie toen al rijk was en nog steeds is. De tijden zijn inmiddels veranderd. Lokale tijdschriften publiceren vandaag dikwijls artikels van hoog niveau, mede omdat in de redactie steeds meer afgestudeerde historici zijn terug te vinden. Aan sommige, weliswaar buitenlandse, universiteiten zijn leerstoelen lokale geschiedenis opgericht en de volkskunde beleeft dank zij de inbreng van historische antropologie een tweede jeugd. Men hoeft maar wat op het internet te surfen om vast te stellen dat de belangstelling voor plaatselijke geschiedenis internationaal gezien groter is dan ooit, en de degelijkheid van de meeste artikelen die vandaag door de lokale kringen worden uitgegeven, staat buiten kijf. Er is een lange weg afgelegd. Uit het artikel van Filip Bastiaen dat in het nieuwe jaarboek is opgenomen, blijkt dat de 'Appeltjes van het Meetjesland op die tocht een voortrekkersrol hebben gespeeld. Want reeds in de jaren zestig was deze kring met zijn meer dan 300 leden en met bestuursleden zoals Dhanens, De Vos, Ryckaert, Stockman - om maar die te noemen - een uitzondering op de Dhondtiaanse regel. Dat werd al in 1972, naar aanleiding van de viering van het 25-jarig bestaan van de kring, door collega Verhulst toegegeven, en we weten dat hij niet de man is om toegevingen te doen waar het om het beoordelen van de historische kwaliteit van bijdragen gaat. Evenwel blijft bij vele beroepshistorici het vooroordeel bestaan dat de beoefening van de plaatselijke geschiedenis en heemkunde misschien wel een lofwaardig tijdverdrijf is, maar wetenschappelijk gezien toch maar weinig aarde aan de dijk brengt. Ik zou die misvatting in wat volgt stapsgewijze willen weerleggen.

Eerst zou ik willen aangeven wat zoal onder historisch-wetenschappelijk verantwoord onderzoekswerk kan verstaan worden en in hoeverre de lokaalhistorische en heemkundige publicaties aan die criteria voldoen. In een tweede stap dan zou ik willen wijzen op de vele andere dan strikt wetenschappelijke, en m.i. toch minstens even belangrijke functies die de lokale dilettantistische geschiedbeoefening vervult.

Om te beginnen moet er komaf gemaakt worden met de idee als zou er onder beroepshistorici een grote eensgezindheid bestaan over wat onder historische wetenschap mag begrepen worden en wat niet. Zo'n strikte definitie, zo'n exclusieve waardemeter bestaat niet. Als er al enige consensus heerst, dan is het aangaande het inzicht dat niet zozeer wat men in het verleden bestudeert uitmaakt of het hier om een wetenschappelijk relevante bijdrage gaat of niet, maar wel de manier waarop men dat thema behandelt. Ik denk dat dit voor lokale historici een belangrijk punt

is. Het is niet omdat men over 'grote' onderwerpen schrijft - over buitenlandse politiek, nationale regeringsvorming, grootschalige economische en demografische processen en wat dies meer zij - het is niet daarom dat men 'grote' of 'goede' geschiedenis schrijft.

De wetenschappelijke relevantie van een bijdrage heeft niet zozeer te maken met het onderwerp dat erin behandeld wordt, dan wel met de manier waarop. Maar wat verstaat men dan onder het op een 'wetenschappelijke wijze' bestuderen van een onderwerp?

Grosso modo kan men binnen het antwoord op die vraag twee uitersten onderscheiden, dat van de maximalisten en dat van de minimalisten, met het merendeel van de praktiserende historici daar ergens tussenin.

Beginnen we met de minimumeisen, waarover zowat iedereen het eens is, en waarover ik in dit deskundig gezelschap kort mag zijn

Het spreekt vanzelf dat wat beweerd wordt, door de lezer moet kunnen geverifieerd worden via het voetnotenapparaat, en dat de bronnen vakkundig moeten ontcijferd worden. Ik denk dat het overgrote merendeel van de heemkundige en lokaalhistorische publicaties aan die norm voldoet en hoogstens de mondelinge bronnen een probleem kunnen vormen, als ze niet op cassette of anderszins zijn opgenomen en op een toegankelijke plaats worden bewaard.

Ten tweede: de bronnen moeten deskundig ontcijferd worden. Zelfs een loutere bronnenpublicatie die dus hoogstens een bouwsteen voor een te schrijven wetenschappelijke verhandeling kan vormen, vergt van de auteur meestal de beheersing van de paleografie, de diplomatiek, chronologie en metrologie, de institutionele geschiedenis, de taal en ga zo maar door. Een goede historicus 'vertaalt' voor zijn lezer al die tekens die voor de leek in het vak onbegrijpelijk zijn of over het hoofd gezien worden en voegt op die wijze waarde aan het brute bronnenmateriaal toe - een *conditio sine qua non* om op wetenschappelijkheid aanspraak te kunnen maken. Ook in dit opzicht schieten maar weinige amateurs tekort, te meer daar het gros van de bijdragen over de 19de en 20ste eeuw handelen, een periode die op het eerste zicht minder ontcijferingsproblemen met zich meebrengt. Op het eerste zicht: want makkelijke leesbaarheid kan misleidend werken en de historisch-kritische zin doen verslauwen. Een juiste interpretatie vergt meer dan ontcijferingstechnieken in de strikte zin van het woord, maar dit brengt ons bij een volgend criterium.

Een juiste historische interpretatie vergt echter meer dan exacte bronverwijzing en de beheersing van de ontcijferingstechnieken: ook de achtergrond- of voorkennis is van groot belang. Die vaststelling heeft sommigen ertoe gebracht te stellen dat de wetenschappelijke waarde van een historische bijdrage eigenlijk in hoofdzaak afhangt van de bij de onderzoeker van tevoren aanwezige kennis, en van de mate waarin die niet op de bron gebaseerde kennis wetenschappelijk is. Een voorbeeld maakt gauw duidelijk waar het om gaat. Wie door een microscoop kijkt en geen microbioloog is ziet mooie kleuren en vormen maar kan hieruit niets afleiden. Men moet van de microbiologie en wat daarmee verband houdt op de hoogte zijn wil men wat men ziet wetenschappelijk kunnen inter-

preteren. In het archief speelt zich hetzelfde af: een document op zichzelf blijkt voor de leek meestal zo goed als nietszeggend. Het is maar als het ingepast wordt in een verband dat er iets uit kan geleerd worden, en hoe breder dat verband hoe beter de relevantie en de specificiteit van het document kan geduid worden.

Deze benadering, die de wetenschappelijkheid van een bijdrage niet alleen laat afhangen van het antwoord op de vraag of een bron correct en natrekbaar is weergegeven en deskundig werd ontcijferd, maar ook de achtergrondkennis van de onderzoeker bij de afweging betreft, maakt heel wat duidelijk.

Vooreerst: het standpunt van de maximalisten, van degenen die stellen dat indien de geschiedschrijving wetenschappelijk wil genoemd worden, zij zich moet voegen naar de eisen die aan iedere wetenschap worden gesteld. Voor de maximalist vormt de bron slechts een van de vele schakels in de keten van het wetenschappelijk onderzoek, en speelt ze zowat de rol die de vallende appel in Newtons gedachtengang vervulde. De nadruk ligt binnen de maximalistische benadering vooral op de meerinformatie die de historicus vanuit zijn niet op de bron gebaseerde kennis aan een bepaalde vaststelling, een bron, toevoegt. De grootte van die toegevoegde waarde en haar mate van wetenschappelijkheid gaat dan afhangen van het antwoord op vragen zoals: wordt het onderzoek vanuit een heldere probleemstelling aangevat, weet de historicus wel wat hij zoekt, vertrekt hij met een vraag en licht hij de lezer in over de wijze waarop hij het antwoord zal trachten te vinden? Stelt hij zich niet alleen wie-wat-wanneer-waar-en-hoe-vragen (die vooral beschrijvende antwoorden opleveren) maar vraagt hij ook waarom, en geeft hij aansluitend verklarende antwoorden? En zijn die verklaringen wetenschappelijk, d.w.z. slagen ze erin fenomenen te duiden als gevolgen van aanwijsbare oorzaken, en zijn die oorzaken de doorslaggevende? Doet hij bij dit zoekwerk naar de 'voldoende voorwaarden' beroep op de vergelijkende methode en heeft hij dus weet van gevallen die analoog zijn aan deze die hij bestudeert?

Het zal inmiddels duidelijk zijn dat de maximalisten hun naam niet gestolen hebben en, U weze gerustgesteld, ik ken weinig professionele historici die de maximum-standaard benaderen. De maximalistische benadering heeft misschien haar nut als na te streven ideaalbeeld, als praktische waardemeter van de historiografische productie legt ze de lat veel te hoog en laat ze onvoldoende nuancering en differentiëring toe.

De nadruk op het belang van de achtergrondkennis kan echter ook meer bemoedigende perspectieven openen. Ze maakt het o.m. mogelijk de specifieke bijdrage van de lokale historicus en heemkundige tot de wetenschappelijk verantwoorde geschiedschrijving duidelijker te omschrijven. De lokale historicus beschikt immers over een relatief zeldzame voorkennis, deze namelijk die men maar verwerft door te leven op de plek waarover men schrijft. Hij kan buiten de klassieke geschreven of gedrukte bronnen tal van andere informatiedragers benutten, en zo van de weeromstuit de geschreven bronnen op een veel exactere en vollediger wijze interpreteren. Bij die andere informatiedragers denk ik dan aan het

geografische milieu, het plaatselijke dialect, de mondelinge traditie, de lokale gebruiken, de belangrijke levende getuigen, de niet-officiële bewaarplaatsen: kortom al die informatie die nu eenmaal voor de niet-ter-plekke-levende ontoegankelijk blijft. Reeds Polybius schreef in de tweede eeuw voor onze jaartelling dat vooral hij die zelf in een veldslag voor zijn leven had gevochten ook in staat was om als historicus een veldslag te beschrijven. Ik denk dat lokale historici en heemkundigen die stelling, *mutatis mutandis*, in hun blazoen zouden moeten inschrijven: zij beschikken als enigen over de 'local knowledge', die kennis die toelaat de geschiedenis van een groep ook van binnenuit te schrijven. En waarom zouden ze zich ook het vervolg van Polybius tirade niet eigen maken, waar hij van leer trekt tegen de kabinetsgeleerden die hun tekort aan ervaring trachten te compenseren met boekenwijsheid?

Maar vooraleer op die suggestie in te gaan wil ik eerst de eerste stap van mijn betoog afronden, en een samenvattend antwoord geven op de vraag naar de waarde van de heemkundige en lokaal-historische publicaties voor het historisch wetenschappelijk onderzoek in het algemeen. Het is duidelijk dat hier geen welles-nietes antwoord op zijn plaats is, maar van gradaties moet gesproken worden. Amateurswerk is voor de professioneel waardevol zodra het aan de opgesomde wetenschappelijke minimum-eisen voldoet en dus minstens betrouwbare en natrekbare informatie verstrekt. Lokaalhistorische en heemkundige publicaties kunnen tot modelstudies uitgroeien naarmate de auteur erin slaagt via vergelijking met analoge onderzoeken, oorzaken en gevolgen, ja terugkerende patronen aan te wijzen en de specificiteit van zijn casus binnen een breder geheel weet te situeren. De lokale vorser is m.i. echter het meest waardevol wanneer hij die informatie aanbrengt die voor de modale beroepshistoricus ontoegankelijk blijft, de 'local knowledge'. Er zijn dus verschillende manieren mogelijk om zich nuttig te maken, iedere lokale historicus of heemkundige kiese de wijze die hem het meest ligt.

In de nu volgende tweede stap in mijn betoog zou ik graag enkele aspecten benadrukken die ik nog niet genoeg in het licht heb kunnen stellen. De kern van mijn argument komt hierop neer, dat amateurs zich m.i. zeker niet alleen, en misschien zelfs niet in de eerste plaats, moeten toelleggen op een zich conformeren aan de normen zoals die door beroepshistorici vandaag worden naar voren geschoven. Die normen zijn eigenlijk vrij jong, en tijds- en situatiegebonden, terwijl de historische discipline minstens 25 eeuwen oud is. Het gilde der beroepshistorici bestaat hoogstens 200 jaar, en de professionelen zijn dus eigenlijk nieuwelingen op een terrein dat sinds jaar en dag door amateurs werd en wordt bewerkt. De ouderdom van het historische ambacht heeft o.m. tot gevolg dat er zeer vele zogenaamd voorwetenschappelijke onderzoeksmethodes en voorstellingswijzen in voortleven, gaande van het aloude kritische verhaal over de eigen tijd zoals reeds Herodotus dat neerschreef, over het meer beredeneerde, rationele relaas over wat nog kon achterhaald worden zoals dat reeds door Thucydides werd gebracht, tot de zeer ambitieuze, structuralistisch-verklarende benaderingswijze van de laat-

ste decennia. In de voorbije jaren is die laatste, naar verluidt zeer wetenschappelijke aanpak trouwens onder vuur komen te liggen, en houden steeds meer beroepshistorici een pleidooi voor een terugkeer, of toch minstens voor een eerherstel van het aloude historische verhaal, voor een terug in beeld brengen van de individuele actor en de vele listen en slimigheden waarlangs die handelende mens trachtte te overleven. Amateur-historici zijn, doordat ze als het ware in de rand van het historiografische veld zijn gedrongen, erg goed geplaatst om die strijd onder broodschrijvers, want dat zijn beroepshistorici toch ook, van op afstand gade te slaan. Ze kunnen de voortzetters zijn van oudere benaderingen die misschien niet onmiddellijk aan de wetenschappelijke canon van de tijd beantwoorden, maar doorheen de eeuwen hun zinvolheid hebben bewezen. Zo vergeet men b.v. te licht dat de etymologische betekenis van historie teruggaat naar het Griekse 'historein' en dat betekent: getuigen van wat men zelf gehoord en gezien heeft. M.a.w. historici hielden zich vroeger niet alleen bezig met het verleden, maar op de eerste plaats met wat zij zelf konden waarnemen, met eigentijdse geschiedenis. Waarom zouden lokale historici en heemkundigen niet het verhaal van hun eigen tijd schrijven, en de zovele zogenaamde 'petites histoires' die in de gemeente circuleren optekenen? Hoe blij zijn we niet als we zo'n bron voor de 19de eeuw terugvinden, maar wie zal zo'n geschriften voor de historici van de volgende eeuwen nalaten? De andere benadering van de dilettant vormt een noodzakelijk tegenwicht voor het officiële, beroepsmatige, door de Staat gelegitimeerde vertoog over verleden en heden zoals dat door beroepshistorici en andere woordvoerders wordt gehouden. Het wegvallen van de stem der dilettanten binnen de vele wijzen waarop het verleden geëvoceerd wordt zou cultureel gezien een fatale verarming betekenen. Wat ik wil zeggen komt hierop neer: het beeld van het verleden is veel te belangrijk opdat de constructie ervan aan beroepshistorici alleen zou overgelaten worden. Ik zeg dit niet omdat het moeilijk zou zijn om voor dit publiek het omgekeerde te beweren. Er bestaan zeer gegronde, theoretisch-historische argumenten voor. Onderzoek van geschiedenis van de historiografie heeft uitgemaakt dat van 'de waarheid' in geschiedkunde geen sprake kan zijn. Daarvoor spreken de door historici aangevoerde verklaringen elkaar te veel tegen, zonder elkaar op te heffen. Dit heeft tot het inzicht geleid dat de historische waarheid en objectiviteit maar dichter kunnen benaderd worden, naarmate het verleden vanuit verschillende oogpunten, benaderingswijzen, ja zeg maar: achtergrondkennis, benaderd wordt. Het is de som van die benaderingen die ons dichter bij de waarheid brengt, en niet het oeuvre of de visie van één historicus alleen. Dit theoretische inzicht heeft belangrijke praktische implicaties. Het betekent dat, ook al zou men op het eerste zicht het omgekeerde denken, historisch onderzoek eigenlijk groepswerk is. Het betekent ook dat pluralisme, respect voor andermans benadering, als het ware ingebakken zit in de discipline, vermits zonder veelstemmigheid geen historische waarachtigheid mogelijk is. Het wil ook zeggen dat het historisch bedrijf er belang bij heeft dat zoveel mensen als mogelijk, en met de meest uiteenlopende achtergronden hun visie op het verleden geven. Pas op die manier, door het vermenigvuldigen van het aantal ama-

teurs, kunnen eenzijdigheid en blinde vlekken vermeden worden. Amateur-geschiedkundigen weten al per definitie meer dan beroepshistorici. Meestal oefenen of oefenden ze naast hun hobby een 'echt' beroep uit, zodat ze als het ware met een dubbel diploma het verleden bestudeerden. De professionele historicus kent alleen maar geschiedenis, de knepen van zijn vak. De dilettant kan die basisregels vrij snel aanleren en voegt daaraan dan nog eens zijn eigen beroepskennis, zijn eigen achtergrondkennis aan toe: die van bediende of kleine zelfstandige, ingenieur of handelsvertegenwoordiger, arts of slager... in ieder geval een schat aan informatie die de beroepshistoricus altijd zal ontberen.

Er is meer: lokale vorsers hebben niet alleen een onvervangbare waarde in het vlak van het onderzoek, door hun 'local knowledge' en hun specifieke achtergrond, maar ze zijn ook in de verspreiding van kennis over het verleden van onschatbaar belang. Ze moeten zichzelf dus niet beschouwen als de soldaten in een leger waarvan de officieren in de universiteiten zouden zetelen, maar als zelfstandige krijgers die op hun wijze, met hun aandachtspunten en prioriteiten strijd voeren voor waarachtigheid. Ik ben ervan overtuigd dat ze op die manier pas hun onvervangbare functie, niet alleen ten opzichte van de beroepshistorici, maar ook in breed maatschappelijk verband kunnen vervullen. Zij kunnen het verhaal vertellen dat in de geschiedenisles op school of in de historische al dan niet documentaire films op televisie niet of te weinig aan bod komt: het verhaal van de eigen onmiddellijke omgeving, van de eigen voorouders of voorgangers op de gemeente. Het is op de eerste plaats in dat verhaal dat de modale lezer nog kan geïnteresseerd raken, en dat de noodzakelijk aanloop vormt wil zoiets groeien als een breder historisch besef, het inzicht in de niet te ontkomen verbondenheid met wat was en in de verantwoordelijkheid voor wat nog komen moet. Hun kritische omgang met de informatie over het verleden kan de lezer leren ook de actuele berichtgeving met omzichtigheid te hanteren, hun gevoeligheid voor de tijdsdimensie kan onze tijdgenoten mee helpen genezen van hun gebrek aan dieptezicht. En tenslotte, hun zin voor relativiteit en besef van de veelvormigheid van het verleden zou er ook moeten toe bijdragen dat het veelkleurige karakter van onze hedendaagse cultuur niet als een bedreiging, maar als een potentiële verrijking wordt beschouwd.

Dames en heren, het zal U inmiddels duidelijk zijn dat ik overtuigd ben van het belang en de eigenheid van de lokale en amateuristische geschiedbeoefening. Het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland dat vandaag zijn tiende lustrum viert, heeft in dit veld al lang zijn sporen verdiend. Dat het niet op zijn lauweren ruste, want er ligt altijd werk op de historische plank. Ik kan daarom maar besluiten met: *ad multos annos*, doe zo voort en zie om!

Hugo Notteboom – Edmond Tieleman

«Edmond Tieleman heeft ons vele uren werk gekost», zo schrijft Hugo Notteboom in de slotparagraaf van een artikel dat u terugvindt in het Appeltje dat u straks zal ontvangen. Op zoek naar de wortels van ons Genootschap bleek inderdaad dat één van de stichters en eerste voorzitter

wel een bijzonder actief leven had geleid. Met een onverdroten ijver - en na verloop van tijd geobsedeerd door zijn onderwerp - heeft Hugo Notteboom tal van archieven platgelopen en heel wat mensen gecontacteerd. Een boeiende levensbeschrijving van Edmond Tieleman is het resultaat. Onze voorzitter licht nu alvast een tipje van de sluier op.

Geachte aanwezigen,

Toen de antwoordkaarten de voorbije weken tamelijk massaal in de bus vielen, stak er eentje bij van monseigneur Leo De Kesel, die zich wegens zijn hoge ouderdom liet verontschuldigen. De bisschop werd in 1902 in Adegem geboren en nadert dus stilaan de honderd. Leo de Kesel was een studiegenoot van Edmond Tieleman, samen zaten ze van 1913 tot 1921, acht jaar dus, in dezelfde klas in het Eeklose Sint-Vincentiuscollege. Bisschop De Kesel herinnert zich nog vrij goed zijn vroegere kameraad aan wie hij niets dan goede herinneringen heeft. Hoe merkwaardig het er toch aan toe gaat in het leven: Edmond Tieleman en Leo De Kesel geboren in hetzelfde jaar, de eerste overlijdt in oktober 1951, 49 jaar oud, de tweede wordt straks 100 jaar. Een half leven voor de een, een dubbel leven voor de ander.

Toen Luc Stockman mij in 1998 min of meer opdroeg een biografie te schrijven over Edmond Tieleman voor ons vijftigste jaarboek, aarzelde ik toch even, want naast een kort in memoriam van apotheker Prudent Ryckaert, was er over onze eerste voorzitter zo goed als niets geweten.

Via via kwam ik in contact met mevrouw Jo Verhelst - Tieleman, dochter van Edmond. Bij een eerste bezoek bleek dat ten huize Verhelst een schat aan gegevens over vader Edmond werden bewaard die ons ter beschikking werden gesteld. Bij een tweede bezoek werden nog eens dubbel zoveel waardevolle en interessante documenten van de zolder gehaald. Ik vraag me af wat er bij een derde bezoek zou opgedoken zijn! In elk geval, de gegevens uit het familiearchief zetten mij op het goede spoor. En als mevrouw Verhelst mij dan nog meedeelde dat er in het AMVC in Antwerpen enkele honderden brieven van haar vader werden bewaard, begon ik stilaan te beseffen dat Edmond een man was met een verleden.

De enkele blaadjes informatie werden er al gauw vele tientallen. In het Sint-Vincentiuscollege worden niet alleen de palmares bewaard, maar ook de volledige uitslagen aan van Edmond en zijn medeleerlingen. De speurtocht in de universiteiten van Leuven en Gent, vervulde wat ondertussen een echt dossier aan het worden was. Tenslotte snuisterde ik nog in wat tijdschriften en jaarboeken: *De Toerist*, *Wetenschap in Vlaanderen*, de *Jaarboeken van het Koninklijk Atheneum te Gent*, enz.

Voor de rest van de toespraak - een samenvatting van de bibliografie van Edmond Tieleman - verwijzen we naar het vorige jaarboek).

Toespraak Erik De Smet – Bibliotheek Luc Stockman

Het Heemkundig Genootschap beschikt over een eigen bibliotheek, voornamelijk bestaand uit werken over de eigen streek of over lokale geschiedschrijving. Bekommerd om het voortbestaan hiervan was het nog Luc Stockman die een procedure in gang heeft gezet om tot een definitieve oplossing te komen in verband met deze bibliotheek. Bestuurslid Erik De Smet heeft nauwkeurig toegezien op de definitieve afhandeling en maakt van de gelegenheid gebruik wat meer uitleg te geven.

Geachte dames en heren,

Dat het vandaag voor het Genootschap een hoogdag is, zal intussen niemand van de aanwezigen zijn ontgaan. Vijftig jaar actief verenigingsleven verdient speciale aandacht.

Dat die feestviering te Eeklo plaatsvindt, is allerm minst toevallig.

50 jaar geleden werd reeds gesteld dat in Eeklo, de hoofdplaats van het Meetjesland, ook de zetel van de vereniging moest komen.

Ik geloof niet dat één bestuurslid deze beslissing ooit heeft betreurd.

Tientallen jaren werd de verbondenheid met de stad extra in de verf gezet door de voordrachten die steevast alhier doorgang vonden. Eerst in de *Groene Boomgaard*, daarna in het *Middenstandshuis*.

De tijden veranderden en ook het Genootschap moest de evolutie volgen. De zondagse samenkomsten verhuisden naar de weekdagen en de horizons werden verruimd, althans voor wat de voordrachten betreft, tot heel het Meetjesland.

De band met Eeklo leek niet meer zo uitgesproken aanwezig, maar dit was slechts schijn.

In het archief van het Genootschap is geen enkel document aanwezig dat een negatief antwoord inhoudt op een rekest van onze vereniging, en geloof me, we hebben meer beroep gedaan op het stadsbestuur dan u wel denkt.

Het spijtige aan dergelijke relatie is dat die overwegend bestaat uit een éénrichtingsverkeer : het Genootschap vraagt ... de stad schenkt, onder welke vorm dan ook.

Ofschoon we er ons terdege van bewijst zijn dat het stadsbestuur geen wederdiensten vraagt, voelden we ons een beetje onbehaaglijk in een situatie waarbij we eens niets in de plaats konden stellen.

Een gepaste wederdienst vinden was evenwel niet zo evident.

Een toevalligheid, en laat me toe het in persoonlijke naam te zeggen, een eensgezind bestuur van het Genootschap, boden onverwachts een unieke kans.

Maar om dit toe te lichten, moeten we even in de tijd terug.

In november 1946, dus nog voor de eigenlijke oprichting van het Heemkundig Genootschap, drukte de heer Edmond Tieleman de wens uit om hier een heemkring in het leven te roepen.

In één van zijn brieven wees hij op het belang van een geschiedkundige bibliotheek bij een eventuele oprichting.

Nog in het stichtingsjaar 1949 werd aansluiting gezocht met de *Kringen voor Geschiedenis*, het provinciaal overkoepelende orgaan en werd een circuit met elf ruilabonnementen opgezet. Met vijf ervan wisselen we thans nog ons jaarboek uit.

Aanvankelijk werden de tijdschriften bij onze voormalige voorzitter, wijlen Achiël De Vos, ondergebracht. Eerst op de voutekamer, daarna wegens gezins- en bibliotheekuitbreiding in de garage.

Bij gebrek aan plaats verhuisde de bibliotheek naar Knesselare. Bestuurslid en bibliofoon Alfons Ryserhove beschikte over de gepaste accommodatie en stelde deze ook ter beschikking.

Gebrek aan toegankelijkheid, eigen aan een opbergruimte in privaat bezit, deed ons uitzien naar een meer geschikte locatie.

Met een voorzitter als stadsarchivaris en een bereidwillig stadsbestuur was snel een quasi ideaal onderkomen gevonden.

Op 5 mei 1984 verhuisde de bibliotheek van Knesselare naar het Stadsarchief te Eeklo.

Daar ik wekelijks het archief bezocht en bestuurslid was, bombardeerde men mij dan maar tot bibliothecaris van het Genootschap.

Momenteel bestaat die bibliotheek grosso modo uit 10 lopende meter geschiedkundige boeken en 60 meter tijdschriften, waaronder een 30-tal tijdschriften die via ruil of betaald lidmaatschap worden verworven.

Het is nu, geachte dames en heren, deze boekenschat, zowat ons duurzaamste bezit, dat we aan de stad Eeklo, meer specifiek aan het stadsarchief willen overdragen. Enerzijds uit waardering en vertrouwen in de stad en anderzijds uit een bezorgdheid om dit patrimonium voor de toekomst verzekerd te weten.

Het dient gezegd dat dit voorstel van meet af aan de steun meekreeg van Luc Stockman, onze inmiddels overleden voorzitter, en voltallig door het bestuur werd onderschreven. Vrienden bestuursleden, hiervoor nogmaals mijn dank.

Ik ben dan ook blij, juist vandaag, bij de voorstelling van het 50ste jaarboek, en bij de aanvang van een nieuw millennium, een historische datum in de annalen van het Genootschap te kunnen laten vastleggen.

Mijnheer de burgemeester, mag ik u dan ook bij deze, als vertegenwoordiger van de stad Eeklo, in naam van het bestuur van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, de inhoudelijk zeer rijke bibliotheek overdragen.

Daarbij hebben we nog een klein verzoekje ... ter nagedachtenis van onze overleden voorzitter zouden we dit fonds graag dopen als *Bibliotheek Luc Stockman*.

Dank u.

Filip Bastiaen – Voorstelling 50ste jaarboek

Het moment suprême is bijna aangebroken. Het nieuwe Appeltje, het jubileumappeltje, zal binnen luttele minuten in uw handen vallen. Ook het bestuur zal een diepe zucht slaken. Even leek het er immers op dat het vijftigste jaarboek te weinig stof zou bevatten om het tot een waardig feestnummer te laten uitgroeien. Deze zomer trok redactiesecretaris, en intussen ook ondervoorzitter, Filip Bastiaen aan de alarmbel. De krachten werden verenigd en alles evolueerde gunstig.

Toch vroeg de afwerking nog een grote inspanning van onze redactiesecretaris. Naast zijn coördinerende taak rustte op hem ook heel wat schrijfwerk. Zowat 100 op 384 bladzijden, ongeveer ? van het jaarboek, zijn van zijn hand. Om te bewijzen hoe zwaar zijn taak wel was, nog het volgende. Net voor de jaarwisseling ontmoette ik tijdens het boodschappen doen Filips vrouw. «Nog een keer zo'n Appeltje en ik verbied hem nog iets te doen », zo klonk ze scherp. Het woord appel werd taboe. Kwatongen uit de buurt beweerden zelfs dat rond de jaarwisseling ook de menu's ten huize Bastiaen werden aangepast. Appelmoes, appelbollen, appelflappen, appelkoeken en appeltaart werden geweerd en ook de appalcider en appelwijn verdwenen uit de kast. Wat er ook van zij, ondanks al deze versterkingen is het vijftigste jaarboek nog maar eens op tijd klaar én het mag er zijn. Over de inhoud verneemt u meer van Filip Bastiaen.

Meneer de Burgemeester,
Meneer de Volksvertegenwoordiger,
Dames en Heren burgemeesters en schepenen uit het Meetjesland,
Geachte leden,
Vrienden,

Het 50ste jaarboek. We hebben het vandaag al meerdere keren horen zeggen. Je zou zelfs bijna denken dat er niets meer moet over gezegd worden. Maar toch, want ik wordt verondersteld het jaarboek zelf, inhoudelijk dan en ook wel enigszins anders, voor te stellen.

En dit jaar doe ik het bijzonder graag, louter wat het vormelijke dan betreft, want dit boek houdt ook slecht nieuws in door het overlijden van Luc Stockman, kort na de voorstelling van het 49ste Appeltje.

Vorig jaar zei ik reeds iets over het jubileumboek, maar het draaide toch enigszins anders uit. Maar desondanks kunnen we u een jaarboek aanbieden dat een jubileum waardig is. En dit op meerdere manieren. Het is vooreerst lang geleden dat we een boek uitgaven van bijna 400 blz. en als surplus krijg je er vandaag een vrij omvangrijke brochure bij met 80 blz. indices op de 50 verschenen jaarboeken, kortom de inventaris van onze boomgaardproductie. Jozef Vandeveire kon zich alvast met de samenstelling van de 8 lijsten - zowel op auteur, plaatsnamen als onderwerp, maar ook de uitstappen, in memoriams enz. - een hele tijd zoet houden. Hij heeft hiermee dus een erg lovenswaardig werk gepresteerd waar menigeen, hoop ik toch, regelmatig gebruik van zal maken.

Dat is één element van onze jubileumuitgave. Het tweede is de ingrijpend gewijzigde lay-out. Bij het 50-jarig bestaan staken we ons jaarboek in een andere omslag, maar nu is de verandering afgerond: een ander, zeer leesbaar, lettertype, aangepaste titels, voortdurende verwijzing naar auteur en titel door gebruik van kopteksten enz. Het is zeer geslaagd, al zeg ik het zelf.

Alle goede zaken bestaan uit drie. Dat is goed en wel beschouwd ook zo voor dit jaarboek. We vinden er 10 echte artikels in, naast enkele kleine zaken en de twee vaste rubrieken: het Heemkundig Repertorium en de Kroniek. Maar de artikels, een deel toch, geven dit jaarboek een speciaal tintje. Geschiedenis is altijd terugblikken, maar deze keer kijken we ook eens terug op onze eigen discipline - geschiedenis schrijven dus - en onze eigen vereniging.

Zoals ik reeds zei, hebben we in dit jaarboek slecht nieuws te melden. Het jaarboek draagt binnenin een rouwbandje en opent bijgevolg ook met een IN MEMORIAM van een te vroeg overleden voorzitter. Hugo Notteboom, zijn opvolger als voorzitter, bewerkte lichtjes de treffende lijkrede die hij uitsprak in de kerk van Aalter bij de uitvaart van Luc Stockman.

Aansluitend erop publiceren we de laatste bijdrage van Luc Stockman zelf. Het artikel had hij nog volledig afgewerkt en het wordt voor de gelegenheid kort ingeleid door Hugo Notteboom. Het onderwerp is voor Luc Stockman een echt vertrouwd thema: DE TIENDEN VAN ZOMERGEM, WAARSCHOOT EN OOSTWINKEL. Na een voorstelling en bespreking publiceert hij als bijlage de beschrijving van de tiendebelopen uit 1568.

Het tweede artikel is ook al een bewerkte versie van een toespraak, maar in dit geval is de omvang ongeveer tienmaal toegenomen en bijgevolg ook diepgaander. Ik heb het over mijn eigen bijdrage GESCHIEDENIS SCHRIJVEN IN HET MEETJESLAND. EEN AANZET TOT REGIONALE HISTORIOGRAFIE. Daarin wordt voor het eerst, en hopelijk niet voor het laatst want de studie is niet volledig, gepeild naar de geschiedbeoefening in ons Meetjesland. Bijna vanzelfsprekend vormt het Heemkundig Genootschap het uitgangspunt, waaraan de rest van cultuur-historische activiteiten niet worden aan opgehangen, maar toch aan gekoppeld. Bij nader toezien blijkt de wisselwerking alvast heel duidelijk. Met die analyse en synthese bestrijken we natuurlijk slechts een goede vijftig jaar, zodat ook in een vroeger verleden werd gekeken. En aan het eind van de 19de eeuw bleek er toch ook heel wat interesse te zijn voor ons lokaal en vrij recent verleden. Dit was deels een tijdsgebonden fenomeen, nl. door de Romantiek, maar was ook te danken aan markante figuren zoals Victor De Lille en Jules Van Landschoot. We wisten wel van hun activiteit, maar blijkbaar ontstond toen bijna de eerste georganiseerde heemkundige of historische werking. Welke oorzaken dit precies verhinderden, is ons nog niet duidelijk. Een andere nieuwigheid was het opduiken van een vierde heemkundige kring tijdens de Tweede Wereldoorlog. Lange tijd meenden we dat er drie waren, nl. in Eeklo (pas de laatste, maar voor de gelegenheid en het Eeklose chauvinisme vermelden we hem eerst), Evergem en Aalter. De Eeklonaren

zullen het misschien niet graag horen, maar er ontstond ook een kring in Maldegem, nog vóór deze in Eeklo. En à propos, die zogezegd Eeklose kring werd nogal flink bemand door Maldegemnaren.

En het is nog niet gedaan met onze eigen geschiedenis. Hugo Notteboom schreef voor deze gelegenheid een artikel over EDMOND TIELEMAN, STICHTER VAN HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND, ook al goed voor 60blz. lectuur. Je begrijpt direct dat deze detailstudie, deze biografie, meer omvat dan de heemkundige activiteit van deze doctor in de letteren. Deze studie biedt natuurlijk een deels verdiepende invalshoek tegenover mijn bijdrage. Verdiepend in de zin van zijn pioniersschap voor het Heemkundig Genootschap. Maar het gaat, zoals gezegd, over veel meer dan dat, zelfs hoofdzakelijk over andere zaken. De culturele interesse van deze merkwaardige man blijkt zeer breed en daarvoor kon Hugo dankbaar gebruik maken van het rijke archief dat door de familie Tieleman is bewaard, gaande van zijn studententijd, over een verboden betoging, de Vlaamse Filologencongressen, de Vereeniging voor Wetenschap en natuurlijk de heemkunde.

Om in de sfeer te blijven en al evenzeer om toch ook het Keizer Kareljaar in het Meetjesland onder de aandacht te brengen, schreef Peter Laroy NEGENTIENDE-EEUWSE GESCHIEDSCHRIJVERS OVER DE GEBOORTE VAN KEIZER KAREL TE EEKLO. Hij mengt zich helemaal niet, zoals je misschien zou verwachten, in het dispuut of de keizer al dan niet in Eeklo is geboren, maar heeft het erover dat we toen reeds lokaal voorgangers hadden die zich terdege met geschiedschrijving bezig hielden. Dus opnieuw een stukje historiografie. Mogelijks is hij niet de eerste die dit ontdekte, maar wel de eerste die dit feit op zich ontleedt.

Het is iedereen of toch bijna iedereen bekend dat Roger Buyck reeds jaren bezig is met de geschiedenis van Kaprijke. Bijna jaarlijks trakteert hij ons dan ook op één of andere merkwaardige detailstudie als voorbereiding op zijn summum. Dit jaar doet hij dit niet... Maar hij is wel van de partij met DE LEMBEEKSE SCHEPENEN TIJDENS DE 18DE EEUW: EEN SOCIAAL-ECONOMISCHE VERKENNING. Je voelt het zo dat het weer een zeer uitgewerkte studie is, maar hij blijft voorzichtig: een verkenning, zegt hij zelf. Na lezing van het werk weet je wel beter. Hij probeert, voor zover ik dat mag zeggen, maar ik vond op het ogenblik geen beter woord, deze groep te typeren op basis van de staten van goed, de ommestellingen en de familiale bindingen. Het is bijna evident dat ook een aantal families de revue passeren.

Erik De Smet heeft iets met geneeskunde en de beoefenaars ervan. Met TUSSEN EEKLO EN AUSTRALIË: DOKTER CHARLES LOUIS WALDACK breidt hij een slot aan een artikel dat hij 12 jaar geleden schreef. Dokter Waldack bleek niet de gemakkelijkste: als blijkbaar toch bekwaam geneesheer kwam hij in aanvaring met zijn collega's en met het stadsbestuur en ook familiaal maakte hij er een puinhoop van. Het gevolg was o.a. migratie naar Australië, maar zijn drankprobleem bracht hem ook daar aan lager wal.

Hij werd zelfs afhankelijk van de armenzorg en stierf in armoedige omstandigheden.

Het tweede artikel van Peter Laroy kreeg SEVENS EN NIEMAND ANDERS. DE LIJST GERECHTIGHEID IN HET ARRONDISSEMENT GENT-EEKLO (1921) als titel mee. Het gaat duidelijk om enkele buitenbeentjes uit vooral Gent, Sevens zelf, en het Aalterse (August Van Lantschoot, Cyrille Gelaude en Maurits Buysse) die zich even in het toenmalige politieke kluwen mengden. Wat hen bond is niet echt duidelijk (mogelijks deels het daensisme) en hun lijst kan beschouwd worden als een protestlijst van dwarsliggers en idealisten. Propaganda werd er alvast gevoerd, alvast in het Meetjesland., maar de lijst ging af als een gieter.

VERONICA'S KRUIS IN LOTENHULLE. MOORD, LEGENDE EN MYSTERIE is een artikel van mijn hand. Het kruis en vooral de errond geweven legende en de brochure "Eene ware geschiedenis ..." intrigeerden me al jaren. De publicaties erover bekoorden me geenszins en mijn eigen zoektocht deel me regelmatig in verbazing vallen. Dat er fouten in de vroegere publicaties scholen, tot daar aan toe, maar de mondelinge overlevering inzake de historische realiteit tart toch wel even onze verbeelding. Deze elementen bleken zeer goed de confrontatie te doorstaan met deze in het door ons opgediepte proces in verband met de moord in 1738 en andere sloten zeer nauw aan bij de legende, een fictief, geromantiseerd verhaal van een zekere Leonard Bocqaert. Deze laatste bleef me echter raadsels bezorgen. Pas nadien stelde ik vast dat dit onderwerp ook al aansluit bij het hoofdthema van dit jaarboek, nl. de historiografie.

Albert Martens is ook dit jaar van de partij met DE PASTORIE VAN HANSBEKE. Zoals we van hem gewoon zijn is dit een gedetailleerde studie over de bouwevolutie van dit waardevol monument. Bij het lezen van deze bijdrage zal u zelf vaststellen dat er dat gebouw echt gewerkt is.

Jozef Vandeveire en Arnold Boghaert brengen in een uitvoerige bijdrage een overzicht van het TONEELLEVEN IN URSEL. Het artikel opent met rederijkers, maar handelt overwegend over de talrijke toneelgezelschappen en hun activiteiten in de 19de en 20ste eeuw en waarbij *Vreugd in Deugd* letterlijk en figuurlijk de hoofdrol speelt.

Wilfried Steeghers sluit dit jaar de reeks artikels af met GENTSE BUITEN-POORTERS UIT KLUZEN (1477-1492).

Voor de eerste vaste rubriek HEEMKUNDIG REPERTORIUM 1999 sprokkelde ik dit jaar weer maar liefst 146 titels betreffende de geschiedenis van ons Meetjesland.

Ook de KRONIEK is weer goed voor een 20blz. verslagen over onze eigen activiteiten, andere heemkundige nieuwsjes en enkele zeer kritische boekbesprekingen.

Ik wens jullie veel leesgenot.

En voor wie geen lid mocht zijn, we hebben wel enkele exemplaren in voorraad.

Slotwoord burgemeester Erik Matthijs

Het Genootschap is steeds verheugd wanneer het naar Eeklo mag komen. Eeklo is en blijft immers de hoofdstad van het Meetjesland. We hebben reeds gehoord over de inspanningen die het stadsbestuur zich heeft getroost voor onze bibliotheek. Tot slot van deze feestzitting geven wij dan ook graag het woord aan Erik Matthijs, burgemeester van Eeklo.

Mijnheer de voorzitter en bestuursleden van het Genootschap,
Geachte collega's,
Beste genodigden,

Ik denk dat het zelden is gebeurd dat we hier in onze raadzaal zoveel geleerdheid en kennis over ons geliefde Meetjesland bijeen hadden. Ik zal dus op mijn tellen moeten passen bij alles wat ik vertel, om geen historische fouten te maken, maar anderzijds zijn wij vereerd dat Eeklo volgens diegenen die het dus kunnen weten nog steeds de centrale plaats is waar een Heemkundig Genootschap van het Meetjesland zijn jubilea hoort te vieren.

Het jubileum dat vandaag aan de orde is, is nog niet de 500ste verjaardag van de geboorte van keizer Karel – u weet allemaal waar – ; dat is voor binnen precies 9 dagen. Vandaag vieren we de gouden uitgave van Appeltjes van het Meetjesland, een jaarboek dat in het heemkundig landschap van Vlaanderen bekend staat als één van de meest kwaliteitsvolle in zijn soort. Het Genootschap dat dikwijls zelf ook gewoon met de originele naam *appeltjes* wordt aangeduid, werd opgericht in 1946 op initiatief van onder meer één van onze meest eminente, maar ook geheimzinnige, stadsgenoten, dr. Elisabeth Dhanens. Sinds 1949 komt dit Heemkundig Genootschap van het Meetjesland jaarlijks naar buiten met een omvangrijke publicatie. Ondertussen zijn we bij de 50ste editie en gaat het alles samen om meer dan 10.000 bladzijden streekgeschiedenis, die kunnen worden beschouwd als het historische geheugen van onze streek.

Over de relaties van de heemkunde met zijn grotere broer, de wetenschappelijke geschiedschrijving, zijn hiervoor al zinnige dingen gezegd. Ik denk dat het in elk geval duidelijk is dat Appeltjes, ook gelet op de samenstelling van zijn bestuur, zowel de historische toets kan doorstaan als aangename lectuur kan bieden aan wie zich in de eerste plaats verbonden voelt met zijn eigen regio, het Meetjesland. Ook dat laatste lijkt mij een belangrijke waarde, want in een wereld waar alles steeds sneller en mobiel-ler en vluchtiger wordt, dreigt soms desoriëntatie, en dan is het goed te weten waar je *roots*, je wortels liggen. De *Appeltjes* vormen op die manier een bron van vastigheid en herkenbaarheid die heilzaam werkt.

Daarom zou ik u niet alleen willen proficiat wensen met uw jubileumuitgave, maar ook de hoop uitdrukken dat *Appeltjes* in de 21ste eeuw verder jaarlijks een mooie oogst oplevert. Al heeft u de lat nu wel bijzonder hoog gelegd met een recorduitgave van liefst 480 bladzijden, die bovendien een bijlage heeft van *indices* over alle beschreven onderwerpen van de voorbije 50 jaar, wat er ongetwijfeld een werkinstrument van onschatbare waarde van maakt voor alle geïnteresseerden in de lokale geschiedenis.

Dames en heren,

Een tweede reden voor deze feestzitting is de bewaargeving door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland van zijn bibliotheek aan ons stadsarchief. Door toedoen van uw bestuurslid en onze stadsarchivaris, dhr. Erik De Smet, is er een overeenkomst gesloten die ik hier nogmaals formeel wil bevestigen: wij zullen al het nodige doen om deze waardevolle verzameling van historische boeken en tijdschriften - waaronder de volledige reeks *Appeltjes*, bijna een unicum - in de beste condities te bewaren en op een veilige manier toegankelijk te maken voor het publiek.

Het is duidelijk dat deze overdracht een verrijking betekent voor ons stadsarchief, dat toch een zekere faam heeft in kringen van heemkundigen en familiekundigen, en ik dank u voor het vertrouwen dat u hiermee stelt in onze archiefwerking.

Dit heemkundig fonds krijgt de naam *Bibliotheek Luc Stockman*, naar uw te vroeg overleden voorzitter, die wij allemaal hebben gekend als een charmant en geschiedkundig zeer onderlegd man. Ik herinner mij nog goed de academische zitting en het liber amicorum die uw genootschap amper twee jaar geleden opzette, bij zijn 65ste verjaardag. En ik wil mij volmondig aansluiten bij de naamkeuze voor dit onderdeel van ons archief.

Dames en heren, tot slot en zonder te willen impliceren dat geschiedenisonderzoek maar een stoffige bedoening is waar je dorst van krijgt, wil ik u nu toch uitnodigen naar de receptie.

B. VOORDRACHTEN EN ACTIVITEITEN

Het Departementaal Archief van Rijsel

Op maandag 25 september hield Kristof Papin voor een ruim opgekomen publiek - er waren meer dan 50 aanwezigen - een aandachtig beluisterde voordracht over het 'archief van Rijsel'. Eerst gaf de spreker een historisch overzicht van dit archief dat het in de loop der tijden erg te verduren heeft gehad: van oorkonden werden projectielen gemaakt, het archief kwam in het water terecht, alles wat naar de adel rook werd tijdens de Franse revolutie uit de registers gescheurd, enz. Vervolgens werden de verschillende séries besproken en tenslotte had Kristof Papin nog een lijstje gemaakt van wat er in Rijsel zoal te vinden was voor onze streek.

Kristof Papin kent het archief van Rijsel als zijn broekzak, het is daarbij een geboren verteller. Deze combinatie leverde een interessante en leerrijke voordracht op voor zowel genealogen als andere onderzoekers. Het overzicht van de verschillende séries en datgene wat over het Meetjesland in Rijsel te vinden is, vindt U elders in dit boek.

Door allerlei omstandigheden is het bezoek aan het archief uitgesteld tot in het voorjaar. Iedereen die zijn naam heeft opgegeven zal te gelegener tijd een invitatie en de nodige documentatie ontvangen.

Hugo NOTTEBOOM

C. DE ZOMERUITSTAP

BIJ DE HOSTELIERS VAN URSEL

Op 8 augustus 1976, net voor de fusies van de gemeenten, bezocht het Genootschap Ursel voor een eerste keer. Het bezoek stond toen onder de deskundige leiding van Roger Moelaert en Alfons Ryserhove. In *Ons Meetjesland*, jg.9, nr. 2, verschenen uitvoerige gegevens over deze historische uitstap.

August Van Parys in actie tijdens de wandeling door Urseldorp.

Op 20 augustus 2000 werd de tocht nog eens overgedaan, deze keer berustte de leiding bij Jozef Vandeveire en August van Parys, allebei geboren Urselnaren, de eerste reeds sinds vele jaren weg uit zijn geboortedorp maar er met het hart nog altijd aan gehecht, de tweede een Urselnaar in hart en nieren die de moderne geschiedenis van zijn dorp als geen ander kent.

De ongeveer zeventig deelnemers werden eerst ontvangen door mijnheer Schrans, burgemeester van Ursel, waarna August van Parys en Jozef Vandeveire enige uitleg gaven over hun gemeente. Gelukkig dat Jozef goed kan vertellen en vele anekdoten weet op te dissen over dit interessante dorp, want er werd juist een Urselnaartje gedoopt in de kerk waarvoor we nog even moesten wachten met het bezoek.

Na de receptie loodste August van Parys ons door zijn dorp. Met overtuiging gaf hij interessante uitleg bij straten en huizen, in Ursel staan er geen andere zo blijkt. Bijvoorbeeld het Gijzelhuis dat in 1727 werd gekocht door griffier De Grave en tijdens het interbellum werd afgebroken om plaats te maken voor een statig herenhuis in neorenaissance van dokter Van den Heuvel. August vertelde ook nog wat wetenswaardigheden over de tram, de oorlog en over het leven in Ursel zelf.

Zoals in veel dorpen het geval is, is de kerk het centrale gebouw waar het meest over te vertellen valt. Ook hier kweet August zich op een uitste-

Aandachtige luisteraars in bewondering voor de deskundigheid van gids Jozef Vandeveire.

kende manier van zijn taak. Daarna kon iedereen eens rustig rondwandelen en enkele liturgische voorwerpen uit de kerkschat bewonderen. Ursel bezit een net onderhouden, charmant kerkje, waar veel licht binnenvalt en waar het goed moet zijn om te vertoeven. Jammer is wel dat de grafsteen van griffier Jan Francies de Grave en echtgenote Regina Verstraete, nog in een bergplaats ligt en nog steeds geen plaats heeft gekregen in de kerk. De Grave was een belangrijk man in Ursel en het zou jammer zijn mocht de grafsteen verloren gaan. Een taak voor onze gids August om daar eens een boompje over op te zetten in de culturele raad.

Nadat alles goed en wel bekeken was, zette de karavaan auto's zich in beweging voor een rondrit door waarschijnlijk een van de rustigste en groenste dorpen van het Meetjesland. Jozef had gezorgd voor een beknopte reisroute met kaart, zodat niemand verloren reed.

Bij enkele belangrijke plaatsen werd even halt gehouden om te luisteren naar wat historische uitleg gelardeerd met pittige anekdoten door de wandelende historische encyclopedie die Jozef is: het Scheirlincks kruis op de grens met Oostwinkel (waar het boerenparlement in volle actie was), de Vrekkemhoeve, het Koningsgoed, Wessegem, het Blauwgoed, enz.

De tocht werd besloten in Villa Maria waar een veertigtal deelnemers nog nagenoten van de uitstap bij een lekker diner.

Groepsfoto van de deelnemers, onder de beschermende armen van het H. Hart.

Namens het Heemkundig Genootschap moeten we in de eerste plaats onze beide gidsen bijzonder danken voor de geleverde inspanningen om het bezoek aan Ursel zo aangenaam en zo vlot mogelijk te laten verlopen. Voegen we er nog bij dat ze ook de tekst schreven voor de fraaie brochure die zoals steeds ge-layout werd door Walter Notteboom. We danken ook de pastoor voor zijn ontvangst in de kerk en tenslotte bedanken we het gemeentebestuur van Knesselare dat onmiddellijk bereid was het Genootschap te ontvangen en een receptie aan te bieden. De brochure *Bij de hosteliers van Ursel* is te verkrijgen bij de bestuursleden tegen de prijs van 200 frank.

Hugo NOTTEBOOM

2. BOEKENNIEUWS

Ph. VERLEYEN, *50 jaar Sint-Godelieveparochie Aalter-Brug*, Aalter, 2000. 120 p., 500 frank, te verkrijgen bij de auteur, Polenstraat 3, Aalter-Brug

Dit jaar is het precies 50 jaar geleden dat de parochie Aalter-Brug officieel werd erkend. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat binnen deze dynamische leefkern al vlug een feestcomité het licht zag om een en ander te herdenken. Naar aanleiding van de jaarlijkse kermis (begin juli) opende het comité een fototentoonstelling die bijzonder veel succes kende. Naast het herdenkingsweekend in september ll. zorgt echter vooral het verschijnen van het boek *50 jaar Sint-Godelieveparochie Aalter-Brug* voor een blijvende herinnering.

Samensteller van het boek is Philippe Verleyen, steeds sterk verbonden geweest met Aalter-Brug en zijn bewoners. Het was vooral zijn bedoeling een leuk kijkdocument te bezorgen. Daarvoor kon hij putten uit een aantal reeksen met foto's/illustraties die nog nooit eerder werden bovengehaald. Het nog steeds bloeiende verenigingsleven aan de Brug verleende zijn medewerking en zo werd het boek een uniek kijkdocument. Foto's met prominenten maar ook met de gewone mensen; foto's van feestvieringen maar ook van het alledaagse leven; foto's van het kanaal en zijn nijvere omgeving; foto's die het litteken tonen dat de Knokkeweg is; het is verwonderlijk hoe Aalter-Brug de laatste decennia is veranderd!

De teksten in het boek zijn voor de auteur minder belangrijk, zo geeft hij ook grif toe. Meestal gaat het om bewerkingen van eerder verschenen stukken (bijv. het nog steeds zeer lezenswaardige artikel van Roger Defruyt, gepubliceerd in dit tijdschrift, *Land van de Woestijne*, jg. 12, nrs.3-4, pp.7-36 en ook nog de diverse bijdragen over de oudere parochiale geschiedenis geschreven door Luc Stockman, Roger Moelaert en Arthur Verhoustraete in *Appeltjes van het Meetjesland*).

Deze compilatie van teksten verveelt echter niet. Het is integendeel een in elkaar passen van heel wat verspreide gegevens zodat deze synthesesetekst

wel mag worden beschouwd als een beknopte dorpsmonografie van Aalter-Brug. De inwoners van Aalter-Brug gaan er overigens prat op dat het kerngebied van de heerlijkheid Woestijne op hun grondgebied lag. Dit gegeven werd door de eerder aangehaalde Aalterse heemkundigen en lokaalhistorici graag in de verf gezet. Op die manier zou dus Aalter-Brug een van de oudst bewoonde kernen van het huidige Aalter zijn. Historisch gezien lijkt de zaak mij heel wat complexer maar laten we voor een keer het chauvinisme van de Brugbewoners maar door de vingers zien...

Peter LAROY

André DELLAERT, *Het Verzet in Eeklo. Streven naar vrijheid, sterven door verraad*, De Eecloonaer, Eeklo, 2000

Over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog in het Meetjesland verschenen al enkele interessante werken. *Brandende Polders, Duel aan het Schipdonkkanaal*, enkele zeer gedetailleerde bijdragen in ons eigenste *Appeltjes*, de syntheses over die periode in de dorpsmonografieën (met o.a. die van Eeklo en Evergem op zeer hoog niveau), het zijn slechts enkele voorbeelden van publicaties die al heel wat informatie naar boven brachten over tal van aspecten uit die periode. André Dellaert (pseud. Andel) voegt daar nu een werk aan toe over het verzet te Eeklo. Het boek leek alvast veelbelovend in de promotiecampagne en nodigt zeker uit wanneer men de flaptekst bekijkt. Vanuit (lokaal-)historisch standpunt bekeken is *Het Verzet in Eeklo* evenwel een schot voor de boeg.

De basis voor het boek zou worden gevormd door tientallen getuigenissen. Gebrek aan bronverwijzing maakt het evenwel onmogelijk om dit na te gaan. Op zich is dit nog niet zo erg. Irritanter is het totaal gebrek aan structuur. De auteur springt van de hak op de tak, van het ene thema op het andere terwijl hij daarbij tegelijkertijd alle gevoel voor chronologie kwijtspeelt. Als lezer hadden wij echt de grootste moeite om de draad van sommige hoofdstukken nog terug te vinden. Overbodige en storende herhalingen net als de vele gewilde (?) of ongewilde drukfouten maken het zo mogelijk nog erger.

Maar op het gevaar af in een stilistische of dilettante bespreking te vervallen ga ik graag nog wat dieper in op de inhoud van het boek. Het is op zich lovenswaardig dat de auteur pogingen doet om het geheel open te trekken naar de ruimere context van de Tweede Wereldoorlog. Helaas slaat Dellaert toch een paar keer flink de bal mis. De Duitse militair Otto Skorzeny verandert plots in Skorenzy. Het Britse Foreign Office laat zich hier Foreing Office spellen. Op een vliegtuig staat een concarde (kokarde). Er is een verwijzing naar de Volkssturm, de Duitse burgermilitie, die volgens mijn bronnen toch pas eind september 1944 het levenslicht zag - België was toen al bevrijd. En wist u overigens dat een Canadese soldaat in 1944 geen Frans of Engels sprak maar wel Canadees? En zo zijn er nog wel een aantal zaken die het geheel ongeloofwaardig maken.

Want dat is uiteraard het gevolg van dergelijke flaters. Iedere kritische lezer verliest de grens tussen *Wahrheit* en *Dichtung*. Als de hoofdlijnen al verkeerd uitgestippeld zijn (feiten, gegevens die men zonder enige moeite in ieder ernstig naslagwerk over de Tweede Wereldoorlog terugvindt), wat moet het dan met de details over de plaatselijke situatie? In hoeverre is er overdreven? Wat kan men voor waar aannemen? Waar zitten de anachronismen? Sterke verhalen over als vrouw vermomde geestelijken, spannende achtervolgingen, ongelooflijke toevallen en wrede "Hitlerzonen",... sta mij toe maar het lijkt op bepaalde momenten alsof men in het script is verzeild van een Eeklose versie van de televisiereeks *Allo Allo*.

Maar misschien sla ik hier wel de bal mis en had de auteur geen historische pretentie. Misschien wilde hij alleen een literair fresco schilderen van het Verzet in Eeklo. Welaan dan, in dat geval lijken mij vanuit moreel standpunt de veelvuldige persoonlijke commentaren bijzonder ongepast. Zo de opmerking bij het woord *Vaderland* ("*een woord dat nu verziekt is door frauderende ministers, manke gerechten, en vals spelende politiciers - geld dat telt*") of bij de Duitse generaal von Paulus die zich bij Stalingrad overgaf ("*hij had beter een beetje vroeger zijn verstand gekregen*") of de commentaar op het gebruik van de hond als trekdier ("*toen was Gaia nog niet uitgevonden*"). Dergelijke ongenueanceerde uitlatingen gecombineerd met soms al even misplaatste illustraties drijven het historisch niveau van dit boek echt niet omhoog.

Het Verzet in Eeklo is een boek dat zowel qua historisch gehalte, stijl en opzet had kunnen verschijnen enkele jaren na afloop van de oorlog en in de toenmalige tijdsgeest zonder twijfel op succes zou hebben kunnen rekenen. Anno 2000, na tientallen jaren gedegen onderzoek, met heel wat andere studies als model en de psychologische tijdsafstand in gedachten kan een dergelijke aanpak niet meer. "*Bedankt omdat ge mijn boek hebt willen lezen,*" zo schrijft de auteur op de laatste bladzijde. Voor de getormenteerde lezer die tot het einde raakt, is dit maar een magere troost.

Peter LAROY

Paul CALLEWAERT, *De Speyde. Gewestelijke vrijwillige brandweer Maldegem*, A. Van Hoestenbergh, Maldegem, 2000, 232 p., rijk geïllustreerd.

We wisten dat Paul Callewaert al enkele jaren bezig was met het doorworstelen van het Maldegemse gemeentelijk archief (en andere archieven) met de bedoeling de geschiedenis te schrijven van de Maldegemse brandweer. Het volumineuze werk ligt nu voor ons en het resultaat mag gezien én gelezen worden, want naast het verhaal van de brandweer, laat de auteur ons ook kennis maken - in aparte stukjes - met de technische vernieuwingen.

Het is daarbij verbazend vast te stellen hoe de brandweer geëvolueerd is van het gewoon uitkieperen van emmers water naar een bijzonder goed

uitgerust en gedisciplineerd corps dat niet alleen branden blust maar ook optreedt bij milieuovertredingen, chemische verontreiniging, er een duikersteam op na houdt, met een duizelingmakende hoogteladder uitrukt, enz.

Als we het hoofdstuk over de oorlog lezen, het stuk over de treinramp in Aalter, de brandstichting in het Thier Brauhof, de brandramp bij De Swaan-Spaan, enz., enz., dan kunnen we niet anders dan bewonderend opkijken naar alle leden van het korps die, op vrijwillige basis, dikwijls hun leven veil hebben voor onze veiligheid.

In het boek werd veel zorg besteed aan de illustraties en ook werden er lijsten aan toegevoegd van leden van de Maldegemse brandweer. Ook de vroegere en huidige technische uitrusting wordt uitvoerig beschreven. Daardoor is *De Speyte* ook een beetje een encyclopedisch werk geworden. *De Speyte* is met zorg uitgegeven en leest prettig. Voor de Maldegemse geschiedenis is deze uitgebreide detailstudie alvast een aanwinst.

Hugo NOTTEBOOM

3. HEEMKUNDIGE NIEUWTJES

Keizer Karel in Eeklo geboren?

Op zaterdag 8 juli 2000 werd door het stadsbestuur van Eeklo een colloquium georganiseerd over de kwestie of keizer Karel V nu ja dan neen in Eeklo is geboren. Romano Tondat, die niet om een alternatieve historische mening verlegen zit, bond reeds enige tijd de kat de bel aan door te beweren dat hij over historische bewijzen beschikte die aantonen dat de keizer wel degelijk in Eeklo was geboren. Daar weinig geloof werd gehecht aan zijn bewering, besloot Romano Tondat dan maar een colloquium over deze heikele kwestie te organiseren. Met aan de rechterzijde dr. Johan Decavele als *believer* en aan de linkerkant als advocaat van de duivel en dus *non-believer*, professor René Vermeir, werd het debat geopend door Tondat zelf wiens argumenten exclusief waren gebaseerd op excerpten uit een Eeklose stadsrekening.

Het colloquium bracht niet het verhoopte historische bewijs voor de geboorte van de keizer in Eeklo, het bleef bij 'het zou kunnen', alles is mogelijk', kortom bij interpretatie. Het verbaasde ons dat er over deze kwestie niet meer onderzoek werd verricht, bijvoorbeeld in stadsrekeningen van andere steden. Zelf verrichtten we een kleine steekproef die al direct heel wat gegevens aan het licht bracht. Verontrustend is dat van professor Vermeir werd geschreven dat hij de stelling van Romano Tondat in het belachelijke zou hebben getrokken terwijl hij integendeel met rationele argumenten voor de dag kwam, misschien wel niet allemaal ter zake, maar die toch een nader onderzoek verdienen. Al bij al bleef het toch een vrij hoogstaande discussie over 'n probleem dat er waarschijnlijk geen is, *much ado about nothing*.

Het stadsbestuur verspreidde een gratis brochure waarin men de argumenten van Romano Tondat en de betogen van Johan Decavele en René Vermeir nog eens rustig kan nalezen, een lovenswaardig initiatief.

Hugo NOTTEBOOM

Ledenlijst

STEUNENDE LEDEN 2000

Eerwaarde Broeders van Liefde -
Aalter

Herwig Carton - Aalter
E.H. Pierre De Wulf - Aalter
Lucien Rateau - Aalter
Omer Steyaert - Aalter
Jacques Van Passel - Aalter
Hippoliet Verleyen - Aalter
Marc Maeyens - Adegem
Lionel Van Damme - Adegem
Axel Daneels - Coppet (Zwits.)
Verhaegen-Stockman - De Pinte
Gentiel De Smet - De Pinte
C.G. Wyffels - Delft (Nederland)
E.H. Vrielinck - Eeklo
Antoine De Boever - Eeklo
Anna De Buysere - Eeklo
De Pauw-Goethals - Eeklo
De Sutter-Bauwens - Eeklo
Marcel Haeck - Eeklo
Gilbert Hermie - Eeklo
Piet Hollevoet - Eeklo
Raoul Roegtest - Eeklo
François Van Damme - Eeklo
Jean Van Hoegaerden - Eeklo
Amedee Vertenten - Eeklo
Andries De Schepper - Evergem
Firmin Andries - Sleidinge
Patrick De Beir - Gent
E.P. L. Goeghebuer - Gent
J. Van Impe - Gent
Felix Waldack - Kalken

Paul Criel - Kaprijke
Albert Windey - Kaprijke
Jean Gusse - Knesselare
Erik Van Hulle - Knesselare
Jozef Strybol - Knokke
Roelandt-Vande Gejuchte
Ursel
Marijn Claeyss - Lovendegem
Andre Dobbelaere - Lovendegem
Erik Laroy - Lovendegem
E.H. René Vereecke - Maldegem
Lamot-Stockman - Niel
M.T. Van den Bunder -
Roeselare
Bea Trenson-Ryckaert - Ronsele
J. Parmentier - St-Amandsberg
Strymes-De Neve - Sint-Laureins
Edith Van Vooren - St-Margriete
Carlos De Meyere - Brugge
Paul Jacobs - Waarschoot
Daniël De Veusser - Zomergem
Jo en Piet Verhelst-Tieleman -
Wemmel

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951-1968), wijlen apotheker Prudent RYCKAERT (ondervoorzitter 1946-1968) en wijlen dr. Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946-1951). Wijlen Achiël DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989. Wijlen Luc Stockman was voorzitter van 1989 tot 1999.

HET BESTUUR

Voorzitter

Hugo NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9B - 9991 Adegem -
Tel. 050-71 29 12

Ondervoorzitter-redactiesecretaris

Filip BASTIAEN, Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter -
Tel. 09-375 08 38 - e-mail : filip.bastiaen@aalter.be

Secretaris

Dirk DE REUCK, Bellemdorppweg 54 - 9881 Bellem -
Tel. 09-374 36 76

Penningmeester-bibliothecaris

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo -
Tel. 09-377 43 24

Leden

Roger BUYCK, Plein 66 - 9970 Kaprijke - Tel. 09-373 90 93
Marc DE VLEESSCHAUWER, Nieuwstraat 17 - 9960 Assenede -
Tel. 09-344 54 41
Peter LAROY, Brouwerijstraat 84 - 9880 Aalter - Tel. 09-375 14 86
Oskar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke - Tel. 09-377 28 54
Walter NOTTEBOOM, Noordstraat 196 - 9990 Maldegem -
Tel. 050-71 30 25
Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9940 Evergem

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het *Heemkundig Genootschap van het Meetjesland*.

Redactieraad/Recensiedienst

Redactiesecretaris: Filip BASTIAEN
Oostmolenstraat 216 - 9880 Aalter

Leden: Hugo Notteboom, Peter Laroy en Roger Buyck

Alle artikels dienen uiterlijk 1 oktober in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen te bekomen zijn.

Boeken ter bespreking aangeboden, worden op hetzelfde adres verwacht en worden nadien in de bibliotheek van het *Genootschap* ondergebracht.

Ruildienst

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo - Tel. 09-377 43 24
Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

Nog beschikbare jaargangen

Nr.	Jaar	Nr.	Jaar	Nr.	Jaar
13	1963	28	1977	37	1986
19	1968	29	1978	38	1987
20	1969	30	1979*	44	1993
21	1970*	31	1980	45	1994
22	1971	32	1981	46	1995
25	1974	35	1984	47	1996
27	1976	36	1985	48	1997
				49	1998

* slechts enkele exemplaren

Indices 1 t/m 25 (Luc Stockman) 50 fr.

Indices 1 t/m 50 (Jozef Vandevire) 250 fr.

Lidmaatschap

Het lidmaatschap kost 650 fr. (+ eventueel 125 fr. voor het verzenden van het jaarboek; + 200 fr. voor het buitenland). Oudere jaarboeken zijn aan 600 fr. te bekomen (+ verzendingskosten).

Werkwijze:

- bestellen op hogervermeld ruiladres;
- of door storting op bankrekening 979-9544310-97 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Euromarktstraat 9, 9900 Eeklo met vermelding "nieuw lid" of de gewenste jaarboeken.

Inhoudstafel

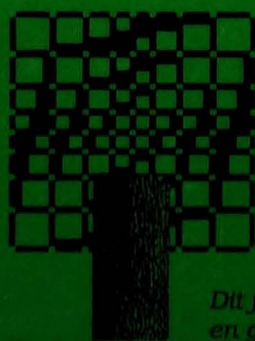
Hugo Notteboom	In Memoriam Maurice Ryckaert	5
Maurice Ryckaert	Het Goed van Schaubroeck te Zomergem	9
Willy L. Braeckman	Technische knowhow voor miniaturisten uit de priorij van Waarschoot (17de eeuw)	31
Erik De Smet	Het vijfde-penningkohier van Eeklo (1580)	43
Roger Buyck	Vaccatien in opdracht van de Kaprijkse wet (1638-1668)	73
Hugo Notteboom	Manslag in Middelburg	91
Hugo Notteboom	Charles Joseph De Grave en de zoektocht naar Atlantis	99
Rudolf Klomp en Dirk Eveleens Maarse	De buurtspoorwegen rond Eeklo	127
Jozef en Gerard (†) Vandeveire	Pierlala en Colpaert in Ursel	161
Peter Laroy	Un bon mouvement en breng de zaak in 't klare	187
Wilfried Steeghers	Gentse poorters uit Landegem (1542-1796)	209
Wilfried Steeghers	Gentse poorters uit Poeke (1542-1796)	211
Hugo Notteboom	Het departementaal archief te Rijsel	213
Filip Bastiaen	Heemkundig repertorium 2000	219
	Kroniek	243
	Ledenlijst	268

Verantwoordelijke uitgever :

Filip Bastiaen, Oostmolenstraat 216, 9880 Aalter

---

*Dit jaarboek werd uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland
en gedrukt bij VANHOESTENBERGHE n.v., Boud. Lippensstraat 11, 9990 Maldegem*